

TĚŠÍNSKO

ročník 58 • 2015 • číslo 1

ČLÁNKY A STUDIE

- 3 **Zaniklý dřevěný kostel sv. Mikuláše v Šenově v historickém a kulturním kontextu**
David Pindur
- 27 **Obrazem k duši**
Těšínský řád sv. Jana z Boha a role malířských děl v jeho raně novověké působnosti
Veronika Chmelařová
- 39 **Viktor Rumpelmayer ve Slezsku**
Kapitola z dějin středoevropské architektury druhé poloviny 19. století
Pavel Šopák
- 47 **Dva příběhy z Muglinova (1905–1908)**
Dan Gawrecki
- 57 **Aleksander Ludwik Sułkowski**
IX. vlastník bílského fideikomisu
Grzegorz Madej

MATERIÁLY

- 73 **Instrukce pro tzv. vybrance z roku 1715**
Příspěvek k vojenským dějinám Těšínska
Martin Krůl – Jan Saheb

ROZMANITOSTI

- 89 Muzeum Těšínska v roce 2014 | Výroční zpráva | *Zbyšek Ondřeka*
- 100 Obnova větrných mlýnků na území Regionu Slezská brána | *Miroslav Lysek*
- 102 Za předním znalcem díla Petra Bezruče | Jiří Urbanec (1932–2014) | *Libor Martinek*
- 104 Vzpomínka na Vladimíra Knybla | *Eva Haltofová*
- 106 Skauti z Ivančeny | 70 let od popravy skautů z „Odboje slezských junáků“ v Těšíně | *Zbyšek Ondřeka*
- 107 Zajímavosti přírody Těšínska | „Naši“ obojživelníci | *Jiří Kupka*
- 109 Jazyk příhraničního mikrosvěta | Několik poznámek k nové publikaci | *Zbyšek Ondřeka*

Z NOVÉ LITERATURY (nejen) O TĚŠÍNSKU

- 121 Gojniczek, Waław: Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)
- 123 Kaiser, Vladimír – Patráková, Helena: Obrazové album ze života ústeckého archiváře Franze Josefa Umlaufa
- 124 Drobik, Andrzej (red.): Rozmowy o Śląsku Cieszyńskim
- 125 Jesenský, Miloš a kol.: Zborník z medzinárodnej etnografickej konferencie. Etnografia Kysúc a Tešínska
- 126 Jesenský, Miloš (ed.): Zborník Kysuckého múzea, 16/2014

Vážení čtenáři,

dostáváte do rukou první číslo časopisu *Těšínsko* v nové grafické úpravě. Jak jste si jistě všimli, změnil se jeho formát, počet stran, uspořádání a změnil se i tisk na barevný. Jsme přesvědčeni, že změny našemu časopisu prospějí. *Těšínsko* bylo Radou pro výzkum, vývoj a inovace, odborným a poradním orgánem vlády České republiky, opět zařazeno mezi recenzovaná neimpaktovaná periodika a věříme, že se nám nadále podaří udržet jeho odbornou úroveň, která jej odlišuje od většiny jiných periodik, jež jsou vydávána obdobnými institucemi, jako je ta naše. Zároveň doufáme, že změny přispějí i k udržení zájmu veřejnosti. Snad se nám podaří postupně odstranit i drobné vady na kráse, které se u prvního čísla více než stostránkového časopisu vždy mohou najít, a bezpochyby se najdou i u *Těšínska*.

Jak z názvu *Těšínsko* vyplývá, časopis se primárně věnuje vlastivědě Těšínska. Co si ale pod pojmem Těšínsko představujeme? Pokud dnes čteme o Těšínsku v tisku, většinou jej novináři vnímají jako bezprostřední okolí Českého Těšína. Často se rovněž můžeme setkat s názorem, že Těšínsko je jakousi etnickou, případně etnografickou oblastí na samé východní hranici dnešní České republiky, z jedné strany sevřené polskou, z druhé slovenskou státní hranicí. Ono ale není Těšínsko jako Těšínsko. Etnografové mají samozřejmě pravdu, když Těšínsko zařazují do sousedství ostatních etnografických regionů jako Lašsko, Valašsko nebo slovenské Kysuce.

Ale existuje ještě jiné Těšínsko. Jedna z historických zemí Koruny české ve Slezsku s pevně danými zemskými hranicemi. Že se jedná skutečně o korunní zemi, potvrzuje fakt, že v minulosti mělo Těšínsko vlastní zemské právo a zákony, podle nichž v Těšíně jednal zemský sněm a zemský soud. Neznamená to, že bychom nevnímali dnešní realitu. Naopak. Snažíme se využít všech možností, které nám dává. Ale i když historické zemské hranice Těšínska samozřejmě v dnešních mapách nenajdeme, a dobře víme, že území původně jednotného a pod vládu jednoho panovníka spadajícího Těšínska je od roku 1920 rozděleno do území dvou moderních států na „české Těšínsko“ a „polské Těšínsko“, dějiny a vlastivědu dnešních dvou částí Těšínska nemůžeme vnímat zcela odděleně. To dost dobře nejde. A tak výsledkem řady našich vědeckých výzkumů, jež vývoj Těšínska v minulosti i současnosti dokumentují, jsou nejen četné publikace, které Muzeum Těšínska vydává, ale i většina článků, jež zveřejňujeme v tomto časopise. Některé příspěvky popisují dění jen na území dnešního českého Těšínska, jiné ale mají územní přesah i do dnešního polského Těšínska, popřípadě také za jejich hranice. Jsme přesvědčeni, že je naší povinností čtenářům našeho časopisu připomínat, že Těšínsko není jen jakýsi zajímavý a bezesporu krásný pohraniční etnograficky vnímaný region, ale historická země ve Slezsku. Přejme Těšínsku i *Těšínsku* jen vše dobré.

PaedDr. Zbyšek Ondřeka
ředitel Muzea Těšínska

Ilustrační foto: Hraniční kámen frýdeckého panství osazený na břehu Černé Ostravice r. 1669 s nápisem upozorňujícím, že „[uprostřed řeky jest] hranice“, foto Muzeum Těšínska

Zaniklý dřevěný kostel sv. Mikuláše v Šenově v historickém a kulturním kontextu

David Pindur

Šenovská svatyně Prozřetelnosti Boží, jejíž počátky před 250 lety¹ jsou úzce spjaty s osobností barona Karla Františka Skrbenského z Hříště (1684–1768),² je již dlouhodobě označována jako „barokní perla Slezska“. Tento chrám měl v době svého vzniku deklarovat změnu náboženského orientace šenovské vrchnosti a zvyšovat autoritu úřadu zemského hejtmána Těšínského knížectví, který Karel František zastával. Zároveň pozorujeme maximální zájem stavebníka o budovaný objekt, jenž zdaleka nebyl v období krátce po polovině 18. století na Těšínsku reprezentantům patronátu samozřejmostí. Architektonické kvality stavby byly ceněny již současníky.³ I přes tuto skutečnost farní kostel Prozřetelnosti Boží v Šenově dodnes postrádá komplexní zpracování. V odborné literatuře se těšil pozornosti především uměleckých historiků⁴ a heraldiků či genealogů.⁵ Místní duchovní správa vydala v loňském roce drobný pamětní tisk mapující základní mezníky z uplynulých dvou a půl století chrámu.⁶

Farní kostel v Šenově, v popředí socha Prozřetelnosti Boží, dílo Oldřicha Haroka, r. 2015, foto David Pindur

Farní kostel pochopitelně neopomenuly zmínit všechny základní vlastivědné práce o Šenově, především kniha radvanického učitele Jana (Hanuše) Lankočího (1879–1918) z roku 1913.⁷ Z jeho pojednání v dalších 100 letech těžila většina laických badatelů. Jimi publikované závěry však v případech vyličení náboženských poměrů v Šenově a pojednání o kostele nejenže neobsahují relevantní a spolehlivé údaje, nýbrž nesplňují ani základní kritéria kladená na historickou práci.⁸

Dějínám šenovské farnosti věnoval ve 20. letech 20. století pozornost rovněž ostravský historik a archivář Alois Adamus (1878–1964). Jeho článek z *Poledního ostravského deníku* má především prosopografický charakter.⁹ Závěrem zmíníme rovněž dva kněze působící v této farnosti, které zaujala její pestrá a zajímavá minulost. Na starší rukopisné pojednání faráře Františka Koláře (1885–1948)¹⁰ navázal Ladislav Slíva (1913–1990). Tento šenovský kooperátor do roku 1957 cíleně shromažďoval informace z archivních pramenů, literatury i rozhovory s pamětníky. Rozsáhlý přípravný materiál nakonec zůstal v rukopise a nebyl Slívou s ohledem na jeho doživotní kněžskou službu na Jesenicku využit k chystanému syntetickému zpracování.¹¹

Pakliže panuje tento stav poznání u současného kostela, u problematiky původního dřevěného kostela sv. Mikuláše v Šenově nacházíme situaci ještě méně uspokojivou. Objekt zaniklý již po polovině 18. století byl dosavadní odbornou literaturou většinou míjen, což platí i o dosavadních kompendiích o dřevěných kostelech na Těšínsku (resp. Horním Slezsku).¹² Předkládaný příspěvek je tedy snahou o pokrytí jednoho z „bílých míst“ nejen v dějinách Šenova, ale i celého Těšínska.

Kostel je od nepaměti postaven ze dřeva **Nejstarší zmínky**

Šenov náleží mezi poměrně staré sídelní lokality na Těšínsku, jehož počátky je možno klást již před konec 13. století.¹³ Poprvé je zmíněn v tzv. Újezdském rejstříku (*Registrum Wyasdense*), jehož vznik je kladen mezi léta 1303–1306.¹⁴ Ačkoliv byl ve 14. století alodním statkem,¹⁵ s první nepřímou písemnou zmínkou o místním kostele se setkáváme poměrně pozdě. Přináší ji tzv. Rejstřík svatopetrského haléře opolského arcijáhenství z roku 1447 (*Registrum denarii sancti Petri in archidiaconatu Opoliensi sub anno Domini MCCCCXLVII*). Sledovaná lokalita je v tomto soupisu dávek plynoucích Svatému stolci z vratislavské diecéze uvedena jako *Schönwald*. Tento významný dokument zmiňuje na celém Těšínsku na 50 far. Z nejbližšího okolí Šenova jmenujme alespoň (Dolní) Bludovice, Bruzovice, Kunčice (později Vratimov), Orlovou, Petřvald, Polskou (dnes Slezskou) Ostravu, Řepiště a Sedliště.¹⁶ Tuto ojedinělou středověkou zmínku o existenci sakrálního objektu v Šenově je možno doplnit o mnohem mladší poznámku z inventáře farnosti z roku 1684, podle níž byl v roce 1495 interiér *od nepaměti dřevěného kostela* ozdoben malbami nejmenovaného malíře z Těšína.¹⁷

Pozastavíme se u patrocinia kostela. Obliba svatého Mikuláše, jenž byl v první polovině 4. století biskupem v lykijské Myře (nyní Demre, Turecko), je charakteristická především pro středověk, zejména pro období po přenesení jeho ostatků kupci z Myry do jihoitalského Bari v roce 1087. Svatomikulášský kult je symptomatický především pro středověká města. Zakládání kostelů s tímto patrociniem podél obchodních tras bývá spojováno s uctíváním světce kupci a obchodníky, na což je dosud odbornými kruhy nahlíženo v hypotetické rovině.¹⁸ S ohledem na reformační minulost šenovské farnosti je první písemná zmínka o zasvěcení kostela svatému Mikuláši doložena až z vizitačního protokolu z roku 1679¹⁹ a mladších dokumentů z 80. let 17. století.²⁰ Dodejme, že až do 18. století byl témuž světcu zasvěcen rovněž původně farní kostel v nedalekých Řepištích. V letech 1654–1785 se jednalo o filiální kostel šenovské farnosti.²¹

Ku škodě tisíců duší?

Šenovský kostel v rukou evangelíků

S polovinou 16. století došlo na Těšínsku k postupnému rozšíření nového náboženského učení Martina Luthera. Etablování luterství napomohla vedle tzv. augsburského náboženského míru z roku 1555 v duchu zásady *Cuius regio, eius est religio* (Či je země, toho je i náboženství) i konverze těšínského knížete Václava III. Adama. Došlo k ní zřejmě v 60. letech 16. století. Tento Piastovec se v duchu tzv. summepiskopálního principu coby zeměpán stal hlavou luterské církve v Těšínském knížectví. Rovněž šenovský kostel a fara připadly do správy evangelického (luterského) duchovenstva.²²

Šenov v té době náležel Sedlnickým z Choltic, tedy rodu, jehož příslušníci patřili ke stoupencům reformace.²³ Připomeňme alespoň známou skutečnost, že v roce 1555 nechal svým nákladem Jiří Sedlnický z Choltic postavit v nedaleké Polské Ostravě nový farní chrám.²⁴ Počátkem 60. let byl držitelem šenovského dominia Albrecht Sedlnický, jenž se v roce 1561 dokonce dostal do sporu s olomouckým biskupem Markem Khuenem.²⁵ Někdy kolem roku 1576 zakoupil Šenov od Sedlnických z Choltic Václav Skrbenský z Hříště († 1590).²⁶ Položil tak základy staletého spojení Skrbenských z Hříště se Šenovem. Příslušníci tohoto rodu, povýšeného 25. listopadu 1658 císařem Leopoldem I. do panského stavu, totiž drželi statek až do roku 1867.²⁷

V roce 1602 zemřel Jaroslav Skrbenský z Hříště, který zastával od roku 1591 úřad zemského maršálka Těšínského knížectví.²⁸ Šenov získal po smrti svého bratra Jana v roce 1597.²⁹ V kostele Prozřetelnosti Boží je na levém pilíři pod kazatelnou umístěn jeho náhrobek. Desku z bílého mramoru o rozměrech 205 × 95 cm se zřejmě dodatečným německým nápisem, jenž nahradil původní český, nechal pravděpodobně pořídit Jaroslavův syn Jan (1585–1665), dědic šenovského panství. Dodnes není spolehlivě prokázáno, zda se epitaf nacházel v původním dřevěném šenovském kostele, či zda kryl Jaroslavův hrob ve zcela jiné lokalitě. V této souvislosti je uváděn Fulnek.³⁰

Skutečnost, že šenovská farnost byla ve správě luterského duchovenstva, přímo potvrzuje svědectví Jana staršího Skrbenského z Hříště, zemského sudího Těšínského knížectví, o manželském původu Gabriela Polidora, syna šenovského faráře Jana Polidora a jeho manželky Anny, vystavené 7. ledna 1643. Držitel šenovského panství v něm uvádí, že *jest přede mě předstoupil dvojčítihodný kněz Jan Polidorus, farář můj šenovský, žádaje mě za to, abych*

Náhrobek Jaroslava Skrbenského z Hříště († 1602) umístěný pod kazatelnou kostela v Šenově, foto Jiří Brňovják

*synu jeho Gabrielovi Polidorovi testimonium rodu jeho, poněvadž ho na řemeslo vpravuje a on tam takové vysvědčení rodu svého poctivého pokázati má, pod pečeti mou rytířskou vyznání dal. Jan Skrbenský z Hříště tedy Gabrielovi písemně potvrdil, že z dobrých a podle úřadu církve s[va]té křesťanské knězem pořádným v manželství vydaných rodičův svých, od otce dvojčítihodného kněze Jana Polidora, konfesí augšpurské faráře a Anny, matere své z poctivého lože posel a na svět zplozen jest.*³¹

S ohledem na uvedení Šenova jako sídla duchovní správy v rejstříku svatopetrského haléře z roku 1447 a zmínky o samostatném evangelickém faráři v Šenově v první polovině 17. století je možno definitivně vyloučit déle než 200 let tradované a dosud stále přejímané podání, podle něhož byl Šenov do třetí čtvrtiny 17. století součástí farnosti Řepiště.³²

Kusé, avšak nikoliv nezajímavé informace vztahující se k původnímu šenovskému kostelu ve druhé a třetí čtvrtině 17. století přináší deník jiného Skrbenského z Hříště, Kryštofa Bernarda (1615–1686).³³ Cenné jsou především záznamy z období, kdy byl kostel ještě ve správě luteránů a pro něž nedisponujeme jinými písemnými prameny, tedy před rokem 1654. Dozvídáme se, že 9. prosince 1642 byla z Kryštofova popudu pod šenovským kostelem zhotovena krypta (v soudobých písemných pramenech nazývána rovněž jako *sklep* či *sklípek*) k pohřbení těla strýce, Jana mladšího Bruntálského z Vrbna, který zemřel 4. června 1642 v Opavě.³⁴ Při hloubení prostoru pro novou kryptu byly nalezeny ostatky tří Kryštofových mladších sourozenců – Gottfrieda, Ladislava Lva a Anny Johany, zesnulých v dětském věku.³⁵ Jejich bratr jim nechal *truhličky udělati* a 12. prosince 1642 uložit do připravené krypty.³⁶ Tělo Jana Bruntálského z Vrbna bylo do Šenova převezeno Kryštofem Bernardem až 30. dubna 1644 z Neplachovic, kde se nacházelo kvůli švédskému vpádu pod ochranou evangelíka Jiřího Fridricha Lichnovského z Voštic, a v tichosti pohřbeno.³⁷ Nevšední události v dřevěném šenovském kostele byli účastni Mikuláš Hynek z Kravař, jenž zde zastupoval katolíka Václava mladšího Bruntálského z Vrbna, a Jiří Štěpán (Štefan) Bruntálský z Vrbna (*kteřý jest svých koní i vozů k vedení těla mertvého půjčil*).³⁸ Skupinu přihlížejících doplňoval rytíř Jan Kryštof Vanecký z Jemničky, držitel nedaleké Horní Polanky. Tento katolík působil ve službách frýdeckého panství³⁹ *taky koní svých k tomu byl půjčil, i odprovázeti pomáhal.*

Pohled na kostel a zámek v Šenově od řeky Lučiny na snímku václavovického fotografa Josefa Kostiala, r. 1912, Římskokatolická farnost Šenov u Ostravy

Obdobně byl zde pohřben roku 1645 malý Jan Bruntálský z Vrbna, který zemřel v těšínském domě Skrbenských. Jednalo se o syna již zmíněného Jiřího Štěpána Bruntálského z Vrbna (cca 1615–1682) a jeho první manželky Johany Vojskové z Bogdunovic a Količina.⁴⁰ Ve středu 20. listopadu 1647 se šťastným manželům Kryštofu Bernardu Skrbenskému z Hříště a Juditě Barboře, rozené Tvorkovské z Kravař, narodilo druhorozené dítě a první dcera – Judita Kateřina. Stalo se tak v polských Kętech, kde v dočasném exilu před Švédy pobývala část aristokracie z Těšínska, včetně samotné kněžny Alžběty Lukrécie.⁴¹ Radost rodičů však brzy nahradil zármutek. Kryštof Bernard o tom sklíčeně poznamenal: *Léta Páně 1648, dne 17. měsíce Januarii, v městě Kentích, Pán Bůh všemohoucí ráčil jest mů milú ceru Judit Kateřinu, jsouce věku svého stará 8 nedělí a 2 dny, skerze časnú smrt z tohoto bídného a plačtivého světa z poledne mezi 3. a 4. hodinu na půl orla k sobě do nebeské slávy povolati, jejíž mrtvé tělo jsem v kostele šenovským dal do sklepu skerze pana bratra mého, pana Jíry vstaviti.*⁴²

I po návratu manželů Skrbenských na šenovský zámek se střídaly radostné události s bolestnými. Dne 16. listopadu 1650 pokřtil zdejší luterský farář Jan Polidorus jejich předčasně narozená dvojčata Gabriela a Jiřího. Kmotry u křtu byli *toho kněze šenovského dva synové jménem Gabriel⁴³ a Jan, též Marina, manželka žáka šenovského, a Dora Tvardková, bába [porodní], co při paní byla.* Druhého dne však oba novorozenci zemřeli a 18. listopadu v kostele šenovským do sklepu oba dva spolu v jedné truhličce pochováni náležitě jsú.⁴⁴

Na přelomu srpna a září roku 1652 probíhala kanonická vizitace rozlehlého území těšínského děkanátu. Skupinu tří vizitátorů vedl z biskupova pověření žárský arcikněz a ratibořský kanovník Ondřej František Sendecius (1614–1679). Ačkoliv pobývali 2. září ve Frýdku a o den později navštívili faru v nedalekých Bruzovicích, šenovský kostel museli zahrnout do soupisu 58 kostelů tohoto děkanátu, jež se stále nacházely slovy vizitátorů *ku škodě tisíců duší⁴⁵* v rukou evangelíků. Nejbližší katolické kostely v okolí Šenova bylo v té době možno navštívit kromě Bruzovic také v Orlové či Sedlištích.⁴⁶

... jsou v Knížectví těšínským všechny kostely poodebrané...

Kostel sv. Mikuláše centrem obnovené katolické farnosti

Rekatolizační kurz na Těšínsku značně zintenzivnil po smrti Alžběty Lukrécie, poslední těšínské kněžny z místní větve Piastovců, v květnu 1653. Těšínské knížectví připadlo jako odumřelé léno Koruny české Habsburkům z jejich pozic českých králů. Rekatolizací této části Horního Slezska byla vedle panovníkova správního aparátu v Těšíně pověřena především Ferdinandem III. v závěru roku 1653 ustavená náboženská komise, do jejíhož čela byl postaven fryštátský farář Václav František Otík z Dobřan. Na jaře následujícího roku na Těšínsku odňala evangelíkům 49 kostelů a jednu kapli. Byl mezi nimi i šenovský kostel, který byl komisí uzavřen 25. března 1654 společně s kostely v Bludovicích, Domaslavicích, Soběšovicích a Šumbarku.⁴⁷ Skrbenští z Hříště se jako nekatolíci přirozeně zdráhali zcela ztotožnit s novým náboženským klimatem. Samotný Kryštof Bernard si 26. března v pamětech postesk: *Léta Páně 1654, dne 26. Martii, čehož Pán Bůh se politovati rač, jsou v knížectví těšínským všechny kostely poodebrané, kněží vypovězené a bezbožníky obsazené.*⁴⁸ Skrbenští z Hříště tak setrvali v táboře protestantské těšínské šlechty,⁴⁹ jež odmítala plnit povinnosti patronátu, platit dosaženým katolickým duchovním desátky a uchovávala u sebe kalichy a další preciosa. Z tohoto důvodu vydal 29. dubna 1654 zemský hejtman Kašpar Borek z Tvorkova a Roztropic nový patent *strany kostelních ornamentův, tacma i jiných povinností.* Na jeho základě byli do vybraných lokalit Těšínska vysláni vojáci. Ve věci zadržovaných dávek desátků a precios (především kalichů) měli zakročit kromě Šenova rovněž v blízké Dolní Suché, Heřmanicích, Horní Suché, Hrušově, Kunčicích, Řepištích, Šumbarku, Vratimově i několika vzdálenějších lokalitách.⁵⁰ Prvním šenovským katolickým farářem byl ustanoven Vavřinec Václav Navarius (Navarus),

Erb Skrbenských z Hříštně, r. 1675, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

tely sv. Bartoloměje v Petřvaldě, sv. Mikuláše v Řepištích a sv. Jana Křtitele ve Vratimově byly nyní vedeny jako tzv. připojené kostely (*ecclesia adiuncta*). O správu farností Řepiště a Vratimov brzy propukly spory s faráři v Polské Ostravě. V případě Vratimova se roztržka táhla po celou druhou polovinu 17. století a první polovinu 18. století. Zatímco správa kostela ve Vratimově a péče o věřící v obcích k němu příslušejících (Vratimov, Horní Datyně, Kunčice a Rakovec) byla od 70. let 17. století svěřena polskoostravským farářům,⁵⁵ kostel v Řepištích zůstal v péči šenovských beneficiátů.⁵⁶

Rovněž o příslušnosti kostela v Petřvaldě panovaly ve druhé polovině 17. století určité pochybnosti. Evangelikům byl odňat 26. března 1654 a předán do správy šenovského faráře. Nároky na určitou tradiční formu příjmu z Petřvaldu si však v 70. letech 17. století činil i polskoostravský farář.⁵⁷ S příchodem Jana Ignáce Pazděrovského (1657–1703)⁵⁸ do čela duchovní správy v Šenově v lednu 1687 vyvstalo ve věci petřvaldského kostela opět blíže nespecifikované nedorozumění s držitelem Petřvaldu, nekatolíkem Zikmundem Jaroslavem Skrbenským z Hříštně (1628–1694).⁵⁹ Petřvaldský kostel, nápadně často měnící svá patronia, setrval v pozici filiálního kostela šenovské farnosti až do poloviny 19. století.⁶⁰

... pochovaní sú v kostele šenovským bez všelikých ceremonií...

Nekropole Skrbenských z Hříštně

O farním kostele v Šenově od 50. let 17. století přibývá písemných zpráv. V roce 1658 byly do šenovské krypty převezeny z nedalekých Kunčic ostatky kojenice Polyxeny Alžběty, dcery Vejškarta Skrbenského z Hříštně, držitele Konské a Holešova u Těšína, a jeho manželky Anny Ludmily, rozené Borkové z Roztropic a Tvorkova.⁶¹ O rok později, 25. srpna 1659, se zde konal další dětský pohřeb. V kryptě byla pohřbena čtyřměsíční Marie Alžběta Skrbenská z Hříštně, dcera Kryštofa Bernarda a jeho zesnulé manželky Judity Barbory. Pohřeb v nepřítomnosti Kryštofa Bernarda zajistil jeho otec Jan.⁶² Jen o několik dnů později, v noci z 8. na 9. září 1659,

který byl v roce 1659 z benefícia církevními nadřízenými sesazen a nahrazen Adamem Ferdinandem Jantošovičem.⁵¹ Navarius posléze působil jako farář v Domaslavicích, kde je doložen k roku 1662.⁵²

Hladšímu postupu rekatolizace na Těšínsku a s ní souvisejícímu opětovnému upevnění významu nejnižších jednotek církevní správy, tedy farností, měla ještě téhož roku napomoci církevní-správní reorganizace této části vratislavské diecéze. Dosavadní těšínský děkanát byl povýšen na biskupský komisariát a jeho prostor rozdělen na pět arcikněžství (děkanátů) se sídly v Bílsku, Frýdku, Fryštátě, Těšíně a Vladislavi. Šenovská farnost se stala součástí frýdeckého arcikněžství, ustaveného vratislavským biskupem Karlem Ferdinandem Vasou 15. října 1654.⁵³ Do správy šenovského faráře byly svěřeny z důvodu nedostatku duchovenstva vakantní farnosti Petřvald, Řepiště⁵⁴ a Vratimov. Dosavadní dřevěné farní kos-

vtrhl do šenovského zámku těšínský biskupský komisař a fryštátský arcikněz a farář Václav František Otík z Dobřan s několika vojáky. Důvodem bylo podezření ze zakázaného navštěvování soukromých protestantských bohoslužeb na zámku poddanými a poskytování přístřeší vypovězeným evangelickým duchovním Skrbenskými.⁶³

Spory šenovských duchovních správců se Skrbenskými z Hříště, držiteli patronátního práva k farnímu chrámu, se táhly po celá desetiletí. Jedním z problémů byla skutečnost, že Karel Jetřich Skrbenský z Hříště (označovaný v písemných pramenech jako *zapřísáhlý kalvinista*) užíval v závěru 70. let 17. století v Šenově farní pozemek.⁶⁴ O skutečnosti, že majetkoprávní vztahy mezi šenovským farářem Ondřejem Janem Bartolomějem Pánkem⁶⁵ a vrchností byly dlouhodobě přinejmenším napjaté, svědčí zápis z knihy výpovědí u zemského soudu v Těšíně datovaný k 3. listopadu 1677.⁶⁶ V roce 1682 pohnal farář Pánek Karla Jetřicha Skrbenského opět před zemský soud Těšínského knížectví. Tentokrát byly předmětem sporu vedle zadržovaných nemovitostí (mj. i rybník zvaný Kněžský, z kterého někdy plat knězom nekatolickým se dávatí měl) a desátků také stříbrné kalichy, které vrchnost faráři odepírala. Soud rozhodl 2. června 1682 ve prospěch vrchnosti v *příčině pak kelichův stříbrných, gruntu farního, rybníka řečeného Kněžského a Pustelníka, poněvadž žalobník toho v ničem, že by k faře šenovské kdy přináleželo, neprokázal.*⁶⁷ Majetkoprávní spory některých Pánkových nástupců se Skrbenskými však pokračovaly i v dalších desetiletích (např. v roce 1693, 1727 aj.).⁶⁸

Dodnes neznáme uspokojivou odpověď na otázku, zda byla šenovská větev rodu Skrbenských z Hříště v 17. století luterského (tedy augšpurského) vyznání, či se klonila k Jednotě bratrské (o čemž svědčí vedle jiných indicií četné dobové spojování některých Skrbenských s „kalvinismem“). Mezi členy šenovské a bartovické větve Skrbenských nacházíme stoupence obou výše zmíněných vyznání, přičemž příslušnost k luterství mohla být na Těšínsku značně ovlivněna zdejší náboženskou situací před rokem 1654.⁶⁹

Odhlédneme-li od věroučných záležitostí, zdůrazníme především přetrvávající postavení šenovského farního chrámu coby rodové nekropole Skrbenských z Hříště a s nimi spřízněných rodů. Tato významná skutečnost i v období po roce 1654 sehrávala v rodové memorii Skrbenských z Hříště svou roli.⁷⁰ Vizitační protokol šenovské farnosti z roku 1697 se o panské kryptě ve farním kostele vyjadřuje jako o zaklenutém prostoru.⁷¹ Z druhé poloviny 17. století zmíníme jen nejvýznamnější pohřby. Dne 15. května 1662 byla v kryptě pohřbena *velmi počestně a v přítomnosti velkým počtu předních pánův a přátel* Judita, rozená Bruntálská z Vrbna, matka Kryštofa Bernarda Skrbenského z Hříště. Zemřela 10. února 1662 v Šenově.⁷² Pohřební kázání, vydané tiskem, pronesl jezuita Ferdinand Leopold Syrakovský z Pěrkova. Nabízí se otázka, zda Judita, již Otík z Dobřan označil při své razii na šenovském zámku v roce 1659 jako *luterku dáblou*, na sklonku svého života nekonvertovala ke katolicismu.⁷³ O tři roky později, 23. června 1665, spočinul po jejím boku její manžel Jan starší Skrbenský z Hříště. Zemřel na šenovském zámku 5. března 1665. Zároveň zde byly uloženy ostatky nebožtíkova nejstaršího syna Albrechta Václava, který skončil již 23. ledna téhož roku v Čechovicích. Kryštof Bernard nechal nad jejich rakve umístit jejich postroje, praporce, přilby, zbraně a ostruhy.⁷⁴ O rok později, 22. července 1666, bylo k věčnému odpočinku uloženo do krypty tělo Janova syna Julia Ferdinanda Skrbenského z Hříště, bratra Kryštofa Bernarda, *bez všelikých ceremonií s fakulema.*⁷⁵ Dne 19. ledna 1683 byl v kryptě pohřben bratr výše zmíněných Albrechta Václava a Julia Ferdinanda, Jan Jaroslav Skrbenský z Hříště (1610–1682). Tento držitel Bartovic, Lipiny a Radvanic zesnul na svém radvanickém sídle 4. prosince předešlého roku.⁷⁶ Jelikož se nejednalo o katolíka, byl k uložení jeho ostatků v kostelní kryptě nutný souhlas těšínského biskupského komisaře Alexandra Augustina Klaybora.⁷⁷ Souhlas nadřízených církevních úřadů podmiňoval další doložené pohřby nekatolických příslušníků členů rodů Skrbenských z Hříště⁷⁸ a s nimi spřízněných Vlků z Kvítkova, držitelů statku Řepišť⁷⁹ či dalších rodů.⁸⁰ Zřejmě poslední pohřeb v kryptě původního dřevěného kostela sv. Mikuláše

Pamětní reliéf Jana staršího Skrbenského z Hříště v šenovském kostele Prozřetelnosti Boží, dílo Antonia Stanettiho ze 60. let 18. století, r. 1951, foto Ervín Boháč, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

K podobě dřevěného kostela v posledním století jeho existence

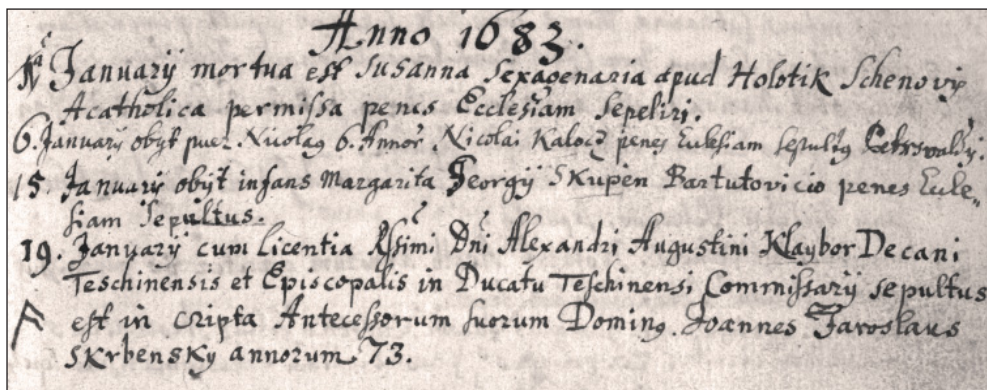
První konkrétnější představu o vzhledu kostela, jeho mobiliáři a dalším vybavení umožňuje protokol z vizitace šenovské farnosti provedené v roce 1679. Prozrazuje, že farní kostel sv. Mikuláše byl dřevěný, pravá (epistolní) stěna byla prohnílá a zchátralá. V chrámu se nacházely dva neposvěcené oltáře. Kromě hlavního oltáře se jednalo o menší boční na pravé straně. Na hlavním oltáři byl umístěn tabernákl (svatostánek). Zde byla uchovávána Nejsvětější svátost oltářní. Jelikož kostel nedisponoval ani ciboriem⁸⁶ ani monstrancí, byla eucharistie zabalena do korporálu.⁸⁷ Oba oltáře byly opatřeny portatilem ke sloužení mší.⁸⁸ V kostele se nacházela rovněž křtitelnice, v níž byly uloženy svaté oleje.⁸⁹ V dobře zařízené sakristii byl uschován stříbrný pozlacený kalich s paténou a další nezbytné liturgické náčiní a textilie.⁹⁰ V dřevěné zvonici⁹¹ s poškozenou střechou byly umístěny tři zvony. Chrámové vybavení neobsahovalo procesní korouhev a kropenku se svčnou vodou. Šenovský kostel disponoval plnomocnými odpustky pro svátek sv. Hedviky, patronky Slezska. K šenovské farnosti tehdy náležely filiální kostely sv. Bartoloměje v Petřvaldě a sv. Mikuláše v Řepišťích, oba rovněž vystavěné ze dřeva.⁹² Farář Ondřej Jan Bartoloměj Pánek byl vizitátorem napomenut, aby neprodleně pořídil pro farní kostel monstranci, ciborium, lampu, korouhev a kropenku na svčnou vodu u hlavního vchodu, zajistil opravu poškozené krytiny zvonice i kostela a v neposlední řadě ohradil hřbitov.⁹³

Dne 10. července 1684 sepsal Pánkův nástupce, farář Jan Josef Henner,⁹⁴ v latinském jazyce dnes nezvěstný inventář farnosti Šenov.⁹⁵ Z něho vyplývá, že Pánek před odchodem na nové působiště v Dobré zajistil požadovanou opravu kostela. Dejme nyní slovo Hennerovu inventáři v českém překladu: *Kostel ve vsi Šenově, náležející k těšínskému komisariátu a frýdeckému arcikněžství, je zasvěcen sv. Mikuláši, biskupu a patronátní právo drží Nejmilostivější pán Karel Jetřich Skrbenský svobodný pán z Hříště a na Šenově, nekatolík. Kostel je od nepaměti*

se uskutečnil 23. března 1755, kdy zde byly uloženy k věčnému odpočinku ostatky Marie Anny Entzendorfové, držitelky Tvorkova v Pruském Slezsku.⁸¹

O farnost zasloužilé či společensky jinak exponované osoby (úředníci šenovského panství apod.) byly pohřbívány nejčastěji *sub campanili*, tedy v prostoru pod zvonící. První matrikou doložený pohřeb v této části kostela je datován k 6. březnu 1703, kdy zde byly uloženy ostatky 60letého katolíka Ondřeje Perstka ze Šenova, *dobrodince kostela* (*ecclesiae benefactor*).⁸² V první polovině 18. století sem byli pohřbíváni také příbuzní místního duchovenstva a učitelé.⁸³ V úmrtní matrice se setkáváme rovněž s pohřby v kostele mimo panskou kryptu. Například Anna Anturiniová, matka šenovského faráře, byla pohřbena v září 1759 *pod kůrem* (*sub choro*).⁸⁴ Ve 40. letech 18. století je doloženo několik pohřbů u bočního oltáře sv. Jana Nepomuckého.⁸⁵

postaven ze dřeva, ozdobený malbami malířem z Těšína, jak je vidět na stěně, v roce 1495. Jeho presbytář a věž byly přičiněním mého předchůdce, důstojného pána Ondřeje Jana Pánka, opraveny v roce 1682. Nacházejí se zde tři staré oltáře, na boční straně je jeden znesvěcený heretiky, nyní je možno ho opravit. Další představuje umučení Páně se 12 apoštoly. Hlavní oltář sestává z obrazů Blahoslavené Panny Marie, sv. Kateřiny a sv. Barbory, malovaných na dřevě, které jsou udržovány z dobrovolných darů, a v horní části se nachází obraz sv. Hedviky, naší patronky,⁹⁶ opatřený frýdeckým měšťanem Janem Ratimovským,⁹⁷ a postranní sochy sv. Mikuláše a sv. Stanislava. Tabernákl je částečně nově zřízen, nachází se na něm sochy světců: Jana Křtitele, Petra a Pavla a Jana Apoštola, uvnitř je ozdoben modrou malbou. Mřížka a stupně tohoto oltáře jsou nově zhotoveny. Portatile s ostatky sv. Floriána a Albína z družiny sv. Vršily bylo pořízeno péčí zesnulého důstojného pána Adama Jantošoviče v roce 1673. Jeden misál, od důstojného a výborného pána Matěje Františka Tlametia, frýdeckého arcikněze⁹⁸ přičiněním důstojného otce Adama Jantošoviče, bývalého šenovského faráře, zakoupen. Jeden stříbrný pozlacený kalich s paténou, přičiněním důstojného pána Ondřeje Jana Pánka získaný od pana kolátora. Dvě nové kasule,⁹⁹ jedna rozdílnými barvami ozdobená, druhá černá z „forscheztatu“ z milodarářů P. Ondřejem Pánkem pořízená. Dvě vela k přikrytí kalichů, korespondují s barvami kasulí. Třetí, různými barvami ozdobená, věnovala nedávno paní Rozina Lechnitá z Frýdku.¹⁰⁰ Nalezla se stará zelená kasule, jejíž štola a manipul¹⁰¹ jsou používány v kostele v Petřvaldě. Jsou zde tři bursy,¹⁰² čtvrtá byla nedávno z frýdeckého kostela darována, slouží k zaopatřování nemocných. Plachet k přikrytí oltářů nalezeny tři, již opotřebovaných a starých. Shledány jsou tři plachetky, které jsou různých jasných barev. Pět pláštěků. Pět korporálů, sedm lněných pall, šest purifikatorií.¹⁰³ Na oltáři se spatřuje mešní kánon s evangeliem sv. Jana a žalmem Lavabo.¹⁰⁴ Antependia¹⁰⁵ jsou dvě, jedno zlatené, druhé ze silného plátna, malované, pořízené P. Ondřejem Pánkem. Pro boční oltáře jsou dvě, malované ke cti Boží důstojným pánem Janem Pazdřovským, frýdeckým kaplanem.¹⁰⁶ Pět cínových svícňů, dřevěné užívané k panským pohřbům několik párů. Malý cínový kalich, dva stojany k podložení misálů, jeden červený koberec k pokrytí oltářních stupňů. Dvě korouhve, tři páry obrazů k ozdobě oltářů a další čtyři obrazy. Superpelice¹⁰⁷ dvě, jedna nově pořízena. Dvě agendy, jedna malá diecézní, nedávno koupená, další malá polská.¹⁰⁸ Dvě alby¹⁰⁹ s humerály,¹¹⁰ jedno cingulum.¹¹¹ Jeden evangeliář, moravský. Figury Krista Ukřižovaného a Vzkříšeného pro velikonoční svátky, byly mým vlastním přičiněním nedávno pořízeny. Kazatelna je na pravé straně upevněna, již dříve postavená, nyní zastřešená střední stříškou, byla pořízena heretiky, pohodlně přístupná z chrámové lodi. Nejsvětější svátost oltářní je pečlivě uchovávána, klíč u sebe přechovává farář. Pro případ potřeby je vždy v tabernáklu hlavního oltáře v ciboriu z dobrého cínu, nedávno z kostela v Lištně¹¹² zakoupeném, ciborium je přikryto

Zápis faráře Jana Josefa Hennera v úmrtní matrice šenovské farnosti o pohřbu nekatolíka Jana Jaroslava Skrbenského z Hříště v kryptě šenovského kostela, 19. ledna 1683, Zemský archiv v Opavě

Vyobrazení Šenova a okolí (Lazy, Petřvald a Šumbark) na mapě nížinné části Těšínska, kolem r. 1677, Národní archiv v Praze

pallou. Kostel měl dříve také měděnou monstranci, která se nyní nachází v sakristii v několika částech. Kalich s paténou jsou uchovávány v nově postaveném kredenci v sakristii. Křtitelnice je kamenná s čistým měděným kotlíkem uvnitř, na ní je víko, v němž jsou v třídlíne cínové nádobyce pod zámek přechovávány svaté oleje pod dobrým dohledem faráře. Šenovský kostel platí šest českých (tolarů) pro svaté oleje. Je zde matrica k zapisování křtů, úmrtí a sňatků.¹¹³ Nachází se tady také váček k vybírání sbírek, peníze jsou uloženy v pokladně se dvěma klíči v sakristii. Zvonice náležející k výše zmiňovanému šenovskému kostelu je dřevěná, jsou v ní tři, údajně posvěcené zvony. Dále jsou zde dva malé zvonky nezbytné ke sloužení mše svaté. Farář Henner v obsáhlém inventáři dále popisuje zádušní jmění a příjmy benefícia. Z inventáře vyplývá, že střešní část mobiliáře (oltáře, kazatelna, křtitelnice) pocházely z období před rokem 1654, v případě oltářů není vyloučen předreformační původ a případná gotická podoba.¹¹⁴ Tato skutečnost neodporuje luterskému vztahu ke středověkému umění. Předreformační chrámový mobiliář tak sice často procházel úpravami pro věroučné potřeby luterství, nemusely však ve svém výsledku představovat razantní proměnu objektu.¹¹⁵

Farář Henner doplnil v roce 1685 tento inventář poznámkami o nově realizovaném pozlacení hlavního oltáře a daru obrazu Panny Marie s Ježíškem s korunami, zhotoveném a darovaném frýdeckým měšťanem, malířem a řezbářem Filipem Weissmannem (1639–1719).¹¹⁶ Není zcela zřejmé, zda Weissmannův obraz můžeme ztotožnit s dochovaným milostným obrazem Panny Marie s Ježíškem se zlatými korunkami a stříbrným srdcem (tzv. Šenovská madona), jehož vznik je jinými, avšak mladšími archivními prameny kladem do roku 1668.¹¹⁷ Ve stejném přípisu z 31. prosince 1685 je uvedeno, že hlavní oltář šenovského kostela byl pozlacen nákladem frýdeckého purkmistra a malíře Kristiána Leopolda Milotského (1652–1722).¹¹⁸ Angažovanost frýdeckých měšťanů ve věci výzdoby a vybavení šenovského kostela měla nepochybně spojitost s osobními kontakty faráře Hennera, rodáka z Frýdku. Zároveň zde máme co dočinění s manifestací katolické víry v chrámu, k němuž drželi patronátní právo protestantští Skrbenští z Hříště. Interiér navenek možná strohého dřevěného šenovského kostela má zanechat až již v místních nedávno obrácených farních či latentních a veřejných luteránech co nejpůsobivější dojem. Prostřednictvím množství soch a obrazů, resp. další umělecké výzdoby v kostele, je zde nejen vzbuzována a posilována katolická zbožnost, ale má být splněno rovněž jejich didaktické poslání.¹¹⁹ Město Frýdek, jež v té době platilo v rámci Těšínska za významné centrum mariánského kultu a katolickou baštu,¹²⁰ zde neváhá aktivně

podporovat své souvěrce, kteří v případě údržby kostela nenacházejí plné pochopení u světské vrchnosti.

Další popis vzhledu kostela sv. Mikuláše a jeho vybavení získáme excerpce vizitačních protokolů z let 1688 a 1697. Zatímco chrámová loď měla rovný strop, v presbytáři se nacházela nepravá dřevěná klenba, jež však plnila pouze dekorativní účel.¹²¹ Stěny byly ozdobeny malbami.¹²² K presbytáři z levé strany přiléhala sakristie, která byla charakterizována jako dostatečně prostorná, světlá a dobře zařízená. Hlavní oltář byl ozdoben obrazem Panny Marie. Po jeho pravé straně stála nová zpovědnice. V kostele se nacházely dva boční oltáře. Na levé straně to byl oltář sv. Kříže, v jehož sousedství byla umístěna křtitelnice, a na pravé straně oltář sv. Mikuláše, patrona chrámu. Mezi další významné části mobiliáře patřila umělecky vyřezávaná kazatelna na levé straně v černo-zlaceném barevném provedení.¹²³

V letech 1706–1717 byl farářem v Šenově frýdecký rodák Matěj František Tadeáš Vrána (1679–1752).¹²⁴ Tento kněz v roce 1711 pořídil pro farní kostel nový mešní kalich, jenž se měl stát náhradou za jiný, *nešťastně ztracený* jeho předchůdcem Václavem Tadeášem Faldynou v roce 1702.¹²⁵ Dodejme, že pořizování precios, především pak kalichů, patřilo k Vránově veliké zálibě.¹²⁶

Ve dvou dopisech Vránova nástupce faráře Pavla Petra Gavina¹²⁷ z 23. dubna 1717 týkajících se konverzí apostatů Tomáše Gilička z Petřvaldu a Jana Šebesty ze Šenova figurují zmínky o zasvěcení šenovského kostela svaté Hedvice.¹²⁸ Ačkoliv byla patronka Slezska v Šenově uctívána již od druhé poloviny 17. století¹²⁹ a ještě ve 20. letech 18. století ji zde ve slavnost sv. Hedviky přicházelo uctít procesí poutníků ze sousední farnosti Bruzovice společně se svým farářem Vránou, bývalým duchovním správcem v Šenově,¹³⁰ další písemné prameny z první poloviny 18. století hovoří nadále o patrociniu sv. Mikuláše.¹³¹ Rovněž samotný Gavin uvádí v inventáři farnosti z roku 1727 zasvěcení farního kostela sv. Mikuláši.¹³² Přímá spojitost obrazu sv. Hedviky, který hlavnímu oltáři daroval frýdecký měšťan Jan Ratimovský, s případnou snahou uctít křestní patronku donátorovy manželky (Hedviky, rozené Lichotové) a rozšířit tak v Šenově tento kult, není dosud spolehlivě doložena.¹³³

Obraz barokního interiéru dřevěného kostela v Šenově poskytuje rovněž protokol z vizitace farnosti, již zde 9. srpna 1719 vykonal vratislavský světící biskup Eliáš Daniel Sommerfeld.¹³⁴ Zaujme především poznámka o tom, že hlavní oltář již nesl patrocinium sv. Mikuláše. Na menze hlavního oltáře se nacházel tabernákl, v němž byla v cínovém ciboriu přechovávána svátost oltářní. Boční oltář na levé straně nesl stále patrocinium sv. Kříže a na pravé straně oltář se zajímavým patrociniem *Lásky Kristovy* (*Christi amabilis*). Z významnějších součástí mobiliáře se v kostele nacházela ještě křtitelnice, kazatelna (tehdy ve velmi špatném stavu) a zpovědnice. Jsou zmíněny i varhany na kůru. Ve zvonici byly umístěny tři zvony. Kostel byl označen jako dostatečně světlý, vyžadující však řadu oprav, především pak výměnu některých hnijících trámů. V dřevěné, nepříliš prostorné sakristii byla uložena všechna potřebná preciosa a paramenta. Z první skupiny si největší pozornost zasluhuje zlacený stříbrný mešní kalich a monstrance, jejíž horní část byla stříbrná a podstavec z mosazi. Kostelníky byli Jiří Kyška a Václav Slíva. Kolem kostela se nacházel dostatečně prostorný hřbitov, na němž byli pohřbíváni katolíci a evangelíci z Bartovic, Šenova a Václavovic. Dodejme, že celá farnost tehdy čítala (včetně Petřvaldu a Řepišť) na 500 osob katolického vyznání a 93 luteránů. Dřevěná šenovská fara byla ve špatném stavu. Vizitátor nařídil faráři Gavinovi, aby u Františka Karla Skrbenského z Hřiště urgoval nápravu ve věci nepříliš optimálního fyzického stavu farního kostela i fary.¹³⁵

Farář Gavin pořídil 3. ledna 1727 podrobný inventář šenovské farnosti, včetně farního kostela v Šenově a filiálních kostelů v Petřvaldě a Řepišťích. Zaměřil se však především na předměty z kostelního mobiliáře a záduší. Dřevěný farní kostel situovaný *při zámku* je

Niederwies Penies zproventur Kostela Šenovského M. popravě v příslušných letech od r. 1729 až do r. 1730 Roku 1729 až do roku 1730 1730			
Dne 26. Septembris dalo se kúbitu	1	2	3
o od příjmu z ní v šindela 25 kop =	25	..	..
Item v šindeli do kúbitu 25 kop =	25	..	..
Znovu 26. Novembris dano za dva			
šindeli do kúbitu =	24	..	..
Item 28. gbris dalo se za dva šindely =	25	..	..
Dne 28. Novembris od poligani kúbitu			
v šindeli 25 kop dalo se kúbitu za tři			
dni =	30	..	..
Znovu: Glápi se šindeli podával			
a šindeli pro šil =	27	..	..
Dne 1. Decembra dalo se za vino			
kúbitu 24 kop =	24	..	..
Za 45 kop v šindeli na poligani			
kúbitu 25 kop se šindeli 25 kop	636	..	..
Za vino kúbitu 24 kop =	24	..	..
Item 29. od vinu 24 kop za kúbitu =	33	..	..
Zatím 9. 40. =			

Zápis o výdajích jmění šenovského kostela (záduší) za léta 1729–1730 v účetní knize, Státní okresní archiv Frýdek-Místek

podle něj *prastarý* (*vetustissima*). Památka posvěcení se konala 16. neděli po Letnicích. Kromě hlavního oltáře s tabernáklem a portatilem zde byly dva boční oltáře, jejich patrocinia neuvedl. U kazatelny na levé straně byla umístěna rovněž křtitelnice, *nově ze dřeva umělecky nákladem 16 zlatých 17 krejcarů zhotovená*. Mezi nejcennější preciosa patřil stříbrný zlacený kalich se stříbrnou paténou, stříbrná monstrance, nově pořízené stříbrné zlacené ciborium a stříbrná paténa s korporálem sloužící k zaopatřování umírajících. Nacházely se zde tři páry dřevěných postříbřených svícňů a dva páry cínových svícňů, *starého provedení*, pro boční oltáře. Ve věži byly umístěny tři zvony.¹³⁶ S ohledem na absenci jakékoliv zmínky o malé věžičce na střeše kostela (sanktusníku) v tomto i předchozích pramenech můžeme její existenci u dřevěného kostela v Šenově vyloučit.

K dalším informačním zdrojům o původním dřevěném kostele v Šenově patří vedle výše zmíněných vizitačních protokolů a inventářů rovněž nejstarší účetní kniha, dochovaná pro období let 1727–1767. Mezi pravidelnými záznamy můžeme vystopovat zmínky o opravách či pořizování nového mobiliáře. Zmíníme jen ty nejvýznamnější. Tento archivní pramen zpravuje o poměrně rozsáhlé opravě dřevěného kostela, jež byla realizována v roce 1724. Tehdy došlo k opětovnému vyzdění základů a zřejmě i obměně trámů ve větším množství. Rudolf Skrbenský z Hříště (1687–1731), držitel Bartovic a Stonavy, pro tento účel věnoval čtyři jedle.¹³⁷ Kostel získal rovněž nový šindelový plášť. Došlo i k opravě tzv. babince či babníku, tedy místnosti pro úvod žen po porodu.¹³⁸ Velikou zásluhu na ní měl farář Gavin. Materiál navázeli formani z Bartovic a fojt z Vratimova.¹³⁹ O čtyři roky později získala část kostela cihlovou dlažbu.¹⁴⁰

Při arcikněžské vizitaci v roce 1732 nebyl šenovský farní kostel shledán v dobrém stavu. V případě oltářů bylo konstatováno, že jsou staré a rozpadají se. Frýdecký arcikněz Valentin Jan Příbyla¹⁴¹ nařídil nezbytnou opravu kostela. Mělo dojít především k vybudování nových zděných základů, neboť ty z roku 1724 zřejmě značně poznamenalo vlhko. Opravu měl zajistit Karel František Skrbenský z Hříště, který to údajně již dříve přislíbil.¹⁴² Účetní kostelní kniha však neposkytuje informaci o tom, zda vrchnost k této aktivitě přistoupila. V roce 1735 došlo k výměně šindelového pláště zvonice a opravě pozitivu.¹⁴³ O rok později zhotovil místecký varhanář Jakub Pilarčík pro šenovský kostel nový pozitiv v hodnotě 12 rýnských zlatých. Pořízení hudebního nástroje umožnily četné dary. Karel František Skrbenský z Hříště věnoval 40 rýnských zlatých. Mezi dalšími dárci z řad šlechty nalezneme jeho manželku Helenu Markétu (4 zl.), Jana Maxmiliána Gottlieba Skrbenského z Hříště, držitele Bartovic a Stonavy (10 zl.), Karolínu Františku Terezii Skrbenskou z Hříště (4 zl. 9 kr.), Jana Maxmiliána Sobka z Kornic (8 zl. 18 kr.) či Karla Zavadského (4 zl.). Figurovali zde i Jan František Leutner, *sekretář schönovský* (4 zl. 9 kr.),¹⁴⁴ správce šenovského panství František Materni (5 zl.), správce kunčického panství Matěj Paletsa (1 zl. 30 kr.) či Jan Jiří Klemens, farář v Dobré (4 zl. 9 kr.). Hudební nástroj byl posléze ozdoben malířem Antonínem Tušínským z Frýdku.¹⁴⁵ Tentýž malíř opatřil zlacením a polychromií dřevěné sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Karla Boromejského. Jejich pořízení částečně uhradil Karel František Skrbenský z Hříště.¹⁴⁶ Téhož roku byl pořízen nový baldachýn¹⁴⁷ a *novej obraz s korunkami na oltář* v hodnotě 1 rýnského zlatého 51 grošů.¹⁴⁸ Z tohoto údaje není zřejmé, zda se jednalo o náhradu za zmíněný starší milostný obraz Panny Marie s Ježíškem či jeho přemalbu. Z pořízení nových částí mobiliáře či oprav v interiéru zmíníme opravu pozitivu v roce 1743, dva nové cínové svícny na tabernákl v roce 1747, pozlacení soch dvou andělů na hlavním oltáři v roce 1752 či pořízení nového baldachýnu v roce 1755. V roce 1759 byla zhotovena nová antipendia pro hlavní oltář a boční oltář sv. Jana Nepomuckého.¹⁴⁹ Kostel sv. Mikuláše, jako každá dřevěná stavba, představoval zvýšené nároky na údržbu. Rozsáhlejší obměny šindelového pláště kostela byly provedeny v roce 1740 a 1751 (sakristie). V roce 1743 byla opravována střecha.¹⁵⁰

Dny původního dřevěného kostela v Šenově se blížily ke svému konci. V 50. letech 18. století se v účetní knize setkáme téměř s pravidelnou každoroční poznámkou o čištění příkopu kolem kostela. Vlhkost objektu, stejně jako jeho náročná údržba, vedly k úvahám o výstavbě nového domu Božího, jenž by byl odpovídajícím centrem duchovního života farnosti.¹⁵¹ Dodejme, že na základě buly papeže Benedikta XIV. mělo být při farním kostele v Šenově založeno náboženské bratrstvo, záměr však nedošel naplnění.¹⁵² V neposlední řadě zde figuroval ještě jeden významný faktor. Karel František Skrbenský z Hříště zastával od roku 1738 úřad zemského hejtmána Těšínského knížectví, byl tedy přímým zástupcem Františka Štěpána Lotrinského, těšínského knížete. Tato skutečnost, stejně jako Karlova dávná konverze ke katolicismu, se promítla do výstavby nového, zděného kostela, jemuž se později dostalo čestného přídomek „barokní perla Slezska“. Ve čtvrtek 8. listopadu 1764 frýdecký arcikněz a farář Karel Josef Ibram ze Suché slavnostně posvětil základní kámen.¹⁵³ Stavba chrámu byla dokončena o rok později, v následujících letech probíhaly intenzivní práce na výzdobě interiéru a doplňování mobiliáře.¹⁵⁴ Nový chrám nebyl postaven na stejném místě jako dřevěný kostel sv. Mikuláše, nýbrž mnohem blíže k zámku. Není orientován, hlavní oltář je umístěn západním směrem. Ordinariátní souhlas k tomuto předem připravovanému záměru byl udělen již 7. června 1761.¹⁵⁵ Tato skutečnost svědčí o promyšlené a delší dobu připravované koncepci mecenáše stavby.¹⁵⁶ Dokončený chrám Prozřetelnosti Boží byl slavnostně posvěcen (konsekrován) vratislavským biskupem Filipem Gotthardem Schaffgotschem v neděli 9. srpna 1772.¹⁵⁷

Někdejší mariánská kaple pod kůrem šenovského kostela s barokním oltářem a milostným obrazem Panny Marie s Ježíškem (tzv. Šenovské madony), r. 1941, Římskokatolická farnost Šenov u Ostravy

Sluší se poznamenat, že pochází ze starého kostela...

Rezidua dřevěného kostela sv. Mikuláše

Dřevěný kostel byl po dostavbě nového kompletně demolován a nezůstaly po něm viditelné stopy, do novostavby však putovalo několik starších předmětů. Jednalo se např. o zvon z roku 1700 o hmotnosti 12 centnýřů (672 kg) s nápisem: *Lucas Marcus Ioannes Matheus Iesus Nazarenus Rex Iudeorum*. Nesl reliéfní vyobrazení Panny Marie Bolestné a krucifixu s postavou Panny Marie a sv. Jana Evangelisty po stranách.¹⁵⁸ Dalším artefaktem byla křtitelnice. Farář Vincenc Misera o ní v roce 1808 poznamenal, že je *velmi stará, s přihrádkou* (na svaté oleje) a *sluší se poznamenat, že pochází ze starého kostela*. Ke křtitelnici náležel cínový tác o váze 8 lotů v hodnotě 45 krejcarů.¹⁵⁹ Můžeme ji ztotožnit s křtitelnicí zmíněnou farářem Gavinem v inventáři z roku 1727.¹⁶⁰ V průběhu 19. století byla pro kostel pořízena nová křtitelnice.¹⁶¹

S dřevěným kostelem je spjat dochovaný milostný obraz Panny Marie s Ježíškem (madony), jehož vznik je kladen do roku 1685 (některými mladšími prameny do roku 1668). S nejvyšší pravděpodobností se však jedná o náhradu původního díla, pořízenou nově v roce 1736, jak již bylo výše uvedeno.¹⁶² Jde o zasklenou olejomalbu na dřevě. Obě postavy jsou opatřeny zlatými korunkami, na levé části hrudi Matky Boží je umístěno stříbrné srdce. Obraz se v období baroka těšil popularitě. V roce 1885 byl „renovován“, pravděpodobně však razantně přemalován.¹⁶³ Podle inventáře z roku 1808 byl umístěn na dřevěném oltáři v samostatné boční kapli vpravo od hlavního vchodu. Nad ním byl umístěn obraz sv. Františka z Assisi. Po stranách byly umístěny dvě sochy andělů. V téže kapli se nacházel zasklený barokní obraz sv. Jana Nepomuckého.¹⁶⁴

Se zaniklým dřevěným kostelem jsou spojovány rovněž barokní dvoukřídlé dveře (resp. jejich intarzované části) o rozměrech 210 × 65 cm (dohromady 130 cm) vedoucí z presbytáře do sakristie. Plochy jednotlivých křídel jsou členěny dvěma zdvojenými výplněmi ohraničenými profilovanými zalamovanými lištami. Vnitřní výplně dveří směrem do presbytáře jsou intarzovány figurálními a ornamentálními motivy (květy, mušle), přičemž do první skupiny náleží vyobrazení tři církevních otců. V levém horním poli je vyobrazen sv. Ambrož s nápisem v pásce: S. AMBROS. EP. V knize, kterou drží světec v levé ruce, čteme nápis: TE / DE/UM // LAU/DA/MUS. V pravém horním poli je vyobrazen sv. Řehoř s nápisem v pásku: S. GREGORIUS. PAPA. V pravém dolním poli je vyobrazen sv. Jeroným s nápisem: S. HIERONIME. CON. Z původního vyobrazení sv. Augustina v levém spodním poli se dochovala pouze horní část s vegetabilním motivem. Uprostřed jednotlivých křídel jsou knoflíky sloužící k přitažení dveří. Na vnitřní straně (ze sakristie) je umístěn na podložce z listovce v levém křídle původní barokní krabicový zámek s klikou. Vznik dveří je kladen do první poloviny

Milostný obraz Panny Marie s Ježíškem v podobě z r. 1885, foto Miroslav Lysek

*Intarzie s vyobrazením sv. Řehoře na dveřích do sakristie,
foto David Pindur*

18. století, v případě intarzie není vyloučen starší původ.¹⁶⁵

Do první poloviny 18. století klademe dvě části stříbrného zlaceného kalichu, jenž byl přepracováván v roce 1865, jak dosvědčuje značka s letopočtem. Z původního barokního kalichu byla zachována především noha o průměru 17 cm. Je členěna do tří pruhů s páskovou ornamentikou. Na širších mezikolech jsou maskarony s andílkami, na jejichž hlavách jsou umístěny koše s ovocem a růžemi. Další použitou částí starého kalichu je koš se stejnou ornamentikou.¹⁶⁶ Kolekci reziduí na původní šenovský kostel můžeme uzavřít barokní cínovou mešní konvičkou na vodu. Víčko je opatřeno iniciálou A (aqua) a ucho ozdobeno volutou. Výška konvičky činí 11,5 cm, maximální šířka 10 cm a průměr podstavu 5 cm. Předmět je možno typologicky zařadit do 18. století, zda má však přímou spojitost s dřevěným kostelem, nelze spolehlivě doložit.¹⁶⁷

Předkládaná studie na základě dochovaných a dostupných písemných i hmotných pramenů shrnuje poznatky o zaniklém dřevěném kostele sv. Mikuláše v Šenově v širší historické a kulturní kontextualizaci. Závěrem je nutno zdůraznit skutečnost, že zmizelá šenovská svatyně vedle svého primárního kultovního poslání sloužila rovněž jako pohřebiště šenovské vrchnosti, Skrbenských z Hříště. Tento šlechtický rod je se Šenovem nerozlučně spjat po tři staletí a významným způsobem se zapsal i do historie námi sledovaného sakrálního objektu.¹⁶⁸

RESUMÉ

Defunct wooden Church of St. Nicholas in Šenov within the Context of Culture and History

Based on available archive sources and literature published so far, the article is a summary of facts concerning the original wooden parish church of St. Nicholas in Šenov. This defunct Šenov shrine, with the earliest references dating back to the 15th century, witnessed the dramatic reformation period in Těšín Silesia. In addition to its primary purpose of preaching, it served as a burial site for the suzerains of Šenov, in particular the family of Skrbenský of Hříště, inseparably linked to the town for three centuries. Until 1654, the original wooden church had been owned by the Lutherans; it was seized on 25 March 1654 by the religion board appointed by Emperor Ferdinand III to foster the restoration of Catholicism in the Duchy of Těšín. Upon its handover to the Roman Catholics, the number of written references to the church increased. There were three altars after the last quarter of the 17th century, while the pulpit and baptismal font dated back to the times when the church was owned by the Lutherans. In addition to St. Nicholas, the patron saint of the church, pilgrimages were held to revere St. Hedwig, with increasing respect paid by the Catholics to the Baroque love painting of the Virgin Mary with baby Jesus. Worth noting is the patronage of the townsmen of Frýdek who supported the Šenov church in the second half of the 17th century. As early as in the first half of the 18th century, the wooden church had fallen into a state of serious disrepair; written sources indicate it sustained damage from excess humidity. This is why the owner of Šenov, Baron Karel František Skrbenský of Hříště (1684–1768), state governor of the Duchy of Těšín, commissioned the construction of a stone sanctuary ensuring due respectability. The new church of Divine Providence in Šenov was built in 1764–1765.

AUTOR STUDIE

- PhDr. David Pindur, Ph.D.; Muzeum Těšínska, p. o.; david.pindur@muzeumct.cz
- Studie vznikla v rámci projektu ESF OPVK *Konfesijní kultura mezi středověkem a moderní dobou* Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0192.

POZNÁMKY

- 1 V roce 2014 uplynulo 250 let od zahájení výstavby jedné z nejvýznamnějších sakrálních staveb na území Těšínska, barokního chrámu Prozřetelnosti Boží v Šenově. Tato skutečnost byla po celý jubilejní rok reflektována především Římskokatolickou farností Šenov u Ostravy. Hlavní část oslav proběhla v neděli 31. srpna 2014, kdy zde ostravsko-opavské diecézní biskup Mons. František Václav Lobkowicz, O.Praem., sloužil slavnostní mši a v odpoledních hodinách byla v kostele otevřena výstava velkoformátových fotografií prof. Jindřicha Štreita dokumentujících rok života současné šenovské farnosti. V neděli 9. listopadu se v šenovském chrámu uskutečnila přednáška představující nejvýznamnější mezníky z jeho historie a po ní biskup Lobkowicz požehnal kamennou sochu Prozřetelnosti Boží, dílo místního sochaře Oldřicha Haroka, situované v sousedství fary. Viz ŠTUDA, Pavel: *V Šenově u Ostravy slaví 250 let kostela*. Okno do života ostravsko-opavské diecéze, 2014, č. 9, s. 12–13; OKAPAL, Petr: *Ze slavnosti požehnání sochy Prozřetelnosti Boží*. Zdroj informací. Římskokatolická farnost Šenov. Čtrnáctidenní informační zpravodaj, 2014, č. 14, s. 1; reportáž *Pouť k „Perle Slezska“*, Křesťanský magazín 14. 9. 2014, dostupné: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1098528273-krestansky-magazin/414236100121005> [cit. 20. 3. 2015].
- 2 Jeho základní biografické údaje viz např. STIBOR, Jiří – FUKALA, Radek – TRAPL, Miloš: *Skrbenští z Hříště*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy (dále jen BSSM) 4, 1995, s. 118–125, zde s. 123–124.
- 3 KNEIFEL, Reginald: *Topographie des kaiserl. Königl. Antheils von Schlesien II*. Brünn 1804, s. 311; SCHIPP, Joseph Carl: *Historisch-topographische Beschreibung des Breslauer k. k. Diöcesantheils*. Teschen 1828, s. 54.
- 4 GRUNDMANN, Günther: *Deutsche Kunst in befreiten Schlesien*. Breslau 1944, s. 150–151; WEIDHAAS, H.: *West-östliche Beziehungen in der Baugeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts*. Wissenschaftliche Zeitschrift der Hochschule für Architektur und Bauwesen 75, 1956, č. 2, s. 148; KŮČA, Otakar: *Pozdně barokní oválný prostor kostela v Šenově*. Umění 5, 1957, s. 231; MARTINCOVÁ, Dagmar: *Nástin činnosti stavitele Jakuba Pánka na severní Moravě*. Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 1, 1971, s. 120–140, zde s. 132–136; MLČÁK, Leoš: *Státní seznam nemovitých kulturních památek okresu*

- Frydek-Místek. Ostrava 1980, s. 113; SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska*. Opava 2004, s. 17, 50–53, 134–138, 154–156; GORZELIK, Jerzy: *Powolne wygasanie baroku 1740 – około 1800*. In: Chojacka, E. (ed.): *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*. Katowice 2004, s. 155–168, zde s. 161; Týž: *Uwagi o sztuce Śląska Cieszyńskiego w dobie konfesjonalizacji*. *Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník* (dále jen CSM/TMS) 2, 2005, s. 124–154, zde s. 146; OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Několik poznámek ke kulturním dějinám Opavského a Těšínského Slezska* (Opava, Šenov, Těšín a Frýdek). *Příspěvek k dějinám mecenášských a objednatelských strategií v letech 1730–1800*. In: Čapský, M. – Čapská, V. (edd.): *Confinia Silesiae* (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka). *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* (dále jen AHUSO) 1. Opava 2008, s. 401–424, zde s. 408–409; Týž: *Franz Zachariáš Schwabe von Schwabenheim, Salomon Steinhöfer, Antonio Stanetti a další sochařské osobnosti v kontextu objednatelských vztahů. K dějinám barokního sochařství na území Těšínského knížectví*. AHUSO 4, 2011, s. 93–105, zde s. 103.
- 5 IWANEK, Witold: *Renesansowa plastyka nagrobna na Śląsku Cieszyńskim*. *Cieszyński Rocznik Muzealny* 2, 1972, s. 63–81, zde s. 71–72; GARBOVÁ, Eva: *Epigrafické památky okresu Frýdek-Místek*. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Brno 1977, s. 154–162; STIBOR, Jiří: *Skrbenští z Hřístě a jejich náboženské vyznání*. *Familia Silesiae* 2, 1997, s. 24–46; MÜLLER, Karel: *Heraldické památky Těšínska*. In: Jež, R. – Pindur, D. (edd.): *Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínského Slezska*. Český Těšín 2010, s. 215–224, zde s. 218; Týž: *Heraldické památky Těšínska*. *Studie o Těšínsku* 20. Český Těšín 2012, s. 101–106; BRNOVJÁK, Jiří a kol. (ed.): *Kryštof Bernard Skrbenský z Hřístě. Paměti hornoslezského šlechtice*. *Nobilitas in historia moderna* III. Český Těšín – Opava – Ostrava 2010, s. 105–109; OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Rodové mauzoleum Skrbenských z Hřístě (náhrobníky Karla Františka, Karla Dětřicha, Jana a Jaroslava Skrbenských z Hřístě)*. In: Šopák, P. a kol.: *Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století*. Slezsko: Lidé a země I. Opava 2011, s. 115; MYSLIVEČKOVÁ, Hana: *Mors ultima linea rerum. Pozdně gotické a renesanční figurové náhrobní monumenty na Moravě a v českém Slezsku*. Olomouc 2013, s. 278–281.
- 6 PINDUR, David: *250 let kostela Prozřetelnosti Boží v Šenově*. Šenov u Ostravy 2014. Autor této památky věnoval zevrubnou pozornost rovněž v příspěvku *Kostel Prozřetelnosti Boží v Šenově. Od rodové nekropole Skrbenských z Hřístě k „barokní perle Slezska“* na mezinárodní vědecké konferenci *Památky Těšínského knížectví* pořádané Ústavem dějin umění Akademie věd ČR v Praze 26. února 2015.
- 7 LANKOČI, Hanuš: *Obec a panství Šenov. Kronika starobylé slezské dědiny*. Polská Ostrava 1913, s. 30–35. K této práci viz ŠOPÁK, Pavel: *Hanuš Lankočí. Obec a panství Šenov. Kronika starobylé slezské dědiny*. In: Šopák, P. a kol.: *Paměť Slezska*, s. 315.
- 8 TVRDÝ, Ludvík: *700 let Šenova. Věnováno k 65. výročí založení místní organizace KSČ v Šenově*. Šenov u Ostravy 1986, s. 17–20; PAŠÍK, Milan: *Historie města Šenova v datech*. Šenov 2003; KIŠKA, Mojmír: *Starší historie a pamětihodnosti obce Šenova ve Slezsku*. Šenov 1991, s. 102–117. Na limity Kiškovy práce již před téměř 20 lety upozornil historik Jiří Stibor, viz STIBOR, Jiří: *Šenov a hraniční spor r. 1561*. *Těšínsko* 39, 1996, č. 1, s. 1–6, zde s. 1. Ukázkou svévolného nakládání s historickou faktografií a její dezinterpretací jsou nejnovější práce PASTRŇÁK, Milan: „O ohnivé ruce v Šenově.“ *Věstník Šenovského muzea*, 2013, s. 32–40; Týž: *Perla Slezska. Kostel Prozřetelnosti Boží v Šenově. Okolnosti založení a výstavby šenovského kostela Prozřetelnosti Boží v datech, faktech a pověstech*. Šenov 2014.
- 9 ADAMUS, Alois: *Dějiny kostela v Šenově*. Polední ostravský deník, 30.–31. 7. 1929; TAMTÉŽ, 2.–6. 9. 1929. Rukopis článku viz Archiv města Ostravy (dále jen AMO), fond Písemná pozůstalost Aloise Adamusa, inv. č. 304, č. k. 6.
- 10 Narodil se 27. března 1885 v Bartovicích, kněžské svěcení přijal 20. července 1910 ve Vidnavě, působil jako kooperátor v Zábřehu u Bilska (1910–1911), Šenově (1911–1912), Skalici (1912–1914) a opět v Šenově (1914–1920). K 1. srpnu 1920 byl ustanoven administrátorem šenovské farnosti, od 1. ledna 1921 se stal zdejším farářem (do roku 1947). Zemřel v Šenově 31. prosince 1948, pohřeb se konal tamtéž 5. ledna 1949.
- 11 Římskokatolická farnost (dále jen ŘKF) Šenov u Ostravy, Podklady pro kroniku farnosti Šenov (*Historie šenovské farnosti a okolí*, dále jen *Historie*), nestránkováno.
- 12 Zcela marginálně LONDZIN, Józef: *Kościół drewniany na Śląsku Cieszyńskim. Z posmiernych zapisów Autora przejrzał, uzupełnił i do druku przygotował Ks. R. Tomanek*. *Cieszyn* 1932, s. 15; MATUSZCZAK, Józef: *Studia nad kościołami drewnianymi na Górnym Śląsku*. *Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu*. Sztuka, zeszyt Nr 9, Bytom 1989, s. 86; ROSOVÁ, Romana: *Dřevěné kostely Těšínska a severovýchodní Moravy*. Ostrava 2014, s. 12, 37. Do výše zmíněné sféry nerelevantních prací k tématu (viz pozn. č. 8) náleží i pojednání Jaromíra Poláška o zaniklém dřevěném kostele sv. Mikuláše, viz POLÁŠEK, Jaromír: *O farním kostele Prozřetelnosti Boží v dnešním městě Šenově*. *Region Frýdecko-Místcko*, 9. 2. 1999, s. 17; Týž: *Dřevěné kostely a kaple Moravy a Slezska*. Český Těšín 2001, s. 69–74.
- 13 BAKALA, Jaroslav: *Osídlení Frýdecka a Jablunkovska v období vrcholného středověku*. Frýdek-Místek 1982, s. 24, 150–151.
- 14 Soupis je nazván podle biskupského hospodářského dvora v hornoslezském Ujezdu (p. Ujazd), kde se mj. shromažďovaly i desátky z vesnic Těšínského knížectví. K dokumentu MARKGRAF, Hermann – SCHULTE, Josef Wilhelm (edd.): *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*. *Codex diplomaticus Silesiae* XIV. Breslau 1889; MAETSCHKE, Ernst: *Die Entstehung des Liber Fundationis* (*Codex diplomaticus Silesiae* XIV). *Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens* 77, 1943, s. 22–33; NĚMEC, Emerich (ed.): *Listinář Těšínska I (1155–1399)*. *Codex diplomaticus ducatus Tessinensis*. *Sbírka listinného materiálu k dějinám Těšínského Pobeskydí*. Český Těšín 1955, č. 33; BAKALA, Jaroslav: *Registrum Wyasdense – otázka datace*. *Časopis Slezského muzea – B* (dále jen ČSM-B) 38, 1989, s. 217–224; Týž: *Základní pramen k dějinám středověkého osídlení Těšínska*. *Těšínsko* 32, 1989, č. 2, s. 1–5; DOLA, Kazimierz: *Dzieje kościoła na Śląsku I. Średniowiecze*. Opole 1996, s. 67; BAKALA, Jaroslav: *Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku*.

- Brno 2002, s. 35–44; Týž: *700 let Ujazzského rejstříku*. Těšínsko 48, 2005, č. 4, s. 14–16.
- 15 BAKALA, J.: *Osdílení*, s. 150–151.
 - 16 MARKGRAF, Herrmann: *Die Rechnung über den Peterspfennig im Archidiakonat Oppeln 1447*. Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 27, 1893, s. 356–383, zde s. 361. K problematice nejnověji BARCIAK, Antoni: *Początki sieci parafialnej w księstwie cieszyńskim*. In: Chmiel, P. – Drabiniak, J. (Hgg.): *Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności. (Tagungsreihe der Stiftung Haus Oberschlesien, Band 9), Ratingen 2000, s. 11–21, zde s. 17–20; PINDUR, David: *Přehled nejstarší církevní správní organizace Těšínska. Od středověku do vzniku generálního vikariátu v roce 1770*. In: Jirásek, Z. (ed.): *Polská papežská nunciatura v Opavě (Slezsko v církevních dějinách 18. století)*. AHUSO – Supplementa Tomus V, Opava 2009, s. 57–92, zde s. 63.
 - 17 Opice dnes nezvěstného inventáře farnosti Šenov, který v roce 1684 sepsal farář Jan Josef Henner. Viz RkF Šenov u Ostravy, *Historie*. Nemožnost komparace opisu s originálem znemožňuje verifikaci tohoto údaje.
 - 18 VELÍMSKÝ, Tomáš: *Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách*. Věnováno Prof. Dr. Karlheinz Blaschkemu, ordinářiovi katedry dějin raného novověku a saských dějin TU Dresden. Medievalia Historica Bohemica 6, 1999, s. 7–64. Nejnověji se problematikou zabýval v souvislosti se středověkými patrocinií na jižní Moravě JOKEŠ, Petr: „... beate Marie virginis gloriose, in cuius honorem eadem parochialis ecclesia sit consecrata...“ Pohledy do světa středověkých patrocinií na jižní Moravě. Časopis Matice moravské 133, 2014, č. 1, s. 3–24, zde s. 18–20. Středověkým patrociniím na území opolského arcibiskupství, k němuž náležela i farnost Šenov, věnoval pozornost TUKAY, Heinrich: *Die Kirchpatrozinien im mittelalterlichen Archidiakonat Oppeln*. Ein Beitrag zur Schlesischen Kirchengeschichte. Dissertationsarbeit, Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Münster 1976; Týž: *Oberschlesien in Spannungsfeld zwischen Deutschland Polen und Böhmen-Mähren. Eine Untersuchung der Kirchenpatrozinien im mittelalterlichen Archidiakonat Oppeln*. Köln – Wien 1976.
 - 19 Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AA Wrocław), fond Administracja Diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 74a, pag. 88. Srov. JUNGWITZ, Joseph (ed.): *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln I*. Breslau 1904, s. 238; MORR, Josef: *Der österreichische Anteil der Diözese Breslau nach den Visitationsberichten des 16. und 17. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 11, 1916, s. 140–223, zde s. 214.
 - 20 AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 76c, fol. 353; RkF Šenov u Ostravy, *Historie*. Srov. JUNGWITZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 562; MORR, J.: *Der österreichische Anteil*, s. 215.
 - 21 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Frýdek-Místek, fond Farní úřad Vratimov (dále jen FÚV), inv. č. 10, sign. 76c. Srov. PINDUR, David: *Dřevěný kostel svatého Michaela archanděla v Řepišti*. Řepiště 2013, s. 29.
 - 22 Z novější literatury viz SPRATEK, Daniel: *Právní aspekty luterské reformace na Těšínsku*. Slezský sborník (dále jen SLSb) 102, 2004, č. 1, s. 1–20; PINDUR, David: *Reformace a počátky rekatolizace v Těšínském knížectví*. In: Jež, R. – Pindur, D. (edd.): *Těšínsko v proměnách staletí*. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínského Slezska. Český Těšín 2010, s. 79–92, zde s. 85; Jež, Radim: *Dvojí konverze v rodině posledních těšínských Piastovců*. Studia Comeniana et historica 39, 2009, č. 81–82, zde s. 95–103; Týž: *„I v paměti máme, když jsi o téhož opata orlovského na Hradě pražském s námi austrně mluvil...“ K sekularizaci církevních majetků na Těšínsku v počátcích reformace*. In: Czyż, R. – Gojniczek, W. – Spratek, D. (edd.): *Trzysty lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie. Cieszyn 2010, s. 36–65.
 - 23 STIBOR, Jiří: *Sedlnický z Choltic*. BSSSM, 3, 1995, s. 97–101, zde s. 97.
 - 24 Nejnověji PINDUR, David: *Náboženské bratrstvo Panny Marie Sedmiboletné a černého škapulíře v Polské Ostravě (1753–1783)*. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska (dále jen Ostrava) 24, 2009, s. 423–445, zde s. 430–432; MÜLLER, Karel: *Zmizelá pohřebiště rodu Sedlnických z Choltic ve Slezské Ostravě a Hrušově*. In: Jež, R. – Pindur, D. a kol.: *V dobách umění bez hranic*. W czasach sztuki bez granic. CSM/TMS 5 (2012). Český Těšín 2013, s. 211–220, zde s. 211–217.
 - 25 STIBOR, J.: *Šenov*, s. 1–6.
 - 26 Podrobně Jež, Radim: *Inventář pozůstalosti Václava Skrbenského z Hřístě a na Šenově z roku 1590*. Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 8, 2007, s. 28–44, zde s. 30. Rodový archiv Skrbenských z Hřístě obsahuje dokumenty k dřívějším držitelům Šenova a dalších statků Skrbenských na Těšínsku, viz Jež, Radim: *Pergamenové listiny těšínských Piastovců z let 1408–1566 z Rakouské národní knihovny ve Vídni*. Práce a studie Muzea Beskyd – Společenské vědy (dále jen PaSMB-SV) 24, 2012, s. 140–201.
 - 27 STIBOR, J. – FUKALA, R. – TRAPL, M.: *Skrbenští*, s. 118–125, zde s. 119; STIBOR, Jiří: *Některé zajímavosti z dějin obcí a jejich držitelů (k dějinám města Havířova)*. Těšínsko 38, 1995, č. 2, s. 1–5, zde s. 4; BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 49–73.
 - 28 GOJNICZEK, Wacław: *Urzędy księżce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)*. Katowice 2014, s. 238, 306. Srov. BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 49, 52–53, 106.
 - 29 JEŽ, R.: *Inventář*, s. 37.
 - 30 MÜLLER, K.: *Heraldické památky Těšínska*, s. 101–102; MYSLIVEČKOVÁ, H.: *Mors*, s. 278–281.
 - 31 Österreichische Nationalbibliothek (dále jen ÖNB) Wien, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. H 29175, fol. 2, srov. TAMTÉŽ, fol. 83.
 - 32 Toto podání zachytil v inventáři farnosti Šenov z 20. června 1808 farář Vincenc Misera. Viz ZA Opava, fond GVT, inv. č. 663, č. k. 109. Miserovu informaci přejal již SCHIPP, J. C.: *Historisch-topographische Beschreibung*, s. 54.
 - 33 Tzv. *Knihu pamětí*, vedenou pisatelem v letech 1632–1685 (ÖNB Wien, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. H 29173), zpřístupnil formou moderní kritické edice BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*. Zde na s. 7–8 viz rovněž další prameny a literaturu k tomuto tématu. Jen pro úplnost připomeňme, že na osobnost pisatele upozornil krátce po první světové válce FRINTA, Antonín: *K. B. Skrbenský, slezský spisovatel XVII. stol.*. Věstník Matice Opavské 25, 1919, s. 67–81.

- 34 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 129, 131. Konec života Jana Bruntálského z Vrbna se již dříve dočkal svého zpracování, viz FUKALA, Radek: *Šenovský epilog moravského diplomata. Jan mladší Bruntálský z Vrbna*. Těšínsko 37, 1994, č. 2, s. 1–2; KORBELÁŘOVÁ, Irena: *K šenovskému epilogu Jana ml. Bruntálského z Vrbna*. Těšínsko 52, 2009, č. 4, s. 17–20. V písemné pozůstalosti Jana Bruntálského z Vrbna se nachází i znění jeho náhrobního nápisu, viz IGÁLFFY-IGÁLY, Ludwig: *Nová silesiaka v Rakouské národní knihovně ve Vídni*. Archivní časopis 39, 1989, č. 2, s. 104–106, zde s. 104.
- 35 Anna Johana (* 1617, † ?), Gottfried (*† 1621) a Ladislav Lev (1632–1633). Viz BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 238–240.
- 36 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 131.
- 37 TAMTÉŽ, s. 131, 134–135.
- 38 K oběma Bruntálským viz STIBOR, Jiří: *Bruntálský z Vrbna*. BSSM 10, 1998, s. 23–50, zde s. 42–43, 45–46.
- 39 K jeho osobnosti STIBOR, Jiří: *Osudy majitelů zámku v Porubě v 16. a 17. století*. Ostrava 17, 1995, s. 301–317, zde s. 309–317; Týž: *Pohnuté osudy Jana Kryštofa Vaneckého (1600–1674) na Horní Polance u Moravské Ostravy*. Ostrava 18, 1997, s. 323–342. Vanecký byl členem a mecenášem růžencového bratrstva ve Frýdku, viz PINDUR, David: *Frýdecké arcikněžství v letech 1654–1770 (v kontextu těšínského biskupského komisariátu)*. Disertační práce Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity. Opava 2012, s. 169.
- 40 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 137. Vedle předčasně zemřelého Janíčka se z tohoto manželství Jiřího Štěpána Bruntálského dožili dospělosti Anna Helena Petronela, Marie Alžběta, Ferdinand Oktavián a Václav Vojtěch. Viz STIBOR, J.: *Bruntálský z Vrbna*, s. 46–47.
- 41 JEŽ, Radim: „*Stříbra Její knížecí milosti*“. *Stolní soupřava Alžběty Lukrécie Těšínské podle inventáře z roku 1649*. Těšínsko 54, 2011, č. 4, s. 1–9, zde s. 1–2.
- 42 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 142.
- 43 Adresát výše zmíněného svědectví o manželském původu, vystaveném v roce 1643 Janem starším Skrbenským z Hřiště.
- 44 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 152–153.
- 45 *Cum tot millium animarum dispendio...* Viz AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 73, fol. 51; JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 30. K osobnosti vizitátora Sendecia viz WELTZEL, Augustin: *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien. Aus Urkunden und amtlichen Actenstücken bearbeitet*. Sohrau 1888, s. 282.
- 46 AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 73, fol. 36–52; JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 19–30. K průběhu vizitace viz PINDUR, D.: *Přehled*, s. 76–78.
- 47 Podrobně PINDUR, David: „*Ženy a dcery své za zvony užívající*“. *K činnosti náboženské komise na Těšínsku v polovině 17. století*. In: Jirásek, Z. a kol.: *Církevní dějiny Slezska 18. až 20. století*. Opava 2011, s. 84–102.
- 48 BRŇOVJÁK, J. a kol.: *Kryštof Bernard*, s. 157.
- 49 GOJNICZEK, Wacław: *Z dziejów szlachty w księstwie cieszyńskim ze szczególnym uwzględnieniem protestantów*. Szkice Archiwalno-Historyczne 2, 2000, s. 5–24; GABRYŚ, Marcin: *Pierwsi donatorzy luteránskiej biblioteki kościelnej. Przyczynek do dziejów Biblioteki i Archiwum im. Bogumiła Rudolfa Tschammera w Cieszyńce*. Śląski kwartalnik historyczny Sobótka 68, 2013, č. 1, s. 9–21, zde s. 14, 16.
- 50 PINDUR, D.: „*Ženy*“, s. 90–91.
- 51 Vyplyvá to z dopisu ratibořského kustoda a komisaře v správách duchovních knížete těšínského Ondřeje Skodonia Zikmunda Jaroslavu Skrbenskému z Hřiště, držiteli Petřvaldu z 6. listopadu 1659. Viz ŘKF Šenov u Ostravy, *Historie*. Adam Ferdinand Jantošovič vykonával duchovní správu farnosti Šenov do své smrti 18. prosince 1675. Vedl spor se polskoostravským farářem Pavlem Antonínem Postavkou ohledně dávek z Kunčic, Petřvaldu, Řepišť a Vratimova, blíže k problematice PINDUR, David: *Obrana polskoostravského faráře z 2. poloviny 17. století*. Ostrava 23, 2007, s. 614–623.
- 52 PINDUR, David: *Zaniklý dřevěný farní kostel sv. Jakuba Většího v Horních Domaslavicích*. Těšínsko 51, 2008, č. 4, s. 1–11, zde s. 2.
- 53 PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 76–80.
- 54 V první polovině 40. let 17. století působil v Řepišti luterský farář Mikuláš, ženatý s Annou, byl otcem Judity a Ludmily. Viz ÖNB Wien, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, sign. H 29175, fol. 33–38, 40, 46.
- 55 Sporu věnoval podrobně pozornost PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 109–114; Týž: *Obrana*, s. 614–623.
- 56 Již od poslední čtvrtiny 17. století byl nazírán jako filiální kostel farnosti Šenov, jímž byl až do roku 1785. Tehdy se stal filiálním kostelem erigované farnosti Vratimov. K řepišťskému kostelu mezi lety 1654–1785 viz PINDUR, David: *Dřevěný kostel svatého Michaela archanděla*, s. 22–29.
- 57 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚV, inv. č. 110, sign. X, č. k. 4. Srov. PINDUR, D.: *Obrana*, s. 621.
- 58 K osobnosti tohoto frýdeckého rodáka, jenž stál v čele šenovské farnosti v letech 1687–1699, viz PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 90.
- 59 Těšínský biskupský komisař Alexandr Augustin Klaybor pověřil 13. dubna 1687 faráře Pazděrovského správou petřvaldského kostela „*titulus commenda*“ a do konce 17. století byl petřvaldský kostel ve správě šenovského faráře nazírán jako „komandátní“. Podrobně PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 115–117.
- 60 V roce 1838 bylo založeno lokální kaplanství se sídlem v Petřvaldě, povýšené v roce 1853 na samostatnou farnost. K petřvaldskému kostelu viz nejnověji PINDUR, David: *Náboženské poměry*. In: JEŽ, R. – PINDUR, D.: *Obrázky z dějin Petřvaldu*. Cieszyn 2011, s. 18–26.
- 61 Książnica Cieszyńska w Cieszyńce (dále jen KC Cieszyn), fond Zbiór rękopisów księstwa Leopolda Jana Szersznika (dále jen ZS), sign. DD VIII 2, fol. 292. Podrobněji STIBOR, J.: *Skrbenští*, s. 40–41.
- 62 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 164.
- 63 Došlo k útoku na služebnictvo a konfiskaci cenností. Přítomnou manželku Jana Skrbenského z Hřiště, Juditu Bruntálskou z Vrbna, nazvali *luterkou dáblovou*. Podrobněji PINDUR, D.: „*Ženy*“, s. 99.
- 64 *Sectae Calvinisticae mordicus addictus*. Viz AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 89–90. Srov. JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238.
- 65 Ondřej Jan Bartoloměj Pánek (1650–1714), rodák z Kluče u Újezdu na Opolsku, byl farářem v Šenově mezi lety 1675–1682. Vystudoval v Olomouci, kde rovněž přijal kněžské svěcení. V roce 1679 byl vizitátorem hodnocen jako dobrý a bezproblémový kněz. V roce 1676 založil nejstarší dochovanou matriku farnosti Šenov. Po odchodu ze Šenova působil až do smrti jako farář v Dobré, zahynul při cestě za umírajícím farníkem do Janovic 23. ledna

- 1714, pohřben byl ve farním kostele sv. Jiří v Dobré. Viz AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 90; TAMTÉŽ, sign. II. b. 76c, fol. 359; TAMTÉŽ, sign. II. b. 148, fol. 93; ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1; TAMTÉŽ, fond Sbírká matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2842, sign. Fr-V-8, fol. 51. Srov. JUNGNITZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238; 567; AL SAHEB, Jan – PINDUR, David (edd.): *Vizitační protokoly vratislavské diecéze z roku 1697. Frýdecké arcikněžství*. Edice. Prameny k dějinám Slezska 7. Opava 2006, s. 27; TVRDÝ, Jan Evangelista: *Památný spisek k oslavení 200letého jubilea nynějšího kostela dobrodinského*. Brno 1886, s. 14–15.
- 66 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszyńie (dále jen AP Cieszyń), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 265, pag. 326–327. Srov. PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 144–145.
- 67 ŘKF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 68 PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 159–160.
- 69 Této problematiky se dotkli STIBOR, J.: *Skrbenští*, s. 24–46; GABRYŠ, M.: *Pierwsi donatorzi*, s. 16; BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 87–112; PINDUR, David: *Spor o Kostelní louku ve Vratimově v 17. století*. PaSMB-SV 17, 2006, s. 21–33, zde s. 28; AL SAHEB, Jan: *K některým aspektům pobělohorské rekatolizace opavského knížectví*. In: Jirásek, Z. a kol.: *Cirkevní dějiny Slezska 18. až 20. století*. Opava 2011, s. 103–117, zde s. 114–117; Týž: *Möglichkeiten und Grenzen der Rekatholisierungspolitik der Liechtensteiner im Fürstentum Troppau*. In: Vařeka, M. – Zářícký, A. (Hgg.): *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmischen Krone*. Documenta Liechtensteiniana Series Nova. Monographica Tomus I. Ostrava – Vaduz 2013, s. 247–266, zde s. 256–263. V roce 1660 pobýval na šenovském zámku český náboženský exulant Jan Kopydlenský z Rozenfeldu (také Kopidlanský či Kopidlenský), pozdější český kazatel v Berlíně, jenž napsal traktát *Budiš duchovní s podtitulem Probuzení duše křesťanské k povinným a vděčným chválám za mnohá dobrodíní Boží s dedikací Kryštofu Bernardu Skrbenskému z Hříště* (v roce 1725 vydán tiskem). Viz JIREČEK, Josef: *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*. Praha 1875, s. 390; FRINTA, Antonín: *Stará bohemica v Těšíně*. Časopis Musea Království českého 93, 1919, s. 85, 261; HAUER, Václav: *Jan Kopydlenský a K. B. Skrbenský. Úryvek ze života českého exulanta*. Věstník Matice Opavské 38, 1933, č. 3–4, s. 153–162; STREIT, Erwin: *Der Anteil Schlesiens an der tschechischen Literatur*. In: Tschechische und slowakische Studien. Reichenberg 1930, s. 142.
- 70 Podobnou roli na Těšínsku sehrával např. pro Sedlnické z Choltic farní kostel sv. Jiří v nedaleké Polské Ostravě, viz MÜLLER, K.: *Zmizelá pohřebiště*, s. 211–220. K problematice v rámci českých zemí např. KRÁL, Pavel: *Smrť a pohřby české šlechty na počátku novověku*. Monographia historica. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis 4. České Budějovice 2004, s. 235–348.
- 71 AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 148, fol. 87. Srov. AL SAHEB, J. – PINDUR, D. (edd.): *Vizitační protokoly*, s. 20.
- 72 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 170–171.
- 73 PILNÁČEK, Josef: *Vídeňský archiv hr. Wilczků*. Záhorská kronika 21, 1938, č. 1, s. 7–8, zde s. 8; Týž: *Pohřební kázání Judity Skrbenské z r. 1662*. SLSB 47, 1949, č. 4, s. 354.
- 74 BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 176–177. Na Janův pohřeb byl do Šenova pozván i exulant Jan Kopydlenský z Rozenfeldu, který Kryštofu Bernardovi kondoloval dopisem z dolnoslezské Lehnice z 26. května 1665 a zároveň omlouval svou neúčast. Viz HAUER, V.: *Jan Kopydlanský*, s. 160. Rezidua upomínající na někdejší vojenskou slávu zesnulého nacházíme v některých dochovaných kryptách 17. století, k jednomu z těchto případů viz KILIÁN, Jan: *Golčovské pohřebiště v Golčovském Jeníkově*. In: Roháček, J. (ed.): *Epigraphica & Sepulcralia*. IV. Fórum epigrafických a sepulkrálních studií. Praha 2013, s. 211–227, zde s. 218–220.
- 75 Zemřel 6. června 1666 v Šenově, viz BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 180–181.
- 76 Jeho bratr Kryštof Bernard o tom ve svých pamětech poznamenal: *Léta 1683, dne 19. Januarii, jest mrtvé tělo pana Jana Jaroslava Skrbenského, bratra mého milého, v kostele šenovským pochováno a do sklepu, kde pan otec, paní matě a druží páni bratři a některé mé dítky pochované leží, vstaven jest, Pán Bůh račiž jemu veselé zmrtyvýchvstání dát*. Viz BRŇOVJÁK, J. a kol. (ed.): *Kryštof Bernard*, s. 232; srov. STIBOR, J.: *Skrbenští*, s. 32.
- 77 Šenovský farář Henner o tom v matrice poznamenal: *19 Januarii cum licentia R[everendi]ssimi D[omi]ni Alexandri Augustini Klaybor, decani Teschinensis et episcopalis in ducatu Teschinensi commissarii sepultus est in crypta antecessorum suorum domi[nus] Joannes Jaroslaus Skrbensky annorum 73*. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 124.
- 78 Dne 10. dubna 1686 zde byly pohřbeny sestry Helena Sidonie a Kateřina Johana, dcery Jana Jiřího Skrbenského z Hříště a na Bartovicích; 20. května téhož roku jejich bratr Jiří Jaroslav; 24. prosince 1688 Jiří Mikuláš Skrbenský z Hříště a na Porubě; 2. dubna 1690 Zuzana, dcera Jana Jiřího Skrbenského z Hříště a na Bartovicích; 17. června 1691 její bratr Karel; 15. prosince 1692 Karel Teodor Skrbenský z Hříště a na Šenově; 5. května 1700 Jan Jiří Skrbenský z Hříště a na Bartovicích, Lipíně a Radvanicích; 30. května 1707 Alžběta Skrbenská z Hříště a na Bartovicích, rozená Pelhřimová z Třankovic; 31. května 1731 Rudolf Skrbenský z Hříště a na Stonavě a Bartovicích. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 127, 130, 131, 133, 135, 141, 148; TAMTÉŽ, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 26. K některým pohřbům také STIBOR, Jiří: *Skrbenští*, s. 32–35. Někteří držitelé Petřvaldu z rodu Skrbenských našli místo posledního odpočinku rovněž v petřvaldském kostele, což byl i případ Maximiliána, jehož tělo zde bylo uloženo 23. března 1695, viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 135.
- 79 Dne 14. dubna 1693 Jiří, syn Jana Teodora Vlků z Kvítкова a na Řepištích; 11. dubna 1698 Karel Vlk z Kvítкова a na Řepištích; 14. března 1714 Zuzana Sidonie Vlková z Kvítкова, rozená Skrbenská z Hříště; 28. října 1715 Fridrich Emanuel Vlk z Kvítкова a na Řepištích. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 133, 139, 152, 154. Jiný Vlk z Kvítкова, Jiří, byl naopak pohřben 4. června 1703 s povolením generálního vikáře vratislavské diecéze Antonína Erasma Reitlingera pod zvonicí (*sub campanili*) filiálního kostela v Řepištích, viz TAMTÉŽ, fol. 145.
- 80 Dne 19. července 1731 byl zde pohřben Jan Gočálkovský z Gočálkovic a na Stonavě. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 27.
- 81 Zápis v úmrtní matrice farnosti Šenov zní: 6. [3. 1755] *obiit Ill[ustrissim]a herula Maria Anna de Entzendorf*,

- haereditarii d[omi]ni L. B. de Tworkau, 23. [3.] *sepulta in crypta*. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 61.
- 82 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 144.
- 83 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 152; TAMTÉŽ, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 34, 40–42, 54, 64.
- 84 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 66.
- 85 TAMTÉŽ, fol. 46, 53–54.
- 86 Větší kalich, v němž jsou uchovávány hostie k přijímání věřících. Je opatřen poklickou, většinou zakončenou křížem. Viz FRENCL, Innocencius Antonín: *Liturgika, čili Vysvětlení služeb Božích a obřadů svaté katolické církve*. Praha 1857, s. 28; WAGNER, Franz: *Liturgische Geräte und geistlichen Insignien*. In: Feuchtmüller, R. – Kovács, E. (Hsg.): *Welt des Barock*. Wien – Freiburg – Basel 1986, s. 146–161, zde s. 148.
- 87 Bílé plátno ve tvaru čtverce, jež se rozprostře při mši, na něj se postaví kalich a položí hostie, viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 28.
- 88 Posvěcená kamenná deska s ostatky svatých, na níž je možno sloužit mši, viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 19.
- 89 Jedná se o tři druhy svatých olejů svěcených biskupem na zelený čtvrtek: křížmo, olej pro křtěnce (catechumeny) a olej pro nemocné. Podrobně viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 103–104.
- 90 Jmenovitě se jednalo (v původním pořadí) o tři korporály, purifikatoria, dvě pally, čtyři vela, dvě bursy, dvě kasule (ornáty), dvě alby s humerály a cinguly, nový misál, dvě plachty, sedmáct různých ubrousků, pět pokrývek, jedno antependium, dva ministrantské zvonky, dvě skleněné mešní konvičky, malou železnou kaditelnici, osm svícňů, rochetu. Viz AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 88. Srov. JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238; MORR, J.: *Der österreichische Anteil*, s. 214–215.
- 91 Písemné prameny naznačují, že se i v případě Šenova jednalo o štenýřovou věž, jak ji známe z jiných lokalit, k problematice ROSOVÁ, R.: *Dřevěné kostely*, s. 26–28.
- 92 AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 88. Srov. JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238; MORR, J.: *Der österreichische Anteil*, s. 214–215. K filiálním kostelům v Petřvaldě a Řepišťm viz PINDUR, D.: *Dřevěný kostel svatého Michaela archanděla*; Týž: *Náboženské poměry*, s. 18–26.
- 93 AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 90. Srov. JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238; MORR, J.: *Der österreichische Anteil*, s. 215; URBAN, Wincenty: *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i łódzkiej w czasach nowożytnych I. Archidiecezja opolska*. Warszawa 1975, s. 46.
- 94 Tento frýdecký rodák byl farářem v Šenově mezi lety 1682–1687. Před příchodem do Šenova působil jako farář v (Horní) Lištné nedaleko Těšína. S poukazem na nepříliš výnosné šenovské beneficium odešel 9. ledna 1687 do olomoucké diecéze, působil jako duchovní správce farnosti Hať u Hlučína. Zemřel 7. ledna 1701 v Hati, kde byl rovněž 11. ledna pohřben ve farním kostele. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 2, 19, 124, 164; TAMTÉŽ, inv. č. 2622, sign. H-V-1, fol. 27; TAMTÉŽ, inv. č. 2624, sign. H-V-3, fol. 22; SOKA Frýdek-Místek, fond Farní úřad Bruzovice (dále jen FÚB), inv. č. 32, sign. VI, pag. 128. Srov. PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 111.
- 95 Řkf Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 96 K této problematice viz dále v hlavním textu.
- 97 Jeden ze synů frýdeckého měšťana a špitálního hospodáře Mikuláše Ratimovského a jeho manželky Zuzany. Dne 28. srpna 1676 uzavřel smlouvu s Hedvikou Lichotovou. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond Archiv města Frýdku (dále jen AMF), inv. č. 147, sign. G 561, fol. 21.
- 98 K jeho osobnosti viz PINDUR, David: *Tlamešius (Tlamečka) František Matěj*. BSSM – Nová řada (dále jen NR) 10 (22), 2007, s. 68; Týž: *Frýdecké arcikněžství*, s. 82–85; Týž: *Frýdek v letech 1648–1780*. In: Adamec, T. a kol.: *Frýdek-Místek*. Praha 2014, s. 104–146, zde s. 122–124, 128.
- 99 Především starým kasulím (ornátům) v regionu věnovala pozornost ROSOVÁ, Romana: *Vývoj liturgických oděvů v 17.–19. století a jeho odraz v církevních fondech na severní Moravě a ve Slezsku*. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě, 2012, s. 19–31.
- 100 Rozina (Rozálie) Lechnitá, rozená Smětáková (1654–1729), patřila k frýdecké honoraci přelomu 17. a 18. století. Dcera purkrabího frýdeckého panství, purkmistra města a dlouholetého rektora růžencového bratrstva Jana Smětáka († 1687) uzavřela 21. ledna 1677 satební smlouvu s Jáchymem Lechnitým (Lechnitiusem), frýdeckým městským písařem a později rovněž purkmistrem v letech 1695–1698. Zemřela na počátku září roku 1729, 6. září byla pohřbena na hřbitově u farního kostela ve Frýdku. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2872, sign. Fr-VII-15, fol. 53; SOKA Frýdek-Místek, fond AMF, inv. č. 147, sign. G 561, fol. 2–3.
- 101 Manipul sloužil původně knězi k utírání potu a slz. V období baroka se jednalo o ozdobu levé ruky zhotovenou ze stejné látky jako kasule. Byl znamením pilnosti a aktivity, s níž má kněz zastávat svůj posvátný úřad. Viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 28.
- 102 Taštička s prostrátkem, pokládá se na kalich před mší, viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 28.
- 103 Palla je tuhá pokrývka patěny ve tvaru čtverce, pokud je položena na kalichu. Purifikátor je lněný šátek (ručník) sloužící k vyčištění mokrého kalichu po svatém přijímání. Před mší se složený pokládá na kalich. Viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 28; *Krátká liturgika*. Životem, č. 347, Frýdek 1947, s. 14–15.
- 104 Mešní tabulky s rukopisnými či tištěnými modlitbami, které se při mši nečtou z misálu, kněz je obvykle recituje z paměti. Viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 20.
- 105 Ozdobný závěs (textilní nebo kožený) před oltářní mensou.
- 106 Tento frýdecký rodák (1657–1703) byl farářem v Šenově v letech 1687–1699, k jeho osobnosti viz PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 90.
- 107 Zkrácená alba se širokými rukávy, její obdobou (s úzkými rukávy) je rocheta. Viz *Krátká liturgika*, s. 7.
- 108 Jedná se evidentně o agendu krakovské diecéze, nacházející se v šenovském kostele při vizitaci v roce 1679. Viz AA Wroclaw, fond AD, sign. II. b. 74a, pag. 88. Srov. JUNGNTZ, J. (ed.): *Visitationsberichte*, s. 238.
- 109 Dlouhé bílé roucho, zhotovené ze lněného plátna. Sahá až po kotníky. Viz *Krátká liturgika*, s. 5; BENEŠ, Josef: *Malá liturgika*. Listy víry, 6, Praha 1952, s. 32.
- 110 Lněný bílý šátek obdélníkového tvaru s tkaničkami, kterým kněz zahaluje krk a ramena. Viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 24; *Krátká liturgika*, s. 5.

- 111 Lněný nebo vlněný provaz se štrápci na obou koncích, kněz si jím podkasává albu. Viz FRENCL, I. A.: *Liturgika*, s. 24–25; BENEŠ, J.: *Malá liturgika*, s. 32.
- 112 Farář Henner působil před příchodem do Šenova v Líštne. Srov. pozn. č. 94.
- 113 Jedná se o nejstarší matriku farnosti Šenov evidující křty od roku 1676, šatky od roku 1678 a úmrtí od roku 1682, viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1.
- 114 Upozorňuje na to Hennerova poznámka o „znesvěcení“ bočního oltáře „heretiky“, viz ŘKF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 115 K této problematice nejnověji HRACHOVEC, Petr: *Maria honoranda, non adoranda. Studie k poznání role obrazů a umělecké výzdoby v luteránském kostele éry konfesionalizace*. In: Horníčková, K. – Šroněk, M. (ed.): *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbellohorské kultury Čech a Moravy*. Praha 2013, s. 233–251. Nad situací přímo na Těšínsku se zamýšlí GORZELIK, J.: *Uwagi*, s. 125–129; v širším kontextu Týž: *Rezydencja – klasztor – miasto. Sztuka Górnego Śląska wobec trydenckiej konfesjonalizacji*. Muzeum w Gliwicach Seria monograficzna nr 20. Gliwice 2014.
- 116 *Dominus Philippus Waisman civis Fridecensis Beatissimum Matrem et Iesulum coronis a se factis et suis sumptibus inauratis donavit*. ŘKF Šenov u Ostravy, *Historie*. K tomuto sochaři a řezbáři, zakladateli věhlasné frýdecké umělecké dynastie, viz INDRA, Bohumír: *Barokní řezbáři a sochaři Weissmannové ve Frýdku*. ČSM-B 37, 1988, s. 266–175, zde s. 267–269; SCHENKOVÁ, M. – OLŠOVSKÝ, J.: *Barokní malířství*, s. 166–176; LIPOVSKÍ, Radek – FIDRICHOVÁ, Šárka: *Weissmann*. BSSM-NŘ 9 (21), 2006, s. 148–149; PINDUR, D.: *Frýdek*, s. 135.
- 117 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 54, sign. Ia, č. k. 1.
- 118 ŘKF Šenov u Ostravy, *Historie*. K osobnosti a dílu moravskoostavského rodáka Milotského, jenž zastával úřad frýdeckého purkmistra v několika obdobích blíž PINDUR, D.: *Frýdek*, 114, 137.
- 119 K problematice šířeji např. ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 1999, s. 10–11; MIKULEC, Jiří a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Práce Historického ústavu AV ČR, Řada A – Monographia 42. Praha 2013, s. 286–301.
- 120 K problematice PINDUR, D.: *Frýdek*, s. 120–131.
- 121 S nepravými dřevěnými klenbami v presbytáři se dodnes setkává u dřevěných kostelů v Dolních Marklovicích, Gutech, Nerodimi a Nýdku (zde druhotně i v lodí), viz PINDUR, David: *Kostel Božího těla v Gutech*. Střítež – Guty 2012, s. 25; ROSOVÁ, R.: *Dřevěné kostely*, s. 35. Je doložena rovněž u některých dřevěných kostelů na Těšínsku zaniklých na konci 19. století či v průběhu 20. století (např. Bystřice, Hažlach, Meziříčí, Třanovice aj.), viz ADAMCZYK, Irena a kol.: *Dřevěné kostely a kaple v Beskidach a okolí. Drewniane kościoły i kaplice w Beskidach i okolicy*. Český Těšín 2009; KARASEK, Alfred – KUHN, Walter: *Die Holzkirchen in der Umgebung von Bielitz-Biala. Bearbeitet von Dr. Josef Strzygowski*. Ostdeutsche Heimatbücher. Beiträge zur vergleichenden Kunstforschung hrg. Vom I. kunsth. Institut der Universität Wien V., Posen 1927, passim; LONDZIN, J.: *Kościoly*, passim; MATUSZCZAK, J.: *Studia*, passim.
- 122 U stávajících dřevěných kostelů na Těšínsku evidujeme dochovanou barokní výmalbu v Sedlišťích (fragment) a Dolních Marklovicích, v Gutech je malovaná pouze kruchtá. Viz ROSOVÁ, R.: *Dřevěné kostely*, s. 36–37, 71, 112; PINDUR, D.: *Kostel Božího těla*, s. 26; Týž: *Dřevěný kostel Věch svatých v Sedlišťích*. Sedlišť 2013, s. 61, 63.
- 123 AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 76c, fol. 353–355; TAMTÉŽ, sign. II. b. 148, fol. 87–88. Srov. JUNGNIETZ, J. (ed.): *Visitationesberichte*, s. 562–563; MORR, J.: *Der österreichische Anteil*, s. 215–216; AL SAHEB, J. – PINDUR, D. (edd.): *Vizitační protokoly*, s. 20–21.
- 124 K jeho osobnosti viz PINDUR, David: *Vrána, Matěj František Tadeáš*. BSSM-NŘ 10 (22), 2007, s. 73–74.
- 125 Podle Faldy byl kalich, uchovávaný na hlavním oltáři, zřejmě odcizen někdy po 15. říjnu 1702, kdy byl naposlědy spatřen. Vrána k tomu dodal: NB uti 1702 in mense Octobri sub [admodum] r[e]verendo ac eximio [dominio] archipresbytero Wenceslao Faldina, tunc loci parochus, calix ecclesiae infelicitate deperditus fuit, ita 1711 21 Junii sub me pro nunc parochus Schönoviensis Matthia Fra[n]cisco Wrana, idem deperditus calix ecc[lesi]ae in choro tempore feliciter inventus est: quod pro notitia [domini]ni successoribus annotavi. Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3111, sign. SO-VIII-1, fol. 61, 82.
- 126 Doloženo případy z Dubovce, Godova, Frýdku, Pohvizdova či Sedlišť, viz PINDUR, D.: *Vrána*, s. 73–74; LONDZIN, J.: *Kościoly*, s. 68.
- 127 Stál v čele šenovské farnosti v letech 1716–1730. Rodák z Louk u Těšina, matka Anna byla původním vyznáním luteránka. Studoval teologii částečně v Olomouci a částečně ve Vratislavi, kněžské svěcení přijal v roce 1713. Na přelomu let 1730 a 1731 převzal beneficium v Rohově (p. Rogów, gmina Gorzyce) v pohřebním arcikněžství. Jako šenovský farář požádal v roce 1719 o revizi starého sporu s polskoostavskými faráři o správu kostela ve Vratimově. V polovině 20. let se podílel na přístavbě nové zděné kuchyně k dřevěnému objektu šenovské fary. Viz AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 157, pag. 309; ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3112, sign. SO-VIII-2, fol. 2, 54; TAMTÉŽ, inv. č. 3116, sign. SO-VIII-6, fol. 1; SOKA Frýdek-Místek, fond DÚF, inv. č. 8, sign. X. Srov. PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 113–114, 128.
- 128 Já níže podepsaný seznávám, již Tomáš Gilíček, apostata, neb odštěpenec od svatě víry katolický, již pro léta svoje starostlivosti nemůže se dostaviti do Těšina před úřad slavný královský, takže pro síly své slabosti zůstal jest radši v Šonově v kostele s. Hedvigi znovu katolíkem spolu s vyznanou prefesí svatě katolické víry s tím na lepší veřejnosti 23 Aprilis roku 1717 svou vlastní rukou jsem podepsal i pečeti potvrdil. Paulus Petrus Gavin, administrator Schonoviensis m. p. V druhém, latinsky psaném dopise o konverzi Jana Sebesty Gavin uvádí: in ecclesia Schonoviensi S. Hedvigis. Viz KC Cieszyn, fond ZS, sign. DD VIII 1b, pag. 94, 96, 101.
- 129 Svátek sv. Hedviky, patronky Slezska, byl potvrzen jako zasvěcený pro vratislavskou diecézi již v roce 1661 a slavil se v této církevní provincii po celý oltář, viz SOKA Frýdku-Místek, fond FÚB, inv. č. 32, sign. VII, pag. 37. Srov. *Officia Sanctorum propria novissima diocesis Vratislaviensis*. Vratislaviae 1778, s. 331–349.
- 130 Vrána v inventáři farnosti Bruzovice z roku 1726 poznamenal: *Schönovium in solemnitate S. Hedvigis*. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚB, inv. č. 57, sign. Ia,b, e, č. k. 1. Srov. PINDUR, David: *Náboženský život ve slezských farnostech Bruzovice a Dobrá do josefinských reforem*. In: Čapský, M. – Čapská, V. (edd.): *Confinia Silesiae*, s. 387.
- 131 AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 157, pag. 308; SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc;

- PANIC, Idzi (ed.): *Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717). Dekanaty: cieszyński, frysztański, frydecki, wodziński i bielski*. Acta Historica Silesiae Superioris I. Cieszyn 1994, s. 146–147.
- 132 SOKA Frýdek-Místek, fond DÚF, inv. č. 8, sign. X; TAMTÉŽ, fond FÚŠ, inv. č. 1, sign. Ia; TAMTÉŽ, inv. č. 27, sign. VIa.
- 133 Viz pozn. č. 97.
- 134 K jeho osobnosti viz PATER, Józef: *Elias Daniel Sommerfeld. Sufragan wrocławski (1681–1742)*. In: Mandziuk, J. – Pater, J. (edd.): *Misericordia et veritas. Księga pamiątkowa ku czci Księdy biskupa Wincentego Urbana*. Wrocław 1986, s. 265–282.
- 135 AA Wrocław, fond AD, sign. II. b. 157, pag. 306–317.
- 136 SOKA Frýdek-Místek, fond DÚF, inv. č. 8, sign. X; TAMTÉŽ, fond FÚŠ, inv. č. 1, sign. Ia; TAMTÉŽ, inv. č. 27, sign. VIa.
- 137 *Vzaly se na přitěsy ku kostelu v úroči od pána stonavského Rudolfa Skrbenského L. B., dědičného pána na Bartutovic čtyři jedle, jedna za rýnský a druhé po 17 sl. gr. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.*
- 138 *Dalo se tesařům za popravení sněhy, kde se uvodí ženy 1 rýnský 3 krejčary. TAMTÉŽ.*
- 139 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.
- 140 *Dne 16. Octobris [1728] od zdlždění jedné částky kostela zdejšího 27 kr. Item od podávání cihel, písku k tejžto potřebě 18 kr. Od vození cihly a písku na dlažku prv [v]zpo-
menutého chrámu Páně 39 kr. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.*
- 141 K němu viz PINDUR, D.: *Frýdecké arcikněžství*, s. 94–96.
- 142 SOKA Frýdek-Místek, fond DÚF, inv. č. 24, sign. I, č. k. 1.
- 143 TAMTÉŽ, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.
- 144 Je zajímavé, že tento sekretář Karla Františka Skrbenského z Hříště zemřel podle poznámky faráře Anturiniho v úmrtní matrice 25. prosince 1739 velice špatně a jako náboženský volnomyšlenkář. Jeho pohřeb se uskutečnil bez vyzvánění zvonů, kříže a svící (*obiit miserime Schönovii Ioannes Franciscus Leutner, secretarius suae excel., religionis libertinus, in delirio, sine cruce et luce Schön[ovii] sine pulsu*). Viz ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 3117, sign. SO-VIII-7, fol. 43.
- 145 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc. Srov. PINDUR, D.: *Frýdek*, s. 137.
- 146 *Item se ještě z kostelních peněz malířovi frýdeckému za pozlacení a malování dvou statuí s[va]ltého Jana Nepomuckého a s[va]ltého Karla Boromaeusa a postamentů, nad to co Mil[ost] pán dal, přidalo totižto 5 zl. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc. Tušínské práce je doložena k roku 1738 pro farní kostel sv. Stanislava v Bruzovicích, kde obnovoval obrazy Panny Marie Bolestné, sv. Jana Evangelisty a oltářní antependium. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚB, inv. č. 3, sign. IIc.*
- 147 *Za plátno na nový baldachýn 30 kr. Malířovi od toho baldachýnu malování 4 zl. Stolařovi za hůlky a za rám při tomž baldachýnu 1 zl. Šlosořovi za krůžka při tomž baldachýnu. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.*
- 148 TAMTÉŽ.
- 149 Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 5, sign. IIc.
- 150 TAMTÉŽ.
- 151 V roce 1755 byla postavena namísto dosavadního dřevěného objektu zděná fara a o sedm let později přibyl pokoj pro farní služebnictvo a čeleď (*cubilae familiae*). Viz RkF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 152 Dnes neznámý dokument z farního archivu cituje ve svých výpiscích pořizovaných v 50. letech 20. století P. Ladislav Sliva. Konstatoval, že není uvedeno, o jaké bratrstvo se jedná. Viz RkF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 153 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 1, sign. Ia.
- 154 PINDUR, D.: *250 let*, s. 4–14.
- 155 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 42, sign. Xb.
- 156 Tato skutečnost se mohla eventuálně promítnout i do pozdějšího místního podání, jež v meziválečném období zaznamenal P. František Kolář: *Tak jej zakladatel dal úmyslně postaviti, aby byl průčelím obrácen k zámku, jenž stál v krásném parku asi 50 m východně. Z jedné své komnaty mohl pak viděti otevřenými dveřmi kostelními přímo na hlavní oltář a sledovati bohoslužby. I jeho potomci tak činili, jak synové jejich služebnictva i pisatelé potvrdili*. Viz RkF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 157 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 1, sign. Ia. Srov. ZA Opava, fond GVT, inv. č. 663, č. k. 109. Srov. PINDUR, D.: *250 let*, s. 12.
- 158 ZA Opava, fond GVT, inv. č. 663, č. k. 109. Údaje o zvonu s Cerroniho neúplným opisem nápisu uvádí také GARBOVÁ, E.: *Epigrafické památky*, s. 160. Byl rekvírován společně s přelítým zvonek z roku 1873 (262 kg) rakousko-uherskou armádou 18. září 1917. Viz ZA Opava, fond ZVSO, inv. č. 1933, sign. IV/41, č. k. 3592; SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 58, sign. Ia, č. k. 1.
- 159 ZA Opava, fond GVT, inv. č. 663, č. k. 109.
- 160 Viz pozn. č. 136.
- 161 Z roku 1863 pochází zmínka o nové křtitelnici. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 8, sign. IIc. Inventář kostela z 16. prosince 1896 zmiňuje mramorovou křtitelnicu s víkem z měděného plechu. Viz SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 54, sign. Ia, č. k. 1. Není vyloučeno, že měděné víko a kotlík současné křtitelnice pocházejí z té původní.
- 162 Viz pozn. č. 148.
- 163 SOKA Frýdek-Místek, fond FÚŠ, inv. č. 54, sign. Ia, č. k. 1. Ladislav Sliva ve svých poznámkách z 50. let 20. století uvádí, že podle záznamů na zadní straně plátna byl obraz renovován rovněž v letech 1743, 1819 a 1950. K nejstaršímu uvedenému datu se váže zápis: *Anno 1743 Jahr hat diese Bildniss renoviren lassen die Frau Johanna Theresia Constantia Zaukin geborne Wohlfortin*. Viz RkF Šenov u Ostravy, *Historie*.
- 164 ZA Opava, fond GVT, inv. č. 663, č. k. 109.
- 165 NPÚ Ostrava, evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 175. Terénní výzkum autora 9. 12. 2014.
- 166 NPÚ Ostrava, evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 174. Terénní výzkum autora 9. 12. 2014.
- 167 Terénní výzkum autora 9. 12. 2014.
- 168 Autor si dovoluje na tomto místě poděkovat P. Mgr. Petru Okapalovi, současnému duchovnímu správci Římskokatolické farnosti Šenov u Ostravy, za veškerou součinnost a nevšední zájem při vzniku této studie.

Obrazem k duši

Těšínský řád sv. Jana z Boha a role malířských děl
v jeho raně novověké působnosti

Veronika Chmelařová

Na konci 16. století byl v prostředí španělského království oficiálně ustaven papežem Sixtem V. nový řeholní řád sv. Jana z Boha, jehož základním heslem se stalo úsloví *per corpus ad animam* – tělem k duši.¹ Obrat, jehož parafráze byla využita v názvu předkládaného příspěvku, výstižně charakterizoval působnost a cíle řádu, který se v průběhu jednoho půlstoletí transformoval z bratrstva ošetřovatelů v laickou náboženskou kongregaci s výraznou charitativní a religiózní funkcí. Jeho zakladatel, sv. Jan z Boha, věnoval veškerou pozornost a úsilí péči o nemocné a chudé osoby a stál u zrodu jednoho z prvních hospitálů určených k ošetřování potřebných. Položil tím základy aktivitám řádu, jenž v duchu křesťanských tradic působil jako cenný pomocník všech nemocných i jako úspěšný šířitel a podporovatel zbožného (katolického) života – péče o tělo věřících byla pro milosrdné bratry, jak začali být stoupenci Jana z Boha nazýváni, rovněž péčí a cestou k jejich (i své) duši.

V působnosti řádu se tak významně prolínala sociální a duchovní sféra, jejichž symbiózu charakterizovalo již dříve zmiňované řádové heslo. Jeho parafráze uvedená v názvu příspěvku však odkazuje na další signifikantní složku působnosti kongregace, prostupující de facto obě zmíněné sféry, a to na řádové aktivity spojené s uměním, které se pro milosrdné bratry stalo předmětem zbožného a estetického zájmu i mnohohrstevnatým nástrojem komunikace. Předkládaná studie si klade za cíl využít příkladu těšínského konventu řádu sv. Jana z Boha a rekonstrukcí malířské výzdoby jeho budov podniknout sondu právě do světa významů a rolí, již umělecká díla pro milosrdné bratry hrála v jejich charitativní a zbožné práci. Za využití dostupných dobových inventářů a řádových kronik se pokusí částečně rekonstruovat, jaký charakter měl zájem milosrdných bratrů o malířská díla, v jaké míře je řád využíval i do jaké míry byla díla cestou k navázání kontaktů s vnějším světem a věřícími a prostředkem komunikace. Zároveň sleduje, jak se v této sféře prolínala dvojí působnost řádu – tedy jeho sociální role, v níž se soustředil na bohatou charitativní činnost vázanou na péči o chudé a nemocné, i role katolického řeholního řádu, který působil na věřící v prostředí těšínské bikonfesijní společnosti.

Špitální řád sv. Jana z Boha a Těšín

V Těšíně se milosrdní bratři objevili na přelomu 17. a 18. století. V českých zemích šlo v té době o řád relativně nový a nepříliš rozšířený. První konvent na území habsburské monarchie (i v celém zaalpském prostoru) byl založen na počátku 17. století v dolnorakouských Valticích, kam řeholníky přivedl Karel I. z Lichtenštejna. Vedla ho k tomu dobrá pověst, která bratry předcházela, stejně jako Karlova osobní zkušenost s řádovou aktivitou z dob, kdy působil jako vyslanec císaře Rudolfa II. na papežském dvoře v Římě.² Čerstvě ustavený laický náboženský řád rozdělený na španělskou a italskou provincii zde aktivně působil v duchu tradice svého zakladatele – spravoval hospitály, v nichž se řádoví bratři starali o nemocné a potřebné a vedl zbožný řeholní život podle regulí sv. Augustina.³ Specifická praxe, jejíž úspěšnost byla zajištěna nejen zbožností a oddaností bratrů svému poslání, ale rovněž odborností, neboť do řádu vstupovali vedle laiků i studovaní lékaři, nacházela velký

ohlas, jenž se šířil stejně jako samotný řád. Díky zájmu katolického knížete tak roku 1605 milosrdní bratři překročili Alpy a usadili se v knížecím rezidenčním městě Valticích. Zde řád po skromných začátcích úspěšně zakořenil a s podporou Karlovy ženy Johanny Beatrix vybudoval konvent s nemocnicí a kostelem, který se stal záhy výchozím bodem šíření řádu v habsburské monarchii a celé střední Evropě.⁴

Materským byl valtický konvent rovněž pro bratry, jež na sklonku 17. století přišli do hlavního města Těšínského knížectví. Došlo k tomu na základě impulsu, který vzešel od tehdejšího zemského hejtmana Adama Borka z Roztropic. Právě on roku 1693 požádal provinciála řádu milosrdných bratří Konstantina Scholze, aby vyslal skupinu řeholníků na Borkovo panství, konkrétně do Vendryně, kde se šlechtic již delší dobu potýkal s chorobou.⁵ Působení bratrů slavilo u hejtmana takový úspěch, že ještě téhož roku rozhodl o fundaci konventu a souvisejícího špitálu. Původně žádanou lokalitou, v níž se měli řeholníci natrvalo usadit, byla podle Borkova přání Vendryně. To se však setkalo s odporem řádového provinciála. Konstantin Scholz sice podporoval myšlenku stále působnosti bratrů v prostředí Těšínského knížectví, jejich sídlem však měl být dle jeho názoru Těšín, jenž řádu nabízel lepší infrastrukturu i materiální a duchovní zázemí. Borek z Roztropic s touto variantou nakonec souhlasil. Zatímco v testamentu odkázal Vendryni milosrdným bratrům jako základ své fundace a zdroj příjmu příchozího řádu, Těšín se stal místem položení základního stavebního kamene nového řádového konventu s nemocnicí.⁶

Stavba započala roku 1697 v sousedství těšínského hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice, kde bratři v průběhu několika let vybudovali vlastní kostel spolu s klášterem, hospitálem a lékárnou. Zpočátku skromný charakter budov se záhy proměňoval, jak v kontextu zmíněné nemocnice, v níž narůstal počet lůžek z původních sedmi na 20 v roce 1717,⁷ tak v kontextu

Klásterní kostel Nanebevzetí Panny Marie (vpravo) v sousedství staršího hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice v Těšíně, kolem r. 1910, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

kostela Nanebevzetí Panny Marie, který již od svého počátku náležel k nejreprezentativnějším chrámům ve městě.⁸ Řád tak získal adekvátní zázemí pro svou dvojí působnost řeholníků a ošetřovatelů, jež mu byla z obecného „personálního“ hlediska zajištěna již v předcházejících desetiletích, v nichž se řád milosrdných bratří formoval jako celek. Na základě papežského breve *Sacrosanctum* byli bratři roku 1624 vyňati z pravomoci místních biskupů a podřízeni přímo papeži. Totéž breve potvrdilo špitálnímu řádu rovněž dříve udělené výsady žebravých řádů, zejména získávání almužen, a vedle laických bratrů lékařů a ošetřovatelů povolovalo v každém konventu přítomnost řádového kněze, který byl oprávněn vykonávat bohoslužby, udílet svátosti a pohřbívat mrtvé, zemřelé v prostorách bratrského špitálu.⁹

Řád sv. Jana z Boha se díky tomu stal specifickým a významným činitelem, jenž podstatným způsobem ovlivňoval sociální i náboženský život těšínské society, což s ohledem na její dlouhodobě smíšený náboženský charakter hrálo významnou

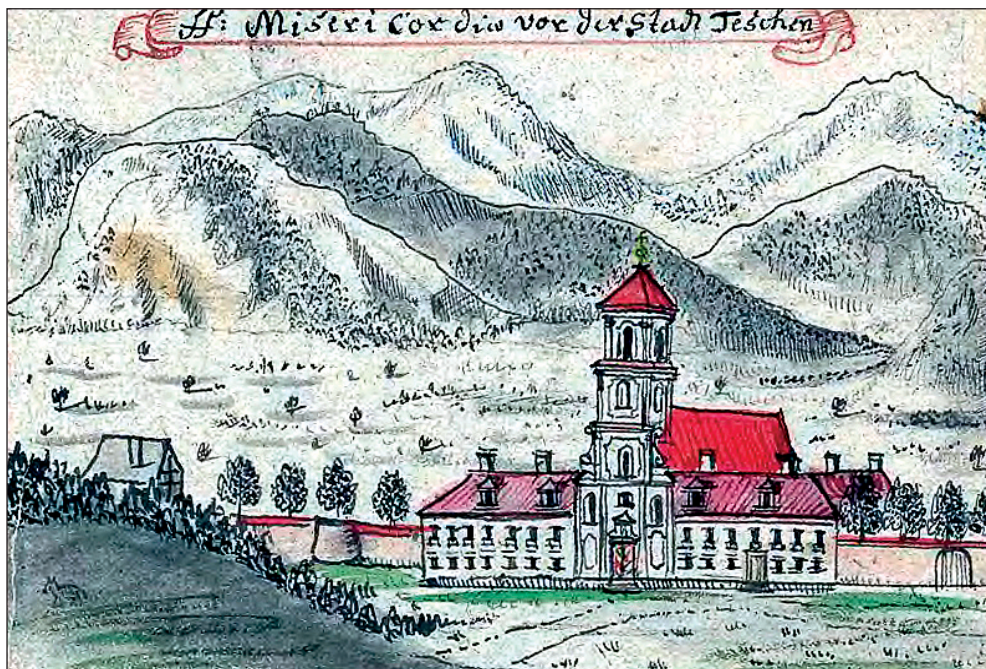
roli i z konfesijního hlediska. Bratři do Těšína dorazili v době, kdy se z bývalé bašty protestantismu stávalo opět takřka většinově katolické město, a zdejší život se rozvíjel v duchu potridentské katolické reformy.¹⁰ Jejimi nositeli byli samozřejmě primárně reprezentanti struktur katolické církve, mezi nimiž náleželo první místo příslušníkům Tovaryšstva Ježíšova, kteří v době příchodu řeholních ošetřovatelů do města zastávali pozici těšínských farářů.¹¹ V pomyslném prachu, jenž ve městě opět pozvolna usedal po víru předcházejících rekatolizačních konfesijních střetů, představovali bratři do jisté míry jakýsi „nadkonfesijní“ prvek, aktuální zejména ve chvíli založení evangelického milostivého kostela na těšínském Horním předměstí, díky němuž se (nejen) ve městě objevili opět ve větším počtu protestantští věřící. V duchu zásad sv. Jana z Boha ošetřovali bratři potřebné bez rozdílu vyznání, což dokládají dochované knihy evidence pacientů, mezi nimiž se v letech 1703–1726 nacházeli jak katolíci, tak protestanti.¹² Současné však byli milosrdní bratři stále katolickým řádem, který pomáhal ve městě spoluutvářet katolickou barokní zbožnost a kulturu a z jehož kláštera se stávalo jedno z místních zbožných center.

Tato skutečnost ovlivňovala způsob, jakým se řád (sebe)prezentoval i to, jak se zapojoval do těšínských institucionálních i společenských katolických struktur. Jedním z nástrojů, jenž měl k dispozici a jenž se patrně za tímto účelem snažil v nemalé míře využívat, bylo umění a v námi sledovaném případě konkrétně malířská díla. Právě ta hrála v barokním katolicismu specifickou roli ukotvenou tridentským koncilem, který o svatých obrazech hovořil jako o předmětech, jež je třeba uchovávat v kostelích a uctívat, neboť znázorňují vzory svatých, jsou prostředníkem víry mezi nimi a věřícími, formou připomínky i zdrojem poučení o základech víry.¹³ V rukou jednotlivců i společenství však obrazy mohly splňovat další, významově širší funkce.

Několik nedávných podnětných studií z pera Veroniky Čapské, Pavla Suchánka a Ondřeje Jakubce efektivně interdisciplinárně analyzovalo různorodou roli, kterou sakrální umění hrálo v dobové společnosti, a to jak z hlediska jeho iniciátorů, tak příjemců.¹⁴ Estetická funkce, působivost a výtvarná kvalita jako stěžejní rysy obrazových děl byly v době baroka rozšířeny transformací obrazů rovněž do role zprostředkovatele určitých představ a ideologie těch, v jejichž rukou se nalézaly.¹⁵ Obrazy, již na jedné straně podněcovaly emoce, náboženský prožitek a zbožnou úctu, na straně druhé však také informovaly a vzdělávaly věřící, mohly svým „normativním“ charakterem formovat identitu a sociální a historickou paměť určité duchovní instituce.¹⁶ Představovaly specifický nástroj komunikace, který fungoval jak směrem ven, tak směrem dovnitř. Připomínal a reprezentoval hodnoty vlastní určitému jedinci či společenství a působil tak jako zvláštní forma (sebe)reprezentace, jež pomáhala utvářet jeho vztahy s okolním světem i se sebou samým.¹⁷ Důležitým byl tento prvek zejména v případě společenství a zde konkrétně řádových komunit, pro něž byl vztah s vnějším světem posláním či existenční záležitostí, a utváření vlastní identity a vědomí vnitřní sounáležitosti jim pomáhalo nejen formovat se jako celek, ale i zapojovat se do vnějších struktur, v nichž řád působil.¹⁸

Primární oporou a východiskem takto nastíněných funkcí obrazu byl přitom vedle samotného obrazu a iniciátorů jeho vzniku/pořízení také prostor, se kterým řád pracoval a který se stával neoddělitelnou součástí této komunikace a přenášení významů. Prostor, jenž Pavel Suchánek nazval *sociálně definovaným*, měl svůj řád, pravidla jednání a způsoby percepce a divák, Suchánkovými slovy *pozorovatel*, se v něm spolu s dílem nacházel v určitém sociálním čase a kontextu.¹⁹ To ovlivňovalo vnímání díla, chápání jeho významů a záměrů jeho objednavatelů – na diváka tedy působilo nejen téma a forma zpracování obrazu, ale rovněž to, v jakém *sociálním prostoru* se s ním setkával a to, co jej při tomto setkání fakticky i spirituálně doprovázelo.

Klášter fungoval jako ostrov metodického i každodenního života, v němž různý prostor plnil různé funkce, které se mohly s časem a podle potřeby proměňovat i prolínat. Veronika

Idealizovaný pohled na těšínský klášter milosrdných bratří, Friedrich Bernard Werner, kolem r. 1750, Zemský archiv v Opavě

Čapská v tomto kontextu hovoří (v duchu prací Ervinga Goffmana) o paralele klášterního a divadelního prostoru, a tedy o jeho rozdělení na zákulisní část určenou řeholníkům a vybraným osobám a na jeho zbytkovou část určenou zbývajícím skupinám společnosti.²⁰ Každý z těchto prostorů byl pak přirozeně určen různým lidem, hrál jinou roli a nabízel jiné možnosti komunikace. V případě těšínského kláštera milosrdných bratří nás tyto teorie práce s prostorem a jeho interpretací vedou k rozdělení zdejšího klášterního komplexu nejen na soukromou a veřejnou část, ale rovněž na část *sakrální* ztělesněnou kostelem a klášteřem a na část *profánní* ztělesněnou bratrským špitálem s lékárnou. Nejde samozřejmě o striktní rozdělení, neboť jak bylo naznačeno již výše, oba prvky žily v aktivitách bratřů v plodné symbióze. Jistých hranic ve své dvojí působnosti si však bratři byli vědomi, což se odráželo také v jejich pojmání prostoru a v jejich práci s uměním – konkrétně obrazy, které se v něm nacházely. Dokladem takového tvrzení nám může být pokus o rekonstrukci „reálného prostoru“²¹ za pomoci dochovaných pramenů, především řádových kronik a inventářů, jež zachycují stav klášterního majetku v letech 1733 a 1784.²²

Řádový prostor a obrazy v rukou těšínských milosrdných bratřů

Mnohokrát zmiňovaná dvojí působnost řádu vytvářela dvě primární ohniska jejich aktivity – zbožné a charitativní. Tím sakrálním byl pro bratry v prvé řadě jejich kostel Nanebevzetí Panny Marie, jehož stavba započala krátce po uvedení řádu do města. K požehnání (benedikci) chrámu těšínským arciknězem a farářem Janem Havlem Tvarůžkou došlo v roce 1714, konečnou konsekraci pak vykonal s pětiletým odstupem vatislavský světitel biskup Eliáš Daniel Sommerfeld.²³ Patrně již v té době začal kostel plnit roli nového centra řádové zbožnosti i těšínských věřících. Záznam o vykonané konsekraci nás informuje

o hlavním oltáři, jenž byl zasvěcen stejně jako samotný kostel Panně Marii a jejímu nanebevzetí, vedle toho však také zakladateli řádu sv. Janovi z Boha a sv. Karlovi Boromejskému.²⁴ O jeho tehdejší výzdobě, zejména té malířské, máme jen kusé informace poukazující na přítomnost blíže neurčené nástěnné malby a vyřezávaného tabernáku se sochami. Zajímavou malířskou stopu však představoval jistý *Vesper Bildt* nacházející se v dané době na jednom ze dvou bočních oltářů.²⁵

Dílo, jež navazovalo na zasvěcení kostela a mariánský kult a podle záznamů řádové kroniky zachycovalo výjev Svaté rodiny, přinesl do kostela milosrdných bratří v listopadu 1716 tehdejší převor Godefridus Alt.²⁶ Narazil na něj při cestě do Vídně, během níž navštívil jeden ze zdejších řádových kostelů. Nacházel se v něm právě tento obraz, který však byl do kostela přenesen druhotně. Původně se nacházel v blíže nespecifikovaném vídeňském domě, kam byl u příležitosti *morového času let 1713 a 1714* umístěn a kde měl být uctíván *s věčným světlem či hořícími lampami*. Tato úcta měla zajistit, aby všichni obyvatelé domu *zůstali zdraví a ti, kteří jsou nemocnými, se uzdravili*. Z důvodu *shluku lidí*, jenž se v místnosti s obrazem začal již záhy poté tvořit, stejně jako z důvodu nedostatku odpovídajícího světla, se však obyvatelé domu rozhodli darovat obraz *pro lepší úctu [...] nějakému kostelu*. Tím se nakonec stal právě jeden z vídeňských kostelů milosrdných bratří. Slovy Godefrida Alta však byly *naše vídeňské kostely krásnými obrazy přeplněny* a převor se tak rozhodl *neobyčejný obraz, jenž mi byl chválen mnohými, kterým skrze úctu přinesl milost odvézt do těšínského řádového chrámu*. Zde byl vsazen do rámu a *pro veneratione* byl usazen na boční oltář.²⁷

Inventář z pozdější doby, z roku 1733, informuje o tom, že rám výjevu byl postříbřený a samotný obraz *vytvořený starším, ale schopným malířem [...] chránily zázraky*.²⁸ V duchu potridentské katolické zbožnosti se tak řádový kostel stával nejen centrem mariánského kultu, ale také dobově populární úcty k zázračným obrazům, jenž v případě těšínské piety spojoval jak mariánskou tematiku, tak údajné léčebné účinky, blízké řádovému poslání. Prvek zázračnosti se přitom ve spojení s obrazy a těšínským konventem objevil ještě jednou, a to v roce 1723. Tehdy, v předvečer svátku sv. Jana z Boha, postihl nedaleký Frýdek, který byl vnímán jako jedno ze stěžejních katolických center Těšínského knížectví, rozsáhlý požár.²⁹ Do základů shořelo mj. obydlí frýdeckého měšťana a významného sochaře Josefa Antonína Weissmanna, jenž svou uměleckou činnost spojil rovněž s těšínským řádem milosrdných bratří, pro jehož kostel realizoval o šest let dříve kazatelnu zastřešenou sochou sv. Jana Nepomuckého.³⁰ Mezi takřka na popel shořelými troskami jeho domu přečkal údajně jediný obraz, který *ne tak pro ozdobu svého malého oltáře, jako spíše k uctění a soukromé modlitbě* umělec přechovával ve svém pokoji.³¹

Malba, jež k *velkému úžasu mnohých lidí byla nalezena zázračně bílá a ohněm nedotčená*, znázorňovala portrét sv. Jana z Boha, zakladatele a patrona řádu milosrdných bratří. Motiv díla spolu s jeho zázračným přežitím požáru, který vypukl 7. března, v předvečer svátku světce, jehož obraz znázorňoval, protknul dílo v očích věřících takřka okamžitě zázračnou mocí. Péče, jež mu byla posléze věnována, tomuto faktu odpovídala. Sám Weissmann vsadil obraz do vlastnoručně vyřezávaného rámu, který chtěl nechat na vlastní náklady pozlatit. O celé události se však mezitím dozvěděl těšínský radní Kaymer, jenž sdílel úctu k řádovému světci a rám se nabídl pozlatit sám. Zároveň se obrátil na těšínské milosrdné bratry s prosbou o přesun obrazu do jejich kostela, kde se mu mělo dostat *velké úcty*. Jak odkrývá záznam z kroniky, bratři souhlasili, a pro dílo dokonce nechali vybudovat malý boční oltář zdobený vícejazyčným chronogramem připomínajícím celou událost tak, aby mohl být *nejvyšší Bůh, ve všech svých slovech svatý, skrze své Svaté, [...] chválený, zdravený a uctíváný*.³²

Oba zmíněné příklady nasvědčují tomu, že řád se od počátku své působnosti snažil pracovat se specifickými, vizuálně-duchovními prvky katolické barokní zbožnosti, jež se opírala o jejich vlastní aktivitu, stejně jako o zájem a snahu místních obyvatel, což do jisté

míry indikovalo míru úspěšnosti zakořenění řádu v těšínském prostředí. Stěžejním přitom pro řád zůstával kult Panny Marie a sv. Jana z Boha, což naznačují dochované inventáře. Na bočním oltáři je v roce 1733 zmiňován známý *Vesper Bildt*, po jeho straně se pak nacházel obraz Panny Marie s Ježíškem a sv. Annou.³³ „Mariánskou skupinu“ v roce 1743 výrazně rozšířil nový oltářní obraz *Nanebevzetí Panny Marie*, jehož autorem se stal opavský malíř Antonín Arnošt Beyer inspirovaný při jeho tvorbě dílem předního slezského tvůrce Michaela Willmana.³⁴ Zdobil hlavní oltář, který byl od roku 1726 nadán odpustkovým privilegiem pro duše zemřelých v klášteře a řádové nemocnici a nad jehož tabernáklem byl k *veřejné účtě* vystaven již dříve zmiňovaný *Vesper Bildt*.³⁵ Mariánský prvek se díky tomu v řádovém kostele výrazně centralizoval a stal se dominantním v chrámovém prostoru.

Konkuroval mu jen sv. Jan z Boha, jehož vizuální přítomnost byla jedním z dalších stěžejních rysů řádového kostela. Kostelní inventáře zaznamenávají v roce 1733 hned tři vyobrazení. Prvním z nich byl již zmiňovaný frýdecký portrét sv. Jana, jenž inventář nyní situoval po bok kazatelny, kde se obraz nacházel i v roce 1784, jako jedno z dominantních míst kostela.³⁶ Na bočním oltáři zasvěceném řádovému světcí se nacházel další portrét, tentokrát *se stříbrnou září*. Trojici pak uzavíral řeholníkův obraz umístěný ve větším rámu vedle Janova oltáře.³⁷ Ten byl v roce 1737 osazen novým světcovým portrétem – za 20 zlatých pořízenou kopií díla známého holandského malíře Kristiána Jana Bentuma, který řadu svých děl orientoval slezským směrem a jehož práce inspirovaná podobně jako v případě Beyera díly Michaela Willmana a Petra Brandla vynikala vysokou kvalitou.³⁸

Primární kulty milosrdných bratrů tak byly zřejmé. Blízkými byli řádu samozřejmě i další světcí, jejichž znázornění obohacovala v průběhu let chrámový prostor – v první řadě šlo o sv. Karla Boromejského, jehož postava se objevovala v zasvěcení hlavního oltáře a jehož originální portrét opět z Bentumovy dílny bratři pořídili za 33 zlatých spolu s kopií obrazu

Interiér klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie s původní malířskou výzdobou, včetně zázračného vídeňského obrazu Svaté rodiny, kolem r. 1920, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

sv. Jana z Boha. Doprovázel ho sv. Jan Nepomucký, který se v kostele dočkal sochy na kazatelně, bočního oltáře a rovněž obrazu, jenž byl pořízen ve stejné době jako oba výše zmíněné. Řád zde patrně využíval svých kontaktů, které si vybudoval v hlavním městě Slezska – Vratislavi, v níž byl roku 1711 založen klášter milosrdných bratří, jehož prvním převorem se stal těšínský Klement Mentzel.³⁹ Z Vratislavi tak do Těšína ve 30. letech (kdy interiér kostela a celý klášter procházel rekonstrukcí)⁴⁰ mířily nejen zmíněné portréty, ale rovněž čtyři obrazy církevních otců, portréty sv. Pavla, sv. Dismase, obraz sv. Josefa a v podobě daru cyklus 12 portrétů apoštolů.⁴¹

Není zcela jasné, zda byla všechna díla určena pro sakrální prostor, kostelní inventáře z roku 1784 nás informují pouze o tom, že se obrazy světců, konkrétně sv. Jana Nepomuckého, nacházely na chóru, zatímco portréty církevních otců a apoštolů zdobily stěny kostela.⁴² Rekonstrukce chrámového prostoru se tak do jisté míry ztěžuje, stejně jako interpretace významu a role zmíněných děl v řádových aktivitách a kontaktu s věřícími. Nasvědčují jistému rozšíření tematických preferencí řádu, z nichž však promyšleností umístění a souvisejícím významem i nadále vystupoval do popředí katolický kult Matky Boží, jehož doplňoval kult zakladatele řádu sv. Jana z Boha jako hlavního nositele bratrských hodnot, což patrně pomáhalo na jedné straně prezentovat řád veřejnosti jako katolický řád ošetřovatelů, na straně druhé utvářelo identitu samotných bratrů. Jak se však tento zájem projevoval v prostředí určeném primárně péči o nemocné?

Řádová nemocnice spolu s lékárnou představovala druhé ohnisko bratrských aktivit, tentokrát charitativních a sociálních. Tento specifický *sociální prostor* určený primárně k setkávání bratrů s potřebnými lidmi, jež vyžadovali jejich lékařskou a ošetřovatelskou péči, měl bezesporu jiný charakter než prostor sakrální. Platila v něm jiná pravidla chování, daná zejména možností významově odlišného, intenzivnějšího a osobnějšího kontaktu bratrů s pacienty/věřícími, kteří se mnohdy nacházeli v okamžicích přelomu života a smrti a kteří ne vždy byli stejné konfese jako jejich ošetřovatelé, což bratrům teoreticky otevíralo specifickou cestu i ke konfesijnímu působení. Prolínal se zde prvek profánní spojený s péčí o tělo a sakrální spojený s péčí o duši, čehož si byli bratři dobře vědomi. Oba prvky však patrně nebylo lehké udržovat v rovnováze. Zřejmým byl tento fakt zejména v době stavby konventu, kdy se místnost pro nemocné stávala nejen místem léčení, ale také kázání, jež zde pronášeli i těšínské jezuité.⁴³ Jak převorovi Mentzelovi posléze připomněl ve svém dopise řádový provinciál Petr Neehr, *fundace byla udělena nikoliv na kázání, ale pro chudé nemocné a odmítal tak, aby jim byla dávana přednost na úkor nemocných*.⁴⁴

Obraz Nanebevzetí Panny Marie z hlavního oltáře klášterního kostela, dílo opavského malíře Antonína Arnošta Beyera z roku 1743, foto Andrzej Koziel

V následujících letech se tak v pokoji nemocných ustálila primárně zvyklost konání modliteb Otčenáš a Zdravas Maria, které bratři měli pronášet za nemocné vždy po obědě a večeři.⁴⁵ Význam slova v prostředí pokoje dokládá také přítomnost náboženské literatury – inventář z roku 1733 hovoří o českojazyčné postile, výkladu evangelia a životu Krista.⁴⁶ Oproti tomu vizuální stránka zůstávala v uvedeném prostoru decentní a konfesijně nepřilíživě exponovaná. Podobně jako ve špitální lékárně, v níž se nalézal pouze jeden centrální obraz Boha Otce ve zlaceném rámu, se i v nemocničním pokoji nacházelo jen několik vyobrazení.⁴⁷ Podle inventáře z roku 1733 byl na zdi namalován jednoduchý oltář, u něhož visel vyřezávaný kříž s Kristem a dva kříže. Malbu doplňoval ve dřevě zarámovaný obraz zachycující podobně jako v řádovém kostele *Svatou rodinu* a následně několik portrétů sv. Jana z Boha – jeden umístěný v černém rámu a další dva nezarámované. Roku 1737, tedy v době, kdy řád pořídil velké množství výše zmiňovaných obrazů světců, bratři zdejší výzdobu rozšířili, v pokoji byl umístěn ještě *velký obraz, na kterém je představen umírající*.⁴⁸ Inventáře z roku 1784 následně tento popis upřesňují a hovoří o obraze *našeho umírajícího otce*, patrně s odkazem na zakladatele řádu sv. Jana z Boha.⁴⁹

Prostor, jenž jsme v rámci dřívějšího dělení označili za *profánní*, tak profánnost překračoval a svou výzdobou do jisté míry kopíroval stav špitálního kostela před jeho obohacením v roce 1737. S ohledem na kvantitu, témata a zřejmě i kvalitu děl si však udržoval spíše zdrženlivý charakter, který byl patrně motivován právě primárně profánním určením pokoje,

Levý boční oltář sv. Jana z Boha v kostele Nanebevzetí Panny Marie s obrazem téhož světce a sochami sv. Jana Nepomuckého a Jana Sarkandra, kolem r. 1920, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

jenž bratrům sloužil k léčbě nemocných a ke kontaktu s jejich příbuznými či jinými zainteresovanými osobami – lidé zde byli v první řadě pacienti a až posléze věřícími. Stál tak v kontrastu k prostoru sakrálnímu reprezentovanému kostelem a do značné míry také klášterem, který představoval poslední z prostorů, v němž se bratři pohybovali a utvářeli ho. Jako uzavřená část měl patřit pouze řeholníkům a jejich zbožnému životu v bratrském společenství, a i zde tak mohla tematika výzdoby a kvalita děl získávat specifické rysy, jež by odpovídaly různorodým zájmům řádu.

V inventáři z roku 1733 jsou detailně popsány jak společné, tak privátní části kláštera – konkrétně refektář, provincie, sekretariát, staré i nově vybudované převorství, pokoje kněží, celý jednotlivých bratrů a hospodářské zázemí v čele s kuchyní a pivovarem.⁵⁰ Centrálním prostorem určeným k setkávání bratrů byl v první řadě refektář, v němž se řeholníci potkávali, společně jedli a četli řádové regule, papežské buly a díla sv. Augustina. Takto nastíněnému významu prostoru odpovídala jeho (na řádové poměry) takřka opulentní a promyšlená výzdoba. V místnosti se nacházelo 12 obrazů, jimž dominovalo znázornění *Poslední večeře*,

doprovázené výjevem *V Emauzích* spojující v místnosti prvek jídla a křesťanství. Vedle nich zdejší zdi zdobí obraz Krista a Panny Marie a dále *Svaté rodiny*, sv. Jana z Boha, sv. Augustina, sv. Karla Boromejského a archanděla Michaela.⁵¹

Je patrné, že řád podobně jako v případě nemocničního pokoje navazoval na kostelní prostor a prezentoval kultu významné pro svou zbožnost – mariánský, sv. Jana z Boha či Karla Boromejského, stejně jako kultu významné pro svou řádovou identitu a hodnoty, které byly bratrům vizuálně připomínány jak postavou jejich zakladatele, tak sv. Augustinem jako tvůrcem určující řehole řádu. Skupinu náboženských obrazů však v refektáři doplňoval ještě kvartet děl zabývajících se světskou tematikou, jejichž umístění zde zajisté nebylo náhodné. Šlo o portréty habsburských panovníků Leopolda I., Josefa I. a Karla VI., tedy vládců sedících na trůnu v dobách těšínské působnosti řádu. Touto vizuální formou se bratři jasně ztotožnili s habsburskou monarchií a jejím vládnoucím rodem, přičemž zároveň specifickým způsobem chronologizovali svou přítomnost ve městě a připomínali si tak část své historie. Tento prvek výrazně podtrhoval poslední z přítomných portrétů, a to portrét Adama Borka z Roztropic, bývalého zemského hejtmána knížectví a fundátora těšínské konventu.⁵²

Obrazová výzdoba tvořila součást vybavení i dalších místností (s výjimkou hospodářských budov), v nichž však do jisté míry ztrácela na promyšlenosti a lišila se tématy, kvantitou i pozorností, již jí věnoval zapisovatel. Linii podobnou refektáři si udržoval pouze provinciálát, poměrně honosně zařízená místnost určená pro vizitujícího provinciála řádu, v níž se nacházel obraz *Svaté rodiny* doprovázený opět portrétem fundátora řádu. I zde tedy řád navazoval na prezentaci preferovaného kultu, stejně jako na připomínku vlastní historie řádové provincie. V prostorách převorství se však již tato promyšlenost ztrácí a získává rovněž jistý nádech každodennosti a osobního zájmu. Ve starém bylo umístěno pět blíže nespecifikovaných pláten, zatímco nové, nedávno vybudované převorství zdobily tři olejomalby zachycující sv. Petra, Máří Magdalénu, madonu a šest krajinomaleb.⁵³ Podobně tematicky roztržštěné byly patrně i zbývající prostory sekretariátu a místností patřících řádovým kněžím a jednotlivým bratrům, v nichž se podle záznamů inventáře nacházely obrazy různých velikostí, typů – nejčastěji papírové, zarámované i nezarámované, s blíže nespecifikovanou kvalitou i tématy, mezi nimiž zapisovatel zmiňuje již pouze dílo znázorňující *Svatou rodinu* a portrét Ježíše Krista.

Právě volbu děl a témat, která zapisovatel zaznamenával, bychom mohli považovat za jistý indikátor významu, jenž jim bratři přikládali, ať již z kvalitativního či myšlenkového hlediska. Bratrský zájem o malířská díla byl zjevně nemalý, přičemž samozřejmě ne vždy muselo jít o promyšlený a bratry iniciovaný zisk děl (v potaz je třeba brát např. dary). Z velkého množství děl, která se v klášterních prostorech nacházela a která zaznamenával dochovaný inventář, však do popředí poměrně jasně vystupovala díla odkazující na řádovou zbožnost, historii a hodnoty, jež bratři sdíleli mezi sebou i se svým okolím.

Portrét barona Adama Borka z Tvorkova a Roztropic, fundátora těšínské konventu milosrdných bratří, foto Andrzej Kozieł

Závěr

Malířská díla, která stanula v centru pozornosti této případové studie, hrála v působnosti těšínského špitálního řádu sv. Jana z Boha významnou roli. Řád, jenž orientoval svou pozornost jak na zbožný život, tak na hospitálskou péči o nemocné, využíval obrazy rád, a to způsobem, který odpovídal dobovým náboženským i sociálním požadavkům, jež vznášela místní, konfesijně smíšená společnost i řád samotný. Malířská díla se stávala specifickým nástrojem jeho komunikace, který v očích bratrů plnil hned několik funkcí – kultovně-konfesijní, (sebe) reprezentativní a komemorativní. Každá z nich specificky motivovala zájem řádu o malířská díla a určovala jeho práci s nimi, stejně jako s prostorem, který měl řád k dispozici a který utvářel v duchu výše nastíněných funkcí. Zohledňoval přitom své základní poslání i jeho do značné míry duální charakter protínající duševní a tělesný svět, což naznačuje srovnání obrazové výzdoby řádového kostela, nemocničních prostor a konventu.

Prostor, jenž bratři utvářeli a „vykomunikovávali“ se svým okolím, formovali do jisté míry odděleně jako prostor určený primárně péči o duši a prostor určený primárně péči o tělo. V obou sférách měl obraz pro bratry své místo, ve formě připomínky, jako estetický prvek, kultovní i reprezentativní, dotýkající se tak v různém kontextu duší věřících i bratrů samotných.

S pomocí malířských děl budoval řád v zázemí svého kostela nové zbožné centrum, které v duchu potridentské katolické reformy soustředilo jak v dané době populární světecké kulty, tak aktuální formy katolické barokní zbožnosti spojené s úctou k zázračným obrazům. Pro bratry hlavních z těchto kultů – mariánský a kult sv. Jana z Boha, jež v nábožensky exponovaném prostoru kostela doplňovaly další, vysoce aktuální katolické kulty v čele se sv. Janem Nepomuckým – se táhly jako červená nit celým řádovým prostorem. Jejich prostřednictvím bratři oslovovali věřící a s pomocí řádového zakladatele pomáhali šířit povědomí o řádu, jeho hodnotách a formovat svůj obraz jak v kontextu vnějšího (veřejného), tak i vnitřního (řádového) světa. Utváření kolektivní řádové identity a historické paměti za pomoci intenzivní práce s primárním kultem zakladatele i světských osob spojených s těšínskou působností řádu hrálo v řádovém prostředí rovněž nezanedbatelnou roli. Stejně nezanedbatelnou jako malířská díla samotná.

RESUMÉ

Through the Painting towards the Soul

The Těšín Order of St. John of God and the Use of Paintings in its Activities in the Early Modern Era

A new order, the Brothers of Mercy of St. John of God, arrived in Těšín in 1697, commencing their activities in a convent situated next to the cemetery church of the Holy Trinity, just outside the city walls. The present study looks at their activities within the local context of religious diversity, particularly focussing on the use of paintings in the activities of the Brothers of Mercy. Based on surveys of the preserved inventory lists and chronicles of the order, the study is an attempt at a realistic visualization of the church of the Brothers of Mercy in Těšín, including the convent church of the Holy Ascension, in order to outline the significance of artwork for the order in the 18th century. The study presents the paintings and their arrangement as a technique by the Brothers of Mercy to communicate both to the public and among themselves, a tool to stimulate devoutness locally, and a method to generate the collective identity and memory of the order.

AUTORKA STUDIE

- Mgr. et Mgr. Veronika Chmelařová; Univerzita Palackého v Olomouci; veronika.chmelařova01@upol.cz
- Studie vznikla s podporou grantu Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci IGA_FF_2014_102 *Život na hranici. Lidé v bikonfesijní společnosti v českých zemích raného novověku.*

POZNÁMKY

- 1 BOGAR, František Benedikt: *Milosrdní bratři*. Praha 1934, s. 19.
- 2 Milosrdní bratři léčili během Lichtenštejnova římského pobytu knížecí služebnictvo, jež onemocnělo zimnicí. TAMTÉŽ, s. 65.
- 3 Každý bratr skládal tři sliby – čistoty, chudoby a poslušnosti, které doplňoval také slib péče o nemocné a potřebné. TAMTÉŽ, s. 30–32.
- 4 Konventy milosrdných bratrů byly spolu s nemocnicemi založeny v průběhu 17. století např. v Krakově (1609), Žebrákově (1611), Vídni (1614), Štýrském Hradci (1615) či v Praze (1620). Viz PODSEDNÍK, Hubert: *Milosrdní bratři Valtice – Feldsberg 1605–2005. Almanach ke 400. výročí příchodu Milosrdných bratrů do Valtic*. Brno 2005, s. 24.
- 5 ŁOBOZEK, Marcin Maksymilian: *Archiwum i Biblioteka Bonifratrów w Cieszyń*. Warszawa 1995, s. 10.
- 6 Stalo se tak až poté, co byl vyřízen spor mezi řádem a představiteli Těšínské komory, kteří z finančních důvodů napadli Borkův testament a přenesení vendryňských majetků na milosrdné bratry. TAMTÉŽ, s. 10–11.
- 7 ŁOBOZEK, Marcin Maksymilian: *Dzieje konwentu-szpitala bonifratrów w Cieszyń* w *wiekach XVIII i XIX*. In: Týž: *Zabudowania klasztorne cieszyńskich bonifratrów w wiekach XVIII i XIX w świetle inwentarzy*. Kraków 2006, s. 10–11.
- 8 Dochovaná korespondence dokazuje, že stavitelem kostela i kláštera se stal slezský Michal Klein z Nisy. Archiwum i Biblioteka OO. Bonifratrów w Cieszyń (dále jen AKB Cieszyń), sign. 6, pag. 345 (Continuatio Protocolli Conventus Teschenensis. Pars II, 1697–1721). Blíže viz SPYRA, Janusz: *Dzieje Cieszyń* od 1653 do 1848 roku. In: Gojniczek, W. – Spyra, J. (edd.): *Dzieje Cieszyń* od pradziejów do czasów współczesnych. T. 2. Cieszyń w czasach nowożytnych 1528–1848. Cieszyń 2010, s. 265–266.
- 9 BOGAR, F. B.: *Milosrdní bratři*, s. 59, 92. Řád měl k dispozici vlastní hřbitov, jenž se nacházel u městského hřbitova v blízkosti kostela Nejsvětější Trojice. Viz SPYRA, J.: *Dzieje Cieszyń*, s. 266.
- 10 Dokladem mohou být vizitační zprávy vratislavské diecéze, které v roce 1688 zaznamenaly již údajně pouze tři nekatolické ženy žijící ve městě. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, fond Administracja Diecezji, sign. II. b. 76c, fol. 365. Srov. JUNGNTZ, Joseph (ed.): *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln I*. Breslau 1904, s. 571. Problematické věnoval pozornost SPYRA, Janusz: *Kontrereformacja w Cieszyń* w *latach 1653–1709*. In: Czyż, R. – Gojniczek, W. – Spratek, D. (edd.): *Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim*. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszyń. Cieszyń 2010, s. 66–88.
- 11 Jezuité stáli v čele těšínské farnosti v letech 1692–1700, přičemž na pozici farářů se v té době vystřídal Jiří Havelka a Daniel Ignác Nitsch. Viz FRANEK, Jozef: *Dzieje placówki jezuitckiej w Cieszyń* w *okresie kontrreformacji*. Cieszyń 1939, s. 143 (strojopis disertační práce viz Książnica Cieszyńska w Cieszyń, Czytelnia Zbiorów Specjalnych, Zespół rękopisów Centrum Wiedzy o Regionie przy Zarządzie Głównym Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, sign. 362R).
- 12 Záznamy jednotlivých let dokládají, že přítomnost protestantských pacientů nebyla v bratrském špitále zdaleka výjimkou, ba naopak jejich počet představoval v každém roce minimálně třetinu, v některých letech dokonce i více než polovinu z celkového počtu léčených osob. Viz AKB Cieszyń, sign. 198 (Krankenprotokoll, 1703–1726). Přepis jednotlivých let viz také ŁOBOZEK, M. M.: *Archiwum*, s. 315–317. Srov. MÜLLER, Dušan: *300 let nemocnice Konventu Milosrdných bratrů v Těšíně*. Těšínsko 44, 2001, č. 4, s. 17–18.
- 13 K problematice blíže včetně přesného znění dekretu *De Invocatione, veneratione, Reliquiis Sanctorum, sacris imaginibus* viz ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 2011, s. 20–21.
- 14 Zatímco Čapská věnovala svou pozornost servitskému řádu, na jehož příkladu analyzovala práci s různými formami umění jako s různými prostředky komunikace uvnitř i vně řádového společenství, Suchánek studoval v prostředí katolické Moravy způsob, jakým skrze umělecká díla komunikovala zdejší duchovní aristokracie. Viz ČAPSKÁ, Veronika: *Představy společenství a strategie sebereprezentace. Řád servitů v habsburské monarchii (1613–1780)*. Praha 2011; TÁŽ: *Narativní obrazové cykly zaalpských servitů a otázka sebepojímání řádu*. In: Čornejová, I. – Kuchařová, H. – Valentová, K. (edd.): *Locus pietatis vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007*. Praha 2008, s. 415–433; SUCHÁNEK, Pavel: *Triumf obnoveního se dne. Umění a duchovní aristokracie na Moravě v 18. století*. Brno 2013. Ondřej Jakubec studoval a blíže specifikoval objednatelské aktivity olomouckých biskupů konfesionalizačního období 16. století a jejich prostřednictvím analyzoval význam těchto aktivit stejně jako samotného umění v prostředí olomouckého biskupství, viz JAKUBEC, Ondřej: *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1533–1598, jejich význam a funkce*. Memoria Artis 1. Olomouc 2003.
- 15 Ondřej Jakubec hovoří o několika funkcích objednávek, kterými olomoučtí biskupové sledovali určitý cíl a umění tak pro ně hrálo specifickou roli – společensko-reprezentativní funkce, kultovní-liturgická, konfesně-propagandistická, rodově-komemorativní a sběratelsko-privátní. Viz JAKUBEC, O.: *Kulturní prostředí*, s. 97–119.
- 16 SUCHÁNEK, P.: *Triumf*, s. 12–13.
- 17 ČAPSKÁ, V.: *Řád servitů*, s. 415–416, 431.
- 18 TAMTÉŽ, s. 422. Veronika Čapská při svém studiu řádu servitů využívá koncept *imagined community* britského badatele Benedicta Andersona, na jehož základě je možné pohlízet na řádovou komunitu jako na komunitu *představ*, jež s pomocí těchto představ utváří a udržuje řádovou identitu. Tento způsob otevírá nové metodologické možnosti výzkumu dějin raně novověkých církevních řádů

- a odklon od jejich čistě institucionálního pojmání, viz ČAPSKÁ, V.: *Představy společnosti*, s. 15.
- 19 SUCHÁNEK, P.: *Triumf*, s. 177–179.
- 20 S odkazem na divadelní charakter barokní společnosti viz ČAPSKÁ, V.: *Představy společnosti*, s. 118.
- 21 Pavel Suchánek upozorňuje na absenci autentických dobových interiérů a s ohledem na to poukazuje na nutnost jejich rekonstrukce za pomoci dobových inventářů, viz SUCHÁNEK, P.: *Triumf*, s. 184–185.
- 22 Cenným zdrojem je v tomto případě edice klášterních inventářů z rozmezí let 1733–1847, která vedle (často bohužel ne příliš přesného) překladu nabízí k nahlédnutí rovněž originální fotografie dokumentů a přináší tak řadu významných informací. Viz ŁOBOZEK, Marcin Maksymilian: *Zabudowania klasztorne cieszyńskich bonifratrów w wiekach XVIII i XIX w świetle inwentarzy*. Kraków 2006, s. 10–11.
- 23 AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 194 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721). Srov. KUŠKA, Maksymilian – MARECKI, Józef (edd.): *Repertorium konwentu bonifratrów w Cieszyńce z 1724 roku*. Monumenta historica fratrum misericordiarum Tessinensis I. Cieszyn 2010, s. 17–18.
- 24 *Altare maius in honorem Beatissimae Mariae semper Virginis et Caelos Gloriosae Assumptae, [Sancti] Caroli Boromei et Sancti Joannis de Deo Fundatoris nostri*. Viz AKB Cieszyn, sign. 56, pag. 434 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721).
- 25 KUŠKA, M. – MARECKI, J. (edd.): *Repertorium*, s. 110–111. Kikonografii *vesperbild* blíže SÖDING, Beatrice: *Pietà*. In: Kasper, W. (Hrsg.): *Lexikon für Theologie und Kirche* 3. Auflage. Band 8, Freiburg im Breisgau 1999, s. 289.
- 26 AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 435 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721); TAMTÉŽ, sign. 7, pag. 93 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis. Pars IIIa, 1722–1782).
- 27 KUŠKA, M. – MARECKI, J. (edd.): *Repertorium*, s. 110.
- 28 ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 27.
- 29 K požáru blíže PINDUR, David: *Frydek v letech 1648–1780*. In: Adamec, T. a kol.: *Frydek-Místek*. Praha 2014, s. 104–146, zde s. 143.
- 30 Její realizaci dokládá smlouva uzavřená mezi sochařem a řádovým představeným v srpnu roku 1717. Viz AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 429 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721).
- 31 AKB Cieszyn, sign. 7, pag. 55–56 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis III, 1722–1782).
- 32 TAMTÉŽ. Chronogram byl vytesán ve třech jazycích – latině, němčině a češtině a zněl: *Praesenes Efflges Sancti Joannis Del Fundatoris nostri fVlt In Igne frlDeCensl Die VII Martii In VIgilia praefati Sancti sine Laesione reperta. Großer Heiliger Gottes Den Das frlDeCker feV-Ver VnVersehrt geLaßen. WeLkeho sWateho obraz ohen frlDeCkl neMohel zkazlt*. TAMTÉŽ, pag. 56.
- 33 ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 27.
- 34 Kompozice Beyerova díla byla Marií Schenkovou určena jako inspirovaná tematicky obdobným Willmanovým obrazem z roku 1683. Viz Schenková, M. – Olšovský, J.: *Barokní malířství*, s. 27.
- 35 AKB Cieszyn, sign. 7, pag. 93 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis III, 1722–1782). O objednávkě díla se zmiňuje smlouva na rekonstrukci oltáře, kterou řád uzavřel s opavským řezbářem Janem Jiřím Lehnerem. Rozměrné dílo, zasazené do zlateného rámu, stálo celkem 125 zlatých, tedy přibližně 1/7 z celkové částky nového oltáře. Na jeho vzniku se patrně podílela celá Beyerova dílna, čemuž nasvědčuje zahrnutí práce učnů do konečné částky.
- 36 ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 85.
- 37 TAMTÉŽ, s. 27.
- 38 AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 87 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721). K Bentumovi a především k jeho slezskému působení blíže LEJMAN, Beata: *Christian Philipp Bentum*. Warszawa 2008. Nutno podotknout, že těšínské obrazy autorka do své studie nezahrnula. Dále viz SCHENKOVÁ, M. – OLŠOVSKÝ, J.: *Barokní malířství*, s. 28.
- 39 AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 410–411 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721).
- 40 Inventární záznamy z roku 1733 přibližují rozsáhlou rekonstrukci řádových budov – bylo postaveno nové převorství a kostel získal novou fasádu. Viz ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 73, 75.
- 41 O obrazech a částkách za ně vynaložených nás informuje smlouva uzavřená mezi převorem Mořicem Klabatznerem a Antonem Stanettim na pořízení *malého bočního oltáře* zasvěceného údajně sv. Judovi Tadeášovi, viz AKB Cieszyn, sign. 7, pag. 88 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis III, 1722–1782). Srov. ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 85.
- 42 AKB Cieszyn, sign. 7, pag. 88 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis III, 1722–1782).
- 43 Příslušníci Tovaryšstva Ježíšova pronášeli u milosrdných bratrů od roku 1702 německá kázání a opakovaně usilovali o výkon kněžských úkonů (zejména zpovědní a kazatel-ské) v tomto řádovém prostředí, viz AKB Cieszyn, sign. 6, pag. 346 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis II, 1697–1721).
- 44 TAMTÉŽ, pag. 350.
- 45 ŁOBOZEK, M. M.: *Archiwum*, s. 128; AKB Cieszyn, sign. 15, pag. 166 (Liber capitulorum, 1702–1733).
- 46 ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 39.
- 47 TAMTÉŽ, s. 41, 45, 59–63, 71.
- 48 AKB Cieszyn, sign. 7, pag. 88 (Continuatio Protocolli Conventus Teschinensis III, 1722–1782).
- 49 [...] *das Altar Blatt unsers sterbenden Hl. Vatters* [...]. Viz ŁOBOZEK, M. M.: *Zabudowania*, s. 89.
- 50 TAMTÉŽ, s. 41, 45, 59–63, 71.
- 51 TAMTÉŽ, s. 45.
- 52 TAMTÉŽ.
- 53 TAMTÉŽ, s. 63, 71.

Viktor Rumpelmayer ve Slezsku

Kapitola z dějin středoevropské architektury
druhé poloviny 19. století

Pavel Šopák

Pojem *rezidence* se ve střední Evropě 16.–18. století spojuje se zámeckou nebo palácovou stavbou, která je sídelním objektem duchovního či světského aristokrata. Stavebně jde o objekt symetrické kompozice, složený z několika křídel, s převýšenou střední částí (*corps-de-logis*) a s nezbytnými doplňky, jakými jsou exponovaná uliční průčelí nebo parková úprava okolí, koncipovaného na axiálu směřující od vstupu do areálu ke vstupu do vlastního objektu. Samozřejmostí je odstup od urbanizovaného území; oč je ten v případě městských rezidencí méně nápadný, o to více je zdůrazněn u venkovských zámeckých staveb, případně u suburbánních palácových objektů. České Slezsko skýtá pohled na rezidenční architekturu doby renesance a baroka méně atraktivní než jiné regiony českých zemí.¹ Rozdrobená pozemková držba neumožňovala investice do výpravných staveb a ochuzení země po Berlínském míru (1742) omezilo výdaje pozemkových vlastníků do reprezentace a orientovalo je k přemýšlení o jiné formě teaurace kapitálu, než jaké skýtala pozemková držba a tradiční aristokratický život na venkově v Čechách nebo Pruském Slezsku. A nejen to, samotný ideově zdůvodněný, tj. osvícenský, obrat k jednoduchosti ovlivnil formy vrchnostenských staveb, zámky – a platí to zejména pro Těšínsko – vyznačují rysy soudobé měšťanské architektury, kdy jednoduchost formového a nenápadnost celkového vzezření hraničí až s neslohovostí.

Výpravné formy rezidenční architektury se vrátily až s polovinou 19. století. Nobilitace zámku v Hradci nad Moravicí několikerou, z velké části pouze zamýšlenou než nakonec uskutečněnou novogotickou přestavbou a dostavbou je z literatury dostatečně známa. Připomenut byl i záměr proměnit fádňí exteriér frýdeckého zámku v *hrad*, jenž na přelomu 19. a 20. století projekčně připravil vedoucí stavební kanceláře Těšínské komory Albin Theodor Prokop (1835–1916).²

Larisch-Mönnichové, o jejichž společenské prestiži a ekonomické úspěšnosti nelze mít sebemenších pochyb, postupovali zcela opačným způsobem, když

Johann hrabě Larisch-Mönnich (1821–1884) na litografii Josefa Kriehubera z r. 1862, převzato z Wurzbach, Alfred Wolfgang: *Josef Kriehuber und die Wiener Gesellschaft seiner Zeit*. Wien 1955

v případě zámku ve Fryštátu a u novostavby zámku Solca volili aktuální formové řešení. Neusilovali o evokaci starobylosti rodu a dějinných paralel, nýbrž pokusili se s velkým zdarem dosáhnout moderního luxusního bydlení, jehož vnější podoba byla odvozena ze soudobé vídeňské architektury. Zárukou byl skutečně tvůrčí architekt, nikoliv místní stavitel nebo stavební podnikatel, ale umělecká osobnost obeznámená s aktuálními uměleckými trendy a se soudobou uměleckou diskusí; osobnost obdařená talentem, které příležitosti poskytly myšlenky přetavit v čin. Tou se stal Viktor Rumpelmayer, vídeňský architekt, jehož dvojí výročí – 185. výročí narození a 130. výročí úmrtí – připadá na rok 2015.

Osobností rodu, jež programově usilovala o nalezení moderní formy bydlení ve formách soudobé rezidenční architektury, byl Johann hrabě Larisch-Mönnich (1821–1884), doživotní člen panské sněmovny (od roku 1861) a v letech 1865–1867 rakouský ministr financí.³ Ten byl stavebníkem paláce ve Vídni, čtyřpodlažního objektu, jehož nároží akcentuje válcová věžice. Struktura fasád odpovídá soudobé architektuře paláců a nájemních domů: nápadné je zvláště oddělení parteru s mezaninem kordónovou římsou a plastické zdůraznění třetího podlaží sledem výrazně plastických edikul, odpovídajících *pianu nobile*. Na hlavní frontě zaujme vstup řešený mohutným portálem flankovaným plochami risalitů, které na úrovni druhého patra nesou sloupy, podepírající mohutnou atiku sevřenou nízkými pylony.⁴ Palácový objekt byl zbudován v letech 1867–1868 podle projektu vzešlého ze stavební kanceláře Eduarda van der Nülla a Augusta Sicarda von Sicardsburg; po jejich úmrtí stavbu dokončil architekt Karl Sattler. A odtud vede cesta k Rumpelmayerovi, který působil ve van der Nüllově a Sicardově stavební kanceláři v letech 1867–1872.

Rumpelmayer (též Rumpelmayer, 1830–1885)⁵ pocházel z Bratislavy a odborné vzdělání získal na polytechnice v Mnichově a na tamní Akademii (1847–1853). Cenné zkušenosti se soudobou architekturou mu poskytl delší pobyt v Paříži (přibližně 1860–1865), jenž přispěl k jeho důvěrnému obeznámení se soudobou historizující architekturou. Pro ni se

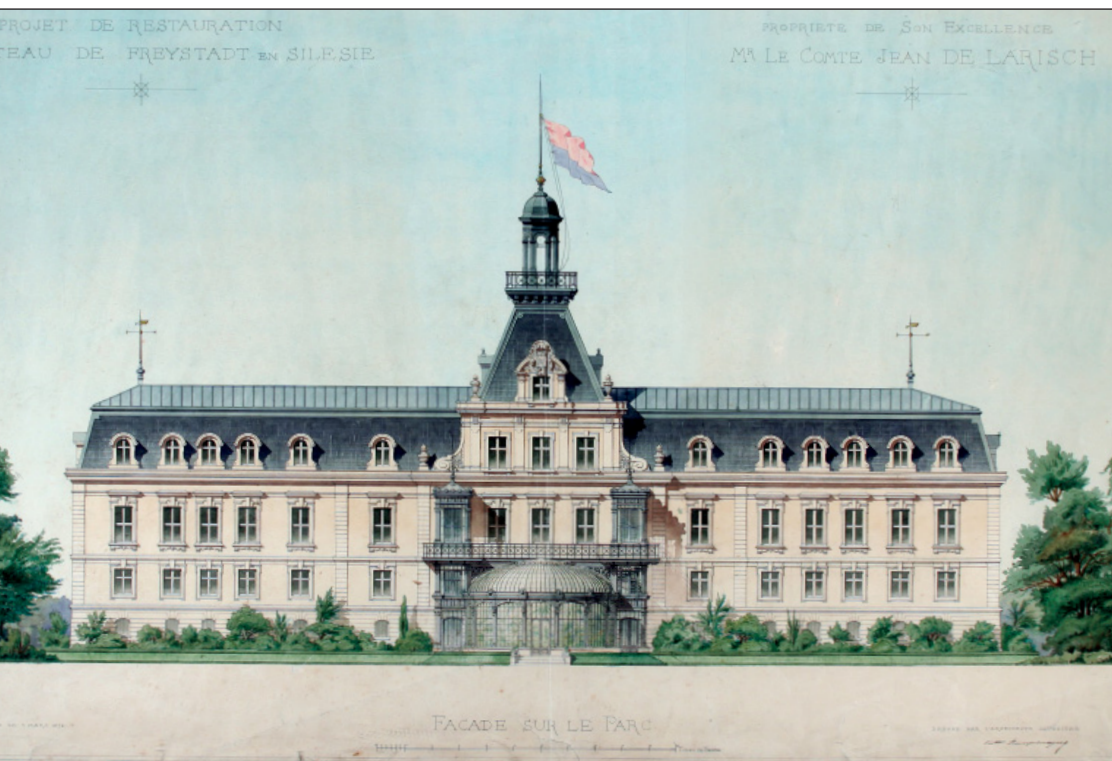
Pohlednice se zámkem Solca, r. 1916, Muzeum Těšínska

užívá pojem *francouzská (neo)renaissance*. Jde o synkretický stylový projev, který generoval v prostředí pařížské Školy krásných umění a kanceláří pařížských architektů a byl prezentován na světových výstavách, jichž byla Paříž několikrát pořadatelem. Publicitu mu dávaly soudobé architektonické revue a setkání architektů, např. mezinárodní sjezd architektů v Paříži v roce 1867.⁶ Francouzská neorenesance se uplatnila v mondénních stavbách Paříže, v bulvárech haussmannovské přestavby města nebo třeba v letoviscích kolem francouzské Riviéry. Takto vyznívá samotný počátek Rumpelmayerovy kariéry v rakouské metropoli, kterým byl autorský podíl na fasádě obchodního domu firmy Philipp Haas & Söhne v samotném centru Vídně, jenž projekčně připravila jeho domovská firma architektů van der Nülla a Sicarda. Rumpelmayer navrhl hlavní portál, jehož složité plastické členění vyplnilo celé okosené nároží čtyřpodlažní budovy. Užil zde motiv triumfálního oblouku, který byl znám z barokní zámecké architektury a pařížských staveb (*Theatre historique*).⁷

Nepoměrně širší spektrum uplatnění různých kompozičních a morfologických řešení mu poskytla Rumpelmayerova vlastní projekční dráha, jež započala roku 1872. Spojoval v ní prvky italské, francouzské a soudobé vídeňské architektury; tu odkazoval k renesanci, tu k manýrismu, zvláště k Andreu Palladiovi, tu k francouzské renesanční a barokní architektuře. Specializace na rezidenční architekturu (paláce, zámky, výpravné vilové stavby) mu přinesla uplatnění ve středoevropském kontextu, včetně rodné Bratislavy,⁸ a promítla se do několika ocenění (např. rakouský Zlatý záslužný kříž, rytířský stupeň pruského Řádu červeného orla 4. třídy aj.).⁹

Pro pochopení konceptu, užitého v návrhu zámku ve Fryštátu a v Solci, je důležité připomenout Rumpelmayerovy projekty první poloviny 70. let 19. století. Ve Vídni je to někdejší palác hraběcí rodiny Sigray Saint-Marsan (1872), autorova první samostatná realizace, a sídlo anglického vyslanectví (1873–1876), které si okamžitě vysloužilo pozornost.¹⁰ Prvky, již nacházíme na vídeňských i slezských stavbách, jsou zdůrazněny – rustikovaný parter, harmonické utváření fasád pravidelným rytmem velkých obdélných oken v plastických šambránách s frontony, případně s rovnými návějovými římsami, nárožní armování, jen diskretní detailizování v nízkém reliéfu (tedy výrazně odlišný princip od portálu Haasova obchodního domu) a dále výjimečné užití výrazných plastických detailů (jakou jsou závěrné klenáky segmentově ukončených otvorů v parteru bočního křídla paláce Sigray Saint-Marsan). K vídeňským stavbám připojme pro komparaci se stavbami ve Slezsku královský palác v Sofii (1879–1884), v němž dnes sídlí bulharská Národní galerie, aby byl dobový autorský profil ještě úplnější. Na této budově upoutá šířkové a horizontální vyvedení základní hmoty, v axiále převýšené do stupňovité nástavby, což je kompoziční řešení analogické fryštátskému zámku.

Rumpelmayerův projekt zámku ve Fryštátě z března 1876 uvedli do odborné literatury Veronika Matroszová a Radim Kravčík.¹¹ Realizovanou přestavbou by zámecký objekt získal zvalbenou mansardovou střechu, rytmizovanou vikýřovými okny, situovanými do okenních os. Ve střední trojosé části se počítalo s nástavbou druhého patra, přecházející do vysoké mansardové střechy a otevřené lucerny o ortogonálním půdorysu s ochozem. Před fasádou této střední části Rumpelmayer přikreslil efektní motiv zimní zahrady, sledující anglické příklady litinových konstrukcí sférického tvaru. Půlkruhové vyvedení hmoty skleníku je opatřeno sledem subtilních segmentových arkád z litiny; z litiny je rovněž balkon na úrovni druhého podlaží, jenž propojuje symetrické jednoosé pavilónové přístavby obdélné dispozice, navržené rovněž jako subtilní litinové konstrukce. Tento motiv známe z Brna, z proslulého Kleinova paláce (1847–1848); zde jde nikoliv o arkýře, jako na brněnské stavbě, nýbrž o rizalitové přístavby.¹² Vlastní podobu celokovového skleníku anglické provenience mohl Rumpelmayer nalézt v soudobé předlohové literatuře, např. v několikrát vydaném díle Louise Neumanna, v němž se pod číslem vyobrazení 72 objevuje sférický skleník celokovové

Projekt zámku ve Fryštátě, Viktor Rumpelmayer, datovaný ve Vídni 5. března 1876, Státní okresní archiv Karviná

konstrukce, jehož plášť člení subtilní arkády segmentového tvaru, tedy přesně tak, jak vidíme na výkresu fryštátského zámku.¹³

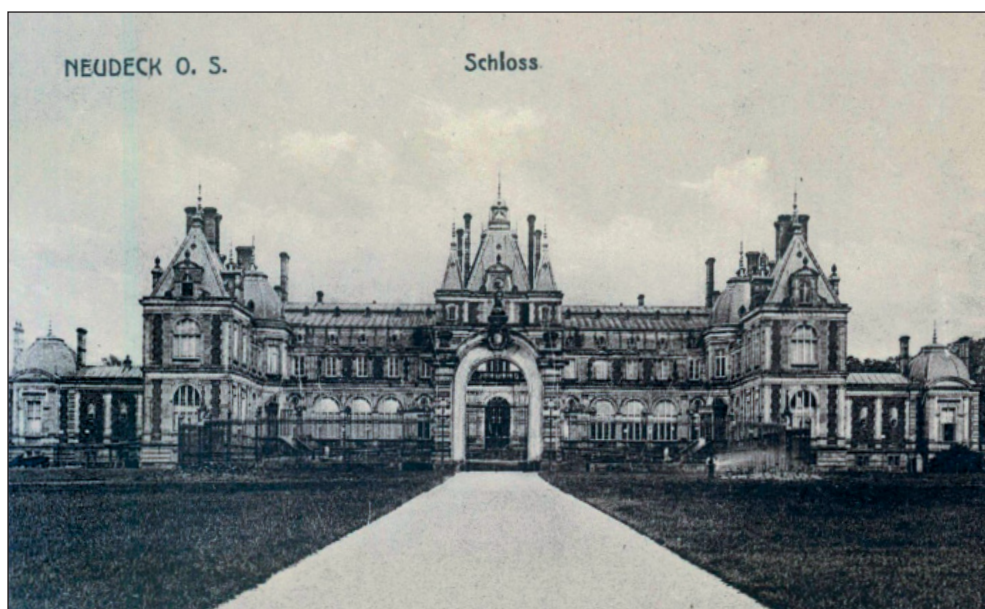
Zámek Solca, u nějž je atribuce Rumpelmayerovi nanejvýš pravděpodobná, jakkoliv není podpořena pramenně, vzbuzoval zájem regionálních badatelů jednak vysokou atraktivitou, jednak smutným faktem, že v prosinci 1944 vyhořel a o devět let později zanikl demolicí, neboť byl staticky narušen důlní činností. Stavba zámku připadla na rok 1873 a objekt obdržel podobu dokumentovanou dobovými snímky a výkresem suterénu.¹⁴ Stavební vývoj objektu objasnila až Veronika Matroszová, která jej laskavě sdělila autorovi tohoto příspěvku: solitérní objekt byl původně tvořen jen symetrickou střední částí, k níž byly až s odstupem času, nejdříve po roce 1886, larisch-mönnichovským architektem Bohuslavem Černým dostavěna symetrická boční křídla.¹⁵ Černý rovněž doplnil průčelí ze strany, kterou označme jako zahradní, o dvouosou vestavbu mezi trojosými rizality, jíž byl předložen hmotný portikus nesoucí balkón. Sestava několika těles tvořila ve výsledku symetrickou, šířkově vyvedenou kompozici, jejíž základ poskytl trojpodlažní objekt opatřený z jedné strany – nazvěme ji vstupní – rizalitem v ose průčelí, ze strany zahradní rizality po stranách axiály. Tomuto členění hmoty odpovídalo rozčlenění ploch střechy, kdy se nad rizality zahradního průčelí zvedaly valby vysokých střech (ty patřily rané Rumpelmayerově etapě výstavby). Do nich byly vsazeny vikýře v edikulách, nadto axiálu zahradního průčelí podpořil dvouetážový štít s volutovými příločkami (ten náleží druhé, Černého etapě). Na takto členěný corps-de-logis navázaly po stranách nižší dvoupodlažní přístavby přecházející v koncové poloze do plochých rizalitů, ovšem převýšených mansardovými střechami na kvadratické základně do podoby věžic. Ze strany vstupu byly k hmotě těchto postranních „křídel“ předloženy přístavby, jejichž průčelí bylo symetricky členěné plochými rizality po stranách. Mansardové střechy oživily

vikýře. Shrňeme-li řečené, díky jednoduchým prostředkům, jakými jsou různé tvary a typy střech (valbová, mansardová), kombinace rustiky a bosáže, užité na nárožích, a zejména samozřejmě díky důmyslnému složení tělesa z několika samostatných objektů získal zámek velkorysý, monumentální – a současně malebný – exteriér.

Pohled do interiéru umožňuje dobová ikonografie, snímky z rodinného alba, příp. fotodokumentace zničené budovy.¹⁶ Z nich, jakož i z nečetných výkresů je zjevné, že uvnitř budovy, navržené ve francouzské neorenesanci, se postupovalo odlišně: supraporty, štuková zrcadla v místnostech, ba dokonce vestavěné knihovní skříně s konvexně tvarovanou římsou sledovaly styl tzv. třetího rokoka.

Jaký smysl měla tato synkreze? K doplnění charakteristiky slezských staveb a jejího místa ve středoevropské stavební kultuře může přispět další srovnání s mladšími Rumpelmayerovými vídeňskými stavbami. Přihlášení se k francouzské renesanci, patrné zvláště u budovy britského velvyslanectví, souvisí se snahou po dosažení internacionálního charakteru architektury, jenž implicitně souvisí s odmítnutím nacionální ideje tlumočené architekturou.¹⁷ Stejně lze uvažovat o smyslu francouzské orientace u slezských staveb, deklarované dokonce i francouzskou legendou na plánu zámku ve Fryštátě. Rakouský venkov jakoby se takto ocitl „mezi Anglií a Francií“; jakoby rezidenční stavby měly tlumočit kosmopolitní kulturní program stavebníka. Francouzská neorenesance byla přitom stejně účinná jako třetí rokoko, k němuž v exteriéru svých staveb Rumpelmayer rázně přešel v druhé polovině 70. let. Tehdy začal užívat složitější štukové dekorace, zvláště měkce tvarovaných suprafenester, spájených s parapety oken vyššího podlaží, a u balkonů mohutně vypjatých bankálů, jak ukazuje průčelí paláce Nathaniela Rothschilda (1878).¹⁸

Ještě jeden uměleckohistorický postřeh stojí za uvedení: analogie s rezidencemi v širší slezské oblasti, tj. na pruské straně hranice.¹⁹ S nimi se otevírají dvě témata k dalšímu bádání – módnost francouzské neorenesance u aristokratických staveb a současně kulturně politická dimenze takového počínání. Zámek ve Świerklańcu (něm. Neudeck), rezidence knížat Henckelů z Donnersmarku, byl zničen požárem v roce 1945 a v roce 1961 stržen. Pouze dobová vyobrazení ukazují na blízkost uplatněného řešení se zámkem Solca. Zde

Zámek Świerklańiec, kolem r. 1910, archiv Pavla Šopáka

ovšem šlo o dílo významného francouzského architekta, jenž spojoval francouzskou neorenesanci s neobarokem, Martina-Hectora Lefuela (1810–1880).²⁰ Zámek v Solci je tedy pouhý derivát této francouzské módy, ovšem derivát důležitý, pro který nenalezneme v soudobém středoevropském kontextu mnoho analogií.

Jaký se nabízí závěr těchto uměleckohistorických úvah? Stylový rozkvy mezi francouzskou neorenesancí a třetím rokokem nebyl v soudobých reflexích pocíťován jednoznačně pozitivně. Už na konci 60. let 19. století, tj. ještě před plným prosazením francouzské renesance, část teoretiků německojazyčné oblasti vystupovala proti oné hravé grácii, hraničící s frivolností, jež byla s recepcí francouzské architektury spojována. Nárokovali pro soudobou architekturu čistotu, velkost, přísnost, ba vážnost; hodnoty, jež jim tlumočily např. stavby Gottfrieda Sempera a Theophila von Hansena. Internacionalismus pařížské architektury byli ochotni nahradit nacionalismem – ovšem v dobovém smyslu tohoto slova – soudobé rakouské architektury.²¹ A je jistě pozoruhodné, že vysoké hodnocení racionalistického směru v architektuře středoevropského historismu, reprezentované jmény Semper a Hansen, vydrželo až do současnosti, neboť moderní architekti kolem roku 1900 nacházeli v dílech těchto mistrů historismu počátky obrodného hnutí. Teprve dnešek oceňuje také konkurenční stylové módy, kontradiktorní racionalistické linie v architektuře 19. století. A s ní se také jeví aktuální připomenutí odkazu Viktora Rumpelmayera, architekta, který pomyslně přenesl soudobé umělecké problémy na slezskou periferii.²²

Zámek Solca, snímek Rudolfa Chodury z 1. října 1940, Slezské zemské muzeum

RESUMÉ

Viktor Rumpelmayer in Silesia

A Chapter from the History of Central European Architecture in the Second Half of the 19th Century

The text presents the architect Viktor Rumpelmayer (1830–1885) as the author endorsing the French Renaissance Revival in the 1860s to 1870s, giving way to the third Rococo in the late 1870s. Rumpelmayer is the designer behind the never implemented reconstruction project for the castle in Fryštát and the castle in Solca (1873, burnt down 1944, demolished 1953). In both cases, the architect applied the morphological and compositional devices of the French Renaissance Revival, with the third Rococo applied to the interior of Solca. A close analogy to be reminded of is the castle in the then Neudeck (presently Świerklaniec) in former Prussian Silesia, a design by architect Martin-Hector Lefuel. The article also reminds of the then context, such as the political aspects behind the assertion of the “French taste”, a matter attracting criticism from certain German theorists. The client ordering the plans both for Fryštát and Solca was the cosmopolitan-minded Count Johann Larisch-Mönnich, a lifetime member of the House of Gentry (from 1861) and the minister of finance of Austria between 1865 and 1867, who also commissioned a palace in Vienna, today the embassy of the Republic of Iraq.

AUTOR STUDIE

- doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.; Katedra dějin umění, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci; pavel.sopak@fpf.slu.cz
- Studie vznikla v rámci projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Palackého v Olomouci č. IGA–FF 2015/025 s názvem *Od středověku po dnešek – studie o umění v českých zemích*.

POZNÁMKY

- 1 Bohužel, tento počet ovlivnily i ztráty na památkovém fondu po roce 1918, resp. 1950, např. zánik zámků v Šenově, Karvině-Ráji, Orlově aj.
- 2 Obecně k rezidenční architektuře ZATLOUKAL, Pavel: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2002, s. 441–445.
- 3 Dále viz ŠUSTKOVÁ, Hana: *Biografický slovník poslanců slezského zemského sněmu v Opavě (1861–1918)*. Biografický slovník Slezska a severní Moravy – Nová řada (Supplementum) 8 (20), Ostrava 2006, s. 65, zde další literatura.
- 4 Vídeň 1. okres, nároží Johannesgasse 26 a Lothringerstrasse 13, do roku 1970 velvyslanectví Irácké republiky. KORTZ, Paul: *Wien am Anfang des XX. Jahrhunderts* 2. Wien 1906, s. 392, 394; SCHMIDT, Justus – TIETZE, Hans – MACKU, Anton – NEUMANN, Erwin – FRIESER, Ilse: *Dehio-Handbuch. Wien. Die Kunstdenkmäler Österreichs*. Wien 1973, s. 73; WAGNER-RIEGER, Renate: *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert*. Wien 1970, s. 214.
- 5 Základní data Österreichisches Biographisches Lexikon 9. Wien 1988, s. 325, autor hesla M. Stern; VOLLMER, Hans (ed.): *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* 29. Leipzig 1935, s. 203; CZEIKE, Fleix: *Historisches Lexikon Wien* 5. Wien 1997, s. 12.
- 6 *Der internationale Architektentag in Paris*. Wochenblatt (Deutsche Bauzeitung), roč. 1, č. 35 ze 30. 8. 1867, s. 339–341.
- 7 BERMANN, Moritz: *Alt und neu Wien. Geschichte der Kaiserstadt und ihrer Umgebungen*. Wien 1880, s. 1167; FRODL, Gerbert (ed.): *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich* 5. 19. Jahrhundert. München – Berlin 2002, s. 211–212.
- 8 LUKÁČOVÁ, Elena – POHANIČOVÁ, Jana: *Rozmanitě 19. století. Architektúra na Slovensku od Hefeľeho po Jurkoviča*. Bratislava 2008, s. 123–125.
- 9 O společenském úspěchu např. BERGER, Günther: *Relazioni. Internationales Wien*. Frankfurt am Main 2009, s. 132.
- 10 VALENTI, Carl von: *Wiener Kunst-Renaissance. Studien und Charakteristiken*. Wien 1876, s. 427; KORTZ, P.: *Wien am Anfang*, s. 395–396.
- 11 MATROSOVÁ, Veronika – KRAVČÍK, Radim: *Viktor Rumpelmayer, Nerealizovaný projekt na přestavbu zámku ve Fryštátě*. In: Šopák, P. a kol.: *Město – zámek – krajina. Kulturní krajina českého Slezska od středověku po první světovou válku*. Slezsko: Lidé a země II. Opava 2012, s. 263–264, č. B31.4. Výkresy uloženy ve Státním okresním archivu Karviná, fond Sbírka map a plánů, inv. č. 594, datovány 5. března 1876.
- 12 Autory brněnského paláce průmyslníka Franze Kleina byli Theophil von Hansen a Ludwig von Förster.
- 13 NEUMANN, Louis: *Grundsätze und Erfahrungen über die Anlage, Erhaltung und Pflege von Glasäusern aller Art*. Weimar 1852, ke kontextu a s reprodukcemi skleníků TSCHIRA, Arnold: *Orangerien und*

- Gewächshäuser. Ihre geschichtliche Entwicklung in Deutschland.* Berlin 1939, s. 101, 103.
- 14 ŠLACHTA, Fridolín: *Dějiny hornického města Karvinné.* Karviná 1937, s. 48–49; REBROVÁ, Alexandra: *Zaniklý zámek Solca.* Těšínsko 31, 1988, č. 3–4, s. 47–48; MUSIL, František – PLAČEK, Miroslav: *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska.* Praha 2003, s. 76–78, zde překreslení půdorysu suterénu; MAŠEK, Petr: *Zámecká knihovna Solca.* *Knihy a dějiny* 3, 1996, č. 2, s. 26–32. Dochovala se návštěvní kniha zámku z let 1911–1939, uložená v Zemském archivu v Opavě, fond Velkostatek Karviná, inv. č. 422.
 - 15 Nynější hrabě Jindřich z Larisch-Mönnichů dal si r. 1873 vystavět v blízké obci Solci, přidělené Karvinu, s královským přepychem sídelní zámek v moderním slohu renaissančním, k němuž postranní křídla zbudoval jmenovaný již český architekt Černý. Citováno podle ŠfP, Marko [ZAHRADNÍK, Jaroslav]: *Knížka o Karviné.* Karviná 1914, s. 60. Jsem povinován díky Veronice Matroszové, že mě upozornila na tuto zprávu.
 - 16 MAKOWSKI, Mariusz: *Šlechtická sídla na Těšínském Slezsku / Szlacheckie siedziby na Śląsku Cieszyńskim.* Český Těšín 2005, s. 164–171.
 - 17 HORT, Jakob: *Architektur der Diplomatie. Repräsentation in europäischen Botschaftsbauten.* Göttingen 2014, s. 384, 386.
 - 18 HAJÓS, Géza – BRAUNEIS, Walther: *Die Profanbauten des III., IV. und V. Bezirkes Wien.* Österreichische Kunsttopographie 44.2. Wien 1980, s. 338–339.
 - 19 KOZINA, Irma: *Pałace i zamki na pruskim Górnym Śląsku w latach 1850–1914.* Katowice 2001, s. 88–102.
 - 20 HEILBRUN, Françoise – BRESCH-BAUTIER, Geneviève: *Le photographe et l'architecte. Edouard Baldus, Hector-Martin Lefuel et le chantier du nouveau Louvre de Napoléon III.* Paris 1995.
 - 21 Například PECHT, Friedrich: *Kunst und Kunstindustrie auf der Weltausstellung von 1867. Pariser Briefe.* Leipzig 1867, s. 181–192, zvláště s. 187–189.
 - 22 Krátce po dokončení tohoto textu zjistil Radim Kravčík za základě rešerše dobového tisku, že projekt původní budovy zámku Solca před jejím rozšířením vypracoval vídeňský architekt Alois Maria Wurm-Arnkreuz (1843–1920), obdobně jako Rumpelmayer žák E. van der Nüll a A. Siccardsburga, jenž ve své tvorbě rozvíjel analogicky k Rumpelmayerovi neorenesanci francouzské provenience. Radimu Kravčíkovi a Veronice Matroszové jsem povinován velkými díky za sdělení této recenzní informace.

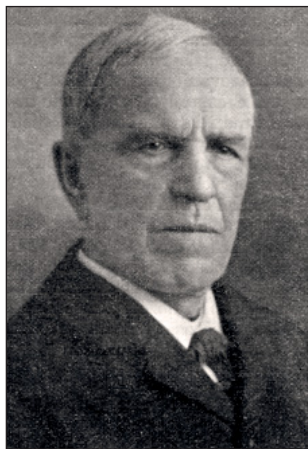
Dva příběhy z Muglinova (1905–1908)

Dan Gawrecki

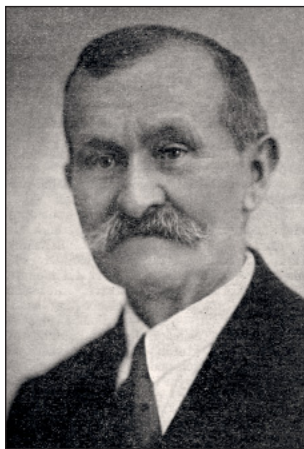
Obec Muglinov patřila do soudního okresu Polská Ostrava, jenž byl zřízen v roce 1904 a začleněn do politického okresu Frýdek. Na počátku 20. století byla jak rozlohou, tak počtem obyvatel ze všech sedmi obcí soudního okresu (Heřmanice, Hrušov, Malé Kunčice, Michálkovice, Muglinov, Polská Ostrava, Radvanice) nejmenší,¹ měla své problémy sociální, národnostní a další. V obecním zastupitelstvu nepanovala vždy svornost, ani osoba starosty nepožívala většinou náležitě úcty a vážnosti. Z materiálu, který jsem studoval při analýze konfliktů vyvolaných v souvislosti se zjišťováním národnosti při sčítání lidu,² jsem vybral dva příběhy. V jednom hostinští a někteří obecní radní napadali starostu, že zanedbává péči o veřejný pořádek. Ve druhém prosadila česká většina v obecní radě po tuhém boji české úřadování.

Protože naše příběhy úzce souvisí s poměry v obecním zastupitelstvu, resp. v obecním výboru, jak se zastupitelstvu v obcích obvykle do konce první světové války říkalo, pokusíme se o stručnou charakteristiku.

Do roku 1890 měl Muglinov společný obecní výbor s Heřmanicemi, 1. července 1890 byl zvolen první samostatný muglinovský obecní výbor.³ Od poloviny 90. let 19. století byly volby obecního výboru spojeny s nejrůznějšími rozmíškami. Proti volbám, jež proběhly 28. ledna 1897, byl podán rekurz. V říjnu se volby opakovaly, ale i proti jejich výsledku bylo podáno odvolání. Od 4. února 1898 starostoval Emanuel Žebrák, následoval další rekurz, ale tentokrát volby už opakovány nebyly. V roce 1901 se starostou stal Antonín Jaroš. Po dalším rekursu od 6. července zase starostoval Emanuel Žebrák, po něm znovu Antonín Jaroš. I proti těmto volbám se protestovalo, ale nepřistoupilo se k jejich opakování. Po třech letech, což byla zákonem stanovená lhůta, byl starostou zvolen *znamenity vlastenec muglinovský a dobrý hospodář Josef Nováček*. Ten úřadoval po celé tři roky, ale ani on to neměl lehké, jak se dovíme z tohoto článku. V roce 1907 byl Nováček vystřídán hostinským

Emanuel Žebrák, muglinovský starosta v letech 1890–1901

Antonín Jaroš, muglinovský starosta v letech 1901–1904

Josef Žebrák, muglinovský starosta v letech 1907–1913

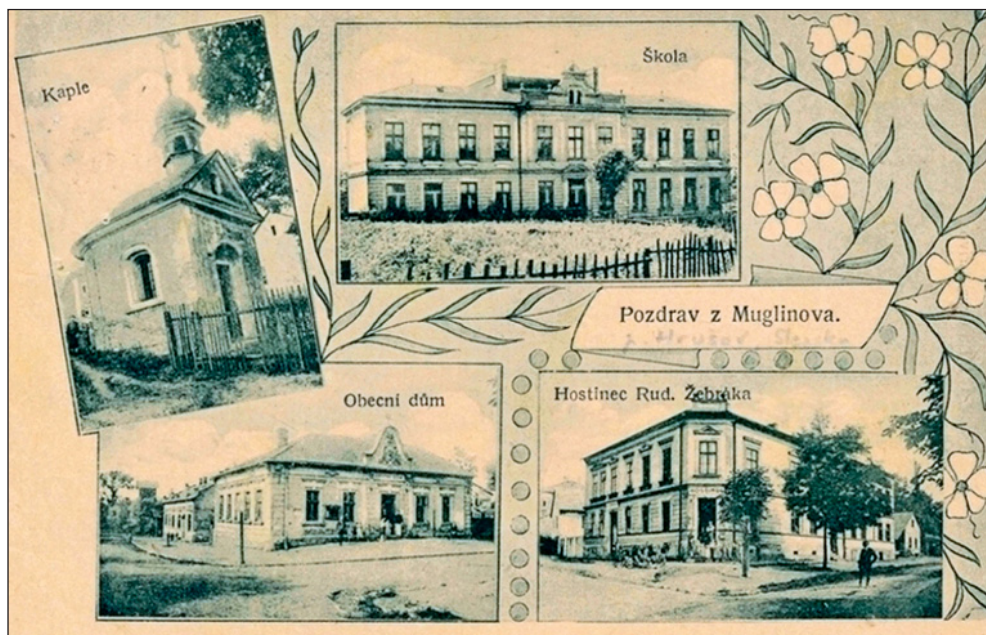
Vše převzato z Tengler, Ervín: Muglinov 1890–1940. K 50. výročí osamostatnění obce. Muglinov 1940

Josefem Žebrákem, který byl přes různé komplikace starostou i v dalším volebním období až do roku 1913, kdy upadl do konkurzu. Vystřídal ho Rudolf Posker, jako úřadující náměstek starosty, jenž se po vzniku ČSR stal vládním komisařem, ale později byl nucen rezignovat pro finanční nesnáze.⁴

Autor publikace o Muglinově, učitel, vlastivědec a kronikář Ostravy Ervín Tengler (1884–1941), zasvěcený znalec místních poměrů, charakterizoval první muglinovské starosty příznačně: *Za starých časů to tak chodívalo. Představeným obce se stal nejpodnikavější občan, dobrý hospodář, znající alespoň poněkud čísti, psát a „z hlavy“ počítati. Úřední přípisy a výnosy byly jim velmi vzdáleny a byly-li německé, tedy tím více! Proto bývali jejich pomocníky ve vedení obcí především učitelé, kteří – hlavně v bývalém Slezsku – mívali německé vzdělání a byli tedy blízcí mnohým úředním nařízením.*⁵ Tato charakteristika může napomoci k pochopení snah obecního představenstva a výboru začlenit se do snah českých obcí v Rakouském Slezsku a na Těšínsku, které usilovaly o oficiální prosazení češtiny jako výlučného jazyka i ve vnějším úřadování obce.

Strážník pro Muglinov⁶

Dne 9. srpna 1905 v *úctě podepsaní* Ind. Sedlacek (hostinský) a Alois Höfer (?) (Gastwirt, N°. 44)⁷ spolu s radním Josefem Žebrákem, také hostinským, který se později stal starostou, *viděli se nuceni následující stížnost podati a o zřízení pořádku žádati*. Stížnost byla zaslána okresnímu hejtmanství do Frýdku. Stěžovatelé uváděli, že v obci, jež má 2 500 obyvatel, z nichž měla být zhruba jedna třetina domácích a zbytek cizích, hlavně přistěhovaných *poláků* [!], kteří v obci *všelijaké policejní výtržnosti* [!] *dělají a k našemu politování zde žádné policejní stráže není.*⁸ Podle názoru stěžovatelů za to mohl starosta obce, *kterému jest dle obecního řádu povinností, policejní řád dohlížeti a přestupky téhož trestati, nestará se o to nic [...] ačkoli se již všelijaké pády staly [...]*. Jako důkaz se uváděla taneční zábava konaná 6. srpna 1905 v hostinci

Kukátková pohlednice Muglinova se záběry na školu z r. 1896, radnici postavenou o sedm let později, hostinec Rudolfa Žebráka a kapli sv. Anny, r. 1920, archiv Zdeňka Wludyky

Josefa Žebráka. Kolem 10. hodiny večer došlo ke rvačce; starosta byl požádán o intervenci. Přišel do hostince až po třetím vyzvání. Hostinskému měl říci: *kteřý dělá křik nebo rvačku tak ho zaveďte do obecního domu*, a odešel, *aniž by výtržníky poznamenal a trestal*. Hostinský a současně radní Josef Žebrák se necítil být k takovému zákroku oprávněn a obával se, že by *při zatýkání a vedení výtržníků do obecního domu od jeho kamarádů zbitý byl a následky?* V této souvislosti stěžující si hostinští zdůrazňovali, že jsou *skorem největší poplatníci daně v obci* a tak žádají o pořádek.

Zajímavé je, že ve stížnosti se vcelku kvalifikovaně určuje celkový počet obyvatel obce, jenž je zhruba shodný s cifrou ze sčítání lidu z roku 1910 (2 647), ale počet přistěhovalců autoři „podhodnotili“ – domnívali se, že jich byly jen dvě třetiny. Ve skutečnosti těch, kteří měli domovské právo v obci, bylo jen 16,4 %.⁹ Z celkového počtu lidí přítomných v obci v době sčítání udali český, moravský nebo slovenský obcovací jazyk zhruba dvě třetiny (66,4 %), 28,4 % se jich hlásilo k polštině, 3,6 % k němčině. K polštině se nepochybně hlásili přistěhovalci z Haliče. Ve skutečnosti bylo rozených Haličanů, již podle stížnosti měli mít na svědomí různé „výtržnosti“, mnohem více než uváděly statistiky.¹⁰ Haličané v druhé i třetí generaci, kteří se naučili místní dialekt a často i číst a psát, se hlásili k češtině. Rodáci z Haliče se při sčítání často nechtěli hlásit k polské obcovací řeči a být tak považováni za skutečné Poláky, protože již po řadu generací k nim měli tradiční nedůvěru. Nechtěli mít nic společného s polskými pány, jež jejich prarodiče masakrovali za „haličské řeže“ v roce 1846. Hostinští počet haličských přistěhovalců nadsadili zřejmě proto, aby jejich stížnost vyzněla přesvědčivěji, neboť Haličané bývali všeobecně považováni za výtržníky.¹¹

Téměř pikantně působí závěr stížnosti, v němž autoři kritizovali starostu, že příliš dbá na *rozmožnění učitelů, kterých tak nutně podle počtu dítek není zapotřeby* [!], že se o ně stará a *šarmantně jedná*, ale že o policejní stráž, která je důležitější, se *úplně nic nestará*. (Přítom škola byla v Muglinově zřízena až v roce 1906, před tím chodily muglinovské děti do školy v Baranovci v Polské Ostravě.) Jinak stěžovatelé žádali okresní hejtmanství, aby přimělo starostu, aby *při příštích tanečních zábavách vždy policejní obhlídku obstaral*.

Okresní hejtmanství reagovalo poměrně rychle. Již 11. srpna napsalo obecnímu představenstvu v Muglinově, že podle § 55 obecního řádu náleží místní policie do okruhu působnosti obecního představeného, jenž je povinen podnikat příslušná opatření.

Dne 28. srpna 1905 svolal starosta Josef Nováček schůzi obecního výboru, v jejímž 5. bodu se jednalo *Stran stížnosti p. Jos. Žebráka a konsortů za ustanovení policejní stráže zde dle výnosu c. k. okresního hejtmanství z Frýdku ze dne 11. 8. 905 čís. 18817*. Došlo k jednomyslnému usnesení ustanovit od 1. října 1905 obecního strážníka s ročním platem 720 korun, dalších 120 korun měl pobírat jako roční paušál na stejnokroj. Ve dvou novinách měli být zájemci o místo informováni s tím, že vlastnoručně sepsaná žádost musí být česky a odevzdána obecnímu úřadu do 20. září 1905. Žadatel musel být *české i německé řeči ve slově a písmě znalý*.¹²

Součástí protokolu byla poměrně dlouhá pasáž označená jako *osobní vyjádření pana starosty*, kterou uvedl slovy: *Na vyzvání hoře uvedeného výnosu dávám co starosta obce, jelikož se mně to týká, nástoupné vyjádření*. Starosta v něm konstatoval, že občané z kolonie Mexiko žádali obecní výbor již 17. června 1903 o to, aby obec přijala strážníka. Obecní výbor 25. června a 3. srpna 1903 nejdříve projednávání žádosti odložil a nakonec 27. srpna 1903 ji odmítl *na návrh člena obecního výboru p. Emanuele Žebraka, že strážníka není zapotřeby* [!], *ať si každý ve svém domě dělá strážníka sám [...]*. Podle starosty později působil v obci strážník Josef Glac, který byl na základě usnesení obecního výboru ze 7. února 1905 strážní služby zproštěn a ustanoven obecním tajemníkem.¹³ Starosta se měl tenkrát členů obecního výboru dotazovat, kdo bude vlastně v obci vykonávat strážní službu, případně zda nemá být přijat nový strážník. Člen obecního výboru Jan Hallamas navrhl, že by obecní tajemník Glac měl *strážní službu dál konati*. O návrhu starosta odmítl hlasovat, *jelikož se zákonu přičil a směšný*

byl. Již uvedený Emanuel Žebrák znovu zastával názor, že strážníka zde není potřeba, kterýžto návrh opětně obecním výborem přijat byl.

Z toho starosta usoudil, že ho obecní výbor odmítl podpořit zejména proto, aby mně stěžovatelé mohli jen nepřijemnosti dělati a mně posuzovati. Považoval za urážku, že stěžovatelé z něj, jako starosty, chtějí udělat strážníka. Toto osobní stanovisko starosty zřejmě členové obecního výboru nesdílili, jak se dá usoudit ze závěrečné formulace opisu protokolu: *Skončeno, přečteno, podepsáno až na osobní vyjádření pana starosty*.¹⁴ Opis protokolu zaslal starosta Nováček okresnímu hejtmanství 31. srpna. To vzalo spis 3. září 1905 na vědomí a o dva dny později jej uložilo ad acta jako *Gegenstandlos* (bezpředmětný, nepodstatný).

Strážníkem v Muglinově se pak stal prozatímně Tomáš Měrka, Muglinovští s ním ovšem nebyli spokojeni. V roce 1906 ho vystřídal Folvarčský, poté funkci vykonával Karel Balcar a mnozí další, jejichž jména jsou uvedena v obecních protokolech. Strážník dostával roční služné 720 korun, dále 120 korun jako příspěvek na uniformu a dalších 120 korun jako příspěvek na byt. Můžeme oprávněně podezírat obecní výbor, že zpočátku chtěl na strážní službě ušetřit, ale ta musela být personálně i materiálně posilována. Na schůzi 17. prosince 1908 byl funkci policejního komisaře pověřen radní Rudolf Žebrák, Josef Glac se stal prozatímním policejním závodčím, jenž měl rozdělovat strážní službu. V témž roce byl přijat noční hlídač, který měl se svým pomocníkem dohlížet v noci i na polnosti, bylo jim stanoveno příslušné služné a menší příplatky na oděv. Zřejmě už patřila strážní služba k prioritám, jak by se dalo usuzovat i z toho, že strážník Záruba na základě jednohlasného usnesení obecního výboru ze 24. září 1908 dostal *obecní revolver*, jenž měl nosit během služby.¹⁵

Vášnivé spory muglinovských radních v roce 1905 o ustanovení strážníka nám mohou s odstupem více než století připadat humorné jako handrkování Stroupežnického *Našich furiantů*. Svým způsobem ovšem postihují dobový kolorit, způsoby argumentace a tehdejší představy o potřebách a prioritách. Z věcného hlediska můžeme sice chápat pocity uraženého starosty, proti němuž se intrikující obecní „výboři“ spikli. I když přijmeme jeho argumentaci, nemůžeme s ním ve všem souhlasit – chtěl alibisticky vyhovět všem, případně se zaštiťoval kolektivním názorem, místo aby uplatnil svou osobní rozhodnost a odpovědnost, jak mu ukládaly předpisy, které mu navíc okresní hejtmanství ve svém pokynu připomínalo.

Obecní písemnosti v Muglinově byly vedeny v češtině, včetně korespondence adresované frydeckému hejtmanství. S tím souvisí téma druhého muglinovského příběhu.

Oficiální prosazení češtiny v úřadování obce se státními a samosprávnými úřady¹⁶

Dva týdny po termínu ustanovení obecního strážníka vzrušila muglinovskou obecní radu další kauza, tentokrát závažnějšího a obecnějšího charakteru, která zřejmě odsunula do pozadí nedávné rozmíšky. Dne 13. října 1905 svolal starosta Josef Nováček schůzi obecního výboru. Třetí bod jednání (Volné návrhy, dotazy) vyústil v návrh zavést v úřadování, tj. včetně jednání se státními i samosprávnými úřady, výhradně češtinu. Návrhu předcházela diskuse, v níž se podle protokolu konstatovalo, že dosavadní německé úřadování *způsobuje starostům českých obcí při vzrůstající se samosprávné agendě veliké obtíže a břemena a právně a hmotně poškozuje obyvatelstvo*. Konkrétní návrh pak přednesl první radní Rudolf Posker: *Obecní výbore račiž se usnísti na základě článku 19 základního zákona, jenž zní: „Všichni národové v státě mají rovné právo a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost a řeč svou. Rovné právo všech v zemi obvyklých řečí ve škole, úřadě a životě veřejném se od státu uznává. V zemích, kde bydlí několik národů, řízená buďte veřejná učiliště tím způsobem, aby se každému dostalo náležitých prostředků vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen se učit druhému jazyku německému na základě výnosu správního dvora k tomuto*

Představenstvo obce Muglinova, rak. Slezsko.

Vyhláška

Ne podepsaného představenství obce se tímto ve všeobecnou známost uvádí, že se zdejší obecni výbor ve své schůzi konané dne 13. 10. 1905 na základě článku 19. statutu základního zákona usnesl, aby v dopisování s úřady zeměpanskými a samosprávnými zdejší obec se vyhraďně jazyka českého používalo.

Proti tomuto usnesení, které se zdejší obecni protokolní knize zapsané a počas obvyklých úředních hodin ve zdejší obecní kanceláři vyloženo jest, může každý, k tomu oprávněný, a nahlednouti a své včelipade namítnouti během 14 dní, t. j. od 17. – 30. 10. 1905 podepsaným podat.

Představenstvo obce
v Muglinově, dne 16. 10. 1905

Starosta:

Jorkovický

Vyvěšeno

Představenstvo obce
v Muglinově, dne 16. 10. 1905

Starosta:

Jorkovický

Sněseno a vedeno proti
tomuto usnesení pos. 2403 c. b.
odlučením listinnosti do Týpky rozloženo.

Představenstvo obce
v Muglinově, dne 31. 10. 1905

Starosta:

Jorkovický

článku 19. státních základních zákonů se odnášejících z 28. března 1883 a 1. května 1890.“ *Výslovně prohlašujeme úředním a jednacím jazykem naší obce jazyk český a ukládáme představenstvu, aby ve styku s úřady zeměpanskými a samosprávnými užívalo výhradně jazyka českého a přijímalo od těchto přípisů a vyřízení toliko v jazyku českém, ježto dosavadní způsob německého úřadování s českými obcemi a jednotlivci přiči se právu a zákonu a obyvatelstvo právně a hmotně poškozuje.*

Pro návrh hlasovali tři přítomní členové výboru (Antonín Jaroš, Emanuel Žebrák a Rudolf Posker). Proti hlasovali rovněž tři členové (Max Durczak, Jan Hallamas a Ambros Haschka). Josef Bajger nehlasoval. Protože došlo k rovnosti hlasů, podpořil starosta Josef Nováček návrh svým hlasem.¹⁷

Starosta potvrdil správnost opisu protokolu, který byl 31. října zaslán c. k. okresnímu hejtmanství do Frýdku, a připsal, že v obci jsou jen dvě německé rodiny a *poslední obyvatelstvo české a částečně polské.*

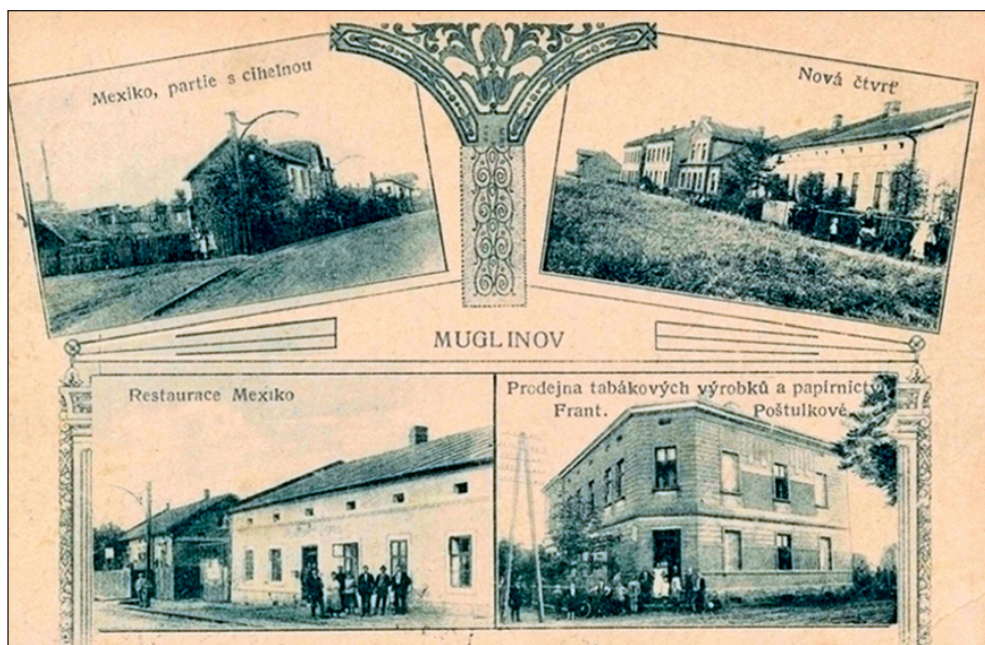
Tři dny po výborové schůzi – 16. října 1905 – byla v obci vyvěšena vyhláška: *Vyhláška. Od podepsaného představenství obce se tímto ve všeobecnou známost uvádí, že zdejší obecní výbor ve své schůzi dne 13. 10. 1905 na základě článku 19. státního základního zákona usnesl, aby v dopisování s úřady zeměpanskými a samosprávnými zdejší obce se výhradně českého jazyka používalo. Proti tomuto usnesení, které ve zdejší obecní protokolní knize zapsané a počás obvyklých úředních hodin ve zdejším obecním kanceláři vyložené jest, může každý, k tomu oprávněný, nahlédnouti a své všelijaké námitky během 14 dní, tj. od 17.–30. 10. 1905, podepsaným podati.*¹⁸

Uvedená starostova argumentace o národnostním složení obce nebyla v souladu s výsledky sčítání lidu v roce 1900, kdy se k německé obcovací řeči přihlásilo 57 a v roce 1910 už 136 obyvatel. Charakteristika zastoupení Poláků se také podstatně odlišovala od stížnosti, již před časem zaslali okresnímu hejtmanství muglinovští hostinští a člen výboru Josef Žebrák. Dalo by se spekulovat, proč docházelo k takovým disproporcím. Jedna z odpovědí by mohla argumentovat tím, že byly podstatné rozdíly mezi obcovací řečí a národností, která ovšem mohla být definována nejrůznějšími způsoby. Někdo považoval za kritérium národnosti obcovací jazyk, jiný zase svobodné osobní prohlášení, že patří k tomu či onomu národu atd. Zdá se však, že taková úvaha není namístě. Šlo především o to, čemu měla argumentace sloužit – v případě žádosti o ustanovení strážníka byl kladen důraz na počet haličských imigrantů, protože jejich přítomnost měla být důvodem pro požadované bezpečnostní opatření. V pokusu o prosazení češtiny jako výhradního úředního jazyka se zase argumentovalo, že obec je převážně česká; a ani „přiměřené“ akceptování podílu Poláků by nemuselo být na škodu, protože zavedení polštiny do úřadování v Muglinově nepřípadalo v úvahu, byť již jen proto, že haličští přistěhovalci se částečně hlásili k češtině a v naprosté většině neměli právo volit členy obecního výboru.

Pozice Němců, resp. těch, kteří se postavili proti výhradnímu českému úřadování, byly v obecním výboru poměrně silné, jak dokládá původní nerozhodný výsledek hlasování. Příčinou bylo, že ač Němci představovali v obci výraznou menšinu, patřili k významným daňovým poplatníkům s hlasovacím právem v komunálních volbách. Ve své argumentaci o národnostním složení obce uváděli Němce na prvním místě. Nesmířili se s usnesením obecního výboru, hledali cesty k jeho zrušení. Dne 21. října 1905 zaslali tři členové výboru odvolání proti usnesení muglinovského obecního výboru. Bylo adresováno slezskému zemskému výboru v Opavě. Předkladatelem byl člen obecního výboru a správce muglinovské cihelny Ambros Haschka, následovaly podpisy členů obecního výboru Johanna Hallamase a Maxe Durczaka a dalších „daňových poplatníků“ (Josef Böhm, Alexander Malina, Josef Altmann, Hugo Gerstberger, Johann Hallamas, Adolf /?/ König). Již způsob zpracování onoho odvolání nasvědčoval tomu, že jej psali na rozdíl od usnesení obecního výboru a vyhlášky

lidé s právníckou kvalifikací, což prokazuje i záhlaví dokumentu opatřené razítkem právního zastupitelstva Jeho Excelence hraběte Wilczka v Moravské Ostravě.¹⁹

Obsah protestu můžeme stručně parafrázovat: Odvolání proti usnesení obecního výboru je podáno v předepsané lhůtě. Napadené usnesení je protiprávní, navíc není podloženo skutečnými poměry. Podle existujících nařízení má být ve Vévodství slezském ve všech politických, samosprávných a soudních úřadech úřední a jednací řečí němčina. Protože tato nařízení nebyla dosud zákonnou formou nebo formou nařízení zrušena, je usnesení obecního výboru v Muglinově nezákonné. Na tom nic nemůže změnit usnesení jedné rakouské obce ve Slezsku. I v dalších směrech je usnesení nezákonné. Obyvatelstvo obce je německé, české a polské. Ustanovení o české jednací řeči proto poskytuje českým občanům privilegia, která nejsou ničím zdůvodněna, a nenachází v žádných zákonech a nařízeních oporu. Proto zastáváme názor, že napadené usnesení je nezákonné, protože odporuje ústavě a žádáme slezský zemský výbor, aby je zrušil.

Kukátková pohlednice zachycující mj. oblíbenou restauraci Mexiko a stejnojmennou kolonii, r. 1920, archiv Zdeňka Wludyky

Autoři odvolání neměli pravdu v řadě záležitostí. Každá samosprávná instituce se mohla samostatně rozhodnout, v jakém jazyku bude úřadovat. S tzv. vnější úřední řečí, tedy řečí užívanou např. ve styku s okresními hejtmanstvími, zemským výborem apod., to bylo ovšem komplikovanější. Muglinov nebyl ve Slezsku jedinou obcí, jež se na výhradním českém úřadování usnesla. Dne 27. října 1905, týden po odvolání muglinovských nespokojenců, podobné usnesení přijal obecní výbor v Polské Ostravě. Šedesát českých obcí žádalo zemský výbor, aby s nimi korespondoval v češtině. V Kylešovicích, Frýdku a v dalších místech se na lidových táborech požadovala jazyková rovnoprávnost. Před první světovou válkou se česky úřadovalo ve stovce obcí ve Slezsku.

Písemnosti z Muglinova v záležitosti zavedení češtiny v obecním úřadování i příslušné odvolání byly uloženy v agendě okresního hejtmanství, které ve věci nevidělo z hlediska svých dozorcích funkcí důvod k nějakému zákroku a 8. ledna 1906 je uložilo ad acta.

Obecní výbor své usnesení považoval ovšem za aktuální, jak o tom svědčí koncept dopisu ze 16. února 1907, jenž představenstvo obce Muglinova zaslalo okresnímu hejtmanství do Frýdku. Starosta a radní si stěžovali, že dostali od okresního hejtmanství dva přípis v *jazyku německém co zde nesrozumitelném*. Stížnost byla poměrně ostře formulována, uvádělo se v ní, že *nebudou-li přípis v jazyku českém co zde pouze srozumitelným zde posílané, budou ony jak dosud na c. k. ministerstvo do Vídně se žádostí o český překlad zasílané a budou-li se nějaké výhrůžky opakovati, budou ony spisy ne se žádostí ale se stížností na kompetentní instance obsílané, jelikož, jak c. k. okr. hejtm. známo, zde usnesení výboru již zde dne 13. 10. 1905 jest, že ve zdejší obci jazyk český obcovací jest a také podle toho v úřadování v jazyku co zde srozumitelným, tj. českým jest*.²⁰

Tím ovšem celá záležitost nebyla uzavřena. Dne 7. října 1907 došlo k tzv. „slezskému vyrovnání“. Zemský sněm prohlásil za svou úřední řeč opět němčinu, obce si mohly opět zvolit svůj úřední jazyk podle svého uvážení, ale v záležitostech přenesených pravomocí musely písemnosti ve státním zájmu zpracovávat německy. To se týkalo i okresních úřadů. Počátkem roku 1908 bylo autonomním úřadům uloženo, aby v jazykově smíšených okresech přijímaly podání v každém ze tří v zemi obvyklých jazyků. Také zemský výbor přijímal písemnosti v češtině a polštině, současně deklaroval připravenost překládat písemnosti, které spadaly do samostatného okruhu působnosti samosprávných orgánů, do češtiny nebo polštiny. Toto rozhodnutí však zrušil říšský soud, neboť odporovalo zásadě rovnoprávnosti jazyků ve vnějším úřadování, a tak např. česká podání musela být zemským výborem vyřizována česky. K úplné jazykové rovnoprávnosti, jak si ji představovali Češi a Poláci, nedošlo.²¹

Dne 8. listopadu 1907, se konala schůze muglinovského obecního výboru, jemuž předsedal nový starosta Josef Žebrák, inspirátor protestu proti svému předchůdci Josefu Nováčkovi v záležitosti obecního strážníka. Hlavním bodem *denního pořádku* bylo *Jednání o usnesení slezského zemského sněmu ze dne 7. 10. 1907 o zavedení české úřední i jednací řeči s úřady – vyjma soukromých osob – ve zdejší obci*.

Výsledek schůze byl již přesvědčivější. Pro návrh na zavedení češtiny ve vnějším úřadování se vyslovilo sedm členů výboru včetně starosty (Rudolf Žebrák, Emanuel Žebrák, starosta Josef

Svatba budoucího muglinovského starosty Josefa Nováčka s Aloisií Kempnou, která se konala 24. září 1901, novomanželům svědčil Rudolf Posker, Archiv města Ostravy

Žebrák, Karel Kolega, Josef Nováček, Karel Chvostek a první radní František Goj). Ostatní členové výboru se nepostavili přímo proti usnesení, ale podpořili návrh druhého radního Maxe Durczaka, *aby se o věci nejednalo [!] až bude rekurs proti podobnému usnesení vyřízený*. Šlo zřejmě o již uváděné odvolání z roku 1905. Pro Durczakův návrh se kromě navrhovatele vyslovili jen čtyři členové – Josef Böhm, Ambros Haschka, Johann Hallamas a Jan Polach.²²

Protokol ze schůze výboru byl okresnímu hejtmanství do Frýdku zaslán až 3. února 1908 s následujícím dodatkem obecního představenstva podepsaným starostou: [...] *s ohledem na toto usnesení, že zde úřední a jednací řeč jest v jazyku českém, žádá se tímto slušně, aby zdejší obci dodávána byla tamějším úřadem vyřízení a dopisy v jazyku českém*.

Představenstvo obce o nic nežádalo, rozhodnutí obecního výboru, jež vycházelo ze sněmovního usnesení, se vlastně dávalo orgánu státní správy na vědomí. Zdálo by se, že osudy muglinovských usnesení z let 1905–1907 svým způsobem ukazují, jak se měnila národně politická situace v západní části Těšínska ve prospěch prosazování českých jazykových požadavků. Ve skutečnosti české vnitřní úřadování v obci bylo až do výbuchu světové války a později až na několik výjimek české.²³ Korespondence s okresním úřadem, který nebyl samosprávným orgánem, ale institucí státní správy, se vedla podle okolností český, nebo německy. Snahy o výlučné české úřadování vnitřní i vnější nebylo jen nějakým projevem českého národního uvědomění, ale respektovalo místní podmínky včetně komunikačních možností.

RESUMÉ

Two Muglinov Stories (1905–1908)

The study covers the relations in the municipality of Muglinov (presently a district within the city of Ostrava) in the early 20th century. Part 1 is about the disagreement among the members of the municipal council regarding the need for the position of municipal guard. While initially it seemed to be petty bickering among neighbours, the growing immigration from Galicia made the guard service in the community a local priority. Part two is about the effort to assert the right for external use of the Czech language, that is, its official use in communication with the authorities and the local government. Muglinov was among those communities in Silesia that were confident supporters of the campaign to acknowledge the right to use Czech.

AUTOR STUDIE

- prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc., člen vědecké rady Muzea Těšínska a redakční rady časopisu *Těšínsko*

POZNÁMKY

- 1 V roce 1910 žilo v katastru o výměře 215 ha 2 647 obyvatel, podle obcovací řeči bylo ze státních příslušníků 1 662 Čechů, 136 Němců a 753 Poláků. Viz *Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska v několika důležitějších směrech na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921 se zvláštním ohledem na předešlá sčítání lidu*. Opava 1924, s. 194, 229.
- 2 Grant GA ČR Národnost a sčítání lidu v českých zemích 1880–1930 (spory, polemiky, konflikty), reg. č. 13-00790S.
- 3 ROHLOVÁ, Eva: *Archiv obce Muglinova (1829) 1890–1941 (1948)*. Inventáře a katalogy Archivu města Ostravy. Ostrava 1982, s. 5.
- 4 TENGLER, Ervín: *Muglinov 1890–1940. K 50. výročí osamostatnění obce*. Muglinov 1940, s. 20–22. Autor jubilejní brožury byl v letech 1907–1920 učitelem v Muglinově, byl tedy současně popisovaných událostí. Viz JIRÁK, Karel:

Pisemná pozůstalost Ervina Tenglera 1884–1941. Inventáře a katalogy Archivu města Ostravy. Ostrava 1980, s. 2; DLOUHÝ, Jaromír: *Ervin Tengler*. Zpravodaj Ostravského muzea 3, 1998, č. 2, s. 25–26.

- 5 TENGLER, E.: *Muglinov*, s. 22.
- 6 Státní okresní archiv Frýdek-Místek, fond Okresní úřad Frýdek, prez. spisy (dále SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, prez.), inv. č. 603, č. k. 279, 1905, čj. 18 817, 20 420.
- 7 Vlastníkem hostinské koncese v domě č. 44 byl hrabě Wilczek. TENGLER, E.: *Muglinov*, s. 46.
- 8 V citacích z dokumentů jsou doplněny u většiny slov chybějící délky. Jinak ponechávám interpunkci a styliziku směřující nářeční výrazy s představami o tom, jak by měl vypadat úřední dokument. Jména radních a členů výboru a dalších osob jsou psána v dokumentech

- v různých podobách, dávám přednost znění podle toho, jak se uvedené osoby samy podepisovaly.
- 9 Do jiných obcí okresu příslušelo 11,4 %, do ostatních slezských okresů 14,8 %, do jiných zemí Předlitavska (tj. hlavně Haliče, Moravy a Čech) 53,8 %. (*Schlesiens Bevölkerung in einigen wichtigeren Beziehungen auf Grund der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 mit besonderer Berücksichtigung der vorhergegangenen Volkszählungen*. Troppau 1912.)
 - 10 Patřila k nim naprostá většina vykazovaných negramotných, kterých bylo 716, tj. téměř tolik jako těch, kteří se hlásili k obcovačím češtině. Na druhé straně je třeba vzít v úvahu, že rakouské statistiky zahrnovaly mezi negramotné i děti do šesti let. Lze usuzovat, že přistěhovalců z Haliče byla z příslušných do „jiné země monarchie“ (1 424) naprostá většina. Haličanů v obci bylo nepochybně ještě více. Naprostá většina z nich patřila k sezónním pracovníkům, kteří se v době vánočních a novoročních svátků, kdy se sčítání konalo, vraceli do svých domovů.
 - 11 ŠUSTKOVÁ, Hana: *Haličské migrační vlny do Moravské Ostravy a jejich odraz na stránkách českého denního tisku a krásné literatury na počátku 20. století*. In: Kladiwa, P. – Zářícký, A. (edd.): *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*. Výstup z vědeckého semináře [...], pořádaného katedrou historie a Centrem pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky v Praze ve dnech 6. a 7. listopadu 2008 v prostorách auly Ostravské univerzity. Ostrava 2009, s. 71–80.
 - 12 Kromě již uváděného dokumentu v pozn. 6 se zápis výborové schůze nachází v Archivu města Ostravy, fond Archiv obce Muglinova (dále AMO, fond AOM), Zápisy ze schůzí obecního výboru 1890–1905, protokol z 28. srpna 1905.
 - 13 Starostova tvrzení víceméně odpovídají protokolům z uvedených výborových schůzí (AMO, fond AOM). Podle Ervína Tenglera (*Muglinov*, s. 37) působil v obci již v r. 1900 jako policejní komisař František Goj, jenž byl současně prvním radním. V téže roce byl ustanoven strážníkem obecní sekretář Josef Glac (v protokolech také Glatz). Ten dostal služební uniformu *od Rejsza z Mor. Ostravy* („mantel, blusu a kalhot“, dostal také „Waffenrock a štiflety“), staral se současně o ohlašovací úřad. Všechny tyto práce vykonával do února 1905, kdy se obecní výbor usnesl vypsat místo obecního strážníka. Starostovo líčení průběhu schůze z 28. srpna 1905 potvrzuje Tengler, který navíc uvádí, že proti usnesení o ustanovení strážníka *se ozvaly hlasy, nechtě si přý každý ve svém domě dělá strážníka sám*.
 - 14 Podepsali: Jos. Nováček, R. Posker, Max Durczak, Emauel Žebrák, Antonín Jaroš, Josef Bajger, Josef Žebrák, A. Haschke.
 - 15 AMO, fond AOM, Zápisy ze schůzí obecního výboru 1906–1923, protokoly ze 30. července 1905, 28. prosince 1907, 24. září 1908, 17. prosince 1908 aj.
 - 16 SOKA Frýdek-Místek, fond OÚ Frýdek, prez., inv. č. 603, č. k. 279, 1905, čj. 25 972.
 - 17 Viz také AMO, fond AOM, Zápisy ze schůzí obecního výboru 1890–1905, protokol ze 13. října 1905.
 - 18 Vlepeno k předešlému protokolu.
 - 19 *Excellenz Gräfliche Wilczek'sche Rechtsanwaltschaft in M. Ostrau*. Je otázkou, zda nebylo výhodnější pro pisatele spolupráci s právníky uhelného magnáta, resp. majitele muglinovského velkostatku, z taktických důvodů nepříznat, na druhé straně převážila snaha zdůraznit i pro zemský výbor, a tím dodat odvolání větší vážnost.
 - 20 AMO, fond AOM, inv. č. 201, č. k. 63.
 - 21 KLADIWA, Pavel: *Lesk a bída obecních samospráv. I. díl. Vývoj legislativy*. Ostrava 2007, s. 88–90; STOURZH, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. Wien 1985, s. 123–124; KAPRAS, Jan: *Český úřední jazyk ve Slezsku. Studie historická*. Mor. Ostrava 1909, s. 108–112; LUKEŠ, Josef: *Obraz Slezska v číslech*. Opava 1913, s. 9; *Stenographische Berichte des schlesischen Landtags. I. Fortsetzung der XLIII. Session vom 16. September bis 9. Oktober 1907*. Troppau 1907; *Český tábor v Kylešovicích; Český lide ve Slezsku* [manifestační výbor ve Frýdku 10. 9. 1905]. *Noviny Těšínské*, č. 39 z 26. 8. 1905, ad.
 - 22 Kromě materiálu uvedeného v pozn. 16 také AMO, fond AOM, Zápisy ze schůzí obecního výboru 1906–1923, protokol z 8. listopadu 1907.
 - 23 Setkáme se s tím, že v záležitostech týkajících se Muglinova vyšší instance užily i polštinu. Policejní ředitelství v Moravské Ostravě 22. srpna 1912 sdělovalo do Moravské Ostravy Pawłu Stružovi, že bere na vědomí schůzi, která se měla pořádat v hostinci starosty Josefa Žebráka s programem *Żądamy utworzenia publicznej szkoły polskiej w Mugliniowie*, což poslalo na vědomí představenstvu obce český. AMO, fond AOM, inv. č. 143, č. k. 63.

Aleksander Ludwik Sułkowski

IX. vlastník bílského fideikomisu

Grzegorz Madej

Předkládaná studie představuje pokus o vytvoření biografické skici knížete Aleksandra Ludwika Sułkowského (1893–1956). Uprostřed neobvykle bouřlivých osudů představitelů bílské linie tohoto rodu byl jeho životopis z perspektivy historie Polska ve 20. století a především pak Bílsko-Bílé (Bielsko-Biała) dosud prezentován především negativně. S použitím nových pramenů se následující text pokusí o doplnění již existujícího obrazu této osobnosti, uzavírající dvě století existence Sułkowských na bílském zámku.

Tento neobyčejně zajímavý rod s erbem Sulima,¹ jenž se zapsal do dějin Polska i Evropy, byl v první polovině 20. století svázán s majetkem na území dnešního Polska, Rakouska, České republiky, Maďarska, Rumunska i Slovinska. Jeho potomci žijí dnes roztroušeni po celém světě. Pouze několika představitelům z knížecí linie bylo věnováno odborné zpracování, což však nevyčerpává její neobvykle bohatou historii. Současně není mnoho známo o členech bílské linie po Janu Nepomukovi Sułkowském (1777–1832), jehož biogram sestavený Ryszardem Kinclem přinesl mnoho otazníků.² Biogram Józefa Marii Sułkowského (1848–1920) napsal Janusz Spyra, opírající se přitom především o článek na stránkách rakouského *Echo Kalender*.³ Bílský historik Jerzy Polak se jako první pokusil o sestavení životopisu posledního majitele zámku, Aleksandra Ludwika, jenž v roce 1945 emigroval do Rakouska a přijal tamější národnost. Tato práce, představující krátký článek s názvem *Poslední ze Sułkowských na Bílsku* (*Ostatni z Sułkowskich na Bielsku*), byla publikována v časopise *Gazeta Prowincjonalna* v roce 1989 a posléze v *Beskydském kalendáři* (*Kalendarz Beskidzki*) v roce 1991.⁴ Nyní, díky zpřístupnění rodového archivu Sułkowských synem posledního vlastníka bílského zámku, knížetem Aleksandrem Józefem (* 1940), žijícím ve Vídni, je možný širší pohled na dějiny této aristokratické rodiny. Nesmírně zajímavým materiálem v tomto souboru je historie rodu sepsaná Aleksandrem Ludwikem Sułkowským, opřená o bohaté zdroje, které měl autor k dispozici na bílském zámku do roku 1945. Její součástí je rovněž autobiografie autora, umožňující širší pohled na jeho minulost.

Je na čase, aby byl díky tomu rozšířen dosavadní stav poznání o mnoho detailů a nových faktů. Rovněž současný stav výzkumu dějin Slezska v období druhé světové války umožňuje pohlédnout na minulost jednotlivých osob, mezi nimi i Aleksandra Ludwika, v jiném světle. Samozřejmě je nezbytné mít na zřeteli, že vzpomínky knížete Sułkowského jsou subjektivního rázu. V budoucnu by konfrontace jeho vzpomínek např. s výpověďmi jeho bývalých zaměstnanců ukázala plný a pravdivý obraz pracovních podmínek panujících na knížecích statcích. V době vzniku tohoto textu však nebyly k dispozici.

Prvním předkem našeho hrdiny, jenž se honosil knížecím titulem, byl Aleksander Józef Sułkowski, narozený 13. března 1695 v Krakově. Byl synem Elżbiety Wągrowské erbu Belina, poprvé provdané Szalewské, a krakovského purkrabího a křešovického podstarosty Stanisława Sułkowského erbu Sulima.⁵ Největší kariéra Aleksandra Józefa nastala po převzetí kurfiřtského trůnu v Sasku Fridrichem Augustem II., pozdějším polským králem Augustem III. Saským (od roku 1734). Tehdy se jako nejspolehlivější dvořan stal členem saské vlády, nejvyšším dvorským hofmistrem a prvním kabinetním ministrem. Přičiněním Fridricha Augusta II. získal Aleksander Józef 22. srpna 1733 z rukou císaře Karla VI. dědičný titul hraběte Svaté říše římské. Sułkowski byl stoupencem královské koncepce personální unie mezi Polskem

a Saskem, která měla Polákům zajistit větší účast ve vládě. To byl jeden z mnoha důvodů Aleksandrovy demise 5. února 1738. Královo rozhodnutí bylo podmíněno změnou politiky drážďanského dvora, již prosazovali protivníci polsko-saské unie čili německá frakce v čele s hrabětem Heinrichem Brühlem, Sułkowského konkurentem o sympatie královského dvora. Sułkowski se po rozchodu s drážďanským dvorem usídlil na svých nových statcích v Rydzyně a Leśně, které získal po králi Stanisławu Leszczyńském.⁶

Tak začala nová životní etapa hraběte Sułkowského. Tehdy se přiklonil na stranu habsburského dvora ve Vídni. Dne 26. února 1752 zakoupil od pozdějšího kancléře rakouského státu, hraběte Fridricha Viléma Haugwitzte, území hraničící s Polskem – svobodné stavovské panství Bílsko. Následně 18. března 1750 s Haugwitzovým přičiněním získal titul českého knížete z rukou císařovny Marie Terezie. Panovnice o den později povýšila bílský statek na úroveň knížectví. Oficiální převzetí panství se uskutečnilo 1. července 1752. O dva roky později (5. srpna 1754) císař František I. (František Štěpán Lotrinský) rozšířil titul na Aleksandrovy potomky. Dne 2. listopadu 1754 Marie Terezie zvláštní listinou udělila Sułkowskému titul *Hertzog* a jeho potomkům knížecí titul *Fürst*. Bílské panství se tak stalo dědičným knížectvím. Všechny tyto okolnosti zavazovaly nového knížete k věrné službě Habsburkům. Během sedmileté války Sułkowski společně se svými syny podporoval císařovnu Marii Terezii. Formoval pro habsburskou monarchii ozbrojené oddíly, kvůli čemuž skončil v únoru 1759 v pruském vězení, v němž přebýval až do června následujícího roku. Kníže zemřel 21. května

Kamenný erb knížete Sułkowského z druhé poloviny 18. století na zámku v Bílsku, foto Radim Kravčík

1762 v Rydzyň. Bezprostřední příčinou úmrtí byl špatný zdravotní stav způsobený pobytem ve vězení.⁷

Aleksander Józef Sułkowski po sobě zanechal několik dětí. První manželka, Marie Františka baronka Stain zu Jettingen,⁸ s ním se oženil 23. října 1728, byla dvorní dámou Marie Josefy, manželky Fridricha Augusta II. Marie porodila Aleksandrovi Józefovi osm dětí, z toho čtyři syny: Augusta (1729–1786), Aleksandra (1730–1786), Franciszka (1733–1812) a Antoniho (1734–1796) a čtyři dcery: Mariannu (1731–1749), Joannu (1736–1800), Józefu (1737–1756) a Petronelu (1741–1759). Hraběnka Sułkowská zemřela 16. listopadu 1741 v Drážďanech ve věku 29 let. V roce 1743 se Sułkowski oženil s 22letou hraběnkou Annou Przebendowskou, dcerou malborského vojvody Piotra Jerzyho Przebendowského a Urszuly Potocké. Z manželství s Annou vzešli dva synové: Kazimierz (1750–1761) a Stanisław (1752–1753) a rovněž dvě dcery: Urszula (1744–1745) a Teresa (1746–1818).⁹

Druhým vlastníkem bílského knížectví, které představovalo nejbohatší dědictví po otci, se stal prvorozený August Sułkowski. Byl jedním z neaktivnějších polských politiků za vlády krále Stanislava Augusta Poniatowského. Spoluorganizátor a maršálek stálé rady (Rada Nieustająca) zastával rovněž úřady poznaňského, kališského a hnězdenského vojvody. Byl vicekomandantem Rytířské školy ve Varšavě (Szkoła Rycerska w Warszawie), členem prvního složení Komise národního vzdělávání (Komisja Edukacji Narodowej) a zasloužil se o vznik polského divadla. Kromě toho, že zastupoval otce v případě oficiálního převzetí bílského statku (1. července 1752), nijak se nezapsal do dějin Bílského knížectví. Sídlnil především na svých velkopolských statcích a ve Varšavě.¹⁰

Po Augustově smrti (7. ledna 1786) se stal dědicem bílského knížectví další nejstarší z bratrů, Aleksander Antoni. Setrval v rakouských službách, kde dosáhl hodnosti generálporučíka (Feldmarschalleutnant, v roce 1771) a většinu života trávil v kruhu vídeňského dvora.¹¹

Po smrti Aleksandra Antoniho na podzim roku 1786 se stal jeho nástupcem Franciszek de Paula Sułkowski. Jako jediný z bratrů nevstoupil do rodinného fideikomisu Rydzyňských (Ordynacja Rydzyńskich).¹² Za své rodinné sídlo si zvolil Bílské knížectví. Franciszek byl přívržencem a členem Barské konfederace (Konfederacja barska), velitelem 6. pěšího pluku lanového (6. Regiment Pieszy Łanowy), generálním inspektorem královské pěchoty a členem vojenské komise (Komisja Wojskowa). V Maltézském řádu působil jako pokladník, výběrčí daní, správce, syndik a velitel komendy „Sv. Jana Křtitele“. Po posledním dělení Polska se stal velitelem polské císařské gardy ve Vídni.¹³

V roce 1812, kdy Franciszek zemřel, připadl bílský zámek do rukou jeho syna Jana Nepomuka, jenž se narodil 23. června 1777 ve Włoszakowicích. Vedl neobvykle bouřlivý život naplněný neustálými konflikty s císařskými a vlastními úředníky. Jako jediný mezi slezskými

Kníže Aleksander Edward Sułkowski v důstojnické uniformě rakouských husarů, archiv Aleksandra J. Sułkowského

Kněžna Marie Terezie Sułkowská, rozená Moser von Ebreichsdorf, archiv Aleksandra J. Sułkowského

aristokraty byl stoupencem francouzského císaře Napoleona Bonaparteho. Vytvořil první polský husarský pluk. Zemřel 9. listopadu 1832 jako politický vězeň v habsburské pevnosti v Terezíně.¹⁴

Čtvrtým majitelem Bílského knížectví se stal jeho nejstarší syn Ludwik Jan Nepomucen, narozený 14. března 1814 na bílském zámku. Kníže Ludwik navrhl historizující rekonstrukci bílského sídla. Smyšlením byl liberál a účastnil se revoluce v roce 1848. Protože se účastnil Jara národů, byl nucen k politické emigraci do Ameriky, kde pobýval až do roku 1861. Zemřel 18. února 1879 na bílském zámku.¹⁵

Ludwikovo dědictví připadlo jeho nejstaršímu synovi z prvního manželství s baronkou Annou Dietrichovou, Józefovi Marii Ludwikovi, který se narodil 2. února 1848 ve Vídni. V době, kdy zemřel jeho otec, se stal sedmým majitelem bílského majorátu.¹⁶

Předposledním, tedy osmým, dědicem bílského fideikomisu byl Aleksander Edward Sułkowski, jenž převzal majetek 18. ledna 1920, po smrti nevlastního bratra Józefa Marii Ludwika.¹⁷ Vzdělání dosáhl

v jezdecké kadetní škole v Hranicích na Moravě. Od 1. května 1889 sloužil v 6. regimentu husarů s hlavním štábem v Prešpurku (dnes Bratislava), v hodnosti rotmistra druhé třídy. Během služby v c. k. armádě pobýval i v maďarských posádkách.¹⁸

Dne 18. května 1890 se na zámku Ebenfurth oženil s baronkou Marií Terezií Moser von Ebreichsdorf, pocházející z bohaté rodiny z Dolního Rakouska. Její rodiče Karl Moser von Ebreichsdorf a Pryska, rozená Gorup von Besanez, byli majiteli statků a hradů Ebenfurth a Achau. Rodina Gorup de Besanez pocházela ze Štýrského Hradce a své pozemky měla na území dnešního Chorvatska. Významnou osobností tohoto rodu byl Prysčín strýc Eugen Gorup von Besanez, rakouský chemik, který přispěl k rozvoji zoochemické analýzy. Mosery von Ebreichsdorf pojily rodinné vztahy s rodem Suttnerů, jenž rovněž disponoval statky v Achau a Ebenfurthu. V příbuzenském poměru byla i Berta Suttner, rozená hraběnka Kinská z Vchynic a Tetova, teta potomků Aleksandra Ludwika, rakouská spisovatelka a novinářka, přední pacifistka, spolupracovnice Alfreda Nobela a jako první žena nositelka Nobelovy ceny míru.¹⁹

Dne 19. května 1890 kníže Aleksander Edward odešel z armády (v roce 1891 a 1893 byl uváděn jako na dovolené),²⁰ aby mohl spravovat svůj majetek v Tótsóku (Toót-Soók),²¹ který před rokem 1914 prodal v důsledku rostoucích nacionalistických nepokojů v Maďarsku. Z rodinných vzpomínek jeho syna se můžeme dočíst, že uznával monarchii, byl oddaný Habsburkům, reagoval negativně na všechny formy tehdejšího nacionalismu – osvobozeneckých hnutí, jež se objevovaly během první světové války v Českých zemích i Uhrách.²²

Aleksander Edward velmi rád trávil svůj volný čas na uherském venkově, kde se věnoval lovu, jízdě na koni, lesnictví a zemědělství, a tyto způsoby vštěpoval i svým synům. Nicméně

jeho volný čas byl dosti omezen kvůli povinnostem vůči majorátu. Byl jedním z poručníků a zmocněnců nevlastního bratra Józefa Marii, tehdejšího majitele bílských statků, který byl z důvodu podezření na duševní nemoc prohlášen za nesvéprávného.

Aleksander Edward a Marie Terezie měli šest dětí, z toho dva syny: Aleksandra Ludwika narozeného 15. února 1893 na zámku v Ebenfurthu a Romana, jenž se narodil 18. června 1897 na zámku v Tannenmühle.²³

Hlavní postavou následujícího textu je starší z výše zmíněných synů, pozdější devátý dědic knížecího zámku a bílských statků. O jeho mládí se dozvídáme z autobiografie v rodinném archivu, který tvoří zlomek souboru věnovaného historii rodu.²⁴ Stejně jako ostatní sourozenci získal základní vzdělání na zámku v Ebenfurthu. Když mu bylo deset let, rodina se přestěhovala do Hietzingu na předměstí Vídně, kde začal studovat na gymnáziu. Po krátké době se celá rodina přestěhovala do Hinterbrühl ve vídeňské čtvrti Mödling a Aleksander Ludwik byl poslán na gymnázium ve Strakově akademii v Praze čili do institutu, jenž byl určen pro vzdělávání slovanské mládeže. Tam studoval češtinu a jak napsal ve svých pamětech, na žádost svého otce si později přibral němčinu coby druhý zemský jazyk.

Mladý kníže byl na pražské univerzitě pod přímou ochranou kněze Karla Kašpara, doktora práv a kaplana kostela sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, pozdějšího kardinála a pražského arcibiskupa, jenž měl značný vliv na utváření jeho duchovních a sociálních názorů.²⁵ Další významnou postavou v životě mladého Sułkowského byl prof. Josef Klička, c. k. zemský inspektor hudby Čech a Moravy, neobyčejný hudebník – varhaník, houslista, dirigent a skladatel, který v něm objevil hudební nadání a vzbudil v něm široký zájem o umění a hudbu. Kníže se ve 14 letech učil hrát na čtyři hudební nástroje zároveň. Dosáhl velmi vysoké úrovně, což mu umožnilo – s velkým úspěchem – hrát první housle v bachovském koncertě spolu s profesorem Kličkou a koncertním mistrem české opery Josefem Jeřábkem. Během studií v Praze se začal zajímat o filozofii. Bohužel překážkou v dalším rozvoji oblíbených činností byly plány jeho otce, jenž pro svého prvorozeného syna plánoval vojenskou, právníckou nebo úřednickou kariéru, eventuálně církevní. V pozdějším období pomýšlel na práci v diplomatických službách.

Aleksander Ludwik tak v 16 letech začal studovat na Tereziánské akademii ve Vídni, kde pokračoval jeho zájem o filozofii, a 7. února 1913 zde odmaturoval. Rodina žila v té době

Zámek knížat Sułkowských v Bílsku, kolem r. 1910, Muzeum Těšínska

v lázeňském městě Baden u Vídně, ve vile na Trostgasse.²⁶ Když mu bylo 19 let, začal studovat práva na univerzitě ve Vídni, kde absolvoval dva semestry.²⁷

Jelikož na konci prosince 1913 zemřel Alfred Sułkowski, dědic fideikomisu, Aleksander Edward jako soudobý zmocněnec a opatrovník Józefa Marii Sułkowského, vlastníka bílských statků, měl v plánu v budoucnu převzít majorát. Jak napsal Aleksander ve svých pamětech, v nejstarším synovi viděl svého nástupce, proto ho dal na studium polštiny jako rodového jazyka Sułkowských.²⁸ Studium polského jazyka muselo být velmi intenzivní a úspěšné. Dokladem toho jsou nyní objevené dokumenty: životopis zhotovený 4. července 1922, v němž se objevuje ještě několik jazykových nedostatků, a dopis vrchnímu velení třetího pluku hulánů v Tarnovských horách (*Do Wysokiej Komendy trzeciego Pułku Ulanów w Tarnowskich Górach*) z 5. srpna 1927, napsaný již čistou polštinou.²⁹ To dokládá, že tento jazyk ovládal lépe, než tvrdili úředníci třetí říše v dokumentu volkslisty (německá národní listina, Deutsche Volksliste, dále jen DVL), v níž knížete zařadili do druhé skupiny.³⁰ Z osobních vzpomínek Sułkowského, uložených v rodinném archivu, z jeho stylu psaní a formy vyplývá hluboký filozofický postoj k životu, plný duchovnosti, reflexe a autorovy umělecké citlivosti.

Vliv na zformování nitra mladého Aleksandra Ludwika měly jak pobyty na venkovských statcích v Tótsóku, tak v rodinném Ebenfurthu, kde matčin bratr baron Johann Baptist Moser von Ebreichsdorf s manželkou baronkou Margarethe von Suttner vedli domácnost ve velkém stylu. Přijímali na zámku významné hosty a pořádali četné recepce. Strýc se zabýval především lovem a chovem koní, teta se věnovala hudbě a umění. Zasluhou dvorního lesníka poznával Aleksander Ludwik tajemství lovu a myslivosti. Interiér zámku byl naplněn mnoha rodinnými památkami po prapředcích Moserů a Suttnerů. Starožitné brnění, zbraně a portréty předků dávaly poznat osudy matčina rodu. Mladého knížete seznamoval s historií rodiny příbuzný jeho babičky Theodor Pontz Engelshofen, vzhledem připomínající půvabného starého rytíře.³¹

Po vypuknutí první světové války vstoupil Aleksander Ludwik dobrovolně ke 4. pluku hulánů „Kaiser“ a od července 1914 do května 1915 se vzdělával v důstojnické škole v Holíči. Dne 25. května 1915 byl jmenován dobrovolným strážmistrem v poli na ruské frontě a 21. července záložním kadetem, 2. května 1916 záložním poddůstojníkem s hodností od 1. srpna téhož roku. Během této doby se zúčastnil těžkých bojů Brusilovy ofenzivy u Dněstru. Dne 10. června 1916 během ústupu z Horoszwowce³² došlo k bitvě u Dobronowic³³ v Bukovině. Podporučík kníže Sułkowski nebral v potaz nepřetržitou palbu ze samopalů a děl na otevřeném poli a nadále doručoval hlášení mezi svou eskadronou a velením. Svou odvahu a suverenitu vykoupil těžkými ranami z kulometu, jež utržil do ramene a do plic. Přesto setrval ještě několik hodin na hlídce bez lékařské pomoci. Další povýšení přišlo 1. srpna 1916, kdy obdržel hodnost podporučíka. Poslední březnový den roku 1917 byl převelen ke kancelářské práci a od července 1918 poslán na léčení.³⁴

Aleksander Ludwik se poprvé oženil 24. června 1919 s hraběnkou Feodorou Hardegg auf Glatz und im Machlande na zámku Seefeld v Dolním Rakousku a usídlil se spolu s ní a rodiči na bílském zámku. O čtyři roky později, 2. října 1923, se jim narodila dcera Aleksandra, domácí oslovována Olesia. Její výchova byla svěřena polským učitelům. Poté, co se Aleksander Ludwik usadil v Bílsku, začal sloužit v polské armádě. Dne 1. června 1919 byla stvrzena jeho hodnost podporučíka 2. pluku švoležerů (2 Pułk Szwoleżerów Rokitniańskich) v Bílsku. Službu nastoupil 11. dubna 1924 v hodnosti podporučíka.³⁵

Po smrti knížete Józefa Marii Sułkowského v roce 1920 přešel fideikomis do rukou jeho otce. Tehdy byl Aleksander Ludwik zaměstnán ve správě rodinných lesních statků, kde prošel všechny administrativní pozice. V počátečním období pomáhal konzervativnímu otci, oddanému starým habsburským tradicím, ve složitých vztazích s novými polskými úředníky. Dne 26. ledna 1926 byl jako záložní důstojník přeložen z pluku švoležerů do 3. pluku hulánů,

20. září 1928 byl propuštěn z vojenské služby v hodnosti záložního podporučíka v souvislosti s úplnou a trvalou pracovní neschopností. Poté vstoupil do Svazu záložních důstojníků (*Związek Oficerów Rezerwy*), jehož byl členem až do vypuknutí druhé světové války.³⁶

Aleksander Ludwik se po smrti svého otce v roce 1929 stal devátým dědicem bílského fideikomisu. Od počátku své vlády udržoval úzké kontakty s elitou evropské aristokracie. Důkazem toho může být návštěva bývalého německého císaře Viléma II. v květnu 1931, v té době pobývajících v exilu v nizozemském Doornu.³⁷

Podle vzpomínek začal s velkým nadšením reformovat své hospodářství a změnil stávající zastaralé výrobní metody a nařízení. Brzy se však objevily jisté problémy. Jeden z nejdůležitějších a nejlepších otcových úředníků, vrchní polesný Hugo Nosek, onemocněl, a proto již dále nemohl Aleksandru Ludwikovi pomáhat. Sehnat nové a schopné úředníky z dobrých škol bylo těžké. Druhým vážným problémem byla podle Aleksandra Ludwika smrt maršála Józefa Piłsudského v roce 1935. Politická situace Polska se diametrálně změnila. Podle jeho názoru země směřovala k marxismu a byrokratizaci úředníků a omezovala soukromníky. Korupce byla samozřejmostí. Dodatečnou zátěž představovaly nároky bratra Romana, jenž se podle knížete neodůvodněně dožadoval zvýšení apanáže, která mu byla dříve přidělována dobrovolně. Za těmito spory musely stát dědické záležitosti, z nichž bylo nutno odvést vysokou daň, 400 000 zlotých. S ohledem na výše uvedené poměry byl Aleksander Ludwik nucen v roce 1931 prodat zámecké zahrady městu.³⁸

Vztah s Feodorou se v důsledku značně rozdílných povah rozpadl a v roce 1935 se manželé po vzájemné dohodě rozvedli.³⁹ Je pravděpodobné, jak dokládají německé prameny, že právě v té době byla jejich desetiletá dcera Olesia⁴⁰ poslána do jednoho z klášterů na jihu Polska.⁴¹

Rok po rozvodu se Aleksander Ludwik znovu oženil s Annou, rozenou Mallinger, dcerou podnikatele a majitele řady mlýnů v Leobenu. Jeho mladší bratr se však domníval, že by toto manželství mohlo ohrozit jeho plány, podle nichž měl jeho budoucí syn zdědit fideikomis. Roman, podle knížete Aleksandra Ludwika, šířil klepy a pomluvy na úkor jeho manželky Anny, a to až s extrémně nacionalistickým zabarvením. Bratři se po delších sporech nakonec usmířili. Roman odjel i s rodinou do Vídně, kde i nadále dostával apanáž z bílského zámku.

Za čas se Aleksandru Ludwikovi podařilo překonat počáteční problémy se získáním dobrých úředníků, mezi něž patřil velmi schopný ředitel, inženýr Alfons Gackowski, pocházející z Východního Pruska. Jeho zásluhou bylo ve velmi krátké době zahájeno mnoho potřebných reforem. K nejvýznamnějším investicím patřila budova moderní výroby značky Opel. Zřejmě se inspiroval kněžnou Annou, která byla vášnivou automobilistkou a účastnila se automobilových závodů. Podle Sułkowského firma zaměstnávala 150 montérů. Kníže ve svých pamětech přiznal, že to bylo šťastné období rodinného života, doba lovu a přátelských setkání

Kníže Aleksander Ludwik Sułkowski, archiv Aleksandra J. Sułkowského

Kněžna Feodora Sułkowska, rozená Hardegg auf Glatz und im Machlande, Izba Historyczna Kozy

v jedinečné atmosféře multikulturního Bílska-Bilé. Zpečetěním rodinného štěstí bylo narození dcery Jadwigi (Heidi) 27. února 1938. Bohužel idylická atmosféra skončila se vzájemně narůstajícími nepřátelskými nacionalistickými aktivitami ve Slezsku. Kníže poslal svou ženu a dceru do rodinného sídla v Leobenu. Sám se rozhodl zůstat se svými zaměstnanci na místě v Bílsku, kde čekal na nejhorší. V této těžké době při něm stál jeho přítel Alfons Gackowski.

Podle Sułkowského názoru byl polský stát po smrti Piłsudského neohrabaný, a po vypuknutí války proto nebyly civilní orgány schopny efektivního odporu proti nacistickému útoku. I přes negativní vládní stanovisko polští vojáci bojovali s útočníky v nerovném boji velmi statečně. Aleksander Ludwik poznamenal, že polská armáda ve Slezsku byla velmi špatně vybavená a mobilizace přišla příliš pozdě, proto v této oblasti nedošlo k velkým ztrátám. Podle něho o selhání polské obrany rozhodla i diverzní činnost místních německých nacionalistických skupin, souhrnně označované jako 5. oddíl („V kolumna“), jednající jménem třetí říše. Polskou porážku pak zpečetila sovětská invaze z východu.

Tehdy se kníže spolu se svou matkou a zaměstnanci (různé národnosti) ukryli vyzbrojeni ve starém zámeckém sklepe. Strachem a hrůzou tam přečkali dva dny a dvě noci až do doby, kdy bylo město obsazeno regulárními německými oddíly. Objevilo se jedno obvinění proti knížeti, kvůli jeho údajným vazbám s bílským oddílem Freikorps, jenž v noci z 2. na 3. září 1939 ostřeloval z věže bílského zámku ustupující polské jednotky.⁴² Nesmíme zapomenout na skutečnost, že v té době měl už zámek charakter „činžovního domu“ a většina obytných prostor byla pronajímána různým institucím a soukromníkům. Vzhledem k této skutečnosti bylo tedy snadné, aby se do objektu dostaly i cizí osoby. Následná represivní opatření vedena německými okupačními úřady proti knížeti nedokazují jeho spolupráci s Freikorpem.

Kníže dále poznamenal, že po obsazení Bílska německými vojsky nastalo *šest let národně-socialistického režimu*. Uvedl, že díky *zastání jeho šlechtetných švábských sedláků* byl ušetřen nejhorších obvinění ze špionáže. Nicméně byl v důsledku silných podnětů ze strany asociálních živlů a různých místních „vlastenců“ udán a obviněn z jednání proti třetí říši. Z tohoto důvodu byl opakovaně vyslýchán gestapem. Následkem toho byl Aleksander Ludwik coby Polák vyvlastněn, prohlášen za nepřítele třetí říše, byl mu zabaven veškerý majetek a hrozilo mu vysídlení. Dne 30. března 1940 okupanti rozhodli zlikvidovat bílský fideikomis.⁴³ O sedm dní dříve Aleksandrova manželka porodila ve Vídni syna, Aleksandra Józefa, a 17. září téhož roku po vleklých zdravotních problémech způsobených nádorovým onemocněním zemřela na bílském zámku i jeho matka.⁴⁴ Všechny tyto události musely mít samozřejmě vliv na jeho další životní dráhu.

Dne 23. října 1941 byla rozhodnutím pobočky úřadu německé volkslisty u okresního úřadu v Bílsku přidělena knížeti, jeho ženě a dvěma dětem, s opomenutím jeho dcery z prvního manželství, nejnižší, čtvrtá skupina na DVL.⁴⁵ Jak kníže uvedl, představuje, že budou jeho lidé pronásledováni, kvůli nátlaku okolí a německých pracovníků, ovlivnila nejdůležitější rozhodnutí jeho života. Po dlouhém vnitřním boji se ji rozhodl podepsat. Dá se předpokládat, že důležitou roli v tom hráli rakouští členové jeho rodiny. Příslušnost k volkslistě na území začleněném do třetí říše byla povinná. Odmítnutí bylo trestáno vysídlením nebo trestem odnětí svobody a rodinným příslušníkům hrozila represe. Mnoho Slezanů, kteří se cítili být Poláky, ji podepsalo ze strachu z vězení nebo z koncentračního tábora a zabavení majetku.⁴⁶

Polská vláda pod vedením generála Sikorského, stejně jako církevní úřady v čele s ordinářem slezské diecéze biskupem Stanisławem Adamowským, podněcovali k záchraně Slezska na úkor ztráty polských obyvatel. Akce došla tak daleko, že polská vláda v oblasti Generálního gubernátorství zbavovala své dosavadní úředníky přísahy věrnosti polské vládě, aby jim umožnila podepsání volkslisty.⁴⁷

Vyvlastnění Sułkowského bylo podmíněně odloženo. Inženýr Alfons Gackowski, jenž se zabýval správou statků, využíval svůj pruský původ a zkušenosti k tomu, aby se šikovně,

diplomaticky vyhnul překážkám. Díky jeho úsilí byla Aleksandrovi vyplácena, a to až do odvolání, skromná, avšak dostačující renta, která pokryla základní potřeby. Samotný Sułkowski potvrdil, že díky Gackowskému se podařilo zachránit mnoho lidí polského původu, včetně inteligence, před deportací na tzv. nucené práce tím, že pro ně vytvořil na bývalých knížecích statcích či v jiných jim podléhajících podnicích pracovní místa. Kníže dále poznamenal, že rovněž majetek jeho ženy v Leobenu byl ohrožen konfiskací. Tyto těžké chvíle pomohly Aleksandru Ludwikovi překonat jeho rodinné, aristokratické vazby k dávné tradici habsburské monarchie, s níž byl duševně svázán.

Aleksandrova záležitost byla stále předmětem vyšetřování. Kníže byl často vyslýchán a podroben vyšetřování gestapem, kde skončil po každé, když na něj přišlo zlomyslné udání, jež bylo výsledkem neúspěšného vydírání či bezvýsledným pokusem o vymáhání peněz. Určitě proti Sułkowskému svědčily předválečné novinové články, jako ten, který vyšel v novínách *Światowid*, kde byla vychvalována bílská rodová linie a kde se dočteme: *knížata z rodu Sułkowských představují nejčistší typ Poláků – vlastenců*.⁴⁸

Rod Sułkowských musel pro Němce představovat vážný problém. Kníže na jednu stranu nepatřil do žádné německé politické strany a zároveň byl člověkem, jenž byl od dětství vychováván v duchu německé kultury, byl členem německých kulturních organizací (Pěvecký spolek, Lyžařský spolek, Beskydský spolek).⁴⁹ Prostory své budovy u zámku poskytoval za nižší nájem německé čítárně. Na druhou stranu sloužil v polské armádě a patřil do Svazu záložních důstojníků (*Związek Oficerów Rezerwy*). Daroval pozemek polské škole a finančně podporoval polské organizace. V předmanželské smlouvě zdůraznil, že děti z druhého manželství s Annou mají být coby polští občané vychováni jako Poláci.⁵⁰

Po třech letech namáhavého řízení zamítla 1. ledna 1944 Nejvyšší kontrolní komise pro otázky státní příslušnosti v připojených východních územích, spadající pod Říšský komisariát pro posílení německé národnosti – Kancelář hlavního štábu,⁵¹ dřívější rozhodnutí a zařadila rodinu Sułkowských do vyšší, avšak pouze do druhé skupiny DVL.⁵²

Anna pocházela ze Štýrska, a jak tvrdí německé prameny, byla za dob úřadování kancléře Engelberta Dollfusse (do roku 1934)⁵³ horlivou ochránkyní národních socialistů. Pro úředníky třetí říše to však nebyly dostatečné argumenty. Naproti tomu sám Sułkowski nevyhovoval Němcům z řad NSDAP. Nezamlouvaly se jim jeho kosmopolitní názory na svět. Kníže byl sice vychován v duchu německé, avšak mnohonárodnostní kultury. Ze vzpomínek knížete vyplývá, že nejdůležitější pro něj byl člověk jako takový se svými schopnostmi a dovednostmi

Kněžna Anna Sułkowska, rozená Mellinger, archiv Aleksandra J. Sułkowského

Heidi (Jadwiga) Sułkowska, archiv Aleksandra J. Sułkowského

Aleksander J. Sułkowski, archiv Aleksandra J. Sułkowského

bez ohledu na národní příslušnost. Tyto názory měly své kořeny v období dospívání a v jeho citlivé povaze. Mimo jiné byl po roce 1945 kvůli těmto charakterovým vlastnostem polskou společností nespravedlivě a bezohledně odsuzován.

Dokument, na jehož základě byla rodině přiznána druhá skupina DVL, poukazuje na usilovné pokusy orgánů třetí říše o překrucování skutečnosti za účelem dosažení krátkodobých politických cílů. V části týkající se knížecího rodokmene se překvapivě objevil nový předek, nějaký Jan Ludwik Sułkowski, jenž žil kolem roku 1750, a co je zajímavé, podle nejvyšší komise považovaný za jediného nositele tohoto polského příjmení. Dále následuje výčet proněmeckých zásluh Aleksandra Ludwika. Je zajímavé, že pro úředníky třetí říše bylo důležité Sułkowského členství v německých kulturních spolcích. Naopak nebrali v potaz dřívější důstojnickou službu v politické vojenské organizaci, jako byl Svaz záložních důstojníků (*Związek Oficerów Rezerwy*), která měla ideologicky blízko k pilsudčikům a jejíž heslo znělo: *Vše pro stát – stát nade vše (Wszystko dla Państwa – Państwo ponad wszystko)*.⁵⁴

Jak Sułkowski ve svých pamětech zdůraznil, na začátku roku 1944 vše nasvědčovalo tomu, že dojde k rychlému pádu třetí říše, jeho žena převezla děti do klidného alpského městečka Altaussee, kde je ve svém loveckém sídle kníže Chlodwig Hohenlohe-Schillingsfurst, zdejší největší pozemkový magnát.⁵⁵ I přes obtížnou válečnou situaci byl Aleksander Ludwig v červenci téhož roku nucen ve Vídni podstoupit náročnou operaci žaludku.

V létě roku 1944 německé úřady zahájily plánování tří etapové evakuace Bilska, které bylo součástí katovického vládního obvodu. V téže době pronikaly do blízkých oblastí ruské záškodnické a zpravodajské skupiny. Do Bilska již přicházely ohlasy z fronty a spolu s nimi se šířily zprávy, že byl 21. července 1944 v Lublinu vytvořen Polský výbor národního osvobození (*Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego*) pod záštitou SSSR, který vydal 6. září dekret k provedení zemědělské reformy. V něm se mj. dočteme, že pro účely reformy byly určeny zemědělské pozemky, které budou vlastnictvím obyvatel Říše a polských občanů s německou národností stejně jako ve vlastnictví fyzických nebo právnických osob, jestliže jejich celkový rozsah, v tomto případě na území polského Slezska, přesahoval 100 ha celkové plochy bez ohledu na velikost plochy zemědělské půdy. Obdobné vymezení a důsledky měl i dekret PVNO z 12. prosince 1944 o převodu některých lesů do vlastnictví státu. Stejně zlověstně zněla do budoucna Vyhláška ze 4. listopadu 1944 o bezpečnostních opatřeních ve vztahu ke zrádcům národa (*Dekret z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu*), určená prozatím jen pro oblast Generálního gouvernementu a białostockého vojvodství. Zde bylo uvedeno, že polský občan, jenž během německé okupace deklaroval svou příslušnost k německé národnosti nebo potvrdil svůj německý původ, bude bez ohledu na trestní odpovědnost zadržen a po dobu neurčitou vězněn a podroben nuceným pracím, ztratí veškerý majetek, všechna občanská práva, rodičovské i opatrovnické právo na dobu neurčitou.⁵⁶

Když v lednu 1945 utrpěli Němci další porážku a sovětské tanky byly již v Katovicích, Aleksander Ludwik se naposledy rozloučil se svými statky ve Slezsku, které patřily 193 let jeho rodině. Před odjezdem se sešel s polskými pracovníky kvůli oživení hospodaření na svém majetku po osvobození Polska. Ještě neztrácel naději na obnovu země a na navrácení předválečného zřízení. Nicméně, jak dále napsal, byl si vědom toho, že potlačení Varšavského povstání Němci a porážka polské armády (*Armia Krajowa*) pod velením generála Tadeusze Bóra-Komorowského zmařily veškeré naděje na navrácení původní Polské republiky. Vítězství krajního marxismu a imperialistické Moskvy bylo více než zřetelné. Kníže se až do poslední chvíle rozhodoval, zda má na zámku setrvat, ale když přehodnotil situaci, dospěl k závěru, že odchod je nevyhnutelný. Propustil své zaměstnance a dal jim volnou ruku v dalším jednání. Spolu se ženou se v kapli naposledy poklonili svým předkům a vydali se na náročnou cestu do Leobenu.

Dne 20. ledna 1945 vydaly německé úřady rozkaz k evakuaci civilního obyvatelstva na území bílského okresu, 12. února byly Bílsko a Bílá kompletně obsazeny sovětskou armádou. Města byla svědky rabování, násilí a zatýkání ze strany sovětských vojáků a pracovníků NKVD. Do rukou se jim od Němců dostaly kompletní seznamy DVL, usnadňující masové zatýkání a rychlé zaplnění tranzitních táborů. Političti vězni byli deportováni do SSSR.⁵⁷ O rozsahu politického teroru v Bílsku svědčí počet uvězněných osob, jež spadaly do druhé skupiny DVL. Do prosince 1945 bylo zadrženo 1 433 osob, z čehož bylo do koncentračních táborů v Mysłowicích, Świątochłowicích a Osvětimi posláno 1 201 osob.⁵⁸ Poté, co sovětská armáda obsadila Bílsko, umístila svou důstojnickou školu do opuštěného zámku rodiny Sułkowských a odešla z něj před 28. srpem 1945. Interiéry objektu byly tehdy zajištěny pro potřeby muzea a umělecké školy.⁵⁹ Sověti během pobytu na zámku zneuctili těla mrtvých členů knížecí rodiny v kryptách zámecké kaple.⁶⁰

Tou dobou (od 1. února) pobýval Aleksander Ludwik s rodinou v Leobenu, kde 13. února na místním, ještě nacistickém policejním ředitelství, Anna získala přihlášení k pobytu na adrese Vordernbergerstrasse 7.⁶¹ V dokumentech DP,⁶² které obdržela Anna a její děti, bylo zaznamenáno datum překročení hranice americké okupační zóny 3. února 1945. Identifikační dokumenty *Not a Pass Allied Expeditionary Force D. P. Index Card* vystavil Polský výbor národního osvobození v Gmundenu, jenž tam sídlil již od května 1945. Jsou na nich razítka Polsko-americké prověřovací komise, Polského výboru v Gmundenu a také Repatriační delegace Polské republiky ve Vídni s úřadem v Salcburku. Na dokladu Anny bylo dodatečně napsáno: *Przynależność państw. Polska – uprzednio VD (Státní příslušnost. Polsko – dříve VD)*.⁶³

Po čase odjeli manželé ke knížeti Hohenlohemu v Altaussee, kde pobývaly jejich děti. Volný čas trávili ve společnosti představitelů domácího odboje a byli svědky intervence oddílů Sboru kontrarozvědky amerických vojsk, které zatýkaly zde ukrývající se nacisty. Vysoké nedostupné Alpy byly ideálním bezpečným útočištěm pro různé skupiny uprchlíků. V zákoutích místních Mrtvých hor (Totes Gebirge) se schovávali vůdci nacistů, čelní představitelé třetí říše: Ernst Kaltenbrunner,⁶⁴ Robert Ley⁶⁵ a August Eigruber,⁶⁶ dále silné vojenské skupiny a vyšší důstojníci SS. V okolí Altaussee hledali útočiště rovněž dezertéři německé armády, občané třetí říše s antinacistickými názory a aristokracie. Němci v místních solných dolech vytvořili skladiště uměleckých děl, která byla evakuována z Rakouska a ukradena z Evropy a která byla určena do nových muzeí třetí říše, jež Němci plánovali po svém vítězství zříditi. Tyto skutečnosti, stejně jako povědomí o blížícím se konci války, vedly k vysoké aktivitě rakouského protifašistického odboje v čele s asistentem starosty Johannem Brandauerem, podporovaného západními agenty.⁶⁷

Sułkowští měli v plánu, že se po válce vrátí do Leobenu, kněžnina rodného města. Avšak v květnu 1945 do města vstoupila Rudá armáda. Teprve poté, co bylo Štýrsko 24. července zahrnuto do britské okupační zóny, se sovětské oddíly stáhly. Tehdy dorazila knížecí rodina do Leobenu. Přestože přišla o veškerý majetek ve Slezsku a jejich rodinná auta byla z Leobenu odvezena, mlýny, které Sułkowským zůstaly, jim pomohly překonat těžká poválečná léta. Rovněž nové rakouské orgány byly Aleksandru Ludwikovi i Anně nakloněny a britský guvernér na zámku Möll v sousedních Trofaiaich⁶⁸, major Kenneth Kemp, se stal jejich rodinným přítelem.

Dne 26. října 1946 obdrželi Sułkowští v Gmundenu od zdejšího *Arbeitsamt* a také od *Gendarmeriepostenkommando* dokumenty UNRRA:⁶⁹ *United Nations DP Identification Card*, potvrzující jim polskou národnost, podobně jako již dříve vystavené dokumenty *Not a Pass Allied Expeditionary Force D. P. Index Card*.⁷⁰ Jména a příjmení zapsaná v dokumentech zněla polsky a zapsána byla rovněž polská národnost. Příslušnost k DVL již nebyla uvedena, jak tomu naopak bylo v Annině dřívějším dokumentu.

V Polsku byl nastolen komunistický systém, a proto rehabilitace okolností, díky nimž byla rodina zařazena do druhé skupiny volkslisty, byla možná jen v případě individuálního prošetření. Právě tyto skutečnosti s největší pravděpodobností vedly k tomu, že se kníže rozhodl pro změnu dosavadního státního občanství. Tento krok zdůvodňovala také *Vyhláška ze dne 28. června 1946 o trestní odpovědnosti za zřeknutí se své národnosti během války 1939–1945*, jež stanovovala pro držitele DVL desetileté odnětí svobody.⁷¹ Důležité byly rovněž nově zavedené zákony ze 3. ledna 1946 o znárodnění majetku a nařízení Ministerstva zemědělství (tehdejší oficiální název zněl *Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych*) ze dne 22. října 1947, zbavující aristokracii pozemkového vlastnictví. Na základě návrhu Krajského pozemkového úřadu v Katovicích ze 17. října 1946, vyhlášky z 8. srpna 1946 a vyhlášky ze 6. září 1944, bylo 23. října 1946 do zemských historických desek vneseno vlastnické právo dřívějšího fideikomisu ve prospěch státní pokladny.⁷²

S postupem času pronikaly do Rakouska různé propagandistické názory ke vztahu nových polských orgánů k držitelům DVL. V srpnu 1945 Pomocné středisko polským repatriantům ve Vídni (organ prozatímní Vlády národní jednoty ve Varšavě) vyzývalo rodáky, kteří byli držiteli třetí a čtvrté skupiny DVL a pocházeli z území, jež byla připojena v roce 1939 k Říši, k návratu do vlasti. Na podzim 1946 generální zmocněnec vlády pro repatriační záležitosti informoval o možnosti návratu Poláků, jež v minulosti přijali Volkslistu jakékoliv skupiny, zatímco v roce 1948 pronikaly z Varšavy zprávy, že návrat do země bude umožněn pouze držitelům druhé, třetí a čtvrté skupiny DVL.⁷³

Na rozhodnutí o změně státního občanství stejně jako v mnoha případech o další emigraci a nevrácení měla vliv v západní okupační zóně Rakouska rostoucí antirepatriační propaganda, kterou šířili styční důstojníci, a to především z 2. polského sboru ozbrojených sil na Západě. Do britské zóny ve Štýrsku, rovněž prostřednictvím poválečných emigrantů, pronikaly zprávy o nové, tentokrát komunistické okupaci Polska, řízené „agenty Moskvy“. Jedním z hlavních zastánců výše zmíněných názorů byla v britské zóně hraběnka Maria Potocká, regionální ředitelka Červeného kříže 2. polského sboru ozbrojených sil. Další aktivní a vlivnou polskou šlechtičnou v Rakousku byla Krystyna Radziwiłła, jež až do května 1946 řídila PČK v Linci.⁷⁴

Polská exilová vláda v Londýně tvrdila, že důvodem pobytu Poláků v zahraničí měl být boj za nezávislost země, což zavazovalo k udržení státního občanství. Počítalo se však s možným odklonem od tohoto názoru. Každý jednotlivý případ byl přezkoumáván Ministerstvem vnitra londýnské vlády.⁷⁵ Stejně tak bylo postupováno v roce 1947 v případě Sułkowského. V důsledku toho udělily orgány Rakouské republiky ve Štýrském Hradci 6. dubna 1948 knížeti a jeho dětem státní občanství této země, což bylo stvrzeno 23. dubna 1948 okresní komisí v Leobenu.⁷⁶ Během tohoto období, přesněji od roku 1946 do roku 1955, přijalo rakouské občanství 1 177 osob mající polské občanství, oproti tomu držitelů DVL bylo do 1. září 1953 celkem 4 286.⁷⁷ Aleksander Ludwik byl coby držitel druhé skupiny DVL rehabilitován. Ať již z nedostatku informací, nebo díky tomu, že londýnská vláda povolila změnu občanství. Nicméně, jak již bylo uvedeno, nové identifikační doklady UNRRA, které Sułkowští získali 26. října 1946, obsahovaly pouze informace o polské národnosti.

Zbytek svého života kníže strávil v naprostém klidu v manželčině rodném městě, kde se účastnil pouze místního lovu v rámci mysliveckého sdružení.⁷⁸ Volný čas trávil sepisováním historie svého rodu a také své autobiografie, jež byla předlohou pro tuto studii. Kníže zemřel 26. března 1957 v Leobenu na leukémii, stejnou nemoc, již podlehl jeho bratr Roman. Aleksandrovo tělo bylo pohřbeno na místním hřbitově v hrobce Mallingerů 30. března téhož roku. Kněžna Anna Sułkowská zemřela 20. října 1969 a její tělo spočinulo vedle manželova.

Sułkowským bylo již od 19. století vyčítáno poněmčení bílské rodové větve. Komunistické orgány PLR tak na základě toho definitivně rozhodly o vyloučení nynější rodiny Sułkowských

z polského státu a národa. Ale administrativní kroky, jak ukazují dějiny, nejsou tak trvalé jako lidská paměť. Syn posledního majitele bílského zámku, Aleksander Józef Sułkowski, udržoval pravidelné kontakty s různými polskými institucemi ve Vídni, kde se v 70. letech 20. století účastnil různých akcí ke kulturním a státním výročím. Jeho dvě ženy byly Polky a nejbližší okolí knížete dnes tvoří Poláci žijící ve Vídni. Jak je zřejmé z osobního kontaktu, polština, kterou mu zajisté vštípil otec, i když nepoužívaná, je v něm stále zakořeněna coby přímém potomku Aleksandra Józefa Sułkowského, prvního knížete v Bílsku.

V 70. letech 20. století Stanisław Oczko, tehdejší ředitel muzea v Bílsku, jež se v té době nacházelo v bývalém zámku Sułkowských, navázal přátelské vztahy s Aleksandrem Józefem Sułkowským z Vídně. Dokladem těchto blízkých kontaktů je Oczkova korespondence, jež se dochovala u Aleksandra Józefa Sułkowského.⁷⁹ Výsledkem kontaktů byly vzájemné návštěvy. Víme jistě, že ředitel Oczko navštívil knížete v jeho vídeňském sídle v roce 1978. Tehdy se poprvé seznámil s rodinným archivem Sułkowských a ocenil jeho obsah. Jak se lze dočíst v korespondenci z 18. prosince 1978, měl v plánu tuto pozůstalost zpracovat, ale tento záměr se mu nepodařilo zrealizovat. V současné době muzeum v Bílsku-Bílé znovu navázalo přátelské vztahy s Aleksandrem Józefem Sułkowským. Díky tomu se objevily dosud neznámé dokumenty, vzácná historická pozůstalost pro samotný zámek, město, Polsko a tuto část Evropy.

Z polštiny přeložili Petra Blažejová a David Pindur

RESUMÉ

Count Aleksander Ludwik Sułkowski 9th Owner of the Bielsko Fiduciary

The last owner of the Bielsko fiduciary, Aleksander Ludwik Sułkowski (1893–1956), was a member of the family ruling the castle and estate in Bielsko (now part of Bielsko-Biala, Poland), after 1752. The eldest son of Count Aleksander Edward Sułkowski and Maria Theresia, née Baroness Moser von Ebreichsdorf, was raised in Ebenfurth and Achau (Lower Austria) and Toót-Soók (presently Šalgovce, Slovakia). He took his secondary education at the Straka Academy in Prague. Here he showed musical talent and an interest in philosophy. He completed the graduation examination in Thersian in Vienna, and went on to study law at the University of Vienna.

After the outbreak of WWI, he joined the Austrian army and served on the Eastern front, where he distinguished himself with his bravery. In 1919, he married Countess Feodora Hardegg auf Glatz und im Machlande. His father took over the Bielsko fiduciary in 1920, and Aleksander Ludwik helped him to manage their forests. He served in the Polish army in 1924–1926. Upon the death of his father in 1929, he took over the Bielsko estate. In 1935, he divorced Feodora, marrying Anna Mallenger a year later, a daughter of a well-off miller from Leoben, Styria. After the German occupation of Bielsko in September 1939, he was defamed, accused of actions against the Third Reich, and subsequently subject to the confiscation of all his property. In 1940, the Nazis dissolved the Bielsko fiduciary, and subsequently, Aleksander Ludwik signed up in the Volksliste, a list of ethnic Germans. In January 1945, he left Bielsko with his family, heading for the US occupation zone in Austria. After the war, the Sułkowski family settled in Leoben, Anna's hometown. In 1948, the count received Austrian citizenship. He was survived by three children, daughter Aleksandra (* 1923) from his first marriage, and daughter Jadwiga (* 1938) and son Aleksander Józef (* 1940) from his second marriage.

AUTOR STUDIE

- mgr Grzegorz Madej; Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej; grzegorz.madej@muzeum.bielsko.pl

POZNÁMKY

- ŻYCHLIŃSKI, Teodor: *Złota księga szlachty polskiej IV*. Poznań 1879, s. 309; CHMIEŁOWSKI, Benedykt: *Zbior krotki herbow polskich oraz wslawionych cnotą i naukami Polaków*. Warszawa 1763, s. 333; PAPROCKI, Bartłomiej: *Herby rycerstwa polskiego*. Kraków 1858, s. 580.
- KINCEL, Ryszard: *Kłopotliwy książę Sułkowski*. Katowice 1984.
- SPYRA, Janusz: *Zwariowany książę Józef Maria Sułkowski*. Kalendarz Beskidzki 1992, Bielsko-Biała 1992, s. 40–42; *Fürst Sułkowski: der Narr von Schloss Feistritz*. Echo Kalender 1963, s. 52–58.
- POLAK, Jerzy: *Ostatni z Sułkowskich na Bielsku*. Gazeta Prowincjonalna, č. 4, Bielsko-Biała 1989, s. 6; *Týž: Ostatni z Sułkowskich na Bielsku*. Kalendarz Beskidzki 1991, Bielsko-Biała 1991, s. 84–87.
- MOLIŃSKI, Zdzisław: *Sułkowscy herbu Sulima*. In: Kulińska, A. – Michalak, G. (edd.): *Sułkowscy – życie i dzieło*. Katalog wystawy, wrzesień – grudzień 1998. Leszno [1998], s. 5; ŻYCHLIŃSKI, T.: *Złota księga*, s. 309.
- STASZEWSKI, Jacek: *August III Sas*. Wrocław 1989, s. 162, 165; *Týž: Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*. Wrocław 1986, s. 102–103; MOLIŃSKI, Z.: *Sułkowscy*, s. 7; PALKIJ, Henryk: *Sułkowscy herbu Sulima*. In: Moliński, Z. (red.): *Sułkowscy – życie i dzieło*. Materiały z sesji naukowej „Sułkowscy – życie i dzieło”, Zamek w Rydzynie, 23–26 września 1998. Rydzyna – Leszno 1999, s. 18.
- KENIG, Piotr: *Relacja z przekazania księstwa bielskiego Aleksandrowi Józefowi Sułkowskiemu 1 lipca 1752 roku*. Zeszyty Sułkowskich 1, 2012, s. 9–21; Rodový archiv knížat Sułkowských ve Vídni (dale jen RAKS Vídeň), listina udělující knížecí titul Aleksandru Józefu Sułkowskiému z 18. března 1752 ve Vídni Marii Terezií; listina rozšiřující knížecí titul na potomky Aleksandra Józefa Sułkowského vystavená 5. srpna 1754 ve Vídni císařem Františkem I; listina vystavená 12. listopadu 1754 ve Vídni Marii Terezií; Zemský archiv v Opavě (dale jen ZA Opava), fond Královský úřad v Opavě, inv. č. 216, sign. 4/8, č. k. 150. Srov. SÉGUR-CABANAC, Victor: *Kaiser Ferdinand I. als Regent und Mensch (der Vormärz)*. Wien 1912, s. 122; SPYRA, Janusz: *Dzieje miasta na tle sytacji polityczno-ustrojowej okresu absolutyzmu*. In: Kenig, P. – Spyra, J. a kol.: *Bielsko od wojen śląskich do zakończenia I. wojny światowej (1740–1918)*. Bielsko-Biała. Monografia miasta pod red. Idziego Panica III. Bielsko-Biała 2010, s. 12–26, zde s. 12, 16; KINCEL, R.: *Kłopotliwy książę*, s. 11; PALKIJ, H.: *Sułkowscy*, s. 20; MOLIŃSKI, Z.: *Sułkowscy*, s. 11; MADEJ, Grzegorz: *Cyborium z fundacji księcia Aleksandra Józefa Sułkowskiego dla kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Mikołaja w Bielsku na Śląsku Cieszyńskim z roku 1760*. Zeszyty Sułkowskich 1, 2012, s. 25–43, zde s. 25.
- Dcera barona Františka Marquarda Alexandra von Stain zu Jettingen. Jsou známy dvě formy výskytu tohoto příjmení: Stain zu Jettingen a Stein zu Jettingen. Správnou, mající stáletou historií, se zdá být ta první, a o tom nepochybuje Aleksander Ludwik Sułkowski, viz RAKS Vídeň, Rukopisná historie rodu knížat Sułkowských sepsaná knížetem Aleksandrem Ludwikiem Sułkowským po roce 1945 (dale jen SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia książęcego rodu Sułkowskich*). Rukopis se skládá z různých, předepsaných a rukopisně očíslovaných listů, svázaných v kožené desky s iluminovaným erbem knížat Sułkowských. Srov. SEYFARST, Johann Friedrich: *Handbuch der neuesten Genealogie welches aller jetzigen Europäischen Potentaten und der geistlichen und weltlichen Fürsten Stammtafeln*. Nürnberg 1768, s. 119; BAUMGART, Jan: *Historia i zawartość Archiwum książąt Sułkowskich w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk*. Roczniki historyczne 15, 1938, č. 1, s. 129, 139; OETTINGEN, Eduard Maria: *Moniteur des Dates, contenant un Million de renseignements biographiques, généalogiques et historiques, publié sous le patronage de Sa Majesté le Roi de Prusse V*. Dresden 1868, s. 81.
- ŻYCHLIŃSKI, T.: *Złota księga*, s. 311–312, 314. RAKS Vídeň, Sułkowski, A. L.: *Historia*, list 2.
- KENIG, P.: *Relacja*, s. 17.
- Polski Słownik Biograficzny*, XLV/4, díł 187. Warszawa – Kraków 2008, s. 528–531; PREIBISZ, Leon: *Zamek i klucz rydzynski*. Rydzyna 1938, s. 86; RULKOWSKI, Mieszczyśław – KRÓL, Barbara: *Warszawski Teatr Sułkowskich*. Wrocław 1957, s. XIV.
- Tento majorát vytvořil August Sułkowski. Jeho majetek byl zapsán ve prospěch Komise národního vzdělávání (Komisja Edukacji Narodowej). V roce 1775 spolu se svými bratry Aleksandrem, Franciszkiem a Antonim získal souhlas parlamentu k jeho vytvoření. August vydal první verzi statutu již v roce 1776. Aleksander tehdy ještě připojil k rodovému Světenství (Ordynacja) svou vlastní listinu, v níž daroval tři čtvrtiny svého majetku. Zákon Světenství byl po dalších drobných úpravách podepsán v roce 1783. Podíl Franciszka a Antonioho měl tvořit nejméně polovinu jejich majetku (nacházel se i za hranicemi Polska) do dvou let ode dne podpisu. Antoni tak učinil v roce 1783. Nicméně měl výhrady ke stávajícímu znění zákona. Franciszek podepsal také s výhradami a stanovený díł majetku odevzdal až rok a půl po požadovaném termínu – v srpnu 1786, čili několik měsíců po smrti svého bratra Augusta. Když na podzim téhož roku zemřel Aleksander, Franciszek zdědil Bilsko a uplatňoval svůj nárok na rodinný majetek v Rydzynie. Světenství se tehdy ale ujal mladší bratr, což vedlo k rodinnému sporu, který musela rozhodnout až korunni finanční komise v roce 1787 na Franciszkův úkor. Viz BOROWIAK, Stanisław: *Sprawa ordynacji rydzynskiej na tle walki o ziemię w Poznańskim na przełomie XIX i XX wieku*. Poznań 2008, s. 56–66.
- SZCZYGIELSKI, Waćław: *Konfederacja barska w Wielkopolsce 1768–1770*. Warszawa 1970; MACHYŃIA, Mariusz – SRZEDNICKI, Ciesław: *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów I/3*. Kraków 1998, s. 195; Biblioteka Kórnicka PAN: *Teki Dworzaczka* (edycja elektroniczna): Grodzkie i ziemskie, Wschowa, 3, 915 (č. 191) 1777 – zde s datem 23. května 1775; BARANOWSKI, Jerzy a kol.: *Zakon Maltański w Polsce*. Warszawa 2000; RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 9, 10.
- RAKS Vídeň, Sułkowski, A. L.: *Historia*, list č. 9, 10, 19–23.
- Parafia p. w. św. Mikołaja w Bielsku-Białej (dale jen PM Bielsko-Biała), Křestní matrika VIII – město, pag. 73; RAKS Vídeň, Rodný list knížete Ludvika Sułkowského vystavený farářem Matějem Opolským 19. června

- 1849 v Bilsku, tentýž den potvrzený radním Matějem Schoesserem; Silesia, 21. února 1879, s. 4.
- 16 PM Bielsko-Biała, křestní list Józefa Marii Sułkowského vydaný 8. června 1868 ve vídeňské farnosti sv. Štěpána, fascikl č. 38/1868 k souboru listin uzavření manželství, Oddací matrika VI, dok. č. 38, pag. 237.
- 17 Cely titul Aleksandra Edwarda zní v němčině: *VIII Herzog zu Bielitz Fürst des Heiligen Römischen Reiches, Herr auf Toót-Soók, Ungarn*; RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 32, 33.
- 18 *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegs-Marine für 1891*. Wien 1891, s. 570; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegs-Marine für 1893*. Wien 1893, s. 598, 672; RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 32, 33.
- 19 RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 32, 33, 47; LEUPOLD, Karl Friedrich Benjamin: *Allgemeines Adelsarchiv der österreichischen Monarchie I*. Wien 1791, s. 496–504; KNESCHKE, Ernst Heinrich: *Neues allgemeines Deutsches adels-lexikon VI*. Leipzig 1865, s. 365–366; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser 21*. Gotha 1871, s. 224, 460, 689–690; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powszechna 5*. Poznań 1996, s. 284.
- 20 *Schematismus*, 1893, s. 598; *Schematismus*, 1891, s. 640.
- 21 Název se několikrát změnil. V literatuře je nejčastěji uváděn Tótsók, dnes Šalgovce v Nitrianském kraji, Slovensko.
- 22 RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 40.
- 23 Prvorozený syn dostal při křtu tato jména: Aleksander Maria Karol Ludwik, a mladší bratr: Roman Edgar Maria Priskus Jan Chrzciel.
- 24 RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*.
- 25 BUBEN, Milan: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 165–169.
- 26 Dnes exkluzivní Hotel Caruso.
- 27 Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Ap 17506 Sułkowski Aleksander; RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 40.
- 28 RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 39–43.
- 29 CAW, Ap 17506, CAW, Ap 17507 Sułkowski Aleksander.
- 30 Archiwum Państwowe w Katowicach (dále jen AP Katowice), fond Rejencja Katowice, inv. č. 10462, s. 63–67; POLAK, J.: *Ostatni z Sułkowskich*, s. 85.
- 31 Babička rozená Gorup de Basanez.
- 32 Také Horoschoutz, Horošauți, Горошівці – Horosziwci.
- 33 Také Dobronoutz, Dobronaŭti, Добринівці – Dobryniwtsi.
- 34 CAW, Ap 17506 Sułkowski Aleksander; RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 41, 42.
- 35 RAKS Vídeň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 38; CAW, Ap 17507 Sułkowski Aleksander; *Rocznik Oficerski 1923*. Warszawa 1923, s. 598, 707.
- 36 SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 40; CAW, Ap 17507 Sułkowski Aleksander.
- 37 Doloženo fotografiemi v archivu jednoho ze současných členů rodiny. V souboru fotografií členů císařské rodiny v Doorn se nachází fotografie, na níž je kníže Sułkowski ve společnosti císaře Viléma II., jeho druhé ženy kněžny Reuss a také kněžny Schönaich-Carolath-Beuthen. Fotografie je oříznutá, na zadní straně je připsa a datace: 9. V. 31.
- 38 POLAK, J.: *Ostatni z Sułkowskich*.
- 39 Stejně jako Aleksandr i jeho bratr Roman měl příbuzenský vztah s rodem Hardegg auf Glatz und im Machlande. Oženil se s Marií Wilhelminou 14. července 1920 ve Vídni, Feodorinou mladší sestrou. Bohužel i jejich manželství nevydrželo a v roce 1925 se rozpadlo.
- 40 Olesia, podle svědectví rodinných pramenů, měla hudební a umělecké nadání a zpívala ve vídeňských kostelních sborech. Zemřela na leukémii dva roky po svém otci 19. června 1958 ve Vídni. Byla pochována v rodinné hrobce na vídeňském hřbitově ve čtvrti Hietzing. V téže hrobce, kde již odpočívala kněžna Viktoriia Sułkowska, první žena knížete Józefa Marii Sułkowského, jež zemřela v roce 1901. Zde byla v roce 2004 rovněž pochována Romana Herzig, dcera knížete Romana Sułkowského.
- 41 AP Katowice, fond Rejencja Katowice, inv. č. 10462, s. 63–67.
- 42 POLAK, J.: *Ostatni z Sułkowskich*. s. 86.
- 43 RĄCZKA, Zofia: *Bielska linia Sułkowskich i jej archiwum*. Archeion 77, 1984, s. 135–153, zde s. 150.
- 44 Tělo kněžny Marie Terezie Sułkové bylo uloženo v bílské záměcké kapli.
- 45 Již před vydáním volkslisty existoval policejní spis vedený na přelomu prosince 1939 a ledna 1940. Třetí říše oznámila její vydání 4. března 1941. Viz KACZMAREK, Ryszard: *Polacy w Wehrmachcie*. Kraków 2011, s. 50, 53.
- 46 Podle volkslisty byli do této skupiny řazeni Poláci německého původu, v závislosti na jejich vztahu k německým, kteří se „zpolonizovali“ a aktivně spolupracovali s polskými orgány během druhé světové války. Tyto osoby mohly obdržet po rasovém přezkoumání pouze omezené německé občanství. Přidělení třetí a čtvrté skupiny nezajišťovalo bezpečnost. Původně měly být tyto osoby vysídleny do třetí říše, a jelikož se nehodily ani do čtvrté skupiny, byly jim rozvráceny rodiny a odvezli je pracovat na území Generálního gubernátorství, do Francie či Německa. Takzvaní renegáti – čtvrtá skupina – získali občanství jen výjimečně a jejich majetek byl zkonfiskován. Viz KACZMAREK, R.: *Polacy*. s. 54; ADAMSKI, Stanisław: *Pogląd na rozwój sprawy narodowościowej w wojew. śląskim w czasie okupacji niemieckiej*. Katowice 1946, s. 16.
- 47 KACZMAREK, Ryszard: *Niemiecka polityka narodowościowa na Górnym Śląsku (1939–1945)*. Katowice 2004; WOŹNICZKA, Zygmunt: *Wyjazdy z Górnego Śląska w Polsce Ludowej*. In: Kargol, A. M. – Masiarz, W. (edd.): *Nietypowe migracje Polaków w XIX–XXI wieku*. Kraków 2011, s. 101–122, zde s. 102; ADAMSKI, S.: *Pogląd*, s. 4, 17, 18.
- 48 [...] książęta Sułkowscy reprezentują najczystszy typ Polaków-patriotów. Viz Światowid, 27. 4. 1935, s. 11.
- 49 Gesangverein, Bielitz-Bialaer Eislaufverein, Beskiden-Verein.
- 50 AP Katowice, fond Rejencja Katowice, inv. č. 10462, s. 63–67.
- 51 *Der Oberste Prüfungshof für Volkszugehörigkeitsfragen in den eingegliederten Ost-gebieten beim Reichskommissar f.d. Festigung dt. Volkstums – Stabshauptamt*.
- 52 Druhá skupina DVL zahrnovala rodilé Němce, kteří nebyli členy hitlerovských organizací, ale byli členy německých kulturních a společenských organizací a posílali své děti do místních německých škol. Viz ADAMSKI, S.: *Pogląd*, s. 16; AP Katowice, fond Rejencja Katowice, inv. č. 10462, s. 63–67.
- 53 AP Katowice, fond Rejencja Katowice, inv. č. 10462, s. 63–67.
- 54 Svaz záložních důstojníků (*Związek Oficerów Rezerwy*) byl v roce 1935 militarizován, od roku 1928 náležel

- k Federaci polských svazů obránců vlasti (*Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny*), v jejíž stanovách bylo zapsáno heslo: *Vše pro stát, jeho rozvoj, bezpečnost a velmocenského postavení ve světě*.
- 55 Jednou z jeho prababiček byla kněžna Stefania Radziwiłłová z linie Karola Radziwiłła, jeho dědečkem byl kancléř třetí říše a předseda vlády v Prusku Chlodwig Karl Victor Hohenlohe-Schillingsfürst, kníže Ratiboře a Corvey. Během Jara národů byl, stejně jako Ludwik i Maksymilian Sułkowski, stoupencem liberálů a byl pro sjednocení Německa. Kníže Hohenlohe bydlel deset let v New Yorku, kde se seznámil se svou první ženou, Američankou Mabel Taylor, díky čemuž později získal přízeň amerických oddílů, které tehdy pobývaly v Altaussee.
- 56 KACZMAREK, Ryszard: *Rok 1945*. In: Týž (ed.): Bielsko-Biala w latach 1918–2009. Bielsko-Biala. Monografia miasta pod red. Idziego Panica IV. Bielsko-Biala 2010, s. 399–402, zde s. 399, 400.
- 57 KACZMAREK, R.: *Rok 1945*, s. 401; Týž: *Życie polityczne*. In: Týž (ed.): Bielsko-Biala w latach 1918–2009. Bielsko-Biala. Monografia miasta pod red. Idziego Panica IV. Bielsko-Biala 2010, s. 412–489, zde s. 414.
- 58 KACZMAREK, R.: *Życie*, s. 424.
- 59 LINERT, Andrzej: *Kultura*. In: Kaczmarek, R. (ed.): Bielsko-Biala w latach 1918–2009. Bielsko-Biala. Monografia miasta pod red. Idziego Panica IV. Bielsko-Biala 2010, s. 567–594, zde s. 572–573.
- 60 RAKS Videň, *Aufenthaltsbescheinigung*, dokument ze 13. února 1945.
- 61 Celý titul Aleksandra Edwarda zní v němčině: *VIII Herzog zu Bielitz Fürst des Heiligen Römischen Reiches, Herr auf Toót-Soók, Ungarn*; RAKS Videň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*, list č. 32, 33.
- 62 *Displaced Persons* – takto byly nazvány osoby, nacházející se na území okupovaného Rakouska, osoby cizí národnosti deportované do Rakouska během druhé světové války, váleční a pováleční vyhnanci ze střední Evropy. Srov. PILCH, Andrzej: *Losy Polaków w Austrii po drugiej wojnie światowej 1945–1955*. Wrocław 1994.
- 63 RAKS Videň, *Not a Pass Allied Expeditionary Force D.P. Index Card* – tři kopie pro kněžnu Annu Sułkowskou a děti Marii Jadwigu i Aleksandru. V dokumentech pro děti je datum 3. 2. 1945; PILCH, A.: *Losy*, s. 97–98; RAKS Videň, *United Nations DP Identification Card* – tři kopie pro kněžnu Annu Sułkowskou a děti Marii Jadwigu i Aleksandru
- 64 Velitel Hlavního bezpečnostního úřadu třetí říše – je podepsán pod rozhodnutím, na jehož základě byla rodině Sułkowských přiznána druhá skupina DVL.
- 65 Velitel Deutschen Arbeitsfront.
- 66 Gauleiter Horního Rakouska, jeden ze zakladatelů koncentračního tábora Mauthausen-Gusen.
- 67 Zprávy o obyvatelstvu a tehdejší politické situaci v Altaussee poskytují materiály shromážděné Kontrašpionážním sborem americké armády (Counter Intelligence Corps – CIC), dnes uložené v archivu Ústřední zpravodajské služby (Central Intelligence Agency – CIA). Podle nich byli na území Altaussee aktivní agenti západních výzvědných služeb a po nich v této činnosti pokračovaly speciální americké oddíly se skupinou CIC. Poté, co dorazily do Altaussee, začalo zatýkání nacistů, kteří se zde ukrývali. Viz Central Intelligence Agency (CIA) historical review program, Center for the Study of Intelligence: „The Last Days of Ernst Kaltenbrunner“, Stud. Intel. V4:2-A11-A29 (Spring 1960), Approved for release CIA historical revive program Central Intelligence 22 Sept 93.
- 68 V Trofaiach – britská okupační zóna v Rakousku – byl umístěn jeden z táborů pro osoby vystěhované po druhé světové válce.
- 69 United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu.
- 70 RAKS Videň, *United Nations DP Identification Card*.
- 71 Č. 41/1946 Sb., čl. 237, s. 448–450.
- 72 Č. 3/1946 Sb., čl. 17, s. 21–24; Sąd Rejonowy w Bielsku-Białej, VII. Odbor zemských desek, *Katastralgemeinde Stadt Bielitz, Fideicommiss Herzogthum Bielitz, Zahl der Landtafeleinlage*: 97/B/20.
- 73 PILCH, A.: *Losy*, s. 37, 74, 207.
- 74 TAMTÉŽ, s. 50, 53, 61, 64, 92.
- 75 TAMTÉŽ, s. 191.
- 76 RAKS Videň, *Republik Oesterreich Urkunde über die Verleihung der Staatsbürgerschaft*, Zahl 2-11Su 7/3-1948.
- 77 PILCH, A.: *Losy*, s. 191–193.
- 78 RAKS Videň, *Bezirksjagdkarte Gültig für den Verwaltungsbezirk: Leoben*, Nr. 541/55; RAKS Videň, SUŁKOWSKI, A. L.: *Historia*.
- 79 RAKS Videň.

Instrukce pro tzv. vybrance z roku 1715

Příspěvek k vojenským dějinám Těšínska

Martin Krůl – Jan Saheb

Geografická poloha Těšínska, rozkládajícího se na strategickém styku čtyř historických zemí (Slezska, Moravy, Uher a Polska), do značné míry předurčovala složitost jeho historického vývoje. Již ve středověku se toto nárazníkové území nevyhnulo válečným kampaním spojeným s průtahy cizích vojsk. Četnost vojenských operací navíc výrazně vzrostla během raného novověku, což souviselo zejména s celkovou mocensko-politickou situací ve střední a východní Evropě (turecká hrozba, třicetiletá válka a uherská stavovská povstání). Ani během 18. století nebylo Těšínsko ušetřeno negativních dopadů válečných operací, byť z hlediska globálního strategického významu mělo v těchto celoevropských dynastických konfliktech podružnou úlohu.¹

Ohrožení Těšínska válečnými operacemi nepřátelských vojsk, případně kořistnickými vpády (zpravidla uherských vzbouřenců,² vyvolávalo přirozenou potřebu zajistit adekvátní způsob obrany země a její organizaci. Tyto záležitosti původně náležely k výhradní jurisdikci zeměpána (knížete). Teprve v průběhu pozdního středověku se v českých zemích v souladu s postupnou emancipací stavovských struktur rozvinula praxe uzavírání tzv. landfrýdů a obranných spolků, jejichž působnost výrazně přesahovala místní měřítko.³ Zatímco v prostředí Moravy lze hovořit o vytvoření celozemské platformy pro obranu země již v průběhu poslední čtvrtiny 14. století,⁴ ve Slezsku komplikovala analogický vývoj specifická správních poměrů vyjádřená především absencí centrálních stavovských úřadů. Během 15. století se přesto i zde pevně etablovala praxe uzavírání obranných konfederací zahrnujících jednotlivá slezská knížectví.⁵ Počátkem osmanské expanze do střední Evropy ve 20. letech 16. století převzaly organizaci zemské obrany Slezska do svých rukou, podobně jako v okolních zemích v koordinaci s panovníkem, orgány centrální stavovské správy. V roce 1529 se po vyhlášení nařízení o obraně země (*Landesdefensionsordnung*) slezským zemským sněmem ve Vratislavi poprvé sešla společná zemská hotovost všech knížectví.⁶ Uplatnění centrálního principu organizace zemské obrany ovšem v praxi vycházelo především z operačně-strategických nároků, takže celá země byla rozčleněna do čtyř vojenských čtvrtí neboli krajů (újezdů). Horní Slezsko včetně Těšínska tvořilo samostatný vojenský kraj s centrálním mustřplacem ve městě Opolí, případně Ratiboři.⁷

Vzhledem k ohrožení Slezska vojenskými vpády, které zemi během 16. až počátkem 18. století hrozily především z Uher, si rozsáhlé pravomoci při svolávání zemské hotovosti Těšínského knížectví udržel nadále zeměpán, resp. těšínský zemský sněm. Není pochyb, že na tomto faktu se podepsala především potřeba včasné aktivizace obranných mechanismů, což nebylo v silách slezských centrálních stavovských orgánů.⁸ Určitou jurisdikční dvojkolejnost v případě Těšínského knížectví navíc od konce 70. let 16. století umocňovala existence slezského pohraničního opevnění (tzv. šancí) situovaného na samé hranici s neklidnými Uhrami.⁹ V průběhu 16. století byly šance v případě hrozícího nebezpečí obsazovány zřejmě jednotkami zemské hotovosti. Rovněž v roce 1621 se na obraně Jablunkovského průsmyku podílelo 150 Valachů a poddaných, jež lze pokládat spíše ještě za příslušníky zemské hotovosti Těšínského knížectví. O pět let později bylo k ochraně zemské hranice s Uhrami postaveno do zbraně 380 Valachů z 15 horských a podhorských vsí těšínského komorního panství.¹⁰ V době akutního ohrožení hranic vojsky Jiřího Rákocziho v letech 1644 a 1645

se poté na strážní službě podílely již čtyři stovky Valachů neboli vybranců (*Walachen oder Wiebrantzen*).¹¹ Z hlediska definice jejich organizačního statusu může být jistým vodítkem skutečnost, že kromě nich nařídila těšínská kněžna Alžběta Lukrécie postavit do zbraně rovněž každého šestého poddaného, a to výslovně v rámci zemské hotovosti (*Aufboth*). Na základě tohoto zjištění by se mohlo jevit, že zmíněný valašský kontingent stál mimo zemskou hotovost. Avšak kněžna nařizovala v souladu s rozhodnutím slezského zemského sněmu postavení každého šestého poddaného rovněž těšínským stavům, přičemž neopomněla zmínit, že *jsme [toto] my již [u] Valachův našich učinili*.¹² Přesnější rozklíčování otázky statusu valašských (vybraneckých) jednotek tedy není na základě těchto zmínek možné.

Pokusme se přesto alespoň o shrnutí poznatků, které by mohly úlohu jednotek vybranců částečně poodhalit. Od 40. let 17. století prameny dokládají kontrolu zemské hranice s Uhrami takřka výhradně místními Valachy, jež v době akutního ohrožení podpořily rovněž jednotky habsburské armády, resp. zemské hotovosti. Pokud bychom pojem Valaši (vybranci) ztotožnili se zemskou hotovostí, dostali bychom se do rozporu se zvyklostmi aplikovanými při aktivizaci těchto ozbrojených útvarů. V řadách zemské hotovosti totiž měli povinnost sloužit všichni poddaní vybraní při mustruňku bez ohledu na jejich etnický původ. Mustruňk se navíc týkal jak obcí v podhorské, tak i nížinné části Těšínska, kde nebylo zastoupení valašského obyvatelstva zdaleka tak významné.¹³ Z uvedeného se tedy jeví, že aktivizace jednotek Valachů (vybranců) naopak podléhala již ve 40. letech 17. století výhradně knížecí jurisdikci. Útvary by tak byly stavěny do zbraně nezávisle na zemské hotovosti jakožto nezávislý polovojevský ozbrojený útvar.

Pokud bychom naopak připustili, že těšínské Valaši, označovaní ve 40. letech 17. století ještě zřídka termínem *vybranci*, byli součástí zemské hotovosti Těšínského knížectví svolávané v rámci slezské zemské hotovosti, mohlo se jednat o analogický model, který byl později prokazatelně uplatněn např. na moravských příhraničních panstvích olomouckého biskupství. V roce 1705 totiž biskupská administrace *in temporalibus* v reakci na probíhající povstání Františka Rákocziho v Uhrách povolala do zbraně v rámci povinných kontingentů

Destrukce kamenného zdiva objektů (tzv. blockhauzů) v západní části areálu Velké šance v Mostech u Jablunkova, kolem r. 1910, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

Vyobrazení vybranců a schematické znázornění dvou opevnění v Jablunkovském průsmyku na parergonu mapy Těšínského knížectví Johanna Wolfganga Wielanda, r. 1736, Muzeum Těšínska

zemské hotovosti výhradně Valachy z panství Hukvaldy a Kelč. Ostatní biskupští poddaní museli namísto přímé vojenské služby pouze finančně vydržovat jednotky do zbraně povolání Valachů.¹⁴ Jestliže tedy připustíme, že těšínské Valaši operující v prostoru jablunkovských šancí byli ve 40. letech 17. století pouze součástí zemské hotovosti (k čemuž se autoři příspěvku spíše nepřiklání) a nikoliv svébytným typem nepravidelného ozbrojeného útvaru svolaného těšínskou kněžnou Alžbětou Lukrécie bez ohledu na rozhodnutí slezského zemského sněmu, mohl zde být uplatněn analogický model jako v případě hotovosti olomouckého biskupství.

Vzhledem k tomu, že nelze spolehlivě vyvrátit, či naopak potvrdit ani jednu z výše uvedených variant, zůstává otázka *ab quem* nadále otevřená. Jednoznačné stanovisko lze v této záležitosti zaujmout teprve pro období poslední třetiny 17. století, kdy je možno vybranice pokládat již za svébytný nepravidelný polovojenský ozbrojený útvar podléhající z hlediska velících mechanismů výhradně vrchnímu úřadu ve Vratislavi (jeho prostřednictvím pak těšínskému hejtmánovi). Není vyloučeno, že profesionalizace vybranců souvisela se změnou právního postavení Těšínského knížectví po roce 1653. Sbor vybranců byl nejpozději v poslední třetině 17. století organizován již na vojenském principu v kompaniích o 100–200 mužích, v čele s velitelem, důstojníky a prima planou. V čele jednotlivých kompanií často figurovali příslušníci těšínské šlechty a skladba mužstva již nebyla čistě valašskou záležitostí. Kromě Valachů z komorních vsí (byť mezi vybranci početně stále převládali) bychom v jejich řadách našli rovněž „nevalašské“ poddané z celého Těšínska, ale i ze sousedního Polska, Čech a dokonce i Švédska.¹⁵ Doplnění mužstva schvaloval těšínský zemský hejtmán a služba v útvarech vybranců se stala dlouhodobou a stálou. K útvaru měli být přednostně přijímáni svobodní muži, přičemž doba jejich služby se běžně pohybovala okolo 15–30 let, výjimečně jsou zaznamenány případy 50leté, tudíž celoživotní služby.¹⁶ Operační prostor vybranců tvořilo horské území od polských až po moravské hranice. Centrem dislokace vybranců byla kromě Velké šance v Mostech u Jablunkova rovněž Malá neboli Javořinská šance.¹⁷ Z vojenského hlediska se tedy jednalo o strážní oddíly, jež měly zabránit překročení hranic menším počtu nepřátel a udržovat přirozený ráz hraničních hor před náparem slovenských osadníků.

Neklidná doba poslední čtvrtiny 17. a prvních desetiletí 18. století, kdy bylo Těšínsko ohroženo vpády uherských vzbouřenců rabujících ve jménu Imricha Tökölyho (v letech 1678–1685) či Františka II. Rákocziho (v letech 1703–1711), vyvolávala nejen okamžitou potřebu organizace obranyschopnosti slezské jihovýchodní hranice. Postupná disciplinace společnosti, jejíž symptomy lze v oblasti vojenství (a s tím spojeného berního systému) spatřovat již od poloviny 17. století,¹⁸ se totiž krátce po uzavření szatmarského míru v roce 1711 promítla v určité rovině rovněž do působnosti nepravidelných ozbrojených útvarů vybranců. Výsledkem snahy o nápravu četných nešvarů spojených s působností této složky zemského obranného mechanismu Slezska byla kodifikace normy, a to prostřednictvím instrukce specifikující práva a povinnosti velitelů i mužstva vybranců.

Instrukce, vydaná vrchním úřadem ve Vratislavi v roce 1715, je totiž především svědectvím o nejožehavějších nešvarech a potížích, které v předchozích letech činnost jednotek vybranců v prostoru slezsko-uherské hranice nejčastěji doprovázely a vyžadovaly tedy okamžitou nápravu. Kromě „obvyklých“ neřestí, jakými bylo pijáctví a zahálka, se jako závažný nedostatek jevila nedisciplinovanost vybranců, a především jejich dobré vztahy se Slováky. Původně vysoce ceněná výborná znalost zdejšího horského prostředí místními Valachy se v souvislosti se zavedením jejich stálé služby tedy změnila ve slabinu. Každodenní kontakt s lidmi, vůči nimž měli vybranci hranici chránit, způsobil, že průběh hraniční linie se brzy stal pouze formální záležitostí. Obchodní kontakty (např. dodávání kůží vybranci místním během obchůzek), osobní vazby stejně jako podobný sociální status rozhodně nepřispívaly k důslednému dodržování povinností vybranců. Jeví se, že nadstandardní vztahy udržovali

Systém Jablunkovských šancí ve svém největším rozsahu na jižně orientované mapě slezsko-uherského pomezí, r. 1723, Národní archiv v Praze

vybranci především s poddanými z komorních obcí (z jejichž řad často pocházeli), naopak vůči uherským poddaným vystupovali příkře a mnohdy i násilně. Příkladem může být vzpoura poddaných čtyř hornokysuckých obcí na konci července 1703. Příčinou revolty se stal zákaz svobodného využívání lesů a pastvin na jižních svazích Beskyd a jejich zabránění vybranci. Následná radikalizace uherských poddaných, bezesporu rozdmýchávaná Rákocziho špióny, vyústila v několikadenní vzpouru. V jejím průběhu došlo dokonce k zajetí velitele vybranců, Jana Daniela Spens-Bodena, a šesti mužů jeho sboru.¹⁹

Aktivita vybranců a jejich zásah vůči uherským poddaným v roce 1703 však nemohla sama o sobě změnit nahlížení (především vojenských a státních úřadů) na tuto složku zemské obrany Slezska. Na pochybné disciplíně vybranců se ve skutečnosti negativně podepisovalo nepravdivé a často problematické vyplácení žoldu (běžné ovšem i u řádných vojenských jednotek), což ve výsledku činilo z vybranců fakticky velmi nespolehlivou ozbrojenou složku. V tomto duchu o vybrancích, jež nazývá *hajduky* či *goraly*, hovoří např. jeden ze soudobých topografů, pedagog gymnázia v hornoloužické Žitavě, Kristián Bohumil Pitschmann. Podle něho je o nich známo, že svou službu vykonávají rádi, avšak nepořádně, a pokud se jim zavdá příčina, jsou dokonce náchylní ke vzpourám.²⁰ Ani sami velitelé, rekrutující se v tomto období často z řad těšínské šlechty, nebyli svým chováním pro řadové vybranice zrovna vzorem. Služba na odlehlém území nepřinášela ani výrazný zisk, ani prestiž. Velitelé se obohacovali na úkor nedůsledného dodržování předpisů. Drželi dobytek a koně zabavené pašerákům nebo získané protislužbou. Často navíc za úplatu ve formě naturálií tolerovali poddaným z uherské strany hranice porušování zákazů kácení dřeva atp. Počinání vybranců přispívalo k nechtěnému rozmachu hospodářského využití pohraničního území, což vedlo k degradaci obranyschopnosti Jablunkovského průsmyku v případě válečného ohrožení. Oblast se navíc stala nebezpečnou pro obchod, neboť georeliéf ve spojení s tichou (zaplacenou) tolerancí, či dokonce s aktivní účastí vybranců nabízel vhodné podmínky pro zbojnictví a kriminální činnost.²¹ Vydání normativních směrnic mělo tedy zamezit nešvarům, jejichž rozsah koncem prvního decennia 18. století již přerůstal únosnou mez zčásti akceptovatelnou snad jen ve válečných letech.

Soubor příslušných instrukcí určených pro velitele vybranců, kteří se jimi museli řídit na základě složené přísahy, vydal vrchní úřad ve Vratislavi 20. února 1715.²² Přibližme si v následující části příspěvku obsah tohoto normativního pramene, jehož originální znění přinášíme po jednotlivých odstavcích v poznámkovém aparátu.²³ Sepsání příslušných norem si vyžádala potřeba instruovat velící důstojníky, vrchního velitele a zástupce velitele zemských vybranců, jakým způsobem se měli chovat při dohledu nad stavem jednotlivých opevnění soustavy šancí a obraně horského hraničního pásma.²⁴

Velitelé vybranců měli především usilovat o počestný, bohabojný a příkladný život, udržovat sobě podřízené a svěřené vybranice v dobré disciplíně a nedopustit, aby činili jakékoliv nepřístojnosti vůči Bohu a katolickému náboženství. Dále měli dbát na to, aby mužstvo nepropilo či jinak nepromarnilo svůj žold. Vybranci měli být minimálně jednou týdně cvičeni, zaopatřeni dobrým a čistým valašským stejnokrojem i náležitou dobrou výstrojí. Na konci měsíce měl každý z nich odložit něco ze své gáže na nutné potřeby. V případě, že by byl velitel odvolán na jiné místo výkonu služby, mělo se jeho původní obydlí na šanci udržovat v dobrém stavu, aby nezchátralo. Vybrancům se přikazovalo setrvávat na svých postech a nebylo

Ja niže Vodepsaný za Nahrizenim
 Pławneho Dyržadu Wrtelno-Regentkeho,
 pod datum na Zamku w Eischynir dne 23te
 Juný 1746. k mne prošlo; Winim niže
 Gangeš Wriedtů in Perpetuam Rei Me-
 moriam, gšauz ad hunc Actum z Voddanostj
 propaušm.

Jana Juroška,
 Kazimira Slivky,
 Pavla Dragona,

O Prawe, a Prawordliw Wriedmij, w Krjžimie
 Wargjch Granicz, mozo Kwalowstoj Uhro,
 /tem, a Jablunkowstomj Stanuzamj, jak praw
 /tne se žiwalý, y Pławo: Ezysarz = alwaž.
 Komora zdyšly w polownom Dyržmij pozj,
 stawala, w tem rozdielnie wam Dinn dawam,
 jak nastedno.

Interrogatoria Generalia.
 Dilem Wriedtům.

Inter: 1um Jak starzi gšau Wriedtów, galsr
 gmonuži, a galsr Wiry gšau?

Inter: 2um Gšau Wriedtów z dyšly Voddanostj

Zápis svědeckých výpovědí Jana Juroška a Kazimíra Slivky z Javořinky a Pavla Dragona z Mostů u Jablunkova o průběhu a zabezpečení zemské hranice mezi Slezskem a Uhrami pořizený na těšínském zámku 23. června 1746, Národní archiv v Praze

jim povoleno zůstat ve vesnicích na svých hospodářstvích nebo jiných místech.²⁵ K dalším nešvarům patřilo držení velkého počtu dobytka a dobré vztahy se Slováky. Instrukce tedy přísně zakazovala vlastnit jakýkoliv dobytek, a to pod trestem propuštění ze služby.²⁶ Jelikož bylo mezi vybranci rozšířeno pití a zahálka, měli se sami velitelé příkladem zcela vyvarovat výčepu piva a kořalky, a to pod trestem ztráty služby. Žádný vybránec nesměl propít více než zlatý měsíčně v létě a půl zlatého v zimě, aby mohl ušetřené peníze použít na opatření dobrého stejnokroje a výzbroje.²⁷

Na rozdíl od řadového mužstva se povolovala vrchnímu veliteli držba pěti a zástupci velitele čtyř kusů hovězího dobytka. Každý z nich mohl disponovat množstvím sena pro dva koně a užívat přesně vyčleněných pastvin. Pokud byl ovšem velitel či jeho zástupci převeleni na jiné místo výkonu služby, neměli na výše uvedené výhody nadále nárok.²⁸ Vybranec nemohl být zproštěn služby bez vědomí a svolení těšínského zemského hejtmána. Rovněž přijímání nových členů sboru podléhalo schválení zemského hejtmána a nováčci byli postaveni do služby teprve po složení přísahy a zanesení příslušných údajů do jmenného seznamu vybranec. Mezi vybrance byli přijímáni přednostně svobodní a fyzicky způsobilí muži, neboť mohli podle mínění vrchního úřadu ve Vratislavi vykonávat službu lépe a pilněji než ženatí. Vysloužilci, kteří již nevydrželi namáhavou službu, měli být pravidelně nahrazováni způsobilými mladými vybranec. Vždy se tak mělo stát s vědomím zemského hejtmána a vrchního úřadu ve Vratislavi a při stanovení výsluh se měly brát v úvahu jejich zásluhy.²⁹

Velitelé měli nadále podléhat jurisdikci vrchního úřadu a jeho prostřednictvím těšínského zemského hejtmána a měli setrvat na stanoveném místě výkonu služby, pokud nebylo výslovně nařízeno jinak. V případě porušení této povinnosti jim hrozila ztráta šarže. Velký důraz byl kladen rovněž na to, aby se pod žádnou záminkou nepotulovali po okolních obcích a nevykonávali jinou než strážní službu v jim svěřeném úseku hranice.³⁰

K hlavním povinnostem vybranec patřilo hlídání hranice vytyčenou vrchním úřadem až po vodní toky Kysuca a Skalítý. Měli zabránit, aby Slováci a poddaní z přilhaných obcí na slezské straně hranice pásli dobytek, kosili trávu, stavěli salaše, orali, káceli stromy nebo budovali stavení, chalupy, stodoly a stáje v rozporu s nařízením vrchního úřadu. Při plnění povinností měli být důslední. Bylo výslovně zakázáno nechat se přemluvit anebo podplatit penězi, zbožím, dary nebo jakoukoliv zjištnou protislužbou či přátelstvím. Při porušení tohoto ustanovení hrozila degradace a vysoká pokuta stanovená podle povahy a závažnosti přestupku vůči tomuto nařízení.³¹

Velitel měl dohlížet na to, aby Slováci nepáchali cokoli pokoutným nebo zlodějským způsobem. Z tohoto důvodu bylo mužstvu nařízeno konat každodenní pochůzky. Sám velitel měl pravidelné pochůzky s mužstvem absolvovat co druhý nebo třetí den, a to za účelem sledování a zamezení čemukoli, co by bylo na škodu svěřenému úseku hranic. V případě jakýchkoli sporů s uherskými poddanými je měli velitelé ihned na místě a ve spolupráci s vrchnostenskými úředníky a fojty z uherské strany hranice urovnat. Zároveň měly být tyto případy nahlášeny těšínskému zemskému hejtmánovi i vrchnímu úřadu. Občas se měly konat obchůzky střídavě po obou stranách hranice.³²

Nejrizikovějším obdobím z hlediska porušování zákazu hospodářské činnosti v oblasti zemských hranic byly jarní a letní měsíce, kdy mohli Slováci k senoseči využít i v noci výhody měsíčního svitu. Tomu měly zabránit noční patroly vybranec a postavení stráží.³³ Rovněž poddaní z komorních vsí nesměli pásť dobytek, sekat trávu, ani mýtit les v pohraničním pásmu. Zapovězeno bylo rozšiřování luk, jež zde poddaní odedávna drželi. Nesměli na ně dokonce vyhánět ani dobytek, natož orat. Při porušení těchto zákazů platila pro vybranec neprodlená oznamovací povinnost hejtmánskému úřadu.³⁴

Protože se velmi často stávalo, že velitelé vybranec jezdili se sousedními Slováky do pohraničních obcí, kde hodovali, požadovali potraviny a rekvírovali, mělo jim být takové počínání

Instruction

Für die Commandanten der Wybranten,
 auf welcher sie ein Jahr unter seiner abgelegten
 Ägide fließt zu halten hat. 1.

Weshalb die Hofschrift expediert, daß die
 Commandanten Officiere der unterhaltenden Com-
 = manden Wybranten Commandant der Ober so wohl als
 Unter Commandant mit einer ordentlichen Instruc-
 = tion wie folgt bey seßhaften Orten zu verfahren
 = sein Commando, wie auch ihnen zu beobachtenden
 = den Grantz-Posten, und sonderlich in Conservirung
 der zur Kommanen und Erhaltung derselben Com-
 = manden jungen Mannen einander, und das zu
 = tragen den nöthigen Grantz-Gebühren sich zu er-
 = halten haben, Vorwissen werden, mit dem man
 an diesen der Königl. Obrambts seßhafte
 Instruction in folgenden puncten abzugeben,
 die Commandanten aber zu derselben anzuwenden
 = sein

Titulní list instrukce pro velitele vybranců z 20. února 1715, Zemský archiv v Opavě

prísne zakázáno.³⁵ Každý veliteľ musel v sobe svěřeném úseku hranice důsledně dohlížet, aby nebyla Slováky anebo poddanými z komorních obcí, či dokonce cizími poddanými udržována jakákoliv stezka mimo hlavní trasu průsmyku. Snahou bylo, aby všichni procházeli přes Velkou nebo Malou šanci. Jiné dosavadní cesty a pěšiny museli vybranci neprodleně zahradiť, zasekat nebo zakopat tak, aby mohly opět zarůst.³⁶ Největší pozornost měla být zaměřena na cesty a pěšiny pod Velkou šancí a Mušárkou přes Svrčinovské údolí a za Klokočem a dále naproti zásekům „Megoňovskému“ a „Milošovskému“. Stejně měla být zajištěna cesta přes les z Olešné k frýdeckým Zadním horám a na Staškov. Rovněž mělo dojít ke stržení salašů, které v minulosti postavil mostecký fojt na hoře Turzovka a *Izerokel* (označení se nepodařilo blíže lokalizovat), a kvůli benevolenci dřívějších velitelů vybranců vypásl území až po vrcholy *Konnikolonka* (Kubalonka?), Bahaňa a Příkopy.³⁷ Mosteckému fojtovi bylo zakázáno užívat louky v hájeném území označené jako *Pulgroma* a *Šveřčina*,³⁸ stejně jako salaše na hoře Gírová. Zákaz se týkal i komorných poddaných osedlých na Mušárce, jež nesměli v pohraničních horách mýtit les ani pást dobytek.³⁹ Jak bylo výše zmíněno, komorní poddaní měli hospodařit pouze na svých původně vymezených pozemcích mimo hájené území.⁴⁰ Do budoucna měly být zrušeny a zalesněny následující louky. Po pravé straně Velké šance louky *Liškovka*, *Milošová*, *Megoňovská*, obě *Gromové*, *Klokoč* a *Motyčonka*. Po levé straně Svrčinovského údolí pod šancí se jednalo o louky s názvy *Třtina*, *Půlgrůň*, *Bagno*, *Bařina*, *Šuvařina* a *Fabrovka*.⁴¹ Mosteckým poddaným tak zůstaly k užívání dvě louky *Pítovka* a *Fitřoka*, ovšem i ty se měly postupně nechat zarůst, takže každý rok se k zalesnění vyčlenila část na jejich vnějším obvodu v určité vzdálenosti od lesa.⁴²

Pokud by Slováci porušovali uvedená nařízení a zákazy a způsobili by nějaké škody, měli být potrestáni podle předchozího nařízení vrchního úřadu ve Vratislavi. V případě přistižení při pastvě dobytka jim měl být odebrán vždy každý desátý kus, přičemž ze zabavených zvířat náležela polovina nebo třetina velitelům a zbytek vybrancům. Pokud by při postihu pomáhali i vojáci umístění na šancích, měli i oni dostat svůj podíl. Ve všech případech se však mělo postupovat obezřetně, aby nebyl nikdo potrestán bezdůvodně a nebyla tím dána příležitost k odůvodněné stížnosti.⁴³ Pokud by vybranci zajistili Slováka s pluhem, který by chtěl v zakázaném území orat, měl být potrestán bitím (avšak tak, aby nedošlo k ublížení na zdraví) a vykázán. Pokud by byl přistižen již při orbě, měl mu být zabaven pluh i s tažným dobytkem. Velitel o tom musel následně podat zprávu přímo vrchnímu úřadu, jenž by vyměřil konkrétní trest. Výslovně zakázáno bylo kohokoliv pokutovat penězi.⁴⁴

Došlo-li ke kácení některých stromů či urežávání jejich vrcholů, případně k senoseči v zapovězeném příhraničním území, bylo nutno při stanovení výše trestu rozlišovat míru škody. Přistižený pak mohl být jiným na posměch zbit a vyhnán, eventuálně mu byla, s ostrým napomenutím, odebrána sekera či kosa. Pokud by byl rozsah škod vyšší, měl být přistižený zatčen a poslán do vězení a o záležitosti uvědomen vrchní úřad.⁴⁵ Pokud by byl někdo přistižen při přechodu hranice zrušenými stezkami, měl být nejprve přísně napomenut a při opakovaném porušení zákazu potrestán několika ranami a ostřejší pohružkou. V případě dalšího neuposlechnutí hrozilo uvěznění.⁴⁶ Poddaným bylo zakázáno pod stejným trestem ulamování či usekávání vrcholů vzrostlého křoví pro ovce, kozy či jiný dobytek, stejně jako mýcení a poškozování stromů odřezáním kůry apod. V případě neuposlechnutí zákazu pastvy dobytka mohl být poddaným odebrán a o záležitosti měl být uvědoměn zemský hejtman.⁴⁷ Velká pozornost měla být věnována zabezpečení hraničního pásma vůči zbojníkům a jiným kriminálním živlům, jejichž skrýše měli vybranci vyhledávat a zajišťovat. Při pronásledování zbojníků nesměla být překračována zemská hranice směrem do Uher či Polska, kde byl vybrancům bez vědomí tamní vrchnosti zapovězen vstup do obydlí i dvorů poddaných.⁴⁸ Ačkoliv velitelé podléhali jurisdikci vrchního úřadu a těšínského zemského hejtmána, doporučovalo se jim vždy dobře vycházet s vojenskými velícími důstojníky na šancích

i se zde dislokovanou soldateskou, s nimiž měli být v dobrých vztazích a v případě potřeby je měli požádat o pomoc.⁴⁹ K povinnostem velitelů patřilo podávat těšínskému zemskému hejtmánovi a vrchnímu úřadu ve Vratislavi pravidelně každý měsíc obsírnou zprávu o všem, co se přihodilo při výkonu služby i o skutečném stavu obranného systému hranic, a to včetně oprav stávajících opevnění a redut.⁵⁰

Posláním sboru vybranců coby stálých ochránců zemské hranice byl dozor nad dodržováním její linie. Vzhledem k hospodářskému využívání příhraničních lesů poddanými jak ze slezské, tak z uherské strany byl její průběh často předmětem sporů. Po roce 1711 byly zaznamenány opakované pokusy uherských poddaných proniknout a přivlastnit si část pohraniční oblasti, jež náležela ke Slezsku. Podle svědectví vybranců byly mnohé části pohraničních lesů úplně zruinovány, a to jak vypalováním, mýcením, tak i výstavbou mnoha obydlí a salaší. Počínání uherských poddaných si však v ničem nezašlo s hospodařením komorních poddaných, a to navzdory vyhlášeným zákazům i hrozícím trestům. Velitelé vybranců měli tedy zajistit, aby byla zalesněna louka zvaná *Bařina*, s čímž se nedostatečně započalo již před 20 lety. K zajištění sena pro koně a dobytek velícího důstojníka na šancích byly ponechány louky *Velká Milošová* a *Polana* v Mostech u Jablunkova.⁵¹ Naopak nadále bylo zapovězeno užívat louku *Půlgrůň*, která dosud náležela vrchnímu veliteli vybranců. Bylo zakázáno sekati ji a z bezpečnostních důvodů měla být opět zalesněna.⁵² Zástupce velitele vybranců nesměl nadále užívat louku *Bagno*, místo níž mu byl vyhrazen *Valečkův grůň*.⁵³

Problémem bylo nejen klučení pohraničních lesů, ale rovněž pastva dobytka, při níž vznikala sice zdánlivě malá, ale ve skutečnosti nenávratná škoda na zjara rašících křovinách a mladém lese. Navzdory platným zákazům pásli v zakázaném území dobytek především poddaní z uherské strany hranice. Vrchní úřad opětovně nařídil pod přísnými tresty, aby byl zákaz pastvy dodržován jak těmito poddanými, tak velitelem vybranců.⁵⁴ Ten nesměl využívat ani žádné pastviny ležící na uherské straně hranice. Jako kompenzace pro pastvu jeho dobytka mu byla vyčleněna bažinatá místa *Šichty* a *Motyčonka*, ležící naproti mosteckým pastvinám *Příslopy*.⁵⁵ Veškeré zákazy platily v plné míře také pro komorní poddané, aby se zamezilo jakýmkoliv škodám na porostu hraničního pásma.⁵⁶ Vzhledem k zajištění neprostupnosti terénu měly být co nejdříve zasekány cesty z pravé strany Velké šance, které vytvořili Slováci během Rákocziho povstání, jimiž procházeli přes louky *Mostecká*, *Milošová* a *Megoňovská* do Beskyd a dále do Slezska. Všechny zmíněné louky včetně *Gromové* měly být proto zalesněny a zneprůchodněny.⁵⁷

Posledním bodem instrukce byla ohlašovací povinnost vrchního velitele vybranců při jakémkoliv narušení hraničního prostoru. Nejprve měl být o takové skutečnosti informován těšínský zemský hejtmán a jeho prostřednictvím pak vrchní úřad ve Vratislavi. Vybranci i jejich velitelé byli k dodržování všech bodů instrukce zavázáni přísahou nadřízeným orgánům, panovníkovi i Bohu.⁵⁸

Rozsáhlá a podrobná instrukce pro vybrance vydaná roku 1715 vrchním úřadem ve Vratislavi představuje z hlediska poznání obranných mechanismů zemské hranice Slezska významný pramen. Zejména nám dovoluje nahlédnout, byť jsme si vědomi limitů tohoto tvrzení, do každodennosti příslušníků sboru vybranců a povinností svázaných s výkonem jejich služby. Hodnota tohoto písemného pramene tkví rovněž v možnosti exploatace jeho informačního potenciálu např. v oblasti sociálních dějin. Naopak vzhledem k normativní

povaze instrukce zůstává nadále desideriem dalšího výzkumu problematika míry skutečného dodržování předpisů zahrnutých v jejím obsahu. Ačkoliv zmíněný pramen přináší jen velmi sporé informace o struktuře a organizaci vybraneckých jednotek v rámci soudobého vojenství, je možno na jejím základě alespoň zčásti definovat proměnu jejich statusu. Na prahu 18. století představovali vybranci jednoznačně relikt pozdně středověkého a raně novověkého způsobu zajištění zemských hranic prostřednictvím systému zemské hotovosti. Avšak některé aspekty jako např. stálá služba či vojenská organizace (systém hodností a *prima plana*) přesto poukazují na jejich modifikaci od původně zeměpanského a stavovského nepravidelně svolávaného ozbrojeného útvaru k pomocné složce stálé armády.⁵⁹ V jistém smyslu je tedy možno tento proces, postupně krystalizující během druhé poloviny 17. a na počátku 18. století, vnímat v širších souvislostech přerodu vojenství jako celku. Zásadní proměny v oblasti vojenství, recipročně ovlivňující rovněž další oblasti života raně novověké společnosti, vedly západoevropskou historiografii k vytvoření konceptu tzv. vojenské revoluce (*Military Revolution*).⁶⁰ Instrukce z roku 1715 je dokladem, že tento celoevropský proces se během neklidného období raného novověku projevil alespoň do určité míry i v periferní horské oblasti hranic Slezska s Uhrami, Polskem a Moravou.

RESUMÉ

Instructions for Border Guard Conscripts from 1715 A Study in the Military History of Těšín Silesia

A thorough and detailed instruction for conscripts, issued in 1715 by the government in Breslau, is a remarkable source of information allowing us to understand the defence mechanisms applied to the country border of Silesia. In particular, we are given an insight into the everyday lives of the border conscript unit, and the obligations resulting from their service. The considerable value of this written source also consists in the potential use of the information in social history. On the contrary, due to the regulatory nature of the instructions, what remains open for further research is the issue of the actual implementation of the provisions in the instructions. Despite the scant details concerning the structure and organization of the conscript border guard, the document allows us to define the shift in their status. In the early 18th century, the conscript guard was undeniably a relic of the late feudal and early modern approach to securing the border through a system of military standby duty. Despite this, certain aspects, such as permanent service and military organization, hint at a development away from the original irregular corps, under feudal or estate command, summoned as a supplementary unit to help the regular army. Thus, occurring in the second half of the 17th century and the early 18th century, in a certain sense, this process can be perceived as part of the general development in warfare. The fundamental changes in warfare have led Western European historiographers to coin the notion of military revolution. The 1715 instructions prove that the general development in Europe affected, to a certain extent, the peripheral mountain zone of Silesia's border with Hungary, Poland, and Moravia in the early modern era.

AUTOŘI MATERIÁLOVÉ STUDIE

- Mgr. Martin Krul; Muzeum Těšínska, martin.krul@muzeumct.cz
- PhDr. Jan Saheb, Ph.D.; Muzeum Těšínska; Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě; jan.alsaheb@muzeumct.cz
- Text vznikl v rámci řešení projektu GA ČR *Historický proces modernizace (na příkladu Rakouského Slezska)*, reg. č. 13-28086S.

POZNÁMKY

- 1 Obecně viz KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Těšínsko – země Koruny české. Ducatus Tessinensis – terra Coronae Regni Bohemiae (K dějinám knížectví od počátků do 18. století)*. Český Těšín 2008, s. 21, 123 a násl.
- 2 K průběhu stavovských povstání v Uhrách např. FESSLER, Ignaz – KLEIN, Ernst: *Geschichte von Ungarn IV*. Leipzig 1875, s. 388 a násl.; SWIETECKÝ, Bedřich: *Kurucké války na Slovensku*. Praha, 1928; KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVIČOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983; KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava 1986; DANGL, Vojtech: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava 1986.
- 3 Analogický vývoj se týkal přirozeně rovněž dalších zemí habsburské monarchie. Viz HRUZA, Karel: „Unsere beiden Länder Österreich und Mähren sollen künftig friedlich gegeneinander stehen“. *Vier Urkunden der Jahre 1405, 1414 und 1415 zu mährisch-österreichischen Landfrieden aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. In: Ambrožová, H. a kol. (edd.): *Historik na Moravě*. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám. Brno 2009, s. 251–262. Shrnutí problematiky nejnověji BERAN, Zdeněk: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny: snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*. Hradec Králové – České Budějovice 2014.
- 4 SLEZÁKOVÁ, Veronika: *Počátky a vývoj nejstarších moravských landfrýdů z let 1387, 1396, 1405 a 1412*. Časopis Matice moravské 120, 2001, č. 2, s. 315–336. Institut uzavírání obranných landfrýdů se poté na Moravě udržel prakticky po celé předbělohorské období. Viz JANIŠ, Dalibor: *K úloze institutu landfrýdu v moravském zemském právu na prahu novověku. Vznik a vývoj landfrýdů a role panovníka*. Folia Historica Bohemica 25, 2010, č. 2, s. 7–28.
- 5 Za nejstarší obranný spolek tohoto druhu lze pokládat konfederaci uzavřenou roku 1402, v níž je mj. zakotvena zmínka o nutnosti jednotného vojenského velení. Snaha o sjednocení vojenské obrany země se promítla rovněž do ustanovení konfederací uzavřených v letech 1421 v Grotkově a 1427 ve Střelíně. Intenzita uzavírání obranných spolků ve Slezsku stoupla ve 40. letech 15. století. Viz ORZECOWSKI, Kazimierz: *Ogólnosłaskie zgrupowania stanowe*. Warszawa – Wrocław 1979, s. 118–119; MAMULA, Jakub: *Obrana zemského míru ve Slezsku v období interregna. Příspěvek k poznání problematiky obranných mechanismů v zemích Koruny české*. Slezský sborník (dále jen SLSb) 109, 2011, č. 3–4, s. 165–186; BERAN, Zdeněk: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny I. Slezsko, Horní a Dolní Lužice*. Východočeské listy historické 30, 2013, s. 165–174.
- 6 PALM, Hermann: *Schlesiens Landesdefension im XV, XVI. und XVII. Jahrhundert*. Abhandlung der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur, Philosophisch-historische Abteilung. Breslau 1869, s. 81–83; CONRADS, Norbert: *Schlesien in der Frühmoderne. Zur politischen und geistigen Kultur eines habsburgischen Landes*. Köln – Weimar – Wien 2009, s. 111. Obecně k problematice svolávání zemské hotovosti srovnej SCHULZE, Winfried: *Die deutsche Landesdefensionen im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Kunisch, J. (Hg.): *Staatsverfassung und Heeresverfassung in der europäischen Geschichte der frühen Neuzeit*. Berlin 1986, s. 129–149. K problematice svolávání zemské hotovosti na příkladu Opavského knížectví viz KOZÁK, Petr (ed.): *Zemská hotovost opavského knížectví z roku 1608*. Opava 2010.
- 7 SCHICKFUSS, Jacobus: *New vermehrte Schlesiens Chronica III*. Breslau 1625, s. 174; PALM, H.: *Schlesiens Landesdefension*, s. 82.
- 8 Například v polovině 60. let 17. století, kdy bylo Těšínské knížectví ohroženo vpádem tureckých a tatarských oddílů, se těšínský zemský sněm usnesl na postavení zemské milice k ochraně hranic s Uhrami. Viz Książnica Cieszyńska v Cieszynie (dále jen KC Cieszyn), fond Zbiór rękopisów księdza Leopolda Jana Szersznika (dále jen ZS), sign. DD III 14; AL SAHEB, Jan: *Protihabsburské stavovské povstání Imricha Tökölyho v Uhrách a obrana moravsko-slezsko-uherské hranice*. SLSb 109, 2011, č. 3–4, s. 187–205, zde s. 196; Týž: *Zabezpečení moravských a slezských hranic v době Tökölyho povstání*. In: Kurucké vojny a ich odkaz v historii, kultúre a umení – Kurucké války a jejich odkaz v historii, kultúre a umení. Dolný Kubín – Český Těšín 2011, s. 71.
- 9 K výstavbě a stavebnímu vývoji tohoto opevnění viz KRŮL, Martin: *Význam opevnění slezské hranice během uherských protihabsburských povstání*. In: Kurucké vojny, s. 80 a násl.; Týž: *Komunikační význam Jablunkovského průsmyku a jeho vliv na život obce*. In: Jež, R. – Pindur, D. a kol.: *Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty kolo Jablonkova*. Wczoraj i dziś. Český Těšín 2014, s. 73–75.
- 10 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie (dále jen AP Cieszyn), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 87, pag. 52–63; TAMTÉŽ, sign. 90, fol. 3–13. Srov. MACŮREK, Josef: *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. K dějinám osídlení a hospodářsko-společenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska východní Moravy*. Publikace Slezského ústavu ČSAV v Opavě sv. 32. Ostrava 1959, s. 372–374.
- 11 Pramenné doklady tohoto označení přináší MACŮREK, J.: *Valaši*, s. 382.
- 12 KC Cieszyn, fond ZS, sign. DD III 14, fol. 9.
- 13 Tento fakt dokládají např. záznamy v urbáři těšínské komory z roku 1646, viz AP Cieszyn, fond KC, sign. 2546.
- 14 Viz Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava, Olomouc), fond Arcibiskupství Olomouc, inv. č. 182, sign. N 38; AL SAHEB, Jan – KRŮL, Martin: *Nepravidelné ozbrojené útvary na Moravě a ve Slezsku v raném novověku. Valaši a jejich podíl na obraně zemských hranic*. In: Urbanová, S. a kol. (edd.): *Valašsko. Historie a kultura*. Ostrava 2014, s. 155–164, zde s. 157.
- 15 AP Cieszyn, fond KC, sign. 95, pag. 61–117.
- 16 Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Česká dvorská kancelář (dále jen ČDK), sign. II A 3, č. k. 51, nefol.; AL SAHEB, J. – KRŮL, M.: *Nepravidelné ozbrojené útvary*, s. 160.
- 17 NA Praha, fond ČDK, sign. II a 3, č. k. 51, nefol.
- 18 Obecně např. HOCHEDLINGER, Michael: „Onus militare“. *Zum Problem der Kriegsfinanzierung in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie 1500–1750*. In: Rauscher, P. (Hg.): *Kriegsführung und Staatsfinanzen. Die Habsburgermonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreissigjährigen Krieg bis zum Ende des*

- habsburgischen Kaisertums 1740. Münster 2010, s. 88–90, 99 a násl.; Týž: *Rekrutierung – Militarisierung – Modernisierung. Militär und ländliche Gesellschaft in der Habsburgermonarchie im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. In: Kroll, S. – Krüger, K. (Hrsg.): *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*. Münster – Hamburg – London 2000, s. 327–376. Na příkladu Slezska viz ORZECOWSKI, Kazimierz: *Landstände, Steuern und Heereswesen in Schlesien (1620–1740)*. In: Rauscher, P. (Hg.): *Kriegsführung und Staatsfinanzen*, s. 211–228.
- 19 Podrobně k průběhu těchto událostí viz ŠTIBRANÝ, Vojtech: *Vzbura hornokysuckého ľudu roku 1703. Na okraj vzťahov s Tešínskom*. SLSb 57 (17), 1959, s. 349–358.
- 20 [...] In dem Fürstenthume wohnen die Heyducken oder Goralen, eine art leuthe, so grossen Herrn gutte Dienste thun, zu Hause aber bissweilen Buschklepper abgeben und gar leichte zur Aufruhr gebracht werden [...] Viz PITSCHMANN, Christian Gottlob: *Kern-Historie des Heil. römischen Reichs teutscher Nation*. Zittau – Leipzig 1722, s. 234.
- 21 NA Praha, fond ČDK, sign. II A 3, č. k. 51, nefol.
- 22 ZA Opava, fond Královský úřad v Opavě, inv. č. 532, sign. 9/31h, č. k. 311, fol. 307–317.
- 23 Při prepisu textu jsme se řídili platnými pravidly pro vydávání německých textů. Viz ŠTOVÍČEK, Ivan a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002, s. 61–62. Při prepisu místních, dnes již mnohdy neexistujících názvů luk a hor, jsme přijali zásadu, že pokud bylo možno přiřadit německy přepsaný slovenský název k současnému místnímu pojmenování, bylo tak učiněno. V opačném případě byl použit název v počes-těné formě, v případě nejjasnosti pak ponechán název v původní formě.
- 24 *Instruction für die Commandanten der Wybrantzen, nach welcher sich ein jeder unter seiner abgelegten Aides Pflicht zuhalten hat. Nachdem die Nothdurft erfordert, dass die commandierende Officiers der unterhaltenden Landes Wybrantzen benantlich der ober so wohl, als Unter Commandant mit einer ordentlichen Instruction wie selbte bei sothanen ihnen anvertrauten Commando, wie auch denen zu beobachten habenden Gränz-Posten, und sonderlich in Conservirung der zur Vormauer und Beschützung hiesigen Landes gegen Hungarn dienenden, und daher zuheegen benöthigten Gränz-Gebürges sich zu verhalten haben, versehen werden, mithin man an Seithen des Königl[iche]n Oberamts sothane Instruction in folgenden Puncten abzufassen, sie Commandanten aber zu derselben unverbrüchlicher Observanz und Beobachtung anzuweisen befunden und solle solchemnach.*
- 25 1. ein jeder Commandant vor allen dingen sich eines Ehrbahren Gotts förchtigen, nichtern und exemplarischen Lebens befleissen, die ihme untergebene und anvertraute Wybrantzen in guter Disciplin halten, ihnen nichts ungebürlliches wider Gott, und die catholische Religion gestatten, noch auch, dass sie ihren Besold lieberlich versauffen oder sonst verthuen zulassen, sondern darauf stete Obsicht tragen, damit sie wochentlich wenigst einmahl exerciret, beständig mit guter sauberen und gleichen walachischen Montirung und Recht gutem Gewöhr versehen sein, und dass sie zu dem Ende von Monath zu Monath von ihrer Gage /welche ihnen bei
- ihren wohlverhalten richtig zureichen sein wird:/ etwas hinter sich legen, solches gegen Schein eincassiret, und auf benöthigten Fall darzu angewendet werden, gestalten sie Commandanten führohin nicht mehr auf der Schantze, sondern an dem Orthe, wohin Sie jetzt verwiesen werden, ihren Aufenthalt haben, diese Wohnungen aber bawständig halten, und nicht eingehen lassen sollen, welches auch von denen Wybrantzen zuverstehen, dass sie nemlich auf ihren Posto bleiben und nicht licentiret werden, in denen Dorfschaften bei ihren Wirtschaften oder anderswo zubleiben, und weilen.
- 26 2. hiebeuor sehr grosse Missbräuche unter mehrerwehnten Wybrantzen eingeschlichen, so dass ihrer einige selbst durch Haltung einer zimblichen Anzahl Viehes mit denen Slawacken unter einer Decken gelegen, und dem Geheege nicht geringen Schaden zugefüget; als solle keinem Wybrantzen mehr, er seie, wer er wolle einiges Stücke Viehe zuhalten erlaubet, sondern solches ein, für allemahl bei Verlust seines Dienstes ernstlich verbothen sein; nachdeme auch.
- 27 3. bei denenselben seithero grosse Unordnungen im sauffen und faulentzen verspühret worden, sollen sie sich so wohl, als die Commandanten selbst des Bier und Brandwein Schancks, bei Verlust ihres Dienstes gäntzlichen enthalten, auch keinem Wybrantzen zur Sommerszeit monatlich mehr, als einen Gulden Reinisch zur Winterszeit aber einen halben Gulden vertrincken zu können, erlaubet sein, womit das übrige an gute Kleidung und Gewöhr möge verwendet werden, hingegen mag.
- 28 4. der Ober Commandant fünf, und der unter Commandant vier Stücke Rindviehe halten, wie auch jedem auf zwei Pferde Hew passiret wird, und sie sollen sich so wohl mit der unten angewiesenen Huttung, als auch dem Grass zum Hewmachen contentiren, wann sie aber auf allen unverhoften Fall dauon sollten depositioniret werden, sich keines andern Genusses selbst anzumassen unterstehen, sondern umb Anweisung anderer Örtler sich melden, und dieselbe erwarten.
- 29 5. Soll kein Wybrantz ohne Vorbewust und Willen des Königl[iche]n Ambts der Teschnischen Landeshauptmannschaft seines Dienstes entsetzet, noch auch bei sich ereigender Vacanz angenommen, sondern solche demselben so gleich angedeutet werden, damit der neu aufgenommene daselbst die Aides Pflicht ablege, in die Lista gebracht, und ungesaumt vorgestellt werde. Und sollen allemahl, so viel es sich thun lässt, zu dieser Verrichtung die unbeweibte, jedoch auch taugliche denen bewebten vorzuziehen sein, weil solche ihrem Dienste besser und fleissiger abwarten können; da auch einige alte untaugliche unter ihnen verhanden, welche einer so mühesamben Verrichtung nicht mehr gewachsen, sollen solche von Zeit zu Zeit gegen taugliche ausgetauschet werden; jedoch soll ein Königl[iche]s Oberamt darüber allemahl berichtet, und eines jeden Verdienst darbei in Consideration gezogen werden.
- 30 6. Wie die Commandanten von dem Königl[iche]n Oberamt, und mittelst dessen von dem Königl[iche]n Teschnischen Amte allein ihre Dependenz haben, also soll ein jeder von ihnen bei seinem Posto außer anderer Expressen Verordnung beständig verbleiben, und ohne Anmelden auch erhaltene Lizenz bei Verlust seiner Charge nicht verreisen, oder herum vagiren, unter was praetext es sei, am allerwenigsten aber zu anderen Verrichtungen sich gebrauchen lassen, sie haben Nahmen, wie sie mögen.

- 31 7. Die von dem Königl[ichen] Oberamte ausgesetzt Gräntze bies an die Bäche Kysutza und Skalita sollen sie fleissig heegen, diesseits des Wassers denen Slawacken und angränzenden Dorfschaften ohne des Königl[ichen] Oberamts ausdrückliche Verwilligung weder Viehe zu hütten, noch Grass zu hawen, weniger Salaschen aufzurichten, zu ackern, Holtz zu fällen, oder auch Gebäude, Caluppen, Scheüne oder Stallungen aufzurichten gestatten, noch solches jemanden erlauben, oder connivendo nachsehen, sich auch darzu weder durch Geld essende Waaren, Geschencke, oder einige erdenckliche Eigennutzigkeit oder Freundschaft, und wie es Nahmen haben mag, bewegen oder bestechen lassen, bei Verlust der Charge und Vermeidung noch grösserer unausbleiblichen Straffe nach Beschaffenheit der Umstände, und der gegen dieses Land begangenen Untreü.
- 32 8. Damit auch von denen Slawacken nicht heimlich, oder diebischer Weise was verübet werde, so soll ein jeder Commandant seine unterhabende Mannschafft Tag für Tag fleissig patrolliren lassen, auch den andern oder dritten Tag selbst mit ihnen reithen, und ob irgends wo, einiger Schaad, oder denen Gräntzen was nachtheiliges geschehen? recognosciren, und solches abwenden, wie dann sie miteinander fleissig zu correspondiren haben, und unverbotten sein soll, dass einer den andern zu des Landes besten seiner Pflicht erinnere, auch da einer das seinige nicht thäte, solches ohne Vorwurf an das Königl[ichen] Amt, wie auch gahr ans Königl[ichen] Oberamt berichte, ja sie sollen auch dann und wann in beeden Revieren wechselweise patrolliren, umb sich ausser allem Verdacht zusetzen.
- 33 9. Ist sonderlich alle Vorsichtigkeit im frühe Jahr, und zur Zeit des Grasshawens, wie auch der Erndte zugebrauchen, damit die Slawacken sich nicht auch nächtlicher Weile, und beim Monden-Schein des Vortheils bedienen, also diesem durch nächtliches fleissiges patrolliren, und bestellte Wache fürgebogen, und aller Schade abgewendet werde, auf dass die Gräntz-Gebürge im Wachsthum sich wider erhollen, und in den Stand, wie sie vor alters gewesen, gesetzt werden mögen.
- 34 10. Sollen die cammer Unterthanen in ihrem Schrancken gehalten, und mit ihrem Viehehütten, Grasshawen, holtzen oder sonst in das verbotene nicht gelassen werden, auch diejenige Wiesen, so sie von alters her in denen verbotenen Wäldern gegen Erlegung eines jährlichen Zinses in die Königl[ichen] Renthen, halten nicht erweitern, noch das Viehe darauf treiben, am allerwenigsten aber auf einigerlei Weise beackern, und da sich jemand eines Eingriffs unterstünde, würde solches gantz ungesaumbt gehörig anzubringen sein;
- 35 11. weiln öfters vorkommen, dass auch vor diesem die Commandanten der Wybrantzen mit denen benachbahrten Slawacken in die angränzende Dörfer geritten, Tractamenten und Virtualien abgefordert, und angenommen, als soll solches führohin aus besonderen und sehr erheblichen Ursachen höchst straffbah verbotnen sein.
- 36 12. Soll ein jeder Commandant in seinem Revier genaue Obsicht haben, damit in dem verbotenen Gräntz-Gebürge von denen Slawacken, cammer Unterthanen, frembden und Landes Inwohnern kein Fusssteig gemacht oder unterhalten werde, sondern alles, was inn, oder ausser Landes fahret oder gehet, durch die grosse oder kleine Schantze passiren müsse, und damit die bishero gemachte Weege und Steege durch die Wybrantzen

ungesaumbt vermachet, verhauen, oder auch vergraben werden, folgendes desto ehender wider bewachsen können, insonderheit aber

- 37 13. sollen die Weege und Steege unter der grossen Schantz und Muchabergs über den Schwertzinower Thal, wie auch hinter dem Klokotsch gegen Miegonowsky und Miloschowa Verhauen, nicht weniger der Weeg von Ollessna gegen das friedeckische Gebürge, und auf Stasskowa durch den verbotenen Wald denen Slawacken führohin völlig unterbrochen, und kein Mensch mehr durchgelassen, ingleichen die von dem mostawer Richter oder Vogt vormahls auf dem Berge Turschowka, Izerokel erbawete Salaschen /: wordurch er mit seinem Viehe bies an die Berge Konnikoloncka, Bahana, und Przikopy zu grossen Schaden des Geheeges durch Connivenz der Commandanten gehüttet:/ völlig abgethan werden.
- 38 14. Ist dem alzuschädlichem mustawer Vogte der Genuss beeder Wiesen Pulgroma, und Schwerzina im Geheege völlig zu verbiethen, nicht weniger
- 39 15. dem Salaschen auf dem Berge Gerowa, die Viehehüttung in dem Geheege, wie auch denen auf dem Muchaberge wohnenden cammer Unterthanen, dass sie weder am Holtze noch durch die Hüttung im verbotene Gebürge fernerweit Schaden thun sollen.
- 40 16. Ist wie oben gedacht, dahin bald zusehen, damit die cammer Unterthanen ihre alte Zäune erneuern, darüber nicht schreiten, sondern in ihrem Schrancken ausser dem Geheege und verbotenen Gebürge gehalten werden.
- 41 17. Sollen künftighin folgende Wiesen gantz unfehlbah geheet werden, und ins Verboth gehören, als rechter Hand der grossen Schantze, Lischkowka, Miloschowa, Miegonowska, beede Gromowa, Klokotsch, und Motoschencka, linker Hand, der Schwierzenower Thal gleich unter der Schantze, Trztina, Polgrunia, Bagno, Parzina, Schewarzina, Fabrowka, dahingegen können
- 42 18. die zwei Wiesen Pitowka, und Fitrozka, denen mostawer Unterthanen zwar noch solcher gestalt gelassen werden, dass sie in die Teschnische Renthen was gewisses dauon abführen, und dann umb und umb der Wiesen auf zwei Picken weith von dicken Walde zum Geheege von Jahr zu Jahr bies sie völlig wider verwachsen, sollen gelassen werden.
- 43 19. Mit Abstraffung der Slawacken, wann selbige auf vorher beschiehene Warnung und Verboth dennoch einigen Schaden zuthuen sich gelüsten liessen, soll denen vorigen Königl[iche]n Oberamts Verordnungen nachgegangen, und allemahl das zehende Stücke Viehe, wie es auf der That im verbotenen angetroffen wird, weggenommen, die Helfte daruon oder das drittel denen Commandanten, und das übrige denen Wybrantzen gegeben werden; da aber auch die Soldaten auf denen Schantzen die hülffliche Hand darbei geleistet hetten, werden sie gleichfalls der Proportion nach von dem eingetriebenen Viehe zubedencken sein, es soll aber hirinnfals also behutsam verfahren werden, dass keiner ohne genügsame Ursach gestrafft, und diesseits zu wohlgegründeter Beschwerne keine Gelegenheit gegeben werde.
- 44 20. Wofern einiger Slawack mit dem Pflug in dem verbotenen betreten würde, und noch nichts geackert, mag er /:doch dass es ihm an der Gesundheit nicht schade:/ mit Schlägen empfangen, und zuruckgewiesen werden. Hette er aber würcklich geackert, kan ihm der Pflug sambt dem Viehe gepfändet, dem Königl[ichen] Amte solches umständlich, und zwar vom Ober Commandanten unmittelbah, von dem Unter Commandanten aber

- mediante des Ober Commendanten ex nunc berichtet, und die ausmessung der Straff von dort erwartet werden, die Commendanten aber sollen jemanden durch Geld abzustraffen sich nicht unterfangen;
- 45 21. Wird wegen des Grasshawens, Holtzfällen, Gipfelabschneiden, hawen oder brechen, eben ein solcher Unterscheid zuhalten sein, dass wann noch kein oder schlechter Schad geschehen, der ertapte, anderen zum Abscheu mit Schlägen /wie gedacht/: nebst Wegnehmung der Axt, oder Senfen, und mit scharffer Warnung zurückgetrieben; falls aber der Schade mercklich, die Persohn in Arrest genommen, und das Königl[iche] Amt darüber benachrichtiget werde. Nicht weniger
- 46 22. zu Abstellung der Fussteeg und Weege durch das verbotene Gebürge und Püsch, wann jemand darinnen angetroffen würde, soll er zum erstenmahl mit bedrohlichen scharffen Worten zurück und durch die Schantzen mit dem Aus, und Eingehen verwiesen, zum anderten mahl aber mit etlichen Streichen, und noch schärffere Bedrohung abgefertiget, und da solches nicht helfete, erwehnt massen gahr in Arrest genommen werden;
- 47 23. Ist auch unter eben dieser Straff denen cammer Unterthanen, oder wer es immer sein möge, nicht zugestatten, die Gipfel von dem aufwachsenden Gepüsch oder Sprooss, es seie für die Schaaffe, Ziegen oder anderes Viehe, abzubrechen oder abzuhausen: Noch weniger die Bäume durch Ablösung der Rinden oder Umbzirkelung, und sonst auf einiglei Arth und Weise zu verderben oder verdorren, und ausroden zulassen; Und da der cammer Unterthanen Viehe in dem verbotenen hinter ihrem Zaune angetroffen wurde, und obgedachte Mittel bei ihnen nicht verfangen wolten, kan die Pfändung an einem oder anderm Stücke Viehe, nachdeme der Schad ist, gleichfalls geschehen, und das Königl[iche] Amt daruon berichtet werden.
- 48 24. Sollen sie Commendanten nebst denen Wybrantzen zu des Landes Sicherheit auf das Rauberische Gesindel bei Tag und Nacht ein sehr wachtsambes Auge führen, auf erhaltene Kundschaft an denen Orthen, wo selbtes seine Schliche und Schließwinckel hat, fleissig vorpässen, und wann es im Lande betreten wird, demselben erheischender Nothdurft nach, mit gesamter Hand nachsetzen, solches zu Stand zubringen bemühet sein, und nacher Teschen liefern, darbei aber bei, und indessen Verfolgung dieses Landes Gräntze nicht übertreten, noch in ein Pohnisch, oder hungarisches Dorf oder Haus und Hof einfallen, es wäre dann mit Vorbewust und Willen der dortigen Obrigkeit oder deren Beamten, mit welchem diesfalls, und in so weith es die allgemeine Sicherheit und dieses Landes frommen erfordert, fleissige Communication, und alle gutte Correspondenz zupflegen sein wird.
- 49 25. Obwohlen sie Commendanten /wie Anfangs gemeldet worden/: von Niemanden als dem Königl[ichen] Oberambt und dem Königl[iche]n Teschnischen Amt dependiren, so sollen sie dennoch in deme, so dem Lande und dessen Gräntze gedeülich mit dem auf der Schantze commandirenden Officier, und der daselbst subsistirenden deutschen Soldatesca allemahl in guttem vernemen stehen, deren Hülf und Beistand auf erheischenden Fall in Zeiten verlangen, sich mit ihnen conjungiren, und vermittelst gutter Verständnuß allem Unheil vorbeugen, und solches vom Lande bestmöglichst abwenden.
- 50 26. Sollen die Commendanten von allem deme, was bei ihrer Verrichtung vorgehet, von Zeit zu Zeit dem teschnischen Herrn Landeshauptmann wie auch einem Königl[ichen] Oberambte den wahren Zustand der Gräntz, und welcher gestalt ein, und anders verbessert, und ergäntzet worden, einem Königl[ichen] Oberambte absonderlich alle Monat umständliche Nachricht obberührter massen, nemblich der Ober Commendant immediate, der Unter Commendant aber mittelst des Ober Commendanten, ausgenommen in diesen Fällen, wo dieser interessiret wäre, geben; und weilen
- 51 27. Die zwischen dem Königreich Hungarn, und Hertzogthumb Schlesien von Ihro Kai[sar]l[ichen] Maj[es]t[ät]t allergnädigst verordnete Haupt-Gräntz-Commission wegen unterschiedlicher wichtigen Hindernussen bis dato nicht hat können vorgenommen werden, dargegen aber die benachbahrten hungarische Inwohner seither der letztern Rebellion sich mehr als drei Theile des zwischen Hungarn und Schlesien gränzenden Gebürgs gewaltsamb bemächtigt, solches auch zum grösten praejudiz und Nachtheil des Herzogthums Schlesien weit mehr als in die Helfte durch Ausbrennung und Aushawung der Wälder, als auch durch Aufbawung vieler Häuser und Salaschen totaliter ruiniret haben, auch bis dato mit sothaner ruinirung und vorwendernd exemplification, dass solcher Verboth auch schlesischer Seithen nicht punctualiter observiret würde, continuiren, so solle, damit denen hugarischen Inwohnern solche exemplification eingeschnicket, und schlesischer Seithen wider die, so oft ergangene Verordnung, nicht gehandelt werden möge. Zuvorderist die so genante Wiesen Barzina so, wie vor 20. Jahren angefangen worden, wider gänzlichen geheget werden, damit dieser Orth völlig mit Holtz verwasche, wie dann auf den Fall, da der auf der Schantzen commandirte Officier einiges Hew bedörfftig wäre, demselben die von langen Jahren zu der Schantzen gehörige Wiesen, so genante Gross Milossowa zu sothanen Genuss zu überlassen ist. Dahingegen wird pro
- 52 28. Aus oben angefügten Ursachen die zeithero dem Wybrantzen Ober Commendanten verwilligte Wiese so genante Pulgronia nicht anders zu genüssen erlaubt sein, als dass er alle Jahr rings herum auf zwei NB. Picquen breith es ungehauet soll stehen lassen, bis solche völlig mit Holtz verwasche, anstatt dessen aber wird er zurück gegen die mostawer Felder auf die so genante Pollany doch nur mit so viel Hew zunehmen, als er vor das ihm zuhalten erlaubte Vieh allein bedörfftig ist. Vorbeinebenst auch
- 53 dem Unter Commendanten die Wiese Bagno künftigt zugenüssen verbothen, und anstatt diesel der so genante Waletzky gron angewiesen worden. Und angesehen
- 54 30. nebst dem in Fruhjare aufgehenden Spross und jungen Walde, durch das Viehe-hütten in dem Geheege zwar scheinbaher ein geringer, in der Wahrheit aber ein unwiderbringlicher Schade geschicht, die benachbahrten Slawacken auch solchen bösen Exempels zum grossen Ruin des Postes und Nachtheil des Landes Schlesien sich bedienen, als solle künftighin niemanden erlaubet sein, einiges Viehe in die hegende Waldung gegen hungarischer Seithen zuhütten, sondern es soll der auf der Schantzen commandirende Officier vor sein Antheil das Vieh mit denen bei der Schantzen befindlichen zimlich geräumen Feldern sich vergnügen, keines Weeges aber künftigt durch sothane Viehe-huttung Schaden thun. Ingleichen solle
- 55 31. dem Wybrantzen Ober Commendanten verbothen sein, einiger Huttung in dem hegenden Walde gegen Hungarn sich zugebrauchen, sondern er wird vor das in

- gegenwärtiger Instruction ihm erlaubte Viehe sich mit dem sumpftichen Orth Schihti auch Motizonka, welches gegen der mostawer Huttung Przisslopi lieget, sich zu vergnügen haben. Gestalten auch pro
- 56 32. die cammer Unterthaner in ihren Schrancken oder Zareniben, damit sie dem Grantz Geheege durch die Pasicken und Vieh-huttung kein Schaden zu fügen zuhalten seind. Nebst deme haben pro
- 57 33. sie Commendanten der Wybrantzen dahin zusehen, damit rechter Hand der grossen Schantze die Weege, so die Slowacken wehrender Rebellion gemacht, und darmit über die Mostawer, Milossowa und Migonowsky auf schlesischen Boden auf den Beskit schon weiter als die Schantzen stehen, kommen, als bald so verhauet werden, dass die Slowacken ins Land künfftig nicht der Schantzen so nahend vorbeifahren, sondern dass die so genante Wiesen Mostauer, Milossowa, Migonowsky und Gromowe wider so, wie vorhin geheget werden, und mit Holtz verwachsen. Auf welches alles, und damit das Grantz-Gebürge so dem Lande Schlesien zu einer Vormauer dienen soll, widerumb wie vor uralten Zeiten gewest, in Verwachsung der Wälder kommen, und conserviret werde, so wohl dem Wybrantzen Ober, als Unter Commendant vermöge obhabender Pflicht ein wachtsames Aug zutragen verbunden seind, und hirdurch ernstlich anermahnet werden. Dafern auch pro
- 58 34. wider verhoffen jemand, er sei, wer er wolle, einigen Eingriff in das Geheege wider so oft ergangene Befehl zu
- thuen sich solte gelüsten lassen, so soll der Wybrantzen Ober Commendant ohne Unterscheid alsogleich dem Königl[ichen] Teschnischen Ambte, wie auch besonders lauth seiner Instruction dem Königl[ichen] Oberambte solches berichten, und von wem es geschehen, anzeigen. Und weilen schlüsslichen nicht wohl möglich alle Zufälle in dieser Instruction zubringen, als wird das Reste vertrauen zu ihnen gesetzt, sie werden in allem dergestalt gebahren, wie es die von ihnen abgelegte Aides-Pflicht und schwere Verantwortung gegen Gott, Ihro Kay[ser] l[iche] Mai[es]t[ät] und dieses gesambte Land mit sich bringet, und erfordert. Geben Breslau den zwanzigsten Monathstag Februari Anno ein Tausend sieben Hundert und funfzehn.
- 59 AL SAHEB, J. – KRÜL, M.: *Nepřavidelné ozbrojené útvary*, s. 163.
- 60 K této problematice viz zejména zastřešující práce PARKER, Geoffrey: *Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westen 1500–1800*. Frankfurt – New York 1990; PRÖVE, Ralf (Hg.): *Klio in Uniform? Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1997; ECHTERNKAMP, Jörg – SCHMIDT, Wolfgang – VOGEL, Thomas (Hrsg.): *Perspektiven der Militärgeschichte. Raum, Gewalt und Repräsentation in historischer Forschung und Bildung*. Beiträge zur Militärgeschichte 67. München 2010.

Muzeum Těšínska v roce 2014

Výroční zpráva

Zbyšek Ondřeka

Vážení čtenáři, každoročně se na stránkách našeho časopisu objevuje zkrácená verze výroční zprávy o činnosti muzea. V roce 2014 jsem tuto zprávu začínal úvodem o důvodech, které nás vedly k rozhodnutí přesídlit vedení a odborná pracoviště muzea do budovy v Masarykových sadech v Českém Těšíně a o záměru využít v budoucnu objekt na Hlavní třídě pouze k aktivitám určeným pro veřejnost – výstavám, přednáškám, soutěžím atd. Dnes můžeme konstatovat, že úpravy budovy v Masarykových sadech pro správu muzea se nám podařilo realizovat. Budova získala nová plastová okna, podlahy, příčky, dveře i výmalbu, byla vybavena novým osvětlením všech místností, rozvody elektřiny i internetovým připojením a počítačovou sítí. Prostory v přízemí určené pro depozitáře byly navíc vybaveny klimatizačními a bezpečnostními prvky, pojezdovými skříněmi pro ukládání sbírek a další technikou. Ještě na konci roku 2014 se nám podařilo do nového sídla přestěhovat několik tisíc sbírkových předmětů, zejména textilní muzejní sbírky, krojové součástky, těšínské stříbrné krojové šperky apod. V současné době probíhá oprava kanalizace, s níž jsme původně nepočítali. Předpokládáme, že bude ukončena do poloviny roku 2015 a po ní již bude následovat stěhování zaměstnanců. Budovu čeká ještě oprava fasády, střechy a podkroví, ale v zásadě je připravena sloužit novému účelu již dnes. Pro Muzeum Těšínska (dále jen MT) bylo získání vlastní správní budovy a její adaptace doslova nutností a zároveň historickým úspěchem, který na desetiletí ovlivní jeho činnost.

Co se týče historického sídla muzea – budovy na Hlavní třídě – připravujeme přepracování projektové dokumentace tak, aby

v budoucnu nic nebránilo realizaci záměru vytvořit zde důstojnou prezentaci vlastivědy Těšínského Slezska. Krajský úřad dojednává už několik let úpravu majetkoprávních vztahů a věrme, že se to v následujícím roce podaří a do budovy na Hlavní třídě se pak vrátíme co nejdříve. Pro vedení muzea i práci jednotlivých muzejníků je řada let existence v provizorních podmínkách a za neustálého stěhování lidí, kanceláří i sbírkových fondů nejen nepřijemná, ale v mnoha ohledech doslova frustrující. Situaci zlepší do značné míry přestěhování správy muzea do budovy v Masarykových sadech, ale dokud nebudeme mít vlastní výstavní objekt, k zásadní změně nedojde. Současnou situaci MT bychom bez nadsázky mohli přirovnat k situaci školy, po níž se chce, aby zajistila zajímavé vyučování, má k tomu sice řadu kvalifikovaných, pracovitých a obětavých učitelů, dokonce – na rozdíl od jiných škol – připravuje skvělé vlastní učebnice, pomůcky a metodické příručky, ale pro své žáky nemá často ani pořádné školní třídy, o lavicích ani nemluvě.

Jedním z kritérií pro porovnávání práce muzeí a jejich hodnocení je srovnání návštěvnosti. V roce 2014 MT navštívilo více než 31 000 lidí. Je to mnoho, nebo málo? Domnívám se, že s ohledem na podmínky, v jakých již několik let pracujeme, je to úctyhodné číslo. MT je totiž v tomto ohledu dlouhodobě v nevýhodě. Situaci nám neztěžuje jen absence důstojných moderních muzejních expozic a prostor pro práci s veřejností v Českém Těšíně, ale nemáme ve své správě ani žádný starobylý hrad, krásný zámek se zahradou či jiný obdobný objekt, jenž už sám o sobě láká k návštěvě a každoročně přitahuje tisíce lidí, aniž by bylo třeba vymýšlet pro

ně zvláštní programy a aktivity či připravovat zajímavé výstavy. Návštěvnost se bezpochyby o něco zvýší v roce 2016, po otevření nového vstupního objektu v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře. I ten jsme však museli řadu let stavět doslova na zelené louce. Výstavba moderního vstupního objektu, jakési věže v korunách stromů, která umožní návštěvníkům vystoupat pohodlně do úrovně bývalého hradiska, byla po několika letech příprav a odkladů zahájena v závěru roku 2014. Zastupitelstvem kraje, jenž je v tomto případě investorem celé akce, byla schválena dotace na výstavbu ve výši 40 045 000 Kč. Generálním dodavatelem stavby je společnost NOSTA, s.r.o., se sídlem v Novém Jičíně. Původně měla být stavba dokončena a předána muzeu k užívání už na konci května 2015, termín byl však přesunut až na konec roku. Do provozu by tedy měla být pobočka uvedena na začátku roku 2016. Zastupitelstvo kraje přiznalo MT také menší účelovou dotaci ve výši 1 050 000 Kč na vybavení muzejních expozic v novém vstupním objektu. Další náklady průběžně vyžaduje náročná údržba a opravy dřevěných replik slovanského hradiště, které jsou budovány s přihlédnutím

k dobovým technologickým postupům. První 2 000 000 Kč na opravu dřevěného mostu, vstupní brány a dalších dřevostaveb v areálu tzv. akropole byly sice muzeu přiznány ještě pro rok 2015, ale je zjevné, že v dalších letech bude nutné v rozpočtu kraje najít další prostředky.

Pro orientaci v uvedených číslech připomeňme, že účelově vázané investiční dotace nelze spojovat ani zaměňovat s příspěvkem zřizovatele na vlastní provoz muzea. Nemohou být použity na úhradu běžných provozních nákladů ani mezd zaměstnanců. A zde se již situace, bohužel, nejeví tak optimisticky, jako je tomu u dotací na výstavbu. Provozní náklady byly i v roce 2014 hrazeny především z příspěvku zřizovatele na provoz muzea, jenž byl však ve srovnání s rokem 2013 o téměř dva miliony korun nižší a činil v součtu jen 25 616 000 Kč. Vlastní výnosy organizace byly sice o něco vyšší než v roce 2013 (např. ze vstupného, z prodeje knih, zboží a služeb apod.) a dosáhly 1 022 000 Kč, celkové výnosy organizace byly přesto o téměř dva miliony korun nižší, než tomu bylo v roce 2013, a činily 27 163 000 Kč. Obdobně tomu odpovídaly celkové náklady na chod muzea, které byly v roce 2014 téměř o dva miliony

Do Českého Těšína se pomník zakladatele československého státu a prvního prezidenta republiky T. G. Masaryka (v popředí) vrátil v roce 2010 z iniciativy zaměstnanců Muzea Těšínska. Nedaleko pomníku – v budově bývalé učňovské, později hotelové školy – dnes najdeme i správní budovu muzea

korun nižší než v roce 2013 a dosáhly částky 27 126 000 Kč. Realizovat všechny naše hlavní plánované aktivity se nám podařilo jen za cenu poměrně razantních úspor výdajů, jež vedly k dosažení kladného výsledku hospodaření ve výši 37 000 Kč. Největší nákladovou položkou byly mzdové a sociální náklady v celkové výši 17 116 000 Kč, což představuje téměř dvě třetiny nákladů, takže na vlastní provoz toho nezbývá opravdu mnoho. Výdaje na nutné služby u všech 11 spravovaných objektů činily 3 783 000 Kč, odpisy dlouhodobého majetku 2 482 000 Kč, pořízení drobného dlouhodobého majetku (např. nových diskových polí a počítačů pro zaměstnance, nákup trezorových skříní do depozitářů a nové vybavení konzervačních dílen) přibližně 953 000 Kč, spotřeba energií 1 137 000 Kč, spotřeba materiálu 764 000 Kč a náklady na opravy a údržbu 448 000 Kč. Nejvýznamnější investicí byla realizace již zmíněných stavebních úprav nově získané budovy v Masarykových sadech (7 311 000 Kč), která se, jak pevně věříme, na dlouhou dobu stane stálým sídlem správy muzea. Další poměrně velkou investicí (693 000 Kč) byla změna systému vytápění Technického muzea v Petřvaldě, jež se dlouhodobě potýká s vlhkostí zdiva. Jako nový zdroj tepla byl instalován plně automatický plynový kondenzační dvouokruhový kotel, součástí změn bylo i zhotovení temperačních okruhů pro eliminaci vlhkosti zdí, zejména v suterénu a přízemí.

Organizace muzea

Zaměstnanci MT byli, obdobně jako v předchozích letech, rozděleni do dvou oddělení, která vedly náměstkyně ředitele muzea – oddělení provozně-ekonomické Marcela Dudová (útvary provozní a ekonomický, včetně pracovníka pověřeného evidencí realizace dotačních titulů a evidencí veřejných zakázek, celkem 14 zaměstnanců) a oddělení odborných muzejních činností Kateřina Stenclá (útvary komunikace s veřejností, odborných muzejních činností, péče o sbírkový fond a odborné muzejní knihovny, celkem 36 zaměstnanců); dva zaměstnanci – asistentka ředitele a personálka – byli přímo podřízeni řediteli organizace. Kromě Českého Těšína, kde sídlí vedení, správa muzea a výstavní síň, pracovali zaměstnanci

V únoru 2014 navštívila delegace Muzea Těšínska sídlo Evropského parlamentu ve francouzském Strasburku (na snímku ředitel MT Zbyšek Ondřeja s poslankyní EP Irenou Flasarovou)

MT v několika pobočkách – v Chotěbuzi, Havířově, Horní Suché, Jablunkově, Karviné, Orlové a Petřvaldě. A samozřejmě na řadě dalších míst, zejména po celém českém Těšínsku, ale i za jeho historickými hranicemi a rovněž na území Polska a Slovenska.

Pro srovnání dodejme, že průměrný přepočtený stav zaměstnanců činil 53,89 osob. Na dočasném snížení počtu zaměstnanců oproti předchozímu roku se podepsalo omezení počtu průvodců po uzavření Archeoparku. S uzavřením této oblíbené pobočky je třeba počítat i pro rok 2015. Kromě průvodců, jež se do Archeoparku vrátí, ale navíc počítáme i s několika novými pracovníky, kteří zde najdou uplatnění. K 31. prosinci 2014 bylo v muzeu evidováno 53 zaměstnanců, z toho 23 osob s vysokoškolským, dvě s vyšším odborným, 24 s úplným středním a čtyři se středním vzděláním. Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců oproti roku 2013 mírně vzrostla, činila 18 989 Kč (číslo zahrnuje veškeré platy, příplatky, osobní ohodnocení i roční odměny všech zaměstnanců, včetně vedoucích). Zdaleka nedosahuje průměrné mzdy v ČR.

Výstavní činnost

V roce 2014 proběhlo ve výstavních síních MT 27 výstav, které navštívilo 24 953 osob, z toho 15 815 mládeže a 9 138 dospělých, neplaticích návštěvníků bylo 17 555. Na snížení návštěvnosti se podepsalo zejména prakticky celoroční uzavření areálu Archeoparku a Technického muzea v Petřvaldě. Poměrně vysoký počet neplaticích návštěvníků se pojí s rozhodnutím Moravskoslezského kraje umožňující v době školních prázdnin bezplatný vstup do krajských muzeí a galerií. Celkem tak v uplynulém roce do MT zavítalo 31 802 osob.

Na realizaci výstavní činnosti (stálé expozice i proměnné výstavy) MT vynaložilo částku 728 000 Kč přímých nákladů, z toho náklady na realizaci haptické výstavy představovaly 140 000 Kč.

Z výstavních aktivit si připomeňme alespoň některé. Kromě vlastních prostor využíváme i nabídky na prezentaci muzejních sbírek ve spolupráci s dalšími partnery. Příkladem spolupráce s obcemi a školami se stala výstava *Škola základ života – 230 let od zahájení vyučování v Bystřici* uspořádaná v Základní škole v Bystřici. V její historické budově byla instalována školní učebna z meziválečného období s dobovými lavicemi, mapami, pomůckami i figurínami učitele a jeho žáků. Výstava se setkala s mimořádným úspěchem a zájmem veřejnosti a s ohlasy v regionálním tisku. V roce 2014 probíhala rozsáhlá rekonstrukce objektu Technického muzea v Petřvaldě, od 1. dubna do 31. prosince 2014 byla proto i tato pobočka pro veřejnost zcela uzavřena. Novou podobu získala její expozice *Kouzelný svět tramvají a Tradice hornictví / Tradycje górnictwa*, po opravě byl opět zprovozněn funkční model tramvajového vozu, jenž brázdil region na trase Ostrava, Smetanovo náměstí – Hranečník – Petřvald – Karviná. Model tramvaje je velkým lákadlem pro malé i dospělé návštěvníky a hrou formou je tak vtahuje do dějin dopravy i rozvoje sídel v severní části Těšínska.

V roce 2014 jsme si připomněli i 70. výročí tragické události druhé světové války – popravu 36 občanů Životic a okolních obcí v roce 1944 nacisty. U této příležitosti byla zpracována nová koncepce expozice *Okupace a odboj na Těšínsku*, která je umístěna v Památníku

životické tragédie v Havířově-Životicích. Stálá expozice byla reinstalována, obohacena o řadu cenných materiálů a vybavena projekčními přístroji.

Pro handicapované návštěvníky muzea i ostatní zájemce byla za finančního přispění Moravskoslezského kraje uspořádána výstava *Naše Klára ve dne šije, v noci párá*, na níž mohli návštěvníci českotěšínské výstavní síně zhlédnout řadu textilních technik na ukázkách ručních prací z 19. a 20. století doplněné o šicí, vyšívací a pletací stroje, vzorníky a návody pro ruční práce. Interaktivní stanoviště nabídlo seznámení s textilními materiály a technikami.

Z realizovaných výstav, uvedených v přehledu níže, připomeňme ještě některé další. Nejnavštěvovanějším výstavním počinem uplynulého roku se stala výstava s názvem *Poutní místa na Těšínsku*, jejíž autoři návštěvníkům představili tradice tohoto fenoménu a jejich genezi v chronologickém záběru od 17. století až do současnosti. Byla připomenuta nejstarší poutní místa na Těšínsku – orlovský mariánský kostel spjatý s působením benediktinů, frýdecká bazilika a jiná, méně známá. S velmi kladným ohlasem se setkala i výstava *Myslivost*, jenž nabídla zájemcům exkurz do dějin myslivosti, představila jeho kulturu a tradice a seznámila tak nejširší veřejnost vůbec poprvé s touto tematikou.

Sbírkotvorná činnost

K 31. prosinci 2014 bylo v Centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury ČR evidováno 206 476 kusů sbírkových předmětů ve správě MT. V uplynulém roce bylo získáno 733 kusů předmětů, z toho 318 knihovních jednotek. Přesto se nám podařilo ušetřit, protože na jejich získání bylo vynaloženo jen 56 000 Kč (z toho na nákup sbírkových knih 8 000 Kč).

K mimořádně cenným novým sbírkovým předmětům patří stříbrný pás k těšínskému kroji z prvního desetiletí 19. století. Na sponě je identifikovatelný punc „F v kosočtverci“, který se užíval na stříbrném zboží z Těšína v letech 1806–1809. Pás o délce 90 cm a váze 936 g, složený ze 14 obdélníkových kazet a oválné spony, je naprostým unikátem. Na základní lisované kazetě je nýtkem ve tvaru hlavy andílka přichycen odlávaný štítek s květinovým motivem,

Stříbrný pás k těšínskému kroji z počátku 19. století obohatil sbírky Muzea Těšínska v uplynulém roce

jednotlivé kazety spojují pantíky překryté 14 sloupky s rostlinným dekorem, k dolní řadě reliéfních lístků jsou připojeny řetízky s pozlacenými „penízky“. Výjimečným sbírkovým přírůstkem je i osobní pozůstalost P. Víta Mojžíška (* 1893 Sedliště, † 1956 Praha). Jedná se o ucelený soubor dokumentů a předmětů, jež vypovídají o rodinných poměrech Víta Mojžíška, o politicko-společenských poměrech na Těšínsku v daném období či úrovni školství. Kromě osobních dokladů, rodných a křestních listů, dokumentů ke kněžskému svěcení, korespondence, fotografií a jiných jsme získali i jeho harmonium značky fy Carpenter Company Traffleborn z počátku 20. století, které tohoto vlastenecky smýšlejícího kněze doprovázelo celým životem. Sbíрка muzea se dále obohatila o fotografickou dokumentaci ze života rodiny těšínského občana Františka Uhla, jenž ve městě působil jako vrchní poštovní oficiál. Kolekce dokumentuje Těšín před i po roce 1920. Součástí sbírek je rovněž obchodní korespondence obchodníka s ocelí a železnými výrobky

Františka Hüttlera s Arciknížecí průmyslovou správou v Těšíně a Rakouskou důlní a hutní společností v Těšíně z let 1901–1907. Jedná se o poměrně rozsáhlý soubor zahrnující dobové faktury, dodací listy, potvrzení apod. Velkou váhu má i plakát z období československé mobilizace z podzimu 1938 dokreslující temné období našich dějin.

Výzkum, vědecké konference a projekty

S obdobnou intenzitou jako v uplynulých letech odborní pracovníci prezentovali své krátkodobé i dlouhodobé výzkumné záměry na vědeckých konferencích, sympoziích a odborných seminářích, které pořádaly tuzemské i zahraniční paměťové instituce. V rámci již několik let trvající spolupráce s přeshraničními partnery byly rovněž úspěšně realizovány projekty, jejichž hlavní náplní se stala prezentace poznatků z oborů kulturní a sociální antropologie, environmentální historie či popularizace

regionálního dějepisu. V září 2014 se v areálu skanzenu v obci Vychylovka uskutečnila konference s názvem *Etnografia Kysúc a Tešínska*. Setkání s mezinárodním zastoupením odborníků na danou problematiku uspořádalo Kysucké muzeum v Čadci ve spolupráci s MT jako jeden z dílčích výstupů mikroprojektu *Stáročia susedmi: spoločná história Kysúc a Tešínska* spolufinancovaného Evropskou unií. O měsíc později tytéž instituce spolu s Historickým ústavem Slovenské akademie věd sezvaly do Krásna nad Kysucou archeology, geography, ecology, history a přírodovědce, aby na interdisciplinárním fóru přednesli své příspěvky zaměřené na široce pojaté téma vztahu, vlivu a vzájemného působení člověka na životní prostředí v minulosti. MT na něm zastupovala Jana Glombová, jež představila působení rozvoje silniční infrastruktury na regionální faunu českého Těšínska, Martin Krůl s referátem o raně novověkém systému opevnění Jablunkovského průsmyku a jeho podílu na utváření kulturní krajiny a Zbyšek Ondřeja, který se věnoval krajinným, sídelním a v konečném důsledku i územním změnám, k nimž došlo při výstavbě Košicko-bohumínské

dráhy, jež dodnes významně ovlivňuje další vývoj krajiny Těšínska i severu Slovenska.

Dne 21. ledna uplynulého roku uběhlo právě 200 let od úmrtí známého těšínského polyhistora, pedagoga, bibliofila a zakladatele nejstaršího veřejného muzea v českých korunních zemích Leopolda Jana Šeršníka (1747–1814). K připomenutí nejen této osobnosti, ale i jeho současníků a následovníků zabývajících se dějepisectvím zorganizovala Katedra filologie a historie čenstochovské univerzity Jana Długosze a Centrum pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě seminář *Historik na provincii v novověku*. Podíl ředitele těšínských komorních statků Matthiase Kasperlika na poznání dějin Těšínska jakožto modelový příklad úředníka, který svůj volný čas soustředil na studium archivního materiálu, prezentoval Radim Jež. Naopak další z historiků MT David Pindur přiblížil přítomnému práce frýdeckého faráře a generálního vikáře Josefa Karla Schippa, jež byl autorem jedné z nejstarších historicko-statistických příruček o Rakouském Slezsku a jiných spisů zaměřených zejména na církevní vývoj regionu.

Již tradičně prezentovala výsledky svého výzkumu na čtvrtém ročníku oborového semináře *Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat*, jež se uskutečnil v září 2014 v Technickém muzeu v Brně, historička Ilona Pavelková. V referátu se zaměřila na vývoj lázeňství v Komorní Lhotce. Tatáž instituce uspořádala na konci října konferenci tematicky svázanou s historií průmyslu a techniky na Moravě a ve Slezsku. Těšínskou Prochaskovu tiskárnu, největší a nejmodernější podnik svého druhu v tehdejší monarchii honosící se navíc od roku 1883 označením císařsko-královská dvorní tiskárna, posluchačům přiblížila historička Pavlína Badurová. Odborní pracovníci se rovněž účastnili oborových sekcí komisí Asociace muzeí a galerií České republiky a dalších obdobných akcí.

MT jakožto pověřené archeologické pracoviště provedlo v uplynulém roce celkem 27 záchranných archeologických výzkumů uskutečněných formou odborného dohledu. V zásadě se jednalo o akce menšího rozsahu (stavby rodinných domů či úpravy veřejných prostranství), avšak nebyla nouze ani o velké

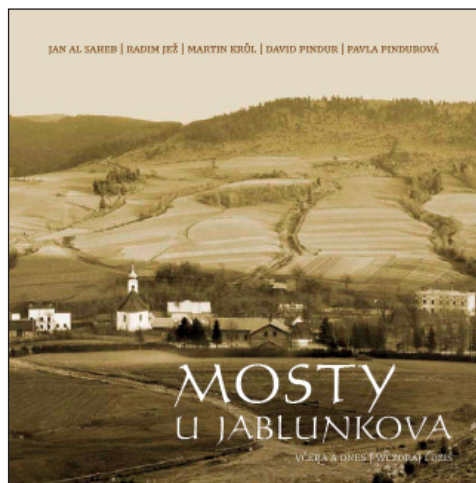
Odebírání geologických vzorků pod budoucím stavenišťem nového vstupního objektu v Archeoparku Chotěbuzi-Podoboře, foto Eva Teuerová

projekty typu rekonstrukce plynovodních a vodovodních potrubí. Dohledy byly prováděny v obcích a městech celého Těšínska – v Albrechticích, Bohumíně, Českém Těšíně, Dolní Lutyni, Havířově, Horní Suché, Karviné, Mostech u Jablunkova, Orlové, Petřvaldě, Stonavě a v Třinci. Ve většině případů nedošlo k narušení archeologických situací. Jednou z akcí velkého rozsahu, která byla započata v roce 2014, je stavba silnice I/11 Nebory – Bystřice. Tento projekt je součástí definitivního řešení propojovací rychlostní silnice R48 se Slovenskou republikou po silnici I/68 a I/11 v úseku Třanovice – Mosty u Jablunkova. Většina této stavby prochází lokalitami bez archeologických nálezů. Záchraný archeologický výzkum pokračoval i v roce 2014 v Třinci, kde se v části Karpentná nachází drobné středověké opevnění. Nutnost zásahu odborného pracovníka vyvstala také v případě připravované obnovy kulturní památky Velké Šance v Mostech u Jablunkova. Při záchraném archeologickém výzkumu na jmenovaných lokalitách a na řadě dalších míst bylo zajištěno několik movitých artefaktů. Jednalo se především o železné předměty (spojovací materiál) a fragmenty keramiky pocházející z období raného novověku.

Mimo jiné byla v roce 2014 realizována již 36. sezóna systematického archeologického výzkumu na hradisku v Chotěbuzi-Podobore tradičně konaného ve spolupráci MT s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně. V jeho průběhu byla odkryta jedna sonda v západní části akropole, jenž byla záměrně vytyčena na místě určeném pro stavbu nového objektu, který bude součástí stávající repliky slovanského hradiska. Archeologický výzkum zde zachytil osídlení ve všech fázích jeho existence. Nalezeno bylo několik stovek keramických fragmentů, kovové předměty a předměty z pazourku a kamene.

Ediční a publikační činnost

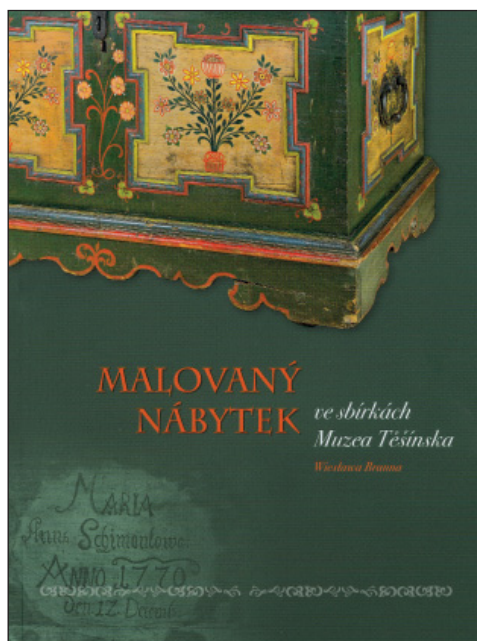
Vydáváním publikací a časopisu *Těšínsko* se MT snaží dlouhodobě a cíleně zprostředkovávat poznatky nashromážděné během výzkumu svých odborných pracovníků odborné i široké veřejnosti. V uplynulém roce tak navázalo na bohatou produkci z předchozích let vydáním

hned několika titulů. Pro GOTIC (Gorolské turistické informační centrum) v Mostech u Jablunkova historikové – Jan Al Saheb, Radim Jež, Martin Krůl, David Pindur a Pavla Pindurová – připravili publikaci s názvem *Mosty u Jablunkova včera a dnes / Mosty koło Jabłonkowa wczoraj i dziś*, která přináší na bezmála 300 stranách nástin dějin této slezské obce od počátku jejího osídlení v polovině 16. století až po dnešek. Text, současně přeložený do polštiny, je členěn do šesti kapitol, v nichž se autoři věnují politicko-správnímu vývoji, hospodářským poměrům, osídlení, významu Jablunkovského průsmyku – brány do Slezska střežené po staletí důmyslným vojenským opevněním –, dále náboženským poměrům, školství a spolkovému životu. Součástí knihy je řada jak černobílých, tak i barevných map, plánů, nákrešů a fotografií opatřených zevrubnými popisky. Nechybí ani přehledy fojtů, starostů a duchovních správců mostecké farnosti či soupisy použitých zdrojů a rejstříky.

V rámci projektu finančně podpořeného z prostředků Ministerstva kultury ČR byl vydán katalog malovaného nábytku nacházejícího se ve sbírkách MT. Jelikož je Těšínsko jediným regionem v rámci České republiky, kde se tradice malování lidového nábytku uchovala až do 30. let 20. století, věnovala se a dosud věnuje naše instituce jeho systematické dokumentaci náležitou pozornost. MT tak pečuje o cennou kolekci, která má jedinečné zastoupení bezmála v celé republice. Formou katalogového přehledu s bohatou ikonografií se ji rozhodla představit

etnografka Wiesława Branná. Brožovaná publikace přináší základní informace o 125 malovaných truhlách, jež obvykle tvořily základní součást satební výbavy a sloužily k uchovávání svátečních oděvů, a dalších typech nábytku (skříně, truhly na cennosti, police, kolébky aj.) s určením provenience, datací a stručným popisem.

Kromě publikačního výstupu z výše uvedené mezinárodní etnografické konference pořádané Kysuckým muzeem v Čadci a MT v podobě sborníku přednesených referátů bylo součástí mikroprojektu rovněž vydání dvou popularizačních brožur. První připravil Zbyšek Ondřeka. Jejím cílem je ve zkratce seznámit široký okruh čtenářů s bohatou historií Těšínska. Druhou napsala archeoložka Eva Teuerová a zaměřila se v ní na přiblížení výsledku archeologických výzkumů ve spádové oblasti MT a na představení nejstarších dějin Těšínska vůbec.

Dalším počinem, realizovaným v uplynulém roce, bylo vydání faksimile mapy Těšínského knížectví, která pochází z doby kolem roku 1730 a jejímž autorem byl těšínský učitel původem z Uher Jonáš Nigrini. První podrobná mapa knížectví však byla záhy po vytištění na příkaz vrchnosti zkonfiskována

a zničena, a proto se do dnešních dnů dochovalo jen několik kusů. Zájemci o poznání Těšínska a sběratelé tak mají možnost prostřednictvím věrné reprodukce seznámit se s tímto zajímavým dílem. Vlastní reprodukce kartografického díla byla doplněna textovou částí s informacemi o začlenění Těšínska do českého státu. Mapa je přílohou ke knize *Těšínsko známé i neznámé*, kterou MT vydalo v roce 2012. Autorem publikace i komentářů k mapě Jonáše Nigriniho je Zbyšek Ondřeka.

Odborní pracovníci MT se podíleli i na přípravě dalších publikací. Můžeme zmínit např. dlouholetý projekt *Slezsko: paměť – identita – region* realizovaný Slezským zemským muzeem, v rámci něhož byl vydán obsáhlý katalog *Země a její pán*, či monografie zevrubně mapující dějiny Frýdku-Místku a Malenovic, resp. brožuru o kostele Prozřetelnosti Boží v Šenově. Historičky a historikové přispěli svými studiemi rovněž do kolektivních monografií *Valašsko – historie a kultura* a *Zdraví a nemoci v dějinách člověka a zvířat* a spolu s přírodovědkyněmi také řadou článků publikovaných na stránkách oborových periodik (např. *Historica – Revue pro historii a příbuzné vědy*, *Práce a studie Muzea Beskyd*) a zejména pak mateřského časopisu *Těšínsko*. Jeho uplynulý ročník, na němž se podílelo celkem 25 autorů z tuzemských i zahraničních vědeckých pracovišť a pamětových institucí, přinesl opět spoustu nosných informací a zajímavého i poučného čtení a zůstává tak „výkladní skříní“ poznatků o minulosti a současnosti nejjihnějšího cípu Slezska v jeho historických hranicích často s přesahy do okolních oblastí.

Muzejní knihovna Silesia

Knihovna slouží jako základní zdroj literatury a informací (nejen) o Těšínském Slezsku jak odborným zaměstnancům muzea, tak i badatelům z řad veřejnosti. Součástí knihovních sbírek jsou samozřejmě i sbírkové fondy vzácných tisků. V roce 2014 úzce spolupracovala s Moravskoslezskou vědeckou knihovnou v Ostravě při realizaci knižního veletrhu v Ostravě, navýšila také počet knihoven zasílajících publikace výměnou. V druhé polovině roku 2014 byl do provozu uveden online katalog knihovny zahrnující katalogizační záznamy

knih, periodik, souborů periodik i článků z periodik *Těšínsko*, *Zprávy Okresního muzea v Českém Těšíně*, *Studie o Těšínsku a Těšínský muzejní sborník / Cieszyńskie Studia Muzealne*. Prostřednictvím internetu je tak možné nahlédnout do záznamů přibližně třetiny sbírek knihovny. Doplnování online katalogu probíhá průběžně formou retrospektivní katalogizace, za rok 2014 bylo zpracováno 3 895 svazků.

Knihovní fond se v roce 2014 rozšířil o 605 titulů, z toho bylo 318 zařazeno do sbírkového a 287 do odborného fondu, přičemž převážná část přírůstků byla získána formou sběru a výměnou s jinými institucemi. V loňském roce poskytla knihovna své služby 482krát. Zaregistrováno bylo celkem 1 072 výpůjček. K 31. prosinci 2014 obsahoval elektronický katalog muzejní knihovny 15 489 titulů a celkový rozsah fondu dosáhl 30 437 evidovaných jednotek.

Komunikace s veřejností

Ke všem uvedeným expozicím a výstavám byly připraveny doprovodné programy, akce, soutěže a interaktivní koutky, které podporují vzdělávání a zároveň pomáhají rozvíjet a obohacovat osobnost dětských i dospělých návštěvníků. Snažili jsme se o další prohloubení spolupráce s mateřskými a základními školami a také jednotlivými učiteli, jež kustomi navštěvovali často osobně, zvali je na akce, zasílali jim propagační materiály a pozvánky v elektronické podobě. Dětem byly připravovány programy a akce tzv. na míru, aby vhodně doplňovaly výuku. Některé byly přichystány na přání pedagogů a ve spolupráci s nimi, naši odborní pracovníci přednášeli ve výstavních sálech i ve školách na témata zaměřená na historii, etnografii nebo biologii (např. *Rezidenční sídla těšínských Piastovců*, *Těšínsko za vlády Habsburků*, *Obyčeje jarní rovnodennosti*, *Žena a móda v období první republiky 1918–1938*, *První světová válka*, *O strozech a jejich osudech*, *Slezsko v dějinách zemí Koruny české*, *Bioindikace* atd.). MT nabídlo zejména školám, ale i veřejnosti projektové dny, dílny, besedy či komentované prohlídky. V loňském roce bylo připraveno ve všech výstavních sálech MT 165 doprovodných akcí, z nichž celá řada byla pro velký zájem veřejnosti několikrát opakována

(*Řemeslné dílny*, projekt *Naše město*, *Těšínská muzejní noc*, *Šijeme s Klárou*, *Těšínská truhla – Obrázky z Těšína*, *Vánoce v muzeu*, *Den řemesel*, *Zpívání na dřevěnce*, *Medový den*, *Devatero řemesel* ad.). Mezi nejúspěšnější doprovodné akce v roce 2014 patřil projekt *Lidové zvyky Těšínského Slezska* uspořádaný v karvinské výstavní síni (s návštěvou 1 599 osob), *Den Země* (Orlová, 599 osob), *Lidová umělecká řemesla* (Musaion, 395 osob), beseda o těšínském nářečí *Jak se mluví po našemu* (Technické muzeum Petřvald, 162 osob), *Těšínská muzejní noc* (Český Těšín, 306 osob) a rovněž výtvarná soutěž pro děti *Jablunkovský džbánek* zaměřená na téma probíhající výstavy *Léčivé rostliny a jejich dvojníci* (Jablunkov, 131 osob). Jednotlivé pobočky dlouhodobě spolupracují s řemeslníky, folkloristy, pedagogy, lektory, cestovateli či zájemci o historii a spolu s nimi připravují nejrůznější akce – např. *Archeologické výzkumy na Zámecké hoře*, *O spisovatelích na Těšínsku*, *Cestou osudu a náhody*, *Zlatá bula Karla IV.*, *Parazitismus jako životní strategie*, *Očkování – historie a vývoj*, *Podnebí se mění, včera, dnes i zítra*, *Kriminální práce a postupy české policie při odhalování trestné činnosti* a řadu dalších. Nejnavštěvovanější přednáškou se stala prezentace opavského archiváře Zdeňka Kravara s názvem *Příběhy z církevních matrik*, na niž byly posluchačům osvětleny postupy při tvorbě rodinných genealogických přehledů. Řada uvedených aktivit byla zorganizována v rámci činnosti Klubu Muzea Těšínska (dále jen KMT), který si stále udržuje svou popularitu – k 31. prosinci 2014 čítal klub 125 aktivních členů, pro něž bylo uspořádáno 26 přednášek. Jako zpestření jsme pro jeho členy připravili i dvě zahraniční exkurze – do polskotěšínského pivovaru a do kláštera milosrdných bratří tamtéž. Prostory KMT navštívilo v uplynulém roce 7 951 osob, jednalo se nejen o návštěvníky klubových přednášek a výstav, ale i o zájemce o koupi map a průvodců či o poskytnutí informací o regionu.

Součástí práce útvaru komunikace s veřejností je i propagace Těšínska jako takového, MT a jeho činnosti. Pozvánky a tiskové zprávy k akcím a výstavám, prezentace publikací aj. byly zveřejněny na webových stránkách muzea, na Facebooku, v regionálních denících

a týdenících, na letáčích a v programovém zpravodaji MT, na informačních serverech zabývajících se kulturou a cestovním ruchem. Poměrně často bylo muzeum prezentováno v Českém rozhlasu, regionální televize natáčely reportáže z výstav či akcí. Média věnovala pozornost téměř každé naší avizované akci, snad nejvíce výstavě *Stopa – Vyřeš zločin!* pořádané v havířovské výstavní síni, pietnímu aktu k 70. výročí životické tragédie, zahájení dostavby Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře a Těšínské muzejní noci. Připravili jsme 29 tiskových zpráv, na jejichž základě bylo zveřejněno 284 tištěných článků a elektronických, rozhlasových či televizních reportáží o činnosti MT. Dále jsme navrhli, zpracovali a vydali 14 barevných oboustranných letáků k novým výstavám, novoročenku 2015, leták ke stálé expozici v Kotulově dřevěnce v Havířově a vytvořili šest vydání dvouměsíční skládanky s programovou nabídkou MT doplněné kalendářem a nabídkou publikací MT, kterou v nákladu 600 kusů distribuujeme po celém českém Těšínsku. Samozřejmostí je průběžná aktualizace obsahu internetové stránky, na níž za rok 2014 přibýlo 42 aktualit. Podíleli jsme se na vzniku podkladů pro propagační materiály

vydávané MSK, Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, AMG, Českým svazem muzeí v přírodě aj.

Shrňme-li závěrem činnost MT v roce 2014, musíme konstatovat, že byla nadprůměrná i přesto, že nás dlouhodobě trápí absence výstavních prostor i prostor pro práci s dětmi, mládeží a veřejností. Vědecká rada MT na svém výročním zasedání zhodnotila činnost ve srovnání s ostatními muzei působícími v Moravskoslezském kraji jako nadstandardní, a to nejen výstavními počiny a sbírkovou činností, ale i popularizační prostřednictvím nejrozličnějších přednášek a akcí. Rada konstatovala, že co do vědeckého výzkumu, publikačních a edičních výstupů MT daleko převyšuje činnost srovnatelných muzeí v kraji a v posledních letech postupně získává charakter řádné vědecké instituce.

Zahájení sezony v Kotulově dřevěnce, 1. května 2014, foto Michaela Gawlasová

Výstavní činnost Muzea Těšínska v roce 2014

VS v Českém Těšíně

Stálá expozice:	Obrázky z minulosti Těšínského Slezska	
Výstavy:	Pananky v krojích	10. 9. 2013 – 17. 1. 2014
	Silesia Picta	6. 2. 2014 – 16. 5. 2014
	Naše Klára ve dne šije, v noci párá	29. 5. 2014 – 31. 12. 2014

VS v Karviné

Stálá expozice:	Střípky z dějin Karviné	
Výstavy:	Povražení s Pokužitelem	22. 8. 2013 – 12. 1. 2014
	Nožířství (damascénská ocel)	30. 1. 2014 – 30. 4. 2014
	Myslivost	15. 5. 2014 – 31. 8. 2014
	Šaty dělaj pračlověka	16. 9. 2014 – 18. 1. 2015

VS Musaion v Havířově

Stálá expozice:	Než se město zrodilo	
Výstavy:	Vánoční příběh	14. 11. 2013 – 31. 1. 2014
	Stopa – Vyřeš zločin!	20. 2. 2014 – 31. 5. 2014
	Poutní místa na Těšínsku	12. 6. 2014 – 9. 11. 2014
	Tajemství světa animovaného filmu	20. 11. 2014 – 29. 3. 2015

Památník životické tragédie v Havířově-Životicích

Stálá expozice:	Okupace a odboj na Těšínsku	
Výstavy:	Lidice, Návraty lidických dětí, Návrat lidických žen	16. 4. 2013 – 20. 6. 2014
	A jméno obce bylo vymazáno, Tragédie v Ležákách, Lety – Život za plotem	6. 8. 2014 – 31. 12. 2014

Technické muzeum v Petřvaldě

Stálá expozice:	Kouzelný svět tramvají	
	Tradice hornictví	
Výstavy:	Pozor, křehké!	13. 6. 2013 – 28. 3. 2014

Od 1. 4. 2014 do 31. 12. 2014 byl objekt z důvodu rekonstrukce uzavřen.

VS v Orlové

Stálá expozice:	Orlová – minulost i současnost	
Výstavy:	Zvířata a jejich děti	3. 9. 2013 – 1. 2. 2014
	Kapličky a boží muka	25. 2. 2014 – 27. 6. 2014
	Dřevo ve světě našich předků	18. 9. 2014 – 24. 5. 2015

VS v Jablunkově

Stálá expozice:	Z minulosti Jablunkova a okolí	
Výstavy:	Poklady moří a oceánů	12. 12. 2013 – 15. 2. 2014
	Hrničky naší babičky	4. 3. 2014 – 7. 9. 2014
	Léčivé rostliny a jejich dvojníci	25. 9. 2014 – 1. 2. 2015

Obnova větrných mlýnků na území Regionu Slezská brána

Miroslav Lysek

Prolnutí dvou odlišných tváří života vesničanů prvních desetiletí 20. století na Těšínsku lze spatřovat v nenápadných a ještě donedávna poměrně přehlížených drobných technických památkách – větrných mlýncích. Tato zařízení si pořizovali a budovali obvykle vlastníci zemědělských usedlostí, kteří zároveň pracovali v průmyslových podnicích. Kombinace technického povědomí a rolnického zázemí domova vyústila v jejich téměř masové rozšíření. Oficiálně jsou nazývány větrnými mlýnky s turbínou. V lidové mluvě se však označují zjednodušeně také jako *větrňoky*, *viatraky* nebo *mlynky*. Mimo území Těšínska se v České republice až na výjimky nevyskytují. Představují reprezentanta drobné technické stavby zdejšího venkova, jež může být považována za rys jeho osobitosti.

Jejich výstavba probíhala od počátku 20. století do konce 30. let. Nahradily tzv. žernovy, tedy ruční mlýnky, na nichž bylo mletí obilí fyzicky náročné. Využití větrné energie pro tento účel, především pro mletí šrotu jako krmiva pro dobytek, bylo proto vítanou změnou.

Mlýnky vybavené hranolovým proséváním však umožňovaly třídění rozemletého zrna a postupnou separaci mouky. Největšího významu dosáhlo toto samozásobování základní surovinou pro následnou výrobu chleba v období první světové války, která se vyznačovala všeobecným nedostatkem základních potravin. V době jejich největšího užívání, tedy ve 30. letech, se v české části Těšínska nacházelo několik set dřevěných mlýnků.

Od 40. let začal jejich význam klesat a postupně zanikaly. Počátkem 21. století byl počet mlýnků odhadován na 70. Podle seznamu uvedeného na internetových stránkách www.povetrenik.cz jich je v současnosti evidováno kolem šedesátky.

Zájem o záchranu dřevěných mlýnků

V 90. letech minulého století se probouzí zájem o záchranu těchto drobných a zároveň mizejících venkovských staveb. Veřejnosti přístupný mlýnek se stal zprovozněnou

Obnovený větrný mlýnek ve Václavovicích (ul. Vratimovská), foto Miroslav Lysek

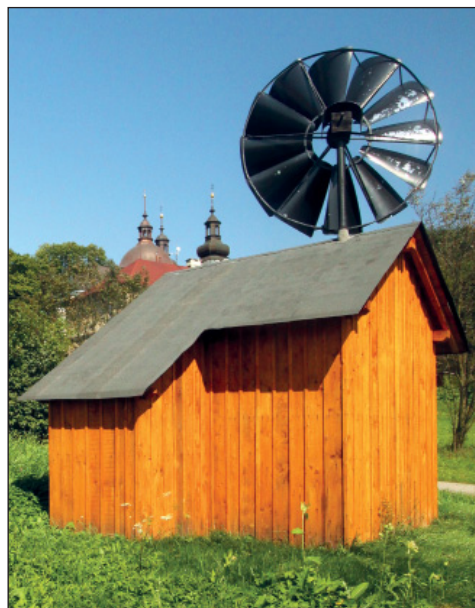
součástí areálu Kotulovy dřevěnky v Havířově-Bludovicích, pobočky Muzea Těšínska, jiný doplnil expozici Valašské dědiny Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. V těchto případech jde o iniciaci záchrany ze strany odborných kruhů.

Pozoruhodný je však v posledních letech rostoucí zájem o zachování, resp. obnovu těchto památek ze strany laických kruhů. Jde buď o samotné majitele, nebo představitele vedení obcí.

Důkazem jsou dokončené záchranné akce tří mlýnků v Regionu Slezská brána, dvou mlýnků v Dětmarovicích a dalšího objektu v Hrádku. V první polovině roku 2015 byla dokončena obnova v Bruzovicích, kde se objekt stal součástí stálé muzejní expozice s názvem *Bruzovice. Z minulosti slezské obce*. Obdobná akce je připravována i v Horní Datyni (dnes součást města Vratimov), která v minulosti proslula vedle hojného rozšíření těchto staveb rovněž jejich výrobou. Připomenutí místního výrobce, kovárny Josefa Borového, je v Horní Datyni věnována jedna z tabulí tzv. „Vratimovské štreky“ – informačního systému, jenž přibližuje zajímavosti Vratimova a Horní Datyně.

Rozptýlený skanzen dřevěných mlýnků v Regionu Slezská brána

V letech 2011–2014 proběhly z iniciativy vedení jednotlivých obcí tři obnovy větrných mlýnků v Regionu Slezská brána. Tento mikroregion situovaný mezi Frýdkem-Místkem, Havířovem a Ostravou byl založen v roce 1999. V současnosti sdružuje devět měst a obcí, z toho šest z historického území Těšínského Slezska (Kaňovice, Řepiště, Sedliště, Šenov, Václavovice a Vratimov) a tři z Moravy (Paskov, Sviadnov a Žabeň). Jako první iniciovala obnovu mlýnku obec Václavovice, která si již koncem roku 2011 nechala zpracovat projekt záchrany jednoho ze čtyř objektů, jež se na území obce dochovaly. Projekt zpracoval Ing. Jan Doubek, který se této problematice jako člen sekce *Větrné mlýny* zřízené při Klubu přátel Technického muzea v Brně dlouhodobě věnuje. Obdobnou spolupráci s Janem Doubkem pak navázalo město Šenov a obec Řepiště. Vždy šlo o záchranu větrného mlýnku darovaného či odkoupeného obcí od soukromého vlastníka.

Nová podoba větrného mlýnku v Šenově (ul. Kostelní),
foto Miroslav Lysek

V případě mlýnků v Šenově a Václavovicích se jednalo o objekty, jež se reálně nacházely v původní lokalitě. V Řepištích bylo k obnově mlýnku využito již jen torzo technologie darované obci při jeho likvidaci v roce 2004. Všechny mlýnky jsou vybaveny kompletní mlecí technologií a jsou schopny reálně ukázky mletí, včetně třídění rozemletého zrní hranolovým vysévačem. Po dohodě s provozovateli (obcemi Řepiště a Václavovice, Knihovnou a Šenovským muzeem) je možná prohlídka jejich interiéru. Soubor těchto tří mlýnků tak představuje pomyslný rozptýlený skanzen. U každého z nich je instalována informační tabule se základními údaji z historie a technickými parametry konkrétního objektu. Všechny jsou doplněny odpočinkovou lavicí a stojanem pro odložení kola, který je vyjádřením předpokladu, že se tato místa stanou předmětem návštěv v rámci cykloturistických výletů.

Pro návštěvníka Regionu Slezská brána může být přínosnou také informace, že vedle uvedených tří obnovených mlýnků se může setkat na území Václavovic a Šenova s dalšími šesti původními stavbami tohoto typu. Informace o jejich umístění dokládá např. mapka na informační tabuli u dřevěného mlýnku v Řepištích. Na financování se ve všech

Dvoupodlažní dispozice mlýnku v Řepištích, foto Miroslav Lysek

případech podílel vedle obecních rozpočtů rovněž Moravskoslezský kraj.

Pozorného zájemce mohou zaujmout drobné odlišnosti jednotlivých mlýnků. Zatímco

ve Václavovicích jde o nejtypičtější, „standardizovanou“ podobu mlýnku, v Šenově je zajímavostí výklenek, jenž sloužil k umístění elektromotoru a zajištění provozuschopnosti zařízení i v případě nepříznivých povětrnostních podmínek. Objekt v Řepištích je na rozdíl od obou srovnávaných jednopodlažních budov řešen jako dvoupodlažní a je také nejvyšší.

Postupné slavnostní otvírání obnovených objektů nabízelo zajímavé srovnání společenských přístupů v jednotlivých obcích. Šenov přichystal na 20. listopadu 2013 slavnostní otevření spojené s výstavou a besedou k problematice dřevěných mlýnků vedenou Janem Doubkem. Václavovice využily státního svátku 1. května 2014 k zorganizování turistického pochodu, v rámci něhož byl slavnostně otevřen mlýnek. Klub českých turistů z Horní Datyně věnoval starostce Václavovic, Ing. Magdě Pustkové, zmenšeninu obnoveného dřevěného mlýnku. V Řepištích spojilo vedení obce otevření mlýnku konané 29. listopadu 2014 s Vánočním jarmarkem. Vystoupil při něm místní Svatomichaelský pěvecký sbor a nechyběla ani divadelní scénka z mlynářského života v podání místních ochotníků. Závěrem je tedy možno konstatovat, že „druhý život“ mlýnků nejen přispívá k podpoře turistického ruchu a zájmu o tyto technické památky, ale promítá se i do kulturně-společenského dění v daných obcích.

Za předním znalcem díla Petra Bezruče

Jiří Urbanec (1932–2014)

Libor Martinek

Na Ústav bohemistiky a knihovnictví (dále jen ÚBK) Filozoficko-přírodovědecké fakulty (dále jen FPF) Slezské univerzity v Opavě (zprvu šlo o Katedru literární vědy, muzeologie a výtvarné fotografie) jsem nastoupil v roce 1993 (externě jsem zde vyučoval již o rok dříve), takže pamatuji – jak se říká – starou gardu vědecko-pedagogických pracovníků FPF. Ke smutné bilanci z posledních let se přidala skutečnost odchodu jednoho ze zakladatelů Slezské

univerzity v Opavě a dlouholetého vedoucího ÚBK doc. Jiřího Urbance.

Doc. PhDr. Jiří Urbanec, CSc., byl významný literární historik a kritik se zaměřením na oblast severní Moravy a Slezska, měl však daleko širší badatelský záměr, byl např. členem společnosti F. X. Šaldy, jehož kritické dílo obdivoval a byl i jeho velkým znalcem. Narodil se 25. května 1932 v Lískovci u Frýdku. Po maturitě na gymnáziu ve Frýdku-Místku studoval na Filozofické fakultě

Masarykovy univerzity v Brně obor čeština – ruština. Studium zakončil v lednu 1955 (diplomová práce *První ročník Novin Těšínských* u prof. Josefa Hrabáka). V listopadu 1954 nastoupil jako středoškolský učitel na Střední pedagogické škole v Krnově. V letech 1956–1960 dálkově studoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1961 byl přijat na místo vedoucího Památníku Petra Bezruče (dále jen PPB) v Opavě. V 60. letech působil jako tajemník komise pro přípravu kulturního festivalu Bezručova Opava. V roce 1967 získal na FF brněnské Univerzity J. E. Purkyně tituly doktora filozofie a kandidáta věd na základě obhajoby práce *Mladá léta Petra Bezruče*, která vyšla tiskem v roce 1969. Působil jako redaktor sborníků a časopisů, recenzent a popularizátor literatury i divadla v denním tisku (divadlo se stalo jeho další velkou vášní), v němž se signatura „ju“ stala často frekventovanou. Za normalizace byl zbaven možnosti publikovat, v roce 1972 byl odvolán z funkce vedoucího PPB, v němž však nadále působil jako jeho pracovník, až se v lednu 1990 opět ujal vedení PPB. Byl zvolen prvním děkanem Filozofické fakulty (od září 1990 do května 1991) nově vzniklé Slezské univerzity v Opavě. Po založení Katedry literární vědy, muzeologie a výtvarné fotografie se stal jejím prvním vedoucím, později po vnitřních organizačních změnách došlo ke vzniku ÚBK. V lednu 1991 se habilitoval na FF Masarykovy univerzity v Brně jako docent pro dějiny české literatury a teorii literatury prací *Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904–1928*. Od 1. dubna 1995 do 1. března 2001 zastával funkci prorektora pro rozvoj a výstavbu Slezské univerzity v Opavě, zároveň působil jako zástupce vedoucího ÚBK, posléze v letech 2000–2008 jako jeho vedoucí. V letech 2000–2006 byl předsedou výboru ostravského střediska Obce moravskoslezských spisovatelů a členem Obce spisovatelů ČR, po několik let členem její rady. Dále byl členem Společnosti T. G. Masaryka, Literárněvědné společnosti AV ČR, členem vědecké rady Slezské univerzity v Opavě i členem vědecké rady PPF Slezské univerzity. Zastával také funkci předsedy poroty soutěže prózy autorů do 30 let Hlavnice A. C. Nora. Dlouhodobě se věnoval osobnosti Petra Bezruče. Zasloužil se o shromáždění jeho základních životopisných údajů od narození až do roku 1928. Připravil k vydání edici s názvem

Petr Bezruč píše příteli dopisy z mládí (Ostrava 1963). Šlo o Bezručovu korespondenci z let 1881–1932 s Jaroslavem Kunzem. Kniha *Mladá léta Petra Bezruče* s podtitulem *Život a dílo 1867–1903* (Ostrava 1969) neanalyzuje přímo autorovo literární dílo, ale podává obraz složité cesty k němu; uzavírá se rokem 1903. Na materiál zpracovaný ve své vědecké prvotině navázal brožurou *Petr Bezruč ve Frýdku a Místku* (1987). Další období Bezručova života zpracoval v knize *Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904–1928, Základní životopisná fakta* (Ostrava 1989). Svou odbornou pozornost neomezoval pouze na slezské autory či na problematiku literatury v této oblasti, ale zajímala ho česká literatura a její autoři obecně, sledoval také širší evropský kontext (autoři exilu, polská a slovenská literatura atp.). Přispíval hesly regionálních autorů do *Biografického slovníku Slezska a severní Moravy* (Ostrava, 1993–1997). S doc. Ladislavem Soldánem napsal obsáhlé kapitoly *Od února 1948 do kritiky kultu osobnosti* (1948–1956) a *Dvacetiletí „normalizace“* (1970–1989) pro *Přehledné dějiny literatury 3* (Praha 1997).

Od roku 1990 se Jiří Urbanec více zaměřoval na výzkum české literatury po roce 1945, mj. publikoval soubor studií a článků *Střídavý čas naděje, K české literatuře po roce 1945* (Opava 2002), monografii *Čtení o A. C. Norovi, Život a dílo 1903–1986* (Opava 2003), studii *Tradice a antitradicionalismus v české literatuře* (in:

Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich. *Slavica Wratislaviensia* 122. Wrocław 2003, s. 321–328) atd.

V letech 1961–1972 redigoval *Listy Památníku Petra Bezruče*, 1962–1964 *Časopis Slezského zemského muzea – vědy historické*, 1969–1972 *Slezsko – Kultura a země*, 1995–2001 *Noviny Slezské univerzity*, 1994–1998 byl členem redakční rady literárního měsíčníku *Alternativa Nova*. Spoluorganizoval pravidelné literárněvědné konference v rámci kulturního festivalu Bezručova Opava, na kterých participoval rovněž Ústav pro českou literaturu AV ČR v období, kdy byl jeho ředitelem dr. Vladimír Macura, a v letech 1995–2010 během měsíce listopadu také česko-polské literárněvědné konference na Slezské univerzitě (z konferencí pravidelně vycházely sborníky) nejprve ve spolupráci s těšínskou pobočkou Slezské univerzity (Uniwersytet Śląski) v Katovicích, později s Univerzitou v Opoli (Uniwersytet Opolski).

Docent Urbanec byl nejen zasvěceným znalcem Bezručova díla, ale i náročným, přitom spravedlivým pedagogem, který vychoval nejméně jednu generaci bohemistů, z nichž mnozí

se dnes výborně uplatňují ve školství, médiích, ale i v akademické sféře. Jeho životní dráha se uzavřela 15. listopadu 2014 v Opavě.

Bibliografie článků Jiřího Urbance v časopise Těšínsko

8. slezský pluk a krásné písemnictví. *Těšínsko*, 4, 1961, č. 18–19, s. 32.
- 80 let Jana Rohla. *Těšínsko*, 32, 1989, č. 4, s. 31–32.
- K 3. číslu *Těšínska* 1987. *Těšínsko*, 31, 1988, č. 2, s. 32.
- Kritické dílo Drahomíra Šajtara. *Těšínsko*, 30, 1987, č. 1, s. 24–25.
- Nad soupisem periodik. *Těšínsko*, 4, 1961, č. 16–17, s. 30.
- Noviny *Těšínské*. *Těšínsko*, 3, 1960, č. 11, s. 10–11.
- O polonistice v Československu. *Těšínsko*, 23, 1980, č. 4, 4. s. obálky.
- Petr Bezruč a *Těšínsko*. K problematice příjmu a výzkum díla. *Těšínsko*, 30, 1987, č. 3, s. 14.
- Vztah Petra Bezruče k polské literatuře. *Těšínsko*, 23, 1980, č. 3, s. 5–10 sl.
- Za Jaroslavem Šulcem. *Těšínsko*, 22, 1979, č. 1, s. 24–28 sl.
- Zbojník Ondráš. *Těšínsko*, 2, 1959, č. 10, s. 36.

Vzpomínka na Vladimíra Knybla

Eva Haltofová

Odešel náhle 17. srpna 2014. Zanechal řadu plánů, snů a nedokončené práce, ale tak si to vždy přál. Usnout navždy rychle, klidně a bezbolestně. Vladimír Knybel byl člověkem s velkým Č. Laskavý, obětavý, svědomitý, skromný a navíc plný překvapivých vědomostí z oborů jako je archeologie, astronomie, geologie a historie.

Narodil se 10. října 1938 v učitelské rodině v Třinci jako třetí dítě po dvou starších sestrách. Rodina žila po nějakou dobu ve Skalici u Frýdku. Po absolvování gymnázia v Českém Těšíně a splnění základní vojenské povinnosti pracoval až do důchodu jako účetní v Třineckých železárnách. Po rozvodu se sám staral o výchovu jediného syna a po jeho rozvodu pak o tři vnuky. Ti se stali jeho velkou

laskou. Věnoval jim veškerý volný čas a snažil se jim předat co nejvíce ze svých vědomostí.

Od roku 1972 byl správcem hvězdárny Mikuláše Koperníka v Třinci. Pořádal veřejné pozorování oblohy pro děti i dospělé s odbornými přednáškami, trávil dlouhé hodiny pozorováním Měsíce, jímž byl fascinován. Jeho povrch s krátery pak fotografoval přes dalekohled. Tyto fotografie jsou ozdobou interiéru hvězdárny.

Fotografování bylo Knyblovým velkým koníčkem. Po odchodu do penze byl požádán, aby v archivu Třineckých železáren pracoval s objevenými negativy starých snímků Třince i podniku. Vladimír Knybel je trpělivě překresloval pod mikroskopem a zachránil tak pro další generace unikátní svědectví o starém

Třinci a jeho okolí. Důvěrnou znalost této ikonografické dokumentace a její systematické doplňování plně zužitkoval v obrazové publikaci *Ve stínu hutě* s podtitulem *Obrazem do minulosti Třince*, kterou vydal v roce 2008. V posledních letech života třídil v třineckém domě dětí sbírku vlastních fotografií, jež čítala kolem 2 000 záběrů. K dobovým snímkům přidával současné, které pořídil na stejném místě. Vše doplňoval plánkem pro lepší lokalizaci. Tuto práci dokončil krátce před svou smrtí. Část jeho fotografií Třince a okolí, ale i jiných míst na Těšínsku byla již za jeho života uložena ve Státním okresním archivu ve Frýdku-Místku.

Další ze životních vášní Vladimíra Knybla se stala archeologie. S radostí přijal nabídku práce v týmu archeologů na hradišti v Chotěbuzi-Podoboře. Splnil se tím jeden z jeho mnohých snů. Odkrýval minulost dávno zapomenutou a nedbal na finanční ohodnocení. Jeho velkou odměnou byly nálezy, kterých nebylo málo. V roce 2003 se zúčastnil archeologického průzkumu v centru Frýdku před zahájením stavby obchodního domu Kaufland. K největším osobním úspěchům řadil nález bochníku železa z předchůdce vysoké pece, tzv. dýmačky. Tento lupus jsme našli na břehu Olše v Hrádku. Jeho složení prozkoumal doc. Ing. Ján Kreta, CSc., z Fakulty metalurgie a materiálového inženýrství Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě, jenž potvrdil naši domněnku.

V roce 2007 jsem se Vladimírem Knyblem začala intenzivně zajímat o minulost Tyru, původně samostatné obce, která je dnes součástí Třince. Podle map prvního josefského mapování jsme v jejím katastru našli 12 původních pasekářských osad vzniklých od 16. do 19. století. Tato místa byla zdokumentována, nálezy uloženy a prezentovány formou stálé expozice v klubovně Občanského sdružení Tyra. Vladimír Knybel byl jeho čestným členem. Veřejnost byla s nálezy seznamována při každoročních výstavách. Stali jsme se členy

pobočky České archeologické společnosti pro severní Moravu a Slezsko. Několikrát jsme společně vystupovali v Ostravském rozhlasu v pořadu *Křížem krajem* a naše činnost byla dvakrát zdokumentována Českou televizí v Ostravě. Rovněž místní tisk nám mnohokrát věnoval pozornost a o naší činnosti se tak postupně dovídali lidé ze širšího okolí. Poslední dobou nás stále více zaměstnával tzv. kultovní kámen v Tyře.

Rád navštěvoval staré občany Třince, besedoval s nimi o zážitcích a zvycích z minulosti, nezřídka získal cenný předmět, jímž rozšířil své zajímavé sbírky starožitností. Přestože se nikdy neučil hrát na žádný hudební nástroj a neznal jedinou notu, zahrál všemi deseti prsty na klavír populární skladby 60. let.

Vladimír Knybel byl jedním z mála šťastných lidí, jimž se postupně plnily sny. Byl stále něčím zaměstnán, plánoval, hodnotil, radoval se z úspěchů a vždy řešil i neúspěšné situace s optimismem. Za svou dlouholetou činnost a přínos pro město Třinec byl v roce 2009 oceněn titulem Čestný občan města Třince.

Skauti z Ivančeny

70 let od popravy skautů
z „Odboje slezských junáků“ v Těšíně

Zbyšek Ondřeka

Slibuji na svou čest, jak dovedu nejlépe, milovati vlast svou, republiku československou a sloužiti jí věrně v každé době [...]. Slova skautského slibu lépe než dlouhé povídání vysvětlují motivy skupiny českých skautů, příslušníků československého odboje, kteří se v závěru druhé světové války významnou měrou podíleli na aktivitách odbojových skupin. Jejich tajná organizace nesla název „Odboj slezských junáků“ a sdružovala desítky převážně velmi mladých lidí z Ostravy a okolí. Dobře znali beskydské hřbety i údolí, uměli se pohybovat v hlubokých lesích, které znali ze svých oddílových výprav a táborů a odbojáři je využívali k předávání důležitých zpráv, přenášení potravin, léků či zbraní. V samém závěru války, doslova jen několik týdnů před osvobozením, byla ale skautská odbojová organizace vyzrazena a několik skautů bylo zatčeno a odvezeno do Těšína. Po výsleších a mučení v těšínské služebně gestapa byli skauti 24. dubna 1945 převezeni na starý těšínský židovský hřbitov. Podle očitých svědků si zde museli nejprve sami vykopat své hroby, poté byli spoutáni

drátem a nakonec bez soudu gestapáky zastřeleni. Měli celý život před sebou. A konec války byl tak blízko...

Rok po této události se jejich kamarádi z 30. oddílu Junáka v Ostravě rozhodli v horském sedle *Ivančena* nedaleko od vrcholu Lysé hory vystavět malou kamennou mohylu, která by smutné události z konce války připomínala. U mohyly byla umístěna výzva, aby každý, kdo toto místo navštíví, přinesl kámen a položil jej k ní. Ojedinelý kamenný památník tak rostl po celá desetiletí. Stal se místem každoročních setkání stovek skautů a skautek a symbolem touhy mladých lidí po svobodě. A to i v době normalizace, přestože v té době byl u nás skaoting zakázán. Nebo možná právě proto. Ale zatímco tuto kamennou mohylu dnes zná skoro každý, o pamětní desce se skautskou lilii a jmény zastřelených mladých chlapců, nainstalované v polském Těšíně před několika lety, ví jen málokdo. Najdeme ji tam, kde byli na sklonku druhé světové války hromadně postřeleni. Starý židovský hřbitov je na odlehlém místě

Pietní akt českých a polských skautů u židovského hřbitova v Těšíně, 24. dubna 2015, foto Zbyšek Ondřeka

mimo dnešní těšínské městské centrum. Najdete-li k ní cestu, nezapomeňte, co se v tom místě stalo. Ano, tady v Těšíně se to stalo. Tady vyhasly životy skautů z Ivančeny: Vládi Bílka, Vládi Čermáka, Vládi Garbulinského, Jožky Gebauera, Čeňka Harabiše, Otty Kleina, Mirka Kozlovského, Jožky Kmošťáka, Alfreda Krafta, Jarka Krupy, Quida Němce, Zdeňka Nováka, Vládi Pacha, Vládi Pitka, Milana Rottera, Honzy Schindlera, Lojzy Šugárka a Bohuše Zyznara. Jejich jména jsou vytesána nejen do kamenné pamětní desky, zůstanou už navždy vytesána i do našich srdcí. Nápis na těšínské pamětní desce je krátký: *Sloužili věrně své vlasti!*

Zajímavosti přírody Těšínska „Naši“ obojživelníci

Jiří Kupka

Obojživelníci nepatří mezi skupinu živočichů, která by se těšila zvýšenému zájmu veřejnosti, ba právě naopak. Jsou stále opředeni řadou pověr, jež dělají z této jinak velmi zajímavé a významné skupiny živočichů hotové „bestie“. Například o ropuchách se místy na Těšínsku tvrdí, že jsou „prý“ schopny plivat jedovaté sliny až do vzdálenosti jednoho metru, čímž „prý“ mohou způsobit oslepnutí dotčeného.¹

Ve výčtu podobných pověr bychom mohli pokračovat, ale podívejme se na ně jinými očima. Obojživelníci představují jednu z nejvíce ohrožených skupin živočichů, a to nejen na území Těšínského Slezska, ale na světě vůbec. V průběhu několika posledních desetiletí je zaznamenáván výrazný pokles stavu jejich populací. Týká se to dokonce i poměrně stále ještě běžného skokana hnědého (*Rana temporaria*), který jako jediný z obojživelníků ČR není dosud zařazen mezi zvláště chráněné druhy.²

Čím je jejich úbytek zapříčiněn? Abychom mohli nalézt částečnou odpověď na tuto závažnou otázku, představme si stručně jednu významnou kapitolu z jejich života. Snáze pak porozumíme tomu, proč jsou tak zranitelní.

Obojživelníci jsou zranitelní a zároveň pozoruhodní nejen poměrně složitým vývojovým

cyklem (larvální stadium), ale také tím, že jsou schopni za vodou, jež je pro jejich rozmnožování nezbytná, ujít až desítky kilometrů. K jejich nezbytným existenčním podmínkám pak nepatří jen přítomnost vhodných míst k rozmnožování, k letnímu pobytu s bohatou potravinou nabídkou a útočiště k přezimování,³ ale skutečnost, že jsou pro ně tato místa dostupná. Během těchto cest (migrací, např. hovoříme o jarních tazích ropuch obecných a skokanů hnědých)

V Těrlicku byly vybudovány průchody pro obojživelníky a svodidlový naváděcí systém v místech největších migračních tahů (Těrlicko-hráz, Těrlicko-Zadky). Uvidíme, zda se toto opatření osvědčí, foto Jiří Kupka

Ropuchy obecné (Bufo bufo) vykonávají v jarním období tahy z míst přezimování na rozmnožistiště i několik kilometrů dlouhé (samečkové se často „vezou“ na hřbetě samiček), foto Jiří Kupka

se jednotliví jedinci řídí individuální znalostí terénu a mají tendenci vyhledávat své vlastní rodiště. Pokud jim do „jejich cesty“, kudy putují, vystavíme „naše cesty“, stávají se snadnou „obětí“ silničního provozu. Výraznější změny charakteru krajiny pak mohou způsobovat také časoprostorovou dezorientaci. Vystresovaná

samice vajíčka raději vstřebá, protože okolnosti vyhodnotí jako natolik nepříznivé, že se neodváží do „tohoto světa“ přivést své potomstvo.

Naštěstí o Těšínsku stále ještě můžeme prohlásit, že je takovým malým „rájem“ i pro obojživelníky.⁴ Ale jak dlouho ještě? Prostupnost krajiny je jedním z klíčových faktorů, pokud hovoříme o jejich ochraně. Zde se musí každý z nás zamyslet, jak málo si uvědomujeme paradox, který je s výstavbou komunikací spojen – každá silnice podélně spojuje, ale příčně rozděluje. A u těch vysokorychlostních to platí dvojnásob. Více se vozíme auty, méně chodíme volnou krajinou – krajinou našich předků – pěšky.

A kolik ze to žije na Těšínsku druhů obojživelníků? Je jich celkem 16 a jeden klepton.⁵ Rozděluje je do dvou řádů, na ocasaté a žáby. K ocasatým řadíme čolky a mloka skvrnitého. Mezi žáby pak rosničku zelenou, blatnici skvrnitou, kuňku, ropuchy a skokany. Jejich úplný seznam s uvedením stupně ohrožení i pro území Těšínska uvádí tabulka.

Seznam obojživelníků Těšínského Slezska s uvedeným stupněm jejich ohrožení

Druh obojživelníka	Ohrožení dle platné legislativy	Stupeň ohrožení na Těšínsku ⁶
Blatnice skvrnitá (<i>Pelobates fuscus</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
Čolek horský (<i>Mesotriton alpestris</i>)	silně ohrožený	ohrožený
Čolek karpatský (<i>Lissotriton montandoni</i>)	kriticky ohrožený	kriticky ohrožený
Čolek obecný (<i>Lissotriton vulgaris</i>)	silně ohrožený	silně ohrožený
Čolek velký (<i>Triturus cristatus</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
Kuňka obecná (<i>Bombina bombina</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
Kuňka žlutobřichá (<i>Bombina variegata</i>)	silně ohrožený	silně ohrožený
Mlok skvrnitý (<i>Salamandra salamandra</i>)	silně ohrožený	ohrožený
Ropucha obecná (<i>Bufo bufo</i>)	ohrožený	silně ohrožený
Ropucha zelená (<i>Pseudepidalea viridis</i>)	silně ohrožený	silně ohrožený
Rosnička zelená (<i>Hyla arborea</i>)	silně ohrožený	ohrožený
Skokan hnědý (<i>Rana temporaria</i>)		ohrožený
Skokan krátkonohý (<i>Pelophylax lessonae</i>)	silně ohrožený	silně ohrožený
Skokan ostronosý (<i>Rana arvalis</i>)	kriticky ohrožený	silně ohrožený
Skokan skřehotavý (<i>Pelophylax ridibundus</i>)	kriticky ohrožený	silně ohrožený
Skokan štíhlý (<i>Rana dalmatina</i>)	silně ohrožený	kriticky ohrožený
Skokan zelený (<i>Pelophylax kl. esculentus</i>)	silně ohrožený	ohrožený

LITERATURA

- BARUŠ, Vlastimil a kol.: *Obojživelníci – Amphibia*. Fauna České a Slovenské Federativní Republiky, sv. 25. Praha 1992.
- MIKÁTOVÁ, Blanka – VLAŠÍN, Mojmir: *Ochrana obojživelníků*. Metodika Českého svazu ochránců přírody, č. 1. Brno 2002³.
- ZWACH, Ivan: *Obojživelníci a plazi České republiky*. Praha 2009.

POZNÁMKY

- 1 Část pověr vznikla snad také jako součást ochrany dětí před jedovatými sekrety některých obojživelníků. Ti se však řadí mezi pasivně jedovaté živočichy, kdy sekret slouží k ochraně jich samotných před vznikem mikrobiální nebo houbové infekce. U ropuch byly v sekretu prokázány také bufoteniny, látky s halucinogenními účinky. V souvislosti s tím získává pohádka „O žabce carevně“ jiný rozměr.
- 2 Podklady pro seznamy zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin, které představují nedílnou součást Vyhlašky č. 395/92 Sb., byly vytvářeny v průběhu 80. let, a tak neodpovídají aktuálnímu stavu.
- 3 Každý druh má specifické nároky. Například mlok skvrnitý (*Salamandra salamandra*) klade larvy do chladných vod bohatých na kyslík (čisté potoky, prameny a studánky) a většinu svého života tráví na souši. Jeho typickým domovem jsou vlhké listnaté a smíšené lesy Slezských Beskyd a jejich podhůří. K přezimování využívá šterbiny v kamenných zídkách, sklepeních nebo v hromadách kamení. Naproti tomu čolek velký (*Triturus cristatus*) upřednostňuje nižší polohy a z našich čolků je nejvíce vázán na vodní prostředí. Obývá rozsáhlejší a především hlubší vodní plochy, dobře osluněné a z části zarostlé vegetací. Například zrušená přírodní rezervace Loucké rybníky s dnes již zaniklou rybníční soustavou představovala ideální typ prostředí tohoto silně ohroženého druhu. Přezimuje ve vodě i na souši a kromě období rozmnožování nemá speciální nároky na prostředí.
- 4 Je to dáno přírodě blízkým charakterem krajiny, zejména v jižní části Těšínska, v horách a v podhůří, a zachovalými úseky vodních toků v nížině s četnými tůňkami. Svůj podíl mají také extenzivně obhospodařované rybníky a zvodnělé poklesové kotliny, tzv. poklesová jezírka.
- 5 Skokan zelený není ve skutečnosti „druhem“, ale křížencem skokana skřehotavého a krátkonožého. Pojem „klepton“ tedy označuje jedince, kteří vznikli křížením a jsou dále schopni se křížit a mít plodné potomstvo (chovají se tak, jako by byli samostatným druhem).
- 6 Vytvořeno po vzájemné dohodě s místními znalci obojživelníků (Daniel Křenek, Jiří Kupka, Zdeněk Polásek, Josef Smola, Petr Vlček).

Jazyk příhraničního mikrosvětů Několik poznámek k nové publikaci

Zbyšek Ondřeka

Ostravská univerzita vydala v roce 2014 publikaci s názvem *Jazyk příhraničního mikrosvětů (běžná mluva Těšíňanů v ČR) – Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkanców Zaolzia)*, která by čtenářům časopisu *Těšínsko* neměla uniknout. Vyšla v nákladu pouhých 100 kusů, včetně anglickojazyčného resumé, soupisu literatury a jmenného rejstříku má 206 stran. Polovina textu je otištěná v češtině, druhá obsahuje tentýž text v polštině. Autorkami jsou Irena Bogoczová z Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě a Małgorzata Bortliczek z polskotěšínské pobočky Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Text je primárně určen studentům jazykovědných oborů, ale mohou s ním pracovat např. i studenti historie. Jak z názvu vyplývá, autorky se

soustředily především na postižení každodenní mluvy části obyvatel příhraničního území České republiky na hranicích s Polskem a Slovenskem, tedy v dnešní české části Těšínska. Samy autorky k tomu uvedly: [...] *středem naší pozornosti je autentická běžná mluva primárně nářečních mluvčích, které se zde říká po našymu, a která není totožná ani s tradičním nářečím, ani s běžně mluvenou češtinou či polštinou [...]*.

Výsledky výzkumu, jenž byl prováděn v roce 2013 formou rozhovorů se žáky menšinových škol s polským jazykem vyučovacím (dvou základních a jedné střední školy), jsou prezentovány v podobě velmi pečlivě vedených písemných záznamů a každý, kdo si je přečte, si může o jazyce udělat svůj názor. S mnohem početnější skupinou dětí ze škol s českým jazykem vyučovacím, ačkoliv často i ony jazyk

Irena Bogoczová
Małgorzata Bortliczek

Jazyk příhraničního mikrosvěta

(běžná mluva Těšíňanů v ČR)

Język przygranicznego mikroświata

(mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)

Mapka těšínského Slezska
Mapka Śląska Cieszyńskiego*

Prameny/Zdroje:
(Red.) Gajtor G. (2008). Zdroje: Polsko-český spolek v Slezsku Cieszyńskim 1918–2008. Warszawa: Instytut KARTA, s. 3.
(Red.) Kadłubiec K. D. (1997). Polska narodni menšina na Těšínsku v České republice (1918–1995). Ostrava: Ostravská univerzita, s. 9.
Milerski W. (2009). Zachodniocieszyński słownik grammy. Cieszyńskie FENIEL, s. 11.

Mapka těšínského Slezska (čtenář ji najde na záložce knihy *Jazyk příhraničního mikrosvěta*) obsahuje zjevný rozpor. Ačkoliv z jejího názvu vyplývá, že se jedná o vyobrazení historických zemských hranic Těšínska, zobrazuje je jen na severu, na východě a na jihu, ale západní slezsko-moravskou těšínskou hranici v ní čtenář nenajde

po našymu užívají (dokonce jejich běžně mluvený jazyk je stejný /s. 20/) – rozhovory prováděny nebyly. Škoda, získali bychom bezpochyby velmi zajímavé komparativní výsledky.

Autorky tvrdí, že užívání jazyka po našymu je odvislé [...] od demografické situace polské národnostní menšiny. Jestliže je tomu skutečně tak, bude čtenáře bezpochyby zajímat, kolik Poláků dnes u nás vlastně žije. V publikaci se dočte, že [...] z celkového počtu místního obyvatelstva (333 235 osob) se k polské národnosti přihlásilo 7,9 % (s. 17). Vymezení území, k němuž se uváděné údaje vztahují, není úplně jasné, jeho hranice lze údajně sledovat podle přítomnosti osob hlásících se k polské národnosti, a autorky se je snaží vymezit vyjmenováním těch těšínských obcí, v nichž podíl takových osob dosahuje alespoň zaznamenaných, doslova *prahových* hodnot. Je zjevné, že se tedy zdaleka nejedná o celé české Těšínsko. Podívejme se proto na oficiální statistické údaje. Podle posledního sčítání lidu z roku 2011 žilo na celém území Moravskoslezského kraje jen 28 430 osob (tj. 2,3 % z 1 205 834 obyvatel kraje), jež se k polské národnosti přihlásily. Většina z nich žila tradičně ve dvou pohraničních okresech kraje – Karviná a Frýdek-Místek. Na území okresu Karviná se k polské národnosti přihlásilo 13 399 osob (tj. 5,04 % z celkového počtu 265 379 obyvatel okresu), na území okresu Frýdek-Místek 13 743 osob (tj. 6,48 % z celkového počtu 211 768 obyvatel okresu). S větším soustředěním osob hlásících se k polské národnosti se dnes v tomto okrese můžeme setkat jen v okolí Jablunkova.

V textu knihy i v přiložené mapě Těšínského Slezska se autorky pokouší vymezit prostor osídlený polskou národnostní menšinou, konstatují, že se zmenšuje, dokonce se pokouší vymezit jeho západní hranici. Ze statistických údajů je zřejmé, že zákonem danou desetiprocentní přítomnost rozhodující pro uplatňování menšinových jazykových práv překračují Poláci v současné době ve 30 obcích českého Těšínska. Čtenář by měl však vědět, že v žádné z nich podíl polské populace nepřevyšuje podíl ostatního obyvatelstva. Ve většině obcí českého Těšínska naopak dosahuje jen malých, v některých dokonce opravdu *prahových* hodnot. Poláci žijí rozesteti v českém většinovém prostoru, a to velmi nerovnoměrně, proto rozhodně nelze hovořit o kompaktním

osídlení. Vykazuje totiž všechny znaky fragmentovaného výskytu. Opakované zdůrazňování etnické hranice, dokonce i její vyznačení v mapě, není na místě a svádí čtenáře k mylnému vnímání skutečnosti. Paralely s minulostí se samozřejmě nabízejí.

Podívejme se proto na snahu autorek o zasažení jejich zjištění do širšího historicko-geografického kontextu. Použily přitom mj. srovnání s výsledky posledního rakouského sčítání lidu z roku 1910. Nicméně čtenář by měl vědět, že interpretace tehdejších statistických údajů přináší řadu úskalí. Předně by měl vědět, že Těšínsko v době sčítání nedělila státní hranice, jako je tomu dnes. Čtenář nemůže při srovnávání jednoduše použít dnešní administrativní mapy. Žádné Těšínsko v ní nenajde. Měl by si také uvědomit, že rakouské statistické údaje se nevztahují ani k dnešním správním celkům, okresům, jejichž hranice byly úplně jiné. Například frýdecký politický okres zahrnoval i celé území dnešní Slezské Ostravy, nenašli bychom v něm zato většinu obcí, které byly v roce 1910 součástí těšínského politického okresu. Územní vývoj jednotlivých obcí od té doby prošel také mnoha změnami. Některé obce dokonce zanikly. Například Karviná, která má s dnešní Karvinou jen málo společného. Dnešní město Karviná má také úplně jiné katastrální hranice. Čtenář na takové nesrovnalosti může lehce narazit a měl by na ně být alespoň upozorněn. Území Těšínska tvořilo v roce 1910 východní část Rakouského Slezska. Mělo zhruba čtvercový tvar, jak je dobře patrné z *Místopisné mapy Moravy a Slezska* Josefa Brunclíka (viz s. 112–113), a rozlohu přibližně 2 282 km².

Slezská zemská hranice na východě oddělovala Těšínsko od polské Haliče, v roce 1910 se jednalo ovšem tak jako v případě Rakouského Slezska rovněž o rakouské území. Na jihu zemská hranice oddělovala Těšínsko od Uher, na západě od Moravy. Pouze na severu byla zemská hranice zároveň hranicí státní – oddělovala Těšínsko a celé Rakouské Slezsko od Pruského Slezska, tedy od německého území. Těšín byl v době rakouského sčítání lidu v roce 1910 nejvýznamnějším městem, byl sídlem jak okresních, tak i krajských úřadů a soudů. Těšínský okres se členil na dva okresy soudní (těšínský a jablunkovský), obdobně tomu bylo i s dalšími třemi politickými okresy na Těšínsku (bílským,

frýdeckým a fryštátským). Pokud nebude mít čtenář před očima dobovou mapu Těšínska, každé srovnání s minulostí pro něj může představovat nemalé úsilí.

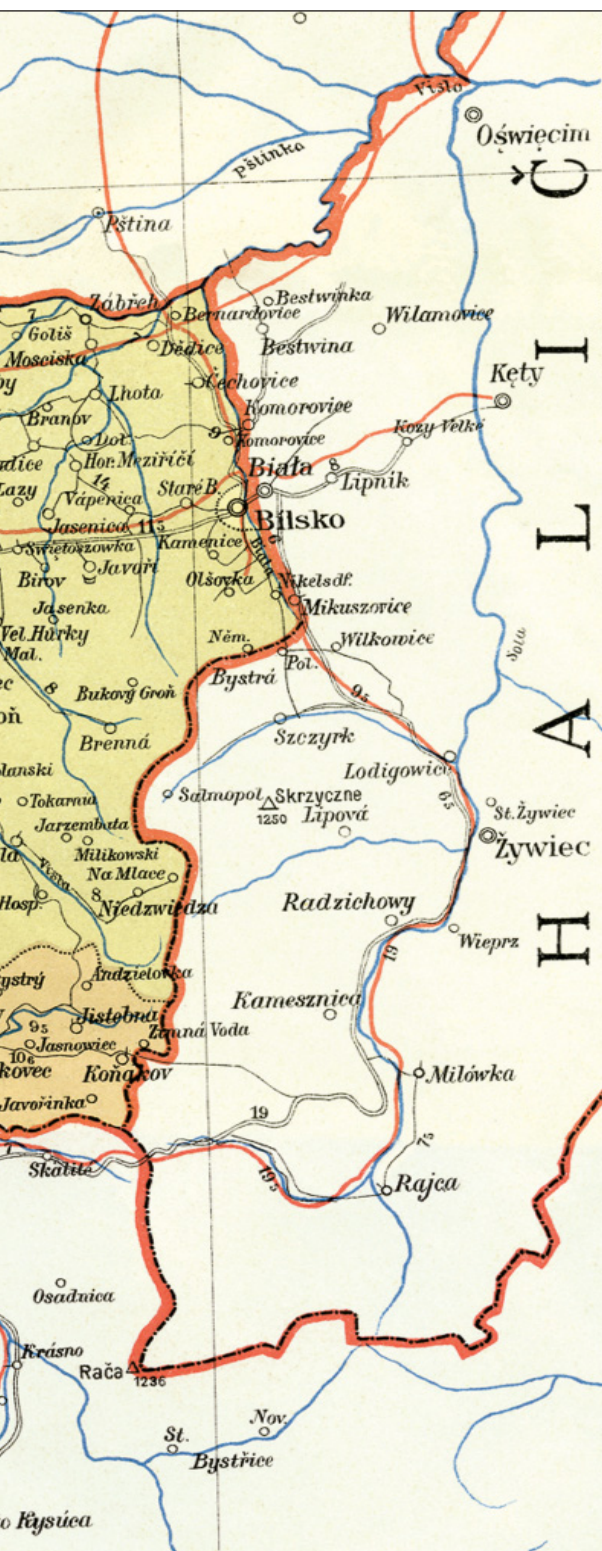
Statistická data z rakouského sčítání lidu najdeme otištěna v rozsáhlé zprávě *Spezialortsrepertorium von Schlesien, Bearbeit auf Grund der Ergebnisse der Volkszahlung vom 31. Dezember 1910*, vydané v roce 1917 ve Vídni. Jedná se bezpochyby o velmi dobrý informační zdroj, nicméně čtenář by měl vědět, co vlastně tato sčítání zjišťovala. V knize se např. dočte: *Pokud v posledním rakouském sčítání lidu z roku 1910 polskou národnost uvedlo ve zkoumané oblasti 123 923, českou pak 32 821 a německou 22 312 místních občanů [...]* (s. 17), ale rakouská sčítání národnostní orientaci obyvatel, tak jak

Schématická mapa území Těšínska s vyznačenými historickými zemskými hranicemi

Mapa území Těšínska, rozděleného 28. července 1920 na polské Těšínsko a české Těšínsko

ji chápeme dnes, vůbec nezjišťovala. Namísto toho sčítání evidovalo užívání hovorového, obcovacího jazyka. Autorky sice uvádějí, že [...] rakouské úřady se, jak známo, soustředily na tzv. *Umgangssprache*, tedy obcovací řeč (s. 18), to ale k vysvětlení nestačí. Mezi jazykem, resp. dialektem, a národnostní orientací (o politické ani nemluvě) je zásadní rozdíl, a proto je tvrzení autorek, kolik osob *uvedlo* při sčítání tu či onu národnost, zavádějící. Taková data prostě nemohou mít k dispozici. Srovnání s dnešním stavem je více než problematické a čtenář by o tom měl vědět.

Mapa s názvem *Karte der Bevölkerung des ostmährisch-schlesischen Industriegebietes nach den amtlichen Volkszählungsergebnissen vom Jahre 1910* zobrazuje výsledky posledního rakouského sčítání podle obcovací řeči. Výsledky vytvářejí jakousi kartografickou mozaiku, která je sama o sobě dokladem tehdejších složitých jazykových poměrů na Těšínsku. V mapě najdeme vyobrazení jazykových poměrů i v přeshraničních sousedních územích (na východě se jedná o haličské území v okolí města Białá, na západě o moravské území v okolí Místku a Moravské Ostravy). Do statistických údajů ze sčítání za oblast Těšínska nebyly tyto části samozřejmě zahrnuty – ležely za jeho hranicemi a mapa vznikla mnohem později a za jiným účelem. Z celkového počtu 434 821 osob, které byly tehdy na Těšínsku přítomné, uvedly rakouské úřady u 233 850 osob (54 %) obcovací jazyk polský, u 115 597 (27 %) český a u 76 923 (18 %) německý. Pro srovnání uveďme, že v celém prostoru dnešního českého Těšínska žilo v roce 1910 celkem 286 704 obyvatel, tedy přibližně 68 % obyvatel celého Těšínska. Z toho u 139 016 osob (48,5 %) úřady zaznamenaly užívání polského obcovacího jazyka, u 113 319 českého (39,5 %) a u 34 249 (12,0 %) německého. Hranice mezi třemi hlavními jazykovými skupinami obyvatelstva byly místy poměrně jasně zřetelné, většinou ale sotva krystalizovaly. Obyvatelstvo jednotlivých jazykových skupin se na mnoha místech, zejména ve městech, vzájemně prolínalo a určit tam jednoznačné etnické hranice nebylo vůbec jednoduché. Například v politickém okrese Bílsko

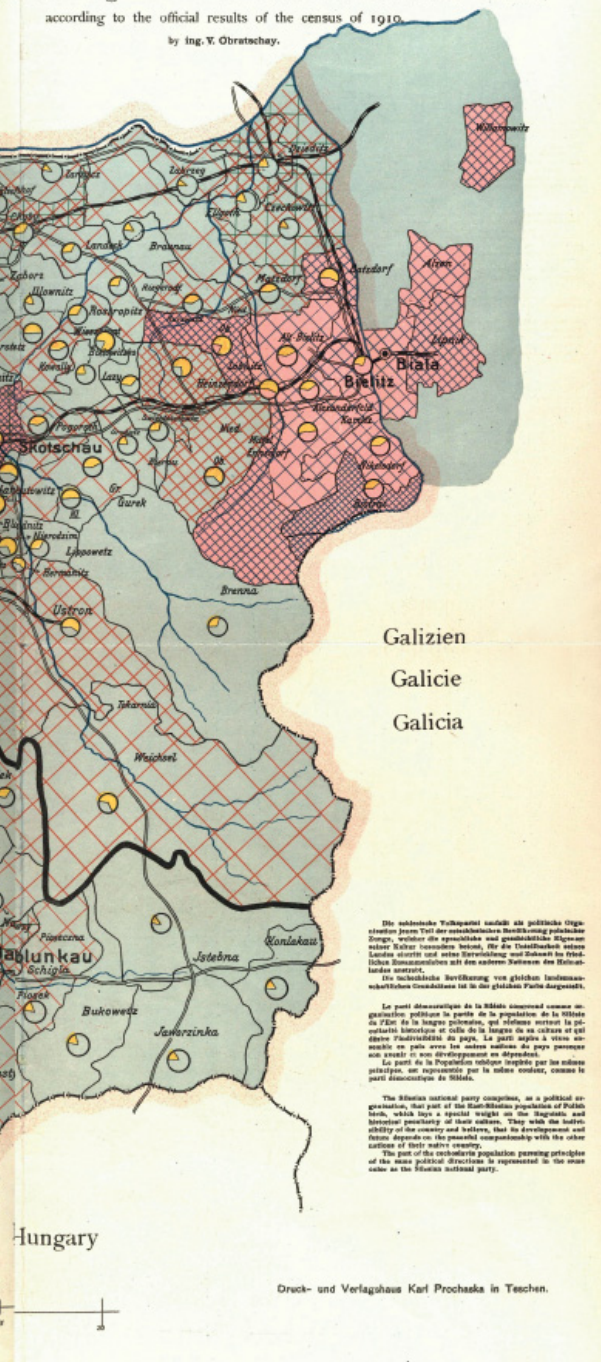
Těšínsko na výřezu z Místopisné mapy Moravy a Slezska, Josef Brunclík, kolem r. 1910

Map of the population

Manufacturing District of Eastern Moravia and Silesia,

according to the official results of the census of 1910

by Ing. V. Obratschay.

žilo v době sčítání 101 403 obyvatel, užívání německého obcovacího jazyka zaznamenaly úřady u 32 775 osob (32 %) obyvatel okresu. Ale v městě Bílsku, na samé východní hranici Těšínska, to bylo dokonce u 15 144 (82 %) z celkového počtu 18 568 obyvatel. Město bylo tedy téměř zcela německojazyčné, ostatně obdobně tomu bylo i v Těšíně nebo ve Frýdku na opačné, západní hranici Těšínska. Situace byla mnohem složitější, než je tomu dnes. Sčítání např. také zaznamenalo, že v hranicích Těšínska v roce 1910 žilo i 10 965 (2,52 %) Židů. V současné době je židovská národnost jednou z těch, které mohou lidé ve sčítání uvést. Rakouské úřady však Židy sčítaly jen podle náboženské orientace, o jejich jazykové nebo dokonce národnostní orientaci ale žádné údaje nemáme. Nemálo bylo i těch, jež sice v běžné mluvě používali ten či onen obcovací jazyk, ale zůstávali dlouho národnostně indiferentní. Například Slezané (v dobovém tisku, ale i v literatuře se zpravidla setkáváme s polským označením Ślązacy, příp. jeho českým ekvivalentem Šlonzáci), lidé, kteří užívali většinou místní smíšený dialekt s převahou polských prvků, avšak polskou národnostní orientaci odmítali. Národně uvědomělí těšíňští Poláci jejich postoje nemohli pochopit, v lepším případě v nich viděli odrodilce. Když se na sklonku první světové války v Těšíně utvořila první místní polská národní a politická reprezentace – Národní rada Těšínského knížectví – oslovila Slezany více než výmluvně: [...] *my, Poláci, se považujeme za jediné pány Těšínského Slezska [...]. Polský lid Těšínského knížectví veřejně vyzývá všechny ty členy Slezské lidové strany, kteří se ještě nestali, nebo kteří se nechtějí stát zrádci svého lidu [...]. Sami Slezané se ale žádnými zrádci necítili, žili na Těšínsku často po celé generace a polské snahy národně uvědomělých těšínských Poláků o připojení Těšínska,*

Jazyková mapa území Těšínska (s přesahem do sousedních historických zemí) zobrazuje výsledky sčítání lidu z roku 1910 podle obcovací řeči. Výšece v kruhových diagramech představují podíl členů a příznivců slezského zemského hnutí na obyvatelstvu jednotlivých obcí. Mapa sloužila jako podklad pro jednání československé diplomacie na poválečné mezinárodní mírové konferenci v Paříži, která po první světové válce rozhodovala o způsobu rozdělení Těšínska, Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR

resp. jeho části, k polskému území po první světové válce nesdíleli. Existence silného slezského zemského hnutí, které na začátku 20. století sdružovalo desetitisíce členů a příznivců Slezské strany lidové rozesetých doslova po celém tehdy ještě nerozděleném Těšínsku (předseda strany Josef Koždoň odhadoval počet členů a příznivců hnutí v roce 1920, kdy se mělo pod mezinárodní patronací na Těšínsku konat lidové hlasování /tzv. plebiscit/, dokonce na 56 105 osob), je všeobecně známým, v odborné literatuře mnohokrát popsaným historickým faktem, který o tehdejších poměrech leccos napovídá. Ale čtenář se o něm v knížce vůbec nedoče.

Stejně tak se nedoče o jiné skutečnosti, která mu už tak nelehkou interpretaci rakouských statistických údajů ještě více zkomplikuje. S polským obcovacím jazykem se sčítací komisaři, kteří údaje v jednotlivých obcích zapisovali, v roce 1910 mohli běžně setkat na většině území Těšínska, dokonce i tam, kde bychom jej dnes zřejmě vůbec nehledali, na pravém břehu řeky Ostravice. Na území politického okresu Frýdek žilo 108 836 osob, z toho u 80 491 (74 %) úřady zaznamenaly užívání českého obcovacího jazyka, u 15 093 (14 %) polského a u 11 944 (11 %) německého. Neměli bychom se tomu ale divit. V době, kdy rakouské úřady sčítání organizovaly, byla již celá ostravská průmyslová oblast zasažena důsledky masových migrací z přelomu století. Přistěhovalci nacházeli v nově otevřených uhelných dolech, hutích, strojárnách, ale i v dalších průmyslových podnicích zdroj obživy. Do ostravské průmyslové oblasti se stěhovali doslova po tisících i s rodinami a během několika let zaplavili celý kraj. Mezi imigranty záhy převládli Poláci přicházející z nedaleké Haliče (většinou z okresů Bochnia a Wieliczka, ale rovněž z okresů Żywiec, Chrzanów, Biała či Wadowice). Polský Institut pro spolupráci se zahraničím ve Varšavě v roce 1935 uváděl dokonce 58 545 přistěhovalců polského původu, kteří před první světovou válkou do ostravské průmyslové aglomerace přesídlili. Největší část haličských Poláků směřovala do Moravské Ostravy, zabydlovali se však i jinde. V hranicích Těšínska se usazovali zejména ve Slezské Ostravě, Fryštátě, Karvině, Orlově, Bohumíně a také ve Frýdku, Těšíně či Třinci, všude tam, kde nacházeli uplatnění. Dnes se sčítání lidu vztahují na osoby, které mají ve sledovaném

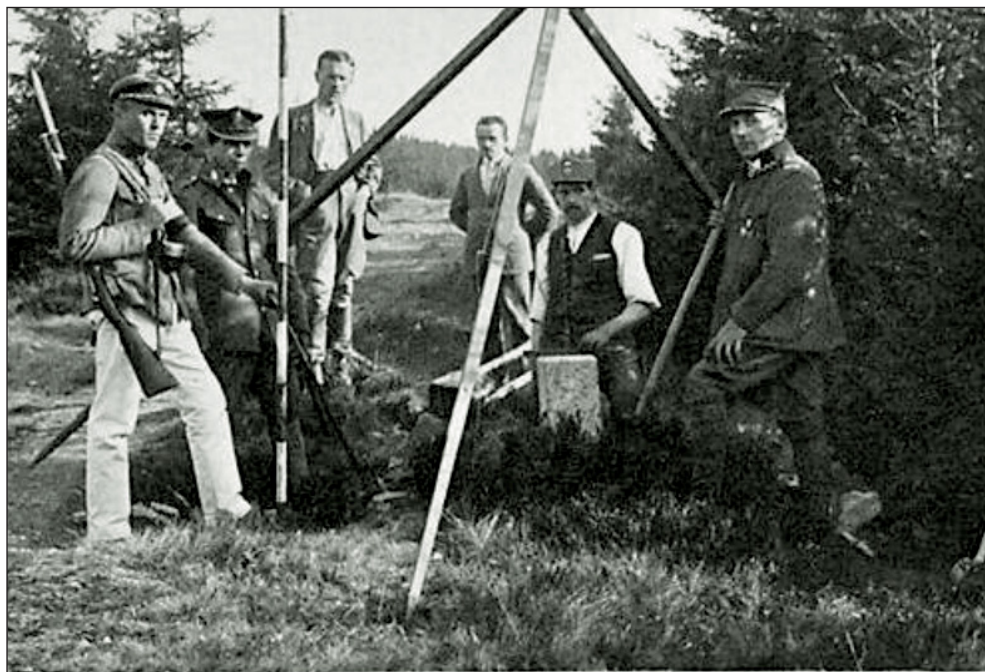
území, nejčastěji v obci, přiznán trvalý pobyt. Ty, již v něm trvalý pobyt nemají, jsou posuzovány odděleně. Rakouské sčítání v roce 1910 ale evidovalo veškeré přítomné obyvatelstvo bez rozdílu. Jestliže tisíce sčítaných lidí měly v roce 1910 domovskou příslušnost prokazatelně daleko za hranicemi Těšínska, jak potom správně výsledky rakouských sčítání interpretovat a jak je srovnávat s dneškem? Srovnávání minulosti s dneškem, s nimiž se čtenář v knize setkává na řadě míst, vzbuzují přinejmenším rozpaky.

Největší rozpaky však vzbuzuje interpretace pojmu Těšínsko, resp. české Těšínsko, kterému autorky přisuzují zcela jiný význam, než mu přisoudily dějiny. Čtenáře důrazně a opakovane vybízejí, aby pojmu české Těšínsko přisuzoval jen etnický význam. Například v části nazvané *Popis současné etnické, kulturní, jazykové a komunikační situace na českém Těšínsku* nebo v kapitole *Kde se české Těšínsko nachází? Odkud kam vlastně sahá? Co tvoří jeho hranice?* (s. 14) tvrdí: [...] *Těšínsko je regionem určeným především etnickou charakteristikou obyvatelstva, které zde žije a je závislé na demografické situaci polské menšiny* (s. 15). Čtenáři k tomu nabízejí i orientační mapu s názvem *Mapka těšínského Slezska / Mapka Śląska Cieszyńskiego*, v níž je vyobrazena [...] *západní hranice českého Těšínska podle Milerského / zachodnia granica Zaolzia wg. Milerskiego a západní hranice českého Těšínska podle Siwka / zachodnia granica Zaolzia wg. Siwka*. Ostatně o západní hranici českého Těšínska si čtenář může přečíst: [...] *Západní hranicí byla tenkrát řeka Ostravice, což už dnes neplatí*. Ostatní zemské hranice na severu, východě a jihu Těšínska však jsou nejen vykresleny v mapě, ale i přesně popsány v textu: *Severní hranice vede od ústí Olzy / Olše severně od města Strumień a po hladině Goczałkowického jezera k soutoku řek Wisły a Białej v obvodu města Czechowice-Dziedzice. Východní hranice směřuje od tohoto soutoku přes město Bielsko-Biala podél hor Klimczok a Barania Góra (prameny řeky Wisły) ke stání hranici se Slovenskem, ke které se připojuje v obvodu Koniakowa a Jaworzynki* (s. 14). Jaké jsou tedy hranice Těšínska, resp. českého Těšínska? Autorky zdůrazňují, že je má čtenář vnímat etnicky, ale přitom na mnoha místech píše o historických. Například se doví,

že: V r. 1920, kdy ve věci hranice mezi polským a českým Těšínskem padlo definitivní rozhodnutí, připadlo z celkového počtu 2 282 km² plochy 1 002 km² Polsku a 1 280 km² Československu (s. 15), nebo [...] dnes se počítá spíše s přibližně 800 km² českého Těšínska (tamtéž). Jedná se tedy jednoznačně o popis dělení území historického geopolitického celku. Tvrzení – [...] Poté, co bylo rozděleno na českou a polskou část, se jeho rozloha začala zmenšovat [...] (s. 14), nebo [...] rozloha Těšínska v ČR se výrazně zmenšuje (s. 15) – jsou pro čtenáře nejednoznačná, zavádějící a nemůže jim rozumět.

Zvídavý čtenář by se měl ptát, co vlastně bylo po první světové válce rozděleno? Připomeňme, že 28. září 1918 podepsali v Paříži československý ministr zahraničí Edvard Beneš a francouzský premiér Étienne Pichon dohodu, v níž se Francie zavázala, že bude podporovat vznik československého státu v hranicích českých historických zemí. Jednou z takových zemí bylo i Těšínsko, o jehož území mladá Československá republika svedla záhy úporný politický, vojenský a diplomatický zápas s Polskem. Nebudeme na tomto místě popisovat onen zápas, omezíme

se jen na konstatování, že jej ukončilo až rozdělení území Těšínska, k němuž došlo o téměř dva roky později, 28. července 1920. Rozhodnutí padlo na mezinárodní diplomatické mírové konferenci v Paříži bezprostředně poté, co zástupci obou zemí – Československa a Polska – 10. července 1920 v belgickém letovisku Spa podepsali závazek, že souhlasí s tím, aby hranice mezi nimi byly v uvedených třech sporných oblastech určeny arbitrážním rozhodnutím spojeneckých velmocí v čele s Francií. Správa nad příznými částmi Těšínska – polskou a československou – byla zástupcům polské a československé vlády předána 10. srpna 1920. Ve sbírce zákonů Republiky československé byla pod č. 20/1925 následně zveřejněna *Vládní vyhláška ze dne 18. prosince 1924 o rozhodnutí konference velvyslanců ze dne 28. července 1920 o Těšínsku, Oravě a Spiši*, jež jasně a zřetelně jazykem mezinárodního práva konstatuje: *Hledíc k ustanovením mírových smluv, zejména k ustanovení čl. 91 mírové smlouvy St. Germainské a čl. 75 mírové smlouvy Trianonské vyhláší se rozhodnutí konference velvyslanců o Těšínsku, Oravě a Spiši, dané v Paříži dne 28. července 1920 [...] Čelné*

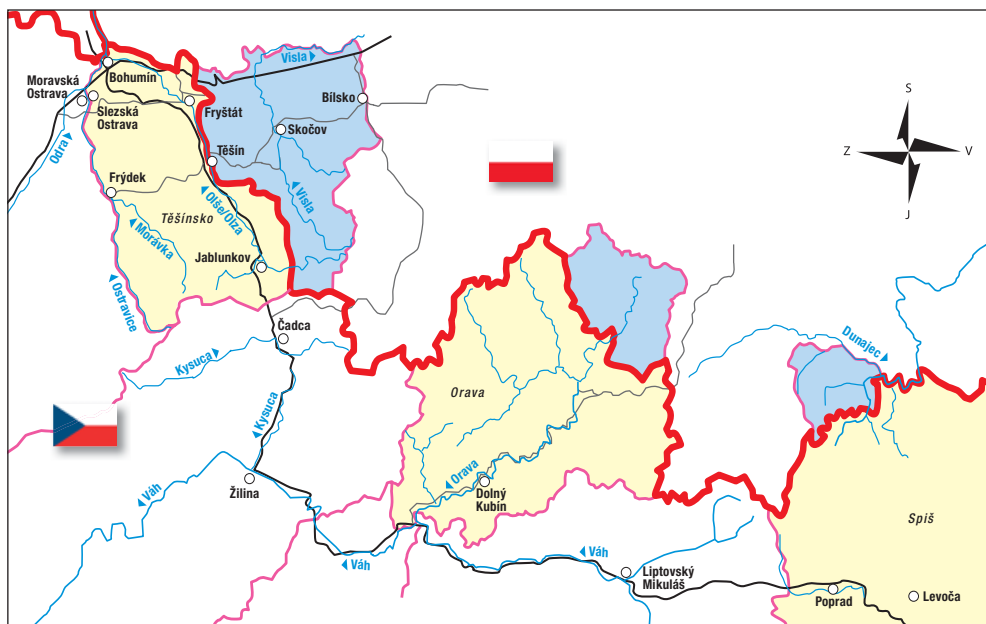

Ostatní akt tragedií Śląska Cieszyńskiego: Bicie stupów granicznych.

Vytyčování československo–polské státní hranice po rozdělení Těšínska v prostoru Slezských Beskyd. Nová hranice rozdělila nejen území historické země, ale i těšínského okresu a katastr několika obcí, mezi nimi i města Těšína

mocnosti spojené a sdružené, rozhodnůvše ustanovením ze dne 27. září 1919, vydaným v Paříži, že určí politickou příslušnost bývalého vévodství Těšínského a území Oravy a Spiše tím, že nařídí provedení lidového hlasování, které poskytne všechny nutné záruky loyálnosti a upřímnosti, ale uváživše, že provedení opatření tohoto ustanovení, aby bylo možno uskutečnit lidové hlasování za podmínek výše uvedených, zůstala bez výsledku, uváživše, že je v zájmu všeobecného míru nezbytně nutno uspořádat osud těchto území, uváživše, že vlády polská a československá prohlásily aktem z 10. července 1920 ve Spa, že přijímají, aby hranice jmenovaných zemí byly

určeny Čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými, pověřily konferenci velvyslanců uspořádáním této otázky. V důsledku toho rozhodla konference velvyslanců takto: hranice svrchovanosti Polska a Československa nad bývalým knížectvím Těšínským a nad územím Oravy a Spiše budou stanoveny hraniční čarou, určenou tímto způsobem (viz připojené mapy). Té části území Těšínska, jež byla arbitráží v roce 1920 přiznána Československu, se od té doby říká české Těšínsko. Jedná se přibližně o 1 280 km², tedy o 56 % z celkem 2 282 km² rozlohy původního Těšínska. Jeho rozloha se nemůže zmenšovat ani zvětšovat, vyjma jediného případu – pokud se

Mapa zobrazuje státní hranice Československé republiky a Polska po provedení územních změn. Zakresleny jsou i původní historické zemské hranice Těšínska, na jehož území po první světové válce vznášelo nárok jak Československo, tak Polsko. K dodatečné změně hranice došlo po opakovaných žádostech místního goralského obyvatelstva horské osady Hřčava, která byla z katastru obce Javořinky/Jaworzynky, přiznané Polsku, vyčleněna a dodatečně připojena k Československu jako samostatná obec. Poblíž Hřčavy najdeme i trojmezí – místo, kde se dnes stýkají české, polské a slovenské hranice. Za sporná byla po první světové válce považována i pohraniční území na Oravě a Spiši na severním Slovensku. I tato území byla rozdělena rozhodnutím pařížské mírové konference z 28. července 1920. Polsku bylo přiznáno 358 km² historického území na Oravě a 217 km² na Spiši. Na Oravě došlo k dodatečným úpravám hranice. Československo posléze předalo Polsku část obce Dolní Lipnice / Lipnica Dolna o rozloze 70 km² výměnou za obce Hladovka o rozloze 18 km² a Suchá Hora o rozloze 22 km². K posledním úpravám československo-polské státní hranice do dnešní podoby došlo ve východních Tatrách. Okolí podtatranské obce Javorina s rozlohou 92 km² bylo přiznáno Československu rozhodnutím mezinárodního soudního dvora v Haagu z 5. září 1924. V mapě je zaznamenána i železniční trať tzv. Košicko-bohumínské dráhy, která měla pro nový československý stát strategický význam, protože spojovala západ republiky se Slovenskem. Železnice, vybudovaná v letech 1867–1871, dopravně spojila Těšín s tzv. Severní dráhou Ferdinandovou, jež dosáhla Ostravy a Bohumína již v roce 1847. Hutní a průmyslové podniky situované v blízkosti železnice, např. Třinecké železářny, získaly v podobě Košicko-bohumínské dráhy nejen rychlé spojení s kamenouhelnými doly v karvinské části revíru, ale zároveň se slovenskými ložisky kvalitní železné rudy a vápence

změní státní hranice, které Těšínsko dělí na dvě části. Tvrzení autorek, že se *rozloha českého Těšínska zmenšuje*, je z hlediska historické geografie zcela nepřijatelné a čtenář by jimi neměl být dezorientován.

A oněch přibližně 800 km², s nimiž se *dnes spíše počítá*? Snad jediné, k čemu by mohly být vztaženy, je část českého Těšínska, jež Poláci v roce 1920 nazvali Zaolzie. Jeho rozloha má skutečně zhruba stejný počet kilometrů čtverečních. V předvečer druhé světové války zneuzilo Polsko osudové krize československého státu, v níž se ocitl po tzv. mnichovské dohodě, a ultimativně si vynutilo změnu státní hranice na Těšínsku z 28. července 1920. V literatuře se zpravidla uvádí okolo 805 km², které tehdy Poláci dočasně připojili ke svému území. Ale nepřipojili tehdy k Polsku území celého českého Těšínska, nepřesunuli hranice až k řece Ostravici. Polská státní hranice v roce 1938 sledovala horský hřeben vedoucí od Velkého Polomu na hranicích se Slovenskem až k hoře Prašivá nedaleko Frýdku. Součástí československého, resp. českého území, zůstávalo stále zhruba ještě 480 km² českého Těšínska na pravém břehu Ostravice – na Frýdecku a v okolí Slezské Ostravy. Rozloha českého Těšínska se zábořem československého pohraničí dočasně zmenšila, zatímco rozloha polského Těšínska se z původních přibližně 1 002 km² zvýšila na 1 807 km². Ponechme nyní stranou nepřesné tvrzení autorek, že k *definitivnímu rozhodnutí* o státních hranicích na Těšínsku údajně došlo 28. července 1920. Ačkoliv československá vláda a naše veřejnost to tak vnímaly, *de iure* se tak stalo mnohem později, dokonce až 3. června 1958 podpisem československo-polské mezistátní hraniční smlouvy a její následnou ratifikací parlamenty obou zemí v roce 1959. S koncem druhé světové války se hranice na Těšínsku vrátila *de facto* do předmnichovské podoby, tím se ovšem také vrátil do původních hodnot poměr mezi rozlohou polského a českého Těšínska.

Pokusíme-li se o závěrečné shrnutí, nelze než konstatovat, že publikace je opravdu dobrým příkladem dokumentace jazykových jevů v současnosti. Stojí za pozornost. Popisuje jazyk užívaný v těšínském příhraničí dobře a velmi pečlivě. Autorky mají v mnohém pravdu, dokonce i v tom, že prostor, kde se lidé

dorozumívali těšínským nářečím – jazykem zvaným *po našymu* –, byl v minulosti větší, než je tomu dnes. Také počet lidí, kteří *po našymu* užívali dříve, byl pravděpodobně větší, než je tomu dnes. Otázkou je, proč tomu tak je a zda je přežití tohoto dialektu skutečně determinováno demografickou situací polské národnostní menšiny, když víme, že tímto jazykem se běžně dorozumívají i lidé, kteří se k polské národnosti nehlásí. Autorky se také snažily sledovaný jev zasadit do historicko-geografického kontextu. To je samo o sobě samozřejmě vítané a správné. Ale právě v části, která má čtenáři pomoci orientovat se v prostoru a čase, kniha obsahuje až příliš mnoho faktografických chyb i zavádějících interpretací. Pokud čtenářem bude etnolog nebo etnograf, možná mu to vadit nebude. Nejen jazyk, ale i národnostní orientace lidí a etnicita obecně se všude v Evropě, zvláště na styku dvou a více jazyků a národů jako tomu bylo po staletí rovněž na Těšínsku, může v čase i prostoru měnit. Mohou se měnit hranice jednotlivých etnických, příp. etnografických oblastí, které ostatně zpravidla vždy jen krystalizují. V tom mají autorky pravdu. Ale Těšínsko ani české Těšínsko nemůžeme vnímat jen etnicky. Tento pohled nelze akceptovat. V roce 1920 nebyla rozdělena jakási vágně vymezená etnická či jazyková oblast, ale historicko-geopolitický celek, jakým bylo Těšínsko prokazatelně po staletí. V minulosti bylo jednou z historických zemí Koruny české ve Slezsku se zřetelně vymezenými zemskými hranicemi, popsány v mnoha dokumentech, mapách i topografiích. A jak

Schématická mapa území Těšínska se zaznačením hranice mezi Československem a Polskem na konci r. 1938

Dnes je české Těšínsko součástí Moravskoslezského kraje, na jehož rozloze se podílí jednou pětinou. Heraldické znamení Těšínska – zlatou orlici v modrém poli – najdeme proto i ve znaku kraje (vlevo). Těšínskou orlici najdeme i v dnešním znaku města Frýdek-Místek. Připomíná skutečnost, že pravobřežní část města – Frýdek – leží v těšínské části Slezska

známo, hranice historicko-geopolitických celků se už nemohou měnit např. tím, že se v čase změni jazyk či etnicita v nich žijících obyvatel, jak to sugerují autorky. Historické hranice jsou nadčasové. Rád bych proto viděl historika, historického geografa či kartografa, o diplomatuvi, který dobře rozumí jazyku státního a mezinárodního práva ani nemluvě, jímž by rozporuplné, často nesprávné interpretace a zavádějící, sugerované vnímání Těšínska a ještě častěji českého Těšínska pouze jazykovým, potažmo etnickým pohledem opravdu nevadily.

Vnímání *zájmového území* pohledem etnologie či etnografie je samozřejmě možné a legitimní. Ale pak by muselo dostat jiný název než

české Těšínsko. Možná by se lépe hodil polský název Zaolzie? Ten přece vychází z etnického vnímání, poukazuje na území, kde žili a dodnes také žijí nejen Češi, ale i lidé, kteří se hlásí k polskému jazyku a k polské národnostní orientaci. Jenže autorky si zřejmě byly vědomy skutečnosti, že český čtenář si pod pojmem Zaolzie nepředstaví etnickou či jazykovou oblast, ale mnohem častěji tu část československého území, která byla záhy po mnichovské dohodě na podzim roku 1938 dočasně připojena k polskému území. Nejen pro ty, kdo si ještě neurvalé chování tehdejší polské okupační správy vůči českému obyvatelstvu na zabraném území pamatují, je užívání pojmu Zaolzie stručně řečeno nekorektní. Snaha vyhnout se tomuto nekorektnímu pojmu alespoň v české textové části knihy vedla pravděpodobně autorky při překladu z polštiny do češtiny k užívání označení české Těšínsko. To nacházíme opravdu všude tam, kde se v polském textu píše o *Zaolziu*. Autorky se tím však dopouštějí zcela zásadní historické dezinterpretace, která v důsledku vede ke čtenářově dezorientaci v prostoru a čase. Pokud se autorky chtěly vyhnout Zaolziu, bylo by snad lepším řešením, kdyby psaly o *příhraničním mikrosvětě*. Píší o něm přece již v názvu, tak proč *příhraniční mikrosvět* nepoužívat i v textu? Bylo by to nejen vtipné, ale i docela trefné.

Přestože bylo území těšínské části Slezska 28. července 1920 rozděleno státní hranicí na dnešní polské a české, tehdy československé Těšínsko, starobylé zemské heraldické znamení Těšínska v podobě zlaté orlice v modrém poli se dostalo i do tzv. Velkého státního znaku Československé republiky, kde je nacházíme v pravém dolním rohu (podle heraldických pravidel, pohledově v levém dolním rohu). Velký státní znak ČSR byl zároveň vyobrazen na standardě prezidenta republiky T.G. Masaryka i jeho nástupce E. Beneše a v podobě nádherné mozaiky zdobí podnes mj. zdi katedrály sv. Víta na Pražském hradě

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku

Gojniczek, Waław:

Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)

Katowice: Śląsk 2014, 390 s.

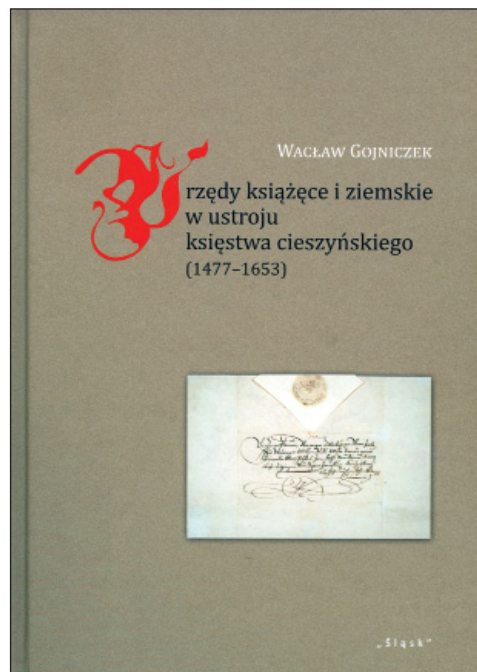
ISBN 978-83-7164-814-4 (Śląsk)

ISBN 978-83-932082-2-7 (Instytut Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach)

Objemná publikace z autorské dílny těšínského historika Waława Gojniczka představuje nejen důkladnou sondu do oblasti správních dějin Těšínského knížectví v období raného novověku, ale zároveň přináší syntetizující shrnutí této problematiky v jejím širším kontextu. Jedná se o autorův habilitační spis založený na dlouholetém minuciózním pramenném výzkumu, o jehož rozsahu a náročnosti nejlépe vypovídá poznámkový aparát jednotlivých kapitol knihy i závěrečný seznam exploatovaných pramenů.

V úvodní stati vytýčující jádro zkoumané problematiky se autor současně vyrovnal se stavem dosavadního výzkumu a přehledovou formou představil pramenné zdroje, na jejichž důkladné analýze je výsledný text z podstatné části postaven. Nutno přitom poznamenat, že pramenná základna je dnes, vzhledem k osudům bývalého těšínského knížecího archivu, značně roztržena a nachází se na území šesti států. Kromě archivů v České republice a Polsku tedy autor realizoval výzkum dochovaných písemností rovněž v Německu, Maďarsku, Rakousku a na Slovensku. Chronologicky je práce o knížecích a zemských úřadech ve správě Těšínského knížectví ukotvena lety 1477–1653. Zatímco první zvolený mezník souvisí s počátkem samostatné vlády těšínského knížete Kazimíra II., druhý je spojen se smrtí poslední těšínské Piastovny Alžběty Lukrécie. Uvedené vymezení přitom rozhodně nebylo zvoleno „formálně“,

tedy pouze z hlediska klasického členění dějin Těšínského knížectví. Právě v době vlády Kazimíra II. lze totiž sledovat počátky postupné proměny správních mechanismů knížecí domény i stavovských struktur Těšínského knížectví, které je možno v okamžiku jeho převzetí správou habsburské komory v roce 1653 označit již za plně rozvinutý raněnovověký správní systém se všemi jeho atributy. Vymezená etapa tedy tvoří z hlediska zkoumané problematiky logický a kompaktní celek. V rámci úvodní stati autor čtenáře v dílčích podkapitolách seznamuje s proměnou teritoriálního vymezení Těšínského knížectví a zvýšenou pozornost věnuje mezenskopolitickému postavení knížat v rámci Slezska, resp. korunních zemí. Bez povšimnutí neponechává ani otázky související s raně novověkou

společností, a zejména s proměnou původně homogenní náboženské skladby těšínské šlechty a obyvatelstva během bouřlivého 16. století. V uvedených pasážích se autorovi především podařilo s lehkostí syntetizovat dosavadní poznatky historické vědy, aniž by zabředával do bezúčelných diskurzů, takže čtenáři úvodem k vlastnímu meritu práce podává ucelený vhled do dění na Těšínsku ve sledovaném období.

Na vstupní kapitoly, optimální nejen svým obsahem, ale rovněž rozsahem (s. 11–48), navazuje vlastní těžiště práce. Jeho výsledkem je podrobná (s vědomím limitujícího faktoru v podobě dochování pramenné základny) a faktograficky spolehlivá analýza knížecích a zemských úřadů a jejich role ve správních poměrech na Těšínsku v období poslední třetiny 15. až první poloviny 17. století. Autor v jednotlivých kapitolách podrobně analyzuje dílčí správní mechanismy, včetně pokusu o přiblížení jejich vazeb k právnímu prostředí raně novověkého Těšínska. Waclaw Gojniczek se tedy zamýšlí nad funkcí a historickou kontinuitou jednotlivých úřadů, odkrývá jejich vzájemné vazby a na základě často velmi sporých zmínek se snaží předložit rekonstrukci modelu fungování každého z nich.

Náročnost tohoto pojetí se přitom ukazuje především při pokusu o definici jurisdikčních okruhů jednotlivých správních úřadů, neboť pro Těšínsko ve sledovaném období nejsou dochovány příslušné instrukce, které by orientaci v dané problematice výrazně usnadnily. Autor se tedy na základě důkladné analýzy druhotných pramenů pokouší předložit alespoň neúplnou mozaiku poznatků. Zásluhou takto minuciózního pojetí bylo možno čtenáři předložit skutečně komplexní pohled do správních poměrů v Těšínském knížectví ve sledovaném období, byť bez nároku na zodpovězení některých dílčích nuancí souvisejících se stavem dochování pramenné základny. Pozornost je věnována proměně a zákonitostem správy knížecího dvora, kanceláře či archivu. Za stěžejní správní orgán nutno považovat rovněž správu knížecí komory, jež doznala během sledovaného období proměny mj. i v souvislosti s tíživou finanční situací některých těšínských Piastovců. Bez povšimnutí nemohla zůstat ani problematika komorního a potažmo rovněž zemského soudnictví a pochopitelně také

zemských sněmů a správních úřadů Těšínského knížectví. V rozsáhlých diskurzech věnovaným každé z uvedených oblastí autor předkládá kromě jejich nezbytného právního horizontu analýzu mechanismů a zákonitostí obvyklých při obsazování jednotlivých úřadů a pozornost věnuje i mnoha dalším dílčím aspektům. Velmi cenným faktorem práce je přitom adresnost jednotlivých kapitol, neboť východiskem syntetizujících závěrů je, u podobně laděných prací, zdaleka ne vždy obvyklá podrobná analýza takřka všech dostupných pramenných zdrojů.¹ Téma knížecích a zemských úřadů a jejich role ve správních poměrech na Těšínsku je navíc uchopeno v širokém kontextu Korunních zemí. Práci doplňuje velmi vítaná příloha v podobě pečlivě zpracovaného jmenného soupisu všech úředníků (s. 283–312). Nechybí ani ostatní náležitosti vědecké publikace jako seznam zkratk, pramenů, edic a literatury, osobní a místní rejstříky, soupis vyobrazení a cizojazyčná resumé.

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že v podobě knihy Waclawa Gojniczka se primárně odborné veřejnosti bez přílišné nadsázky dostává do rukou modelová publikace z oblasti správních dějin. Nejenže díky dlouhodobému poctivému archivnímu výzkumu, o jehož výsledky je práce pevně opřena, zásadní měrou prohlubuje stav dosavadního historického poznání, ale zároveň nepostrádá jednoznačně formulované syntetizující závěry. Poznatky, k nimž autor dospěl, umožňují analogické srovnávání místních poměrů s obecnými trendy vývoje správního systému v raném novověku, což je dle mého soudu jediná možná cesta nejen k prohloubení znalostí, ale i ke správnému pochopení této oblasti historického vývoje. Potenciál Gojniczkovy práce tedy výrazně překračuje lokální měřítko a její dopad je možno označit za výrazně širší, otevírající Těšínsku přinejmenším horizont Korunních zemí. Autorovi se podařilo předložit vskutku úctyhodné dílo mimořádné kvality, kterých není nikdy dostatek.

Jan Saheb

Kaiser, Vladimír – Patráková, Helena:
Obrazové album ze života ústeckého
archiváře Franze Josefa Umlaufa.
Ústecká vlastivěda X

Ústí nad Labem: Statutární město Ústí nad Labem 2014, 200 s., ISBN 978-80-86646-50-3

Původně středoškolský pedagog, v letech 1920–1934 archivář městského archivu v Ústí nad Labem Franz Josef Umlauf (1883–1960) patřil bezesporu k nepřehlédnutelným osobnostem německého kulturního a společenského života v meziválečném Československu. Rodák ze severočeské Lipové (dnes část obce Chudarov, okres Ústí nad Labem) a absolvent Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (obor německý jazyk a literatura, latina a řečtina) působil v letech před první světovou válkou jako středoškolský učitel v Českých Budějovicích, pražských Královských Vinohradech a Těšíně. V letech 1913–1945 byl profesorem německého klasického (později reálného) gymnázia v Ústí nad Labem. Návrat do rodného kraje umožnil Umlaufovi systematicky rozvíjet jeho zájmy. Již v období první světové války získal doktorát z filozofie. Postupně se stal místopředsedou ústeckého muzejního spolku *Aussiger Museums-gesellschaft*, založil vlastivědné sdružení *Arbeitsgemeinschaft für Heimatsforschung in Aussig* či působil jako ústecký okresní konzervátor Státního památkového úřadu v Praze. Vzrůstající zájem o genealogii ho vedl k založení ústředny pro sudetoněmecký rodopis. Ani po poválečném odsunu do Německa nesložil ruce do klína (na okraj dodejme, že mu to umožnilo nejen společenské zázemí, nýbrž i dobré rodinné poměry – všichni tři synové – vojáci wehrmachtu – přežili válku) a neúnavně se angažoval v řadě krajan-ských sdružení. Na samotném sklonku života se dočkal vydání svého životního díla *Geschichte der deutschen Stadt Aussig* (München 1960), které na dlouhá desetiletí představovalo platformu mezi odsunutými sudetskými Němci, ale i v samotném Ústí.

Jednou z nezanedbatelných vášní zaníceného pedagoga, historika, genealoga, organizátora vlastivědné činnosti (kterou nazíral jako minuciózní poznání minulosti a reálií ve spojení s německými národními cíli) se stalo fotografování. Poté co byl v roce 1922 jmenován okresním památkovým konzervátorem, si pořídil

kvalitnější fotoaparát. To byl stěžejní moment, jenž předznamenal vznik představované knihy. Umlauf pořídil nepřehledné množství záběrů, které dokumentovaly nejen jeho soukromý život a aktivity, ale i kulturní a společenský život Ústí nad Labem. Staly se součástí jeho sbírek, jež společně s knihovnou a svými výpisky a odbornými spisy musel při odsunu do americké okupační zóny Německa zanechat v Ústí nad Labem a zásluhou nového správce ústeckého archivu Alfreda Pifflla byla Umlaufova pozůstalost zachována v celistvosti pro další generace jako cenné svědectví nejen o pestrém životě a díle této významné osobnosti.

Předkládaná obrazová publikace přináší ve své první, textové části souhrn základních poznatků o životní dráze a díle profesora Umlaufa. Stěžejní část knihy pak náleží ikonografii, která je sestavena jako obrazové album chronologicky i tematicky kopírující Umlaufův život. Vedle řady snímků, jež pořídil sám Franz Josef Umlauf, byly použity i četné snímky jeho bratra Wilhelma a dalšího nadšeného fotoamatéra, katechety P. Rudolfa Jenatschkeho. Především cyklus snímků věnovaný Umlaufově rodné Lipové podává cenné svědectví o zmi- zelé každodennosti německé vesnice v severních

Čechách v posledních letech Rakouska-Uherska v období první republiky.

Pro náš region je zajímavá především ta část Umlauftovy dokumentace, která ilustruje jeho pobyt na Albrechtově gymnáziu v Těšíně v letech 1908–1913. Je zde několik pohlednic zachycující různá místa v Těšíně, mezi nimi i vyobrazení Schillerova pomníku v tehdejších Albrechtových (dnes Masarykových) sadech, u něhož pronesl Franz Josef Umlauf 10. listopadu 1909 u příležitosti 150. výročí narození Friedricha Schillera slavnostní projev asi k tisícovce posluchačů. Cenné jsou fotografie zobrazující Umlaufa v uniformě c. a k. gymnaziálního profesora a pedagogy či studenty těšínského gymnázia. Pohlednice těšínského kluziště připomíná jeho členství v místním německém bruslařském spolku (*Eislaufverein Teschen*). Umlauf se společně se členy turistického německého beskydského spolku (*Beskidenerverein*) účastnil řady výletů do okolí, jež ilustruje vedle fotografie účastníků výletu na Javorový v roce 1912 rovněž kolekce pohlednic z Bílého Kříže, Čantoryje, Jistebné, Komorní Lhotky či Třince, pozoruhodné jsou rovněž upomínky na výlet Uherského společenského spolku v Těšíně do Vysokých Tater z ledna 1913. Soukromí svobodného rakousko-uherského profesora v letech před první světovou válkou poodhalí fotografické památky na Angelu, dceru Arthura Gocha, majitele velkostatku Hradiště u Těšína. Těšínskou každodennost dokládá i kresba Umlauftova gymnaziálního kolegy Otty Rosenfelda s názvem *Na těšínském trhu*. V jinak pregnantních popiscích k publikovaným obrázkům došlo ke zkomolení jména těšínského knihkupce, tiskaře a vydavatele Eduarda Feitzingera (nesprávně uveden jako E. Eitzinger, s. 74) a fotografie Richarda Jastrzembského (nesprávně uveden jako Pastrzembski, s. 87).

Umlauf podnikal výlety i mimo Těšínsko, v rámci dalších lokalit Rakouského Slezska navštívil např. Andělskou Horu, Bruntál, Karlovu Studánku, Krnov či Opavu, z přilehlé severovýchodní Moravy pak Nový Jičín, Štramberk či Ostravu. Umlauf ve svém těšínském období podnikl v létě roku 1910 rovněž velkou poznávací cestu po Vilémovském Německu, v říjnu roku 1912 pak studijně navštívil Berlín. Ještě na okraj připomeňme, že v období první světové války působil jako vychovatel mladého

barona Lea Heinricha Skrbenského z Hříště (1905–1945) na zámku v Krásném Březně, pravnuka posledního majitele velkostatku Šenov na Těšínsku z rodu Skrbenských z Hříště, jenž je s touto částí Slezska neodmyslitelně spjat po tři staletí.

Předkládaná publikace, ačkoliv její obsahová náplň zůstává teritoriálně zakotvena v prostoru severních Čech, s ohledem na Umlaufův životní příběh představuje cenné svědectví o závěru zmizelého „dlouhého 19. století“ i první polovině 20. století ve středoevropském měřítku. Její autoři i vydavatel si zaslouží jednoznačné uznání. V případě Umlaufova těšínského intermezza kniha poodhalila některá bílá místa v dosavadním stavu poznání novověké historie nejen Těšínska, resp. někdejšího Rakouského Slezska.

David Pindur

Drobik, Andrzej (red.):

Rozmowy o Śląsku Cieszyńskim

Ustroń 2014, 259 s., ISBN 978-83-934251-4-3

Poměrně rozsáhlá publikace redigovaná Andrzejem Drobikem názvem plně vystihuje svou obsahovou náplň. Jedná se o soubor na sobě nezávislých dialogů redaktora s 20 vybranými osobnostmi veřejného, náboženského, kulturního a společenského života na Těšínsku, resp. převážně jeho polské části. Četné zastoupení ve výběru respondentů nalezly rovněž osobnosti polské národnostní menšiny na území České republiky, naopak za jediného reprezentanta české národnosti se vztahem k Těšínsku zvolila redakce v Polsku populárního Jaromíra Nohavicu.

Již v úvodu Andrzej Drobik předznamenal, že čtenáři se do rukou nedostává monografie aspirující na vědecké pojednání o vytyčené problematice. Ambicí vydavatele je totiž vhléd do života na Těšínsku očima současníků s cílem vyvolat na téma specifičnosti Těšína a Těšínska diskusi mezi nejširší veřejností. V úvodu

redaktor formuluje přání, aby v knize publikované hovory podnítily debaty nejen v domácích, ale také ve veřejném prostoru, restaurace a pivnice nevyjímaje. Posláním knihy je tedy v podstatě prostřednictvím publikovaných dialogů zpřístupnit, přiblížit a také zodpovědět laickému čtenáři otázky související s problematikou národní a kulturní specifičnosti Těšínského Slezska v kontextu jeho geografické polohy a spletitého historického vývoje. K dosažení tohoto cíle přitom byla zvolena vhodná forma, oslovující svou nenáročností právě především laického čtenáře. Výběrem respondentů se ovšem kniha nepokrytě hlásí k jednostranné interpretaci geograficko-historických faktorů ovlivňujících současný národnostní a kulturní profil Těšínska, což lze z hlediska její objektivnosti chápat jako značně limitující. Při vědomí dosud nepřekonané diversity pohledů na některé otázky historického vývoje Těšínska ze strany polské, české a potažmo německé historiografie by tomu totiž musel nasvědčovat rovněž adekvátní výběr respondentů nejen z řad Poláků a polské národnostní menšiny v ČR. Fakt, že ve skutečnosti se kniha jednostranně pokouší popularizovat výhradně polský pohled na historickou a národnostní problematiku Těšínska, nezastihuje ani to, že prvním z respondentů je Jaromír Nohavica. Ostatně, publikace je určena především polským čtenářům, obyvatelům Těšínského Slezska jak v jeho polské, tak české části. To samozřejmě neznamená, že by zde uveřejněné názory mnohých autorit těšínského kulturního a společenského života nebyly pro české čtenáře více než podnětné, a to hned z více úhlů pohledu. Odhlédneme-li od subjektivně vyhraněných národnostně-politických východisek některých respondentů, za hlubší úvahu stojí kupříkladu v odpovědích často rezonující prvek vzájemné koexistence, respektu a tolerance, ať již v rovině národnostní, kulturní či náboženské. Zřejmě nejvýstižněji, bez utkvělých národnostních konsekvencí, se v tomto směru vyjádřil profesor Józef Budniak. Tento kněz působící v těšínské pobočce Slezské univerzity v Katovicích formuloval velmi podnětné myšlenky nutných východisek bezkonfliktního soužití dvou odlišných skupin obyvatelstva, což dokumentoval na příkladu dvou na Těšínsku po staletí etablovaných vyznání.

Publikaci možno celkově hodnotit jako nikoliv nezajímavý pokus o podnět k zamyšlení se nad otázkami každodenního života na Těšínsku, jejich historickými východisky a současnými konsekvencemi. Bohužel se však jedná o jednostranně orientovaný počín, který nemůže uspokojit poptávku po objektivnějším uchopení této problematiky.

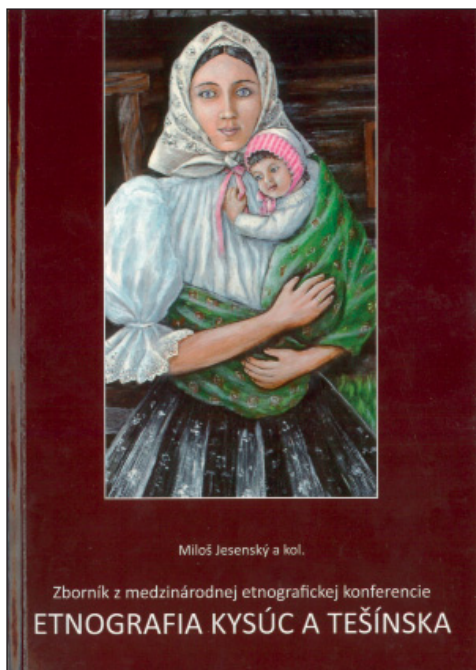
Jan Saheb

Jesenský, Miloš a kol.: Zborník z medzinárodnej etnografickej konferencie. Etnografia Kysúc a Tešínska

Čadca: Kysucké múzeum v Čadci 2014, 263 s., ISBN 9788089751020

Publikace vyšla v rámci projektu *Stáročia susedmi: spoločná história Kysúc a Tešínska* spolufinancovaného Evropskou unií z prostředků Fondu mikroprojektů Operačního programu přeshraniční spolupráce SR – ČR. Jak již z názvu vyplývá, sborník zaměřený na etnografii Kysúc a Tešínska popisuje typické jevy tradiční lidové

kultury v obou regionech. Publikace byla sestavena z příspěvků mezinárodní etnografické konference, která se konala při příležitosti 40. výročí založení skanzenu ve Vychylovce, jehož prezentační činnost byla v publikaci rovněž podrobně popsána. Sborník předkládá etnografický materiál, jenž je výsledkem dlouhodobé vědecké činnosti odborných pracovníků z České republiky, Slovenska i Polska. Příspěvky jsou zaměřeny na tradiční lidovou kulturu a zabývají se hmotným i nehmotným kulturním dědictvím daných regionů. Regionální kultura má určitá specifika, která se projevují jak v každodenním životě, tak během slavnostních příležitostí. Předmětem zájmu je snaha o zkoumání a zachování vlastní kulturní identity a poznávání rozmanité kultury sousedních regionů.

Předkládaná publikace obsahuje pět českých a šest slovenských příspěvků. Je zde představena organologie (nauka o hudebních nástrojích) a nastíněny základní úkoly spojené s tvorbou a správou sbírky hudebních nástrojů. Jeden z příspěvků se zabývá fenoménem neprofesionálního řezbářství, tedy dřevořezbami odborně neškolených tvůrců zobrazující jevy spjaté se zemědělskou činností, řemeslem či domácí výrobou, jež představují do dřeva přeneseny osobitě ztvárněný tradiční svět. Další články

je věnován zajímavým sbírkovým předmětům z Těšínského Slezska, které jsou zásluhou vlastivědného badatele a učitele Karla Jaromíra Bukovanského uloženy v Ostravském muzeu. Díky dalšímu příspěvku můžeme nahlédnout do sběratelské práce Věry Šejvlové, jež se věnovala studiu točivých tanců. Následující studie mapuje polský národopis a polské národní hnutí na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století. Jiný příspěvek charakterizuje lesní hospodářství Kysuc, život a práci dřevorubců, jejich ubytování a stravování do poloviny 20. století. Nalezneme zde i článek zabývající se vztahem pohanství a křesťanství a jejich vlivem na kulturu a společnost nebo studii, v níž je popsána lidová kultura a její historický vývoj, zejména folklór v obci Riečnica a Terchovské dolině na Slovensku. K neméně zajímavým příspěvkům patří pojednání o kysucké řemeslné výrobě v meziválečném období a o cestách umělce Josefa Váchala, synovce Mikoláše Alše, na střední Slovensko. V publikaci nechybí ani odkazy na prameny a literaturu, příspěvky doplňují černobílé fotografie.

Petra Blažejová

Jesenský, Miloš (ed.):

Zborník Kysuckého múzea, 16/2014

Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2014,
600 s., ISBN 978-80-89751-04-4

Nejnovější číslo zavedené ediční řady tentokrát přináší kompilaci příspěvků z odvětví environmentální historie, historie, etnografie, dějin vědy a techniky a literární historie. Prezентuje výsledky výzkumů odborných pracovníků Kysuckého muzea i zástupců spolupracujících institucí (Muzeum Těšínska, Oravské muzeum, Slovenská akadémia vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Univerzita Komenského v Bratislave, Žilinský samosprávný kraj). Kromě území Kysuc se však jednotlivé výzkumy dotýkají i širšího regionu, a to na obou stranách česko-slovenské hranice. Po úvodních předmlouvách předsedy Žilinského samosprávného

kraje Juraje Blanára a ředitele Kysuckého muzea Miloše Jesenského následuje nejobsáhlejší oddíl publikace věnovaný environmentální historii. Představuje přednášky z mezinárodní konference *Príroda – dejiny – človek*, kterou Kysucké muzeum pořádalo ve dnech 22.–23. října 2014 v Krásně nad Kysucou. Společným motivem této části je důraz na interdisciplinární přístup ve zkoumání a poznávání minulosti. Příspěvky popisují jednak konkrétní případy ovlivnění krajiny lidskou činností (např. při výstavbě Jablunkovských šancí, Košicko-Bohumínské dráhy, elektráren na severozápadě Slovenska či valašské osídlování Kysuc), ale rozvádí také možnosti použití moderních GIS (geografických informačních systémů) při rekonstrukci historického vývoje krajiny. Druhou nejrozsáhlejší kapitolou sborníku je literární historie, jež nastiňuje především směry slovenské literatury a osudy opomíjených kysuckých spisovatelů na pozadí politického vývoje v průběhu 20. století. Studie ryze historické zaměřují pozornost na šlechtické rody na Kysucích a jejich vliv na rozvoj regionu ve středověku a v období 17.–19. století. Jediný etnografický příspěvek popisuje odcházení Kysučanů za sezonními pracemi, což je fenomén, který přetrval v regionu od 17. století až dodnes. Poslední doplňující studie v sekci *Dejiny vedy* a techniky pojednává o působení významných anglických alchymistů Johna Dee a Edwarda Kelleyho ve střední Evropě. Sborník uzavírá

pět recenzí vybraných publikací s regionální tematikou, jež vyšly pod záštitou Kysuckého muzea v posledních dvou letech. Příspěvky jsou napsány ve slovenštině s výjimkou tří příspěvků českých a jsou doplněny abstrakty v anglickém jazyce.

Jana Glombová

POZNÁMKY

- 1 Srov. např. pramenně mnohem plytčí práce zabývající se rovněž problematikou správních dějin – PTAŤ, Marian Józef: *Ustrój polityczny i prawo Księstwa Cieszyńskiego*. In: Lityński, A. – Mikołajczyk, M. (edd.): *Przez tysiąclecia: państwo – prawo – jednostka. Materiały ogólnopolskiej konferencji historyków prawa, Ustroń 17–20 września 2000*.

T. 1. Katowice 2001, s. 95–106; ORZECOWSKI, Kazimierz: *Zgromadzenia stanowe w warunkach monarchii absolutnej (na przykładzie Śląska)*. Sobótka 51, 1996, č. 1–3, s. 357–363; Týž: *Historia ustroju Śląska 1202–1740*. Acta Universitatis Wratislaviensis 2806. Wrocław 2005.

CONTENTS

Volume 58 • 2015 • Number 1

ARTICLES & STUDIES

- 3 **Defunct wooden Church of St. Nicholas in Šenov within the Context of Culture and History**
David Pindur
- 27 **Through the Painting towards the Soul**
The Těšín Order of St. John of God and the Use of Paintings in its Activities in the Early Modern Era
Veronika Chmelařová
- 39 **Viktor Rumpelmayer in Silesia**
A Chapter from the History of Central European Architecture in the Second Half of the 19th Century
Pavel Šopák
- 47 **Two Muglinov Stories (1905–1908)**
Dan Gawrecki
- 57 **Count Aleksander Ludwik Sułkowski**
9th Owner of the Bielsko Fiduciary
Grzegorz Madej

MATERIALS

- 73 **Instructions for Border Guard conscripts from 1715**
A Study in the Military History of Těšín Silesia
Martin Krůl – Jan Saheb

VARIOUS

- 89 The Museum of Těšín Silesia in 2014 | Annual Report | *Zbyšek Ondřeka*
- 100 Renovation of Windmills in the Silesian Gate Region | *Miroslav Lysek*
- 102 Visit to the Prominent Expert of Petr Bezruč's Works | Jiří Urbanec (1932–2014) | *Libor Martinek*
- 104 Memory of Vladimír Knybl | *Eva Haltořová*
- 106 Scouts from Ivančena | 70 Years from the Execution of Scouts from "The Resistance Movement of Silesian Boy Scouts" in Těšín | *Zbyšek Ondřeka*
- 107 Attractions of Nature in Těšín Silesia | Our Amphibians | *Jiří Kupka*
- 109 Language of the Border Microworld | A Few Remarks to a New Publication | *Zbyšek Ondřeka*

FROM THE NEW LITERATURE ABOUT (not only) TĚŠÍN SILESIA

- 121 Gojniczek, Waław: Urzędy książęce i ziemskie w ustroju księstwa cieszyńskiego (1477–1653)
- 123 Kaiser, Vladimír – Patráková, Helena: Obrazové album ze života ústeckého archiváře Franze Josefa Umlaufa
- 124 Drobik, Andrzej (red.): Rozmowy o Śląsku Cieszyńskim
- 125 Jesenský, Miloš a kol.: Zborník z medzinárodnej etnografickej konferencie. Etnografia Kysúc a Tešínska
- 126 Jesenský, Miloš (ed.): Zborník Kysuckého múzea, 16/2014

REDAKČNÍ RADA

PhDr. Karel Bogar
prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.
doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
PhDr. Jaromír Kalus
prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.
PhDr. Karel Müller
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.
Mgr. Jiřina Veselská

REDAKCE

Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.
Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryszová
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 15. 6. 2015
Vyšlo: 7. 7. 2015
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

ADRESA REDAKCE

Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 115/15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: radim.jez@muzeumct.cz

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí. Za obsahy článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/.

Časopis lze zakoupit v pobočkách Muzea Těšínska: ve Výstavní síni v Českém Těšíně, ve Výstavní síni Musaion v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitovicích, v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni, v Technickém muzeu v Petřvaldě a dalších partnerských institucích.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází dvakrát ročně, cena jednoho výtisku je 100 Kč, celoroční předplatné činí 200 Kč + poštovné.
Členové Klubu Muzea Těšínska získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Na obálce: Puška těšínská – detail kolečkového zámku s vnějším napínacím perem,
kolem poloviny 17. století, Muzeum Těšínska

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě

č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Vydává Muzeum Těšínska, příspěvková organizace zřizovaná Moravskoslezským krajem.

ISSN 0139-7605